

İYİ MÜSLÜMAN, KÖTÜ MÜSLÜMAN

AMERİKA, SOĞUK SAVAŞ VE TERÖRÜN KÖKENLERİ

MAHMOOD MAMDANİ

1001 KİTAP

MAHMOOD MAMDANI'NİN DİĞER YAPITLARI

When Victims Become Killers:
Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda

Citizen and Subject:
Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism

The Myth of Population Control

From Citizen to Refugee

Politics and Class Formation in Uganda

İYİ MÜSLÜMAN KÖTÜ MÜSLÜMAN

AMERİKA, SOĞUK SAVAŞ VE TERÖRÜN KÖKENLERİ

MAHMOOD MAMDANİ

Çeviri:
Sevinç Altınçekiç

1001 KİTAP

Kitabın orijinal adı: Good Muslim Bad Muslim

Türkçe adı: İyi Müslüman Kötü Müslüman

Yazarı: Mahmood Mamdani

Çeviren: Sevinç Altınçekiç

Redaksiyon: Onur Şen

Copyright © 2004 by Mahmood Mamdani

Bu kitabın tüm yayın hakları, Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla 1001 Kitap yayınlarına aittir. Yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Yönetmeni: İsmail Şallı

Basın ve Halkla İlişkiler: Adil Şallı

Teknik Hazırlık: 1001 Kitap

Kapak Baskı: Kitap Matbaası

İç Baskı: Kitap Matbaası

Birinci Basım: Haziran 2005

Genel Dağıtım: Global Yayın Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0212.528 71 90-91 Faks: 0212.528 70 04

1001 Kitap Yayınları

Çatalçeşme Sokak No: 23/1 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0212.528 71 90-91 Faks: 0212.528 70 04

Sevgili

Ammy'miz

İçin

(1927-2003)

bize sevmeyi ve doğru olan için ayağa kalkmayı öğretmişti

ve

Zohran ve arkadaşları

Nishant, Sahira, Ishaan, Sahil, Shayoni, Delia,

Wasim, Muneer, Evan O, Evan S, Adrian, Justin,

Gen, Mike Ezra, Timothy, Tefiro, Kenneth, Karl,

Sundeep, Mongezi, Karan, Liam, Naseef, Abdul,

Nandhi, Nyileti için

Kurduğumuz dünyayı miras alacak

Ve dünya üzerindeki çocukların tümü için

İnsan bir evet'tir.... Hayata evet'tir. Aşka evet. Cömertliğe evet. Ama insan aynı zamanda hayır'dır da. İnsanın öfkesine hayır. İnsanın küçültülmesine hayır. İnsanın sömürülmesine hayır. İnsanın içinde en insanca olanın katledilmesine hayır: Özgürlüğün katledilmesine.

Frantz Fanon, Black Skin, White Masks

İçindekiler

Teşekkürler 9

Giriş
Modernlik ve Şiddet 11

Birinci Bölüm
Kültür Tartışması; ya da İslam ve
Siyaset Hakkında Nasıl Tartışılmaz 25

İkinci Bölüm
Çinhindi'nden Sonra Soğuk Savaş 72

Üçüncü Bölüm
Afganistan: Soğuk Savaşın En Önemli Anı 129

Dördüncü Bölüm
Vekil Savaşından Açık Saldırganlığa 187

Sonuç
Cezadan Muafiyet ve Toplu
Cezalandırmanın Ötesinde 239

Notlar 271

Teşekkürler

Bu kitap, 11 Eylül'den sonraki haftalarda New York City'nin Yukarı Batı Yakası üzerindeki Riverside Kilisesinde yapılan bir konuşmadan yola çıkarak hazırlandı. O zaman açıkça anlaşılır bir Müslüman adı taşımak, İslamın 11 Eylül Amerikasından sonra siyasi bir kimlik haline geldiğini fark ettiriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki New York ve Chicago'dan Afrika'daki Durban'a kadar yapılan tartışmalarda kültürü siyasileştirme ve, bu bağlamda, Soğuk Savaş sırasında siyasi İslamın ve siyasi terörün oluşturulmasını amaçlayan modern eğilimi anlamaya çalıştım.

Bu yolculuk sırasında üç arkadaşımdan, New York City Üniversitesi'nden Talal Asad, New York Üniversitesi'nden Tim Mithchell ve Santa Cruz'daki California Üniversitesi'nden Bob Meister'den çok değerli yardımlar aldım. Dikkatli kılavuzluklarına rağmen hata yapmışsam, bunun suçu tümüyle benimdir. Aynısını, benimle birlikte yolculuğu sürdürüp, bazen benden bir keşif yapmamı bekleyen, ama çoğu kez de yaptığım bir keşfe katılan lisans öğrencilerim için söy-

leyemem: Suren Pillay, Brenda Coughlin ve Yogesh Chandrani, görevlerinin ötesinde ve büyük bir içtenlikle araştırmalarımda bana yardım ettiler. Son olarak, Pantheon'dan editörüm Shelley Wanger'e çok teşekkür ediyorum, bütün imlemeleri bir kenara bırakıp okurla doğrudan yüzleşmem için ısrar ettiği için.

İnsanın sevdikleri olmadan yazmak, uzun süre dayanılması zor ve yalnız bir çaba olurdu. Her zamanki gibi Mira, sorunlar ne olursa olsun, her şeyi yerine getirmeyi öğretme konusunda bana örnek olarak aşkla ve esinle beni beslemeyi sürdürüyor. Ammy, Babam ve Anis, Kampala'da Zohran'a evindeymiş gibi hissetmesini sağladılar ve uzun sürelerle yazmamı olanaklı kıldılar.

Annem Ammy, bu kitap için sürekli esin kaynağı oldu. Öylesine güçlü dini bir inanca sahip bir kadın ki, çocukken sabahları Katolik bir manastır okuluna ve akşamüstleri Müslüman bir medreseye giderdi; dört yıldan fazla okula gitmemiş olmasına rağmen –belki tam da bu nedenle– dünyayı sürekli merak etmeyi sürdürdü; iki büyük erdemi kendinde birleştiriyordu: Sonucu ne olursa olsun adalet için savaşmak ve bunu yaparken önyargısız bir şekilde davranmak ve karşısındakinin duygularını paylaşmak. Bu kitabın Ammy'nin hayatının kutsanmasına ve, başkaların yanı sıra, oğlumuz Zohran ve onun Kampala ve Capetown, New York ve New Delhi ve Dar-es-Salaam'daki arkadaşlarına sunduğu derslerin bazılarını iletmesini umuyorum. Birlikte, bizden miras aldıkları dünyayı kuşkusuz yeniden inşa edecekleri o huzur veren düşünceyle sözümü bitiriyorum.

New York
Kasım 2003

Giriş

MODERNLİK VE ŞİDDET

Henüz şiddet dolu bir asrı yeni bitirdik ve belki de bu asır kayıtlı tarihin diğer asırlarıyla karşılaştırıldığında çok daha şiddet doluydu: Dünya savaşları ve sömürgeci fetihler; iç savaşlar, devrimler ve karşı devrimler. Bu şiddetin dozu şaşırtıcı olsa da, şiddetin kendisi bizi şaşırtmıyor.

Modern siyaset duyarlılığı, siyasi şiddeti tarihsel ilerlemenin bir gereği olarak görüyor. Fransız Devrimi'nden bu yana şiddet, tarihin ebesi olarak görülegelmiştir. Fransız Devrimi, bize hem terörü hem de halk ordusunu sundu. Napolyon'un savaş alanlarındaki görkemli başarılarının ardındaki gerçek sır, ordusunun paralı askerlerden değil, –milliyetçiliğin yurttaşlık dini olarak tanımaya başladığımız– milli duyguların

esiniyle bir dava uğruna öldüren vatanseverlerden oluşmasıydı. Fransız Devrimi üzerinde düşünürken Hegel, insanın hayatın kendisinden daha değerli bir dava uğruna ölmeye hazır olduğunu yazmıştı. Belki de Hegel, şunu da eklemeliydi: İnsan, bu tür dava uğruna öldürmeye de hazırdır. Bence bu, geçmişte olduğundan çok zamanımız için daha doğrudur.

Yaygın şiddet, modern duyarlığı dehşete düşürmez. Dünya savaşları bunu kanıtlıyor. Modern duyarlığımızı dehşete düşüren, anlamsız görünen, gelişmeyle haklı çıkartılamayan şiddettir.

Bu tür şiddet, iki temel yolla tartışılır: Modern öncesi bir toplum için kültürel olarak ve modern bir toplum için ise teolojik olarak. Kültürel açıklama, siyasi şiddeti her zaman modernliğin yokluğuna atfeder. Dünya ölçeğinde, uygarlıkların çarpışması olarak adlandırılmıştır. Yerel olarak –yani, "Batı" ve kalanı arasındaki sınırı aşmadığında– Güney Asya'da olduğu gibi "toplumsal bir çatışma" ya da, Afrika'da olduğu gibi, "etnik bir çatışma" olarak adlandırılır.

İlerleme öyküsüne uymayan modern toplumdaki siyasi şiddet, tanrıbilimsel açıdan tartışılma eğilimindedir. Örneğin, Holocaust'un (Yahudi soykırımı) sergilediği şiddet, basitçe kötünün sonucu olarak açıklanır. Modern öncesi kültür gibi kötülük de, tarihsel zamanın dışında kavranılır. Nazi soykırımının tarihsel nedenlerini keşfetmeye karşı, hem ahlaki hem de siyasi, büyük bir direnç vardır. Şiddet suçlularını ya kültürel dönekler ya da ahlaki sapkınlar olarak gördüğümüz için modernlikle siyasi şiddet arasındaki bağlantının ötesini görerek düşünme yeteneğine sahip değiliz.

Modern Devlet ve Siyasi Şiddet

1492 yılı, Avrupa Rönesansının başlangıç ve siyasi modernliğin doğum tarihidir. Aynı tarihte Kristof Kolomb Yeni Dün-

ya'ya yelken açmış ve Kral Ferdinand ve Kraliçe İsabella'nın orduları, Batı Hıristiyanlık aleminde son Müslüman kalesi olarak görülen Granada şehir devletini ele geçirmiştir. Bu nedenle 1492 birbiriyle ilişkili iki çabanın ortak noktası olarak görülür: Biri, ulusun birleşmesi, diğeri de dünyanın keşfi çabaları.

Ulusun birleşmesi, ulus devletin doğuşuna yol açtı. Bugün, siyasi modernlik, demokrasinin başlangıcıyla eşleştirilir, ama on dokuzuncu yüzyıl siyaset kuramcıları –özellikle Max Weber– siyasi modernliğin, merkezi devletin tekelleştirici şiddetine bağlı olduğunu anlamışlardı. Ulus devlet, eskiden dağınık durumda olan şiddet araçlarını, ulusun tüm iç ve dış düşmanlarına korkunç bir darbe vurabilecek tek bir yumruğa dönüştürdü. Bu aynı zamanda, uygar toplumun siyasi bir önkoşuluydu.

Siyasi modernliğin eşiğindeki Avrupa, ulusu kültür ve ırk terimleriyle düşünüyordu. Ferdinand ve İsabella'nın İspanyası'nda ulus, her şeyden önce Hıristiyan bir ulustu. İspanya'nın birleşmesi, bir etnik temizleme eylemiyle başladı: 1492, aynı zamanda Ferdinand ve İsabella'nın, İspanya'nın Yahudilerinden kurtulmasını amaçlayan Kovulma Fermanını (Edict of Expulsion) imzaladıkları yıldı. Birleşik İspanya devleti, Yahudilerini yalın bir seçimle karşı karşıya bıraktı: Vaftiz olma ya da sınırdışı edilme. Yaklaşık yetmiş bin İspanyol Yahudisinin Hıristiyan olup İspanya'da kaldığını, ama onları samimiyetsizlikle suçlayan Engizisyon Mahkemesi tarafından işkence gördüğü tahmin ediliyor. Kalan 130.000 Yahudiden 50.000'i –sıcak karşılama gördükleri– Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika ve Balkan eyaletlerine kaçtı ve yaklaşık 80.000'i de sınırı geçip Portekiz'e gitti. İspanya'dan bu kovulma, Yahudilerin Avrupa'nın bir bölümünden diğerine kovulduklarına tanıklık eden bir yüzyılın sonunda meydana gelmişti. 1499 yılında, yani Kovulma Fermanından yedi

yıl sonra, İspanyol devleti Müslümanlarına da aynı seçeneği sundu: Ya dinini değiştir ya da git.

Böylece, modern devletin tarihi, Avrupa siyasi modernliğin iki kurban türünün öykülerini birleştiren ırk tarihi olarak da yorumlanabilir: Bu kurbanlar, devlet yapısının iç kurbanları ve emperyalist genişlemenin dış kurbanlarıydı. Hannah Arendt, Holocaust ile ilgili anıt niteliğindeki çalışmasında bunu belirtmişti, bu çalışma şu nedenle ayrı bir konuma sahiptir: Holocaust'un eşsizliği hakkında konuşmak yerine Arendt, onu soykırımın emperyalist tarihine yerleştirdi. Taslağını çizdiği tarih, Avrupalı yerleşimcilerin yerli nüfusu öldürdükleri tarihti. Arendt, emperyalizmin tarihini, Avrupalıların Avrupalı olmayan dünyaya açılma rotasına zorla sokulan kurumlar –ırkçılığın ve bürokrasinin işleyişi– aracılığıyla yorumluyordu: "Emperyalist yönetimin iki ana siyasi aracından ırk, Güney Afrika'da ve bürokrasi Cezayir, Mısır ve Hindistan'da keşfedilmişti." Hannah Arendt'in kör noktası Yeni Dünya'ydı. Hem ırkçılık hem de soykırım, Güney Afrika'dan daha önce Amerikan sömürgelerinde meydana gelmişti. Yerli Amerikalıların katliam, hastalık ve yerlerinden edilmesinden oluşan bir bileşimle neredeyse tamamen yok edilmeleri, her şeyden önce, modern tarihin ilk kayıtlı soykırımıydı.

"Emperyalizmin, aşağı ırkları dünyadan silerek uygarlığa hizmet ettiği" düşüncesi, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa düşüncesinde, doğa bilimleri ve felsefeden insanbilimi ve politikaya kadar yaygın ifade buldu. Britanya başbakanı Lord Salisbury, 4 Mayıs 1898'de yaptığı ünlü Albert Hall konuşmasında, "insanın dünya uluslarını kabaca yaşayanlar ve ölüler olarak ayırabileceğini" iddia etmişti. Hitler, daha dokuz yaşındaydı ve Avrupa'nın havası, "doğanın kanunlarına göre, emperyalizmin daha aşağı ırkların kaçınılmaz yokoluşuna yol açan biyolojik olarak gerekli bir süreç olduğu inancına bulanmıştı." Tipik örneği, Tazmanya'ydı; İrlanda büyüklüğünde,

Avrupalı sömürgecilerin 1803'te geldikleri, yerlilerin ilk katliamının 1804'te meydana geldiği ve son özgün yerlinin 1869 yılında öldüğü bir adadır burası. Başkalarının yanında Yeni Zelanda'nın Maorilerini ve Alman Güney Batı Afrika'nın Hererolarını benzer bir yazgı bekliyordu.

Yirminci yüzyılın başında uygar savaşlarla sömürge savaşları arasında ayrım yapmak Avrupalıların bir alışkanlığıydı. Savaş kanunları, uygar ulus devletler arasındaki savaşlar için geçerliydi, ama sömürge savaşları için doğa kanunlarının geçerli olduğu söyleniyordu ve aşağı ırkların yok edilmesi, biyolojik bir gereklilikti. *Bombalama Tarihi*'nde (*History of Bombing*) Sven Lindqvist, bombalamanın yalnızca uygar olmayan düşmanlara karşı kullanmak için uygun bir savaş yöntemi olarak ortaya çıktığını yazıyor. Bir uçaktan ilk bombayı İtalyanlar atmıştı ve bu bomba 1 Kasım 1911 tarihinde, Kuzey Afrika'da Tripolis'in dışındaki bir vahada patlamıştı. İlk sistematik hava bombardımanı, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından Somalililere karşı 1920'de yapılmıştı. İkinci Dünya Savaşında Almanya, savaş kanunlarını batılı güçlere karşı uygularken Rusya için geçerli saymadı. Alman tutsaklığında ölen yüzde 3,5 İngiliz ve Amerikalı savaş tutsağına karşılık Sovyet tutsaklarının yüzde 57'si –toplam 3,3 milyon– hayatını kaybetti. Rusların Almanlar tarafından gazla öldürülmeleri, Auschwitz'deki gaz odalarından önce meydana gelmişti – kimyasal gazlar kitlesel olarak ilk defa, güney Ukrayna'da Rus savaş tutsaklarına karşı kullanılmıştı. Auschwitz'te gaz odalarına ilk kez Rus entelektüelleri ve Komünistler gönderilmişti. Nazilerin planı, diye yazıyor Sven Lindqvist, yaklaşık 10 milyon Rus'u yok edip kalanını da Alman işgali altında köle işgücü olarak hayatta tutmaktı. Avrupalı Yahudilerin kitlesel katliamı başladığında büyük Yahudi nüfusları Almanya'da değil Polonya ve Rusya'daydı; buralarda toplam nüfusun yüzde 10'unu ve "yalnızca Hitler'in peşinde olduğu

alanlarda" şehir nüfusunun yüzde 40'nı oluşturuyorlardı. Holocaust, modern Batı uygarlığını damgalayan iki geleneğin buluşma noktasında doğmuştu: "Anti-Semitik gelenekle sömürgeleştirilmiş halkların soykırıma uğratılması geleneği." Yahudi halkının kaderini sömürgeleştirilen halktan ayıran, onların bir bütün olarak yok edilecek olmalarıydı. Bu açıdan, eşsizdiler – ama yalnızca Avrupa'da.

Bu tarihsel gerçek, sömürgelerden gelen entelektüeller tarafından gözden kaçırılmamıştı. *Sömürgecilik Söylemi*'nde (*Discourse on Colonialism* – 1951) Aime Cesaire, "Yirminci yüzyılın çok seçkin, çok hümanistik ve çok Hıristiyan burjuvazisi" içinde bir Hitler'in uyuduğunu ve gene de Avrupa burjuvazisinin, Hitler'i "eskiden yalnızca Cezayir'in Araplarına, Hindistan'ın işçilerine ve Afrika'nın Siyahlarına uygulanan sömürge uygulamalarını Avrupa'ya uyguladığı" için affedemedikleri yazıyordu. "O kadar da geçmiş bir zaman değil," diye hatırlıyordu Frantz Fanon *Dünyanın Biçareleri*'nde (*The Wretched of the Earth* -1961), "Nazizm, bütün Avrupa'yı gerçek bir sömürgeye dönüştürmüştü."

Yirminci yüzyılın ilk soykırımı, Almanların 1904'te Güney Batı Afrika'da Herero halkını yok etmeleriydi. Alman genetikçi Eugen Fischer'in ilk tıbbi deneyleri, Herero toplama kamplarında ırkların karıştırılması "bilimine" odaklanıyordu. Denekleri, hem Herero hem de Herero kadınlarıyla Alman erkeklerin çocuklarıydı. Fischer, "mulattoların",* karışık ebeveynlerden doğan Herero Almanların, fiziksel ve zihinsel olarak Alman ebeveynlerinden aşağı olduklarını iddia ediyordu. Hitler, hapisteyken Fischer'in İnsan Kalıtımı ve Irk Hijyeni İlkesi (*The Principle of Human Heredity and Race Hygiene* – 1921) adlı yapıtını okumuştu ve sonra da Fischer'i tıpta öğretim görevlisiyken Berlin Üniversitesi'nin rektörü yaptı. Fischer'in ünlü öğrencilerinden biri, Auschwitz'te meşhum tıbbi deneyler yapan Josef Mengele'ydi.

Yerlinin Şiddeti

Hereroların soykırımıyla Holocaust arasındaki bağlantı, ırkların damgalanmasıydı; bu damgalanma, bir grubu yalnızca bir düşman olarak ayırmak için değil, aynı zamanda onu rahat bir vicdanla yok etmek için kullanılıyordu. Soykırım tarihçileri, geleneksel olarak tarihin yalnızca yarısını çizdiler: Yerlinin yerleşimci tarafından yok edilişini. Devrimci kuramcı Frantz Fanon, bu tür girişimlerin yerlinin yerleşimciyi yok etmesini nasıl tetikleyebileceği konusunda yazmıştır. Hannah Arendt'in Fanon'un etkisinin Amerikan kampuslarında 1960'lı yıllarda yaşanan gitgide artan şiddetten büyük ölçüde sorumlu olduğu iddiası izlendiğinde Fanon şiddetin peygamberi olarak görülmüştür. Oysa, cenazesinde Fanon'a saygı sunmaya gelenler, onu bir hümanist olarak adlandırıyorlardı. Fanon'un eleştirmenleri onu Dünyanın Biçareleri'deki bir cümleyle tanıyorlar: "Sömürge insanı, şiddet içinde ve onun aracılığıyla kendini özgürleştirir." Bu cümle, sömürge sisteminin uyguladığı şiddetin, yerleşimciyle yerli arasındaki ilişkiyi üretmenin ve sürdürmenin ana nedeninin şiddet olması gerçeğinin betimlenmesiydi. Sömürgecilik karşıtı şiddetin, usdışı bir gösterge değil, tersine tarihin gerçekten de ebesi olan modernlik ve ilerlemenin senaryosuna ait olduğu iddia ediliyordu. Sonuncusu ve en önemlisi, bu durumun tersine dönmesini kutlamak yerine katillere dönüşen kurbanların bütün imlediklerini düşünmemiz gerektiği konusunda bir uyarıydı.

Fanon'da suçluya dönüşen yerlinin, yalnızca diğerinin insanlığını yok etmek için değil, kendininkini de savunmak için öldüren yerlinin ve bizim gibi diğer insanlarda bunun kışkırtması gerektiği ahlaksal değişkenliğin önsezisini buluyoruz. Hiç kimse, soykırımsal dürtüyü Martinik doğumlu bu psikiyatrist ve Cezayirli özgürlük savaşçısından daha iyi anlamadı.

Yerli şiddeti, diye ısrar ediyordu Fanon, dünün kurbanlarının şiddetiydi, kendi hayatlarının efendileri olmak için kurbanlıklarını kenara atanların şiddetiydi. Şunları yazıyordu:

> Anladığı tek dilin, gücün dili olduğunu söylemekten asla vazgeçmedikleri o kişi, güç kullanarak söz almaya karar veriyor. ... Yerlinin seçtiği sav, yerleşimci tarafından sağlanmıştır ve durumun ironik bir biçimde tersine dönmesiyle sömürgecinin güçten başka bir şey anlamadığını artık doğrulayan yerlidir.

Fanon için yerlinin insanlığının kanıtı, yerleşimcileri öldürme isteğinden değil, kendi hayatını riske atma isteğinden oluşuyordu.

Fanon'u okumak, yerlinin şiddetine yakıt sağlayan haksızlığı değil, aynı zamanda yerleşimcinin şiddetine yakıt sağlayan korkuyu da anlamaktır. Güney Afrika'daki Apartheid tarihine aşina olan herkes, yalnızca açgözlülük –fethin meyvelerini elinden kaçırmama arzusu– değil, aynı zamanda Afrika kıtası üzerinde esen değişim rüzgarları önünde beyaz Güney Afrikalıları çözülmeye karşı sertleştirenin korku, soykırım hayaleti, olduğunu elbette anlayacaktır. Görünüşe göre aynı hayalet, İsrail'de Holocaust'tan hayatta kalanların, dünün kurbanı bugünün suçlularının peşini bırakmamış.

11 Eylül'den önce, zenginliğin yapamadığı biçimde trajedinin bizi insanlığa bağlama gizilgücüne sahip olduğunu düşünüyordum. Zenginlik yalıtma eğilimindeyse, trajedinin bağlaması gerektiği kanaatini taşıyordum. Şimdiyse, bunun her zaman böyle olmadığını fark ediyorum. Trajediye verilen talihsiz yanıtlardan biri, insanın her durumda kendini haklı görmesidir, hatta kurbanlık durumunda bile, insan kendisinin dünyada özel bir yere sahip olduğu kanıtını aramaktadır. Bir

akşam bu düşünceleri, yeni iş arkadaşım, Budapeşte'deki Merkezi Avrupa Üniversitesi'nde İsrailli bir rektör yardımcısıyla paylaştım. Bana Auschwitz'ten kurtulduğunu söylediğinde bu büyük suçtan hangi dersi aldığını sordum ona. Auschwitz'in bütün kurbanları gibi "Bir daha asla" dediğini söyledi. Oysa, zaman içinde, bu ifadenin iki oldukça farklı sonuca vardığını anlamaya başlamıştı: Bu sonuçlardan biri, bunun bir daha asla benim halkımın başına gelmemesiydi; diğeriyse bunun bir daha asla herhangi bir halkın başına gelmemesiydi. Bu iki yorum arasındaki tek ayrımın, ortak hayatta kalışımızdan başka bir şey olmadığını iddia ediyorum.

9/11

Auschwitz'ten alınan ders, Amerikan toplumunda 11 Eylül sonrası tartışmaların konusu olmayı sürdürüyor. Dışarıdan bir gözlemci, terör hakkında ne kadar çok Amerikan söyleminin başka herhangi bir olaydan daha çok Holocaust hafızasından süzülmesine şaşırıyor. 11 Eylül sonrası Amerika kararlı görünüyor: "Bir daha asla." Önemli farklara rağmen soykırım ve terör, önemli bir özelliği paylaşıyor: İkisi de sivil halkı hedefliyor. Suçluların düşünce yapısı, kurbanları kültürel olarak çerçeveleme biçimleriyle ne ölçüde ortaya çıkıyor? Şaşırtıcı değil, bu soru hakkındaki tartışma, kültürel ve siyasi kimlik ve, 11 Eylül bağlamında, dinsel fundamentalizm ve siyasi terör arasındaki ilişkiyi tersine çeviriyor. Bu kitabı, bu tartışmaya alçakgönüllü bir katkı olarak yazdım. Özgün araştırmanın sonuçlarını sunmak yerine bu yorumlayıcı deneme, siyasi olayları, özellikle de 11 Eylül'ü, inatçı kültürel kalıtların sonucundan çok –tarihsel olarak biçimlenmiş– siyasi karşılaşmaların ışığında açıklamaya çalışıyor.

Kitap, gerçekte iki parçaya ayrılmıştır. Birinci parça, tek bir bölümden oluşuyor: 1. bölüm, siyasetin kültürel yorumla-

rıyla ilgili bir eleştiri –ben buna Kültürel Tartışma diyorum– sunuyor ve siyasi İslam hakkında farklı bir düşünme biçimi öneriyor. Farklı eğilimlerin, buna son terör hareketinin yükselişi de dahil, gelişiminin izini sürüyor. Ardından gelen bölümler, bugüne kadar marjinal bir olgu olan İslamcı terörün, İslamcı siyasette nasıl önemli bir aşama işgal ettiğini açıklıyorlar. Bu açıdan, 11 Eylül'e başka bir yorum sunuyor. Derine demir atmış bir uygarlıklar çatışması resimlemek yerine, 11 Eylül'ün yakın tarihten, son Soğuk Savaş'ınkinden ortaya çıktığını savlıyorum.

Son Soğuk Savaşı, Vietnam'daki Amerikan savaşının sonundan 1990'da Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadar, Irak'taki son savaşa uzanan vekaleten savaş çağıyla birlikte süren dönem olarak tanımlıyorum. Vietnam'daki savaş Amerikan kara birliklerinin çok sayıda askerle doğrudan katıldıkları son Soğuk Savaş müdahalesi idiyse, Irak'taki savaş bu yasağın tamamen kaldırıldığı ilk Soğuk Savaş sonrası Amerikan müdahalesine işaret ediyor. İkisi arasında bir vekil savaşlar çağı bulunuyor.

Son Soğuk Savaş, iki gelişmenin damgasını vurduğu bir vekil savaşlar çağıydı. Bu iki gelişme de Reagan yönetiminin dış politikasının belirgin girişimleriydi. Ayrıca Reagan ve mevcut Bush yönetimleri arasında, 11 Eylül'den sonra "terörle savaş"ın düşünce yapısını aydınlatarak, önemli benzerliklere işaret ediyorlar.

Reagan çağında dış politikadaki değişiklikler, Amerikan yanlısı diktatörlüklerin devrimci bir biçimde yıkılmasına karşılık verilen yanıtlardı. Reagan yönetimi bu devrimleri, özellikle de 1979'da Nikaragua'daki Sandinista Devrimiyle İran'daki İslamcı Devrimi, Vietnam'dan sonra bir tersine dönme eğiliminin ortaya çıkışı olarak gördü. Reagan yönetiminin Amerika'nın yanlış bir savaşa –yani asla meydana gelmesi mümkün olmayan Sovyet birliklerinin Avrupa ovalarına

saldırmalarına karşı savaşa– hazırlandığını anlamasının arkasında bu sahne vardı. Reagan, Amerika'yı zaten yapılmakta olan savaşı açmaya çağırdı: Güney Afrika'dan Orta Amerika'ya kadar, bugünün milliyetçileri olarak yönetimi ele geçiren dünün gerillalarına karşı olan savaşı. Reagan yönetimi, militan milliyetçileri Sovyet vekilleri olarak resmetmişti. Odaktaki bu kayma, stratejide değişikliğe yol açtı ve yeni bir ad aldı: Düşük yoğunluklu çatışma. Bu girişim, Reagan yönetiminin dış politikasına damgasını vuran ilk ayırıcı özellikti.

İkinci girişimse, "savunma"dan "püskürtme"ye dönüştü; bu da bütün araçların tek bir amacın emrine verilmesini talep ediyordu: Bu amaç, "şer imparatorluğu"na karşı top yekûn savaştı. Yüksek ahlak diliyle ifade edilmesine rağmen bu tehlikeli girişim, Güney Afrika'daki Apartheid rejimiyle ahlakdışı bir "yapıcı işbirliği" olarak başladı. Resmi Amerika Pretoria ile el ele tutuşurken sonuncusu, yeni bağımsız Portekiz sömürgeleri Mozambik ve Angola'daki militan milliyetçi hükümetleri baltalamanın en etkili yolu olarak siyasi terörü kullanmaya başladı. Soğuk Savaşın savaş meydanı, yetmişli yılların sonunda Güney Afrika'dan Orta Amerika ve Orta Asya'ya kayarken Amerika'nın siyasi teröre karşı yumuşak tutumu utanmazca bir kucaklamaya dönüştü: Hem Nikaragua'daki kontragerillalar hem de Afganistan'daki el-Kaide (ve Taliban), Soğuk Savaş sırasında Amerika'nın müttefikleriydiler. Onları desteklemek, Soğuk Savaşı "gerekli her araçla" kazanma kararlılığını gösteriyordu; bu ifade, ancak haksız araçlara değinebilirdi. Bozulmuş bir ittifakın sonucu olarak 11 Eylül, en başta ve en önemlisi, Soğuk Savaş'ın bitmemiş işi olarak anlaşılmalıdır.

Buraya kadar görüşüm, bir yer tarafından biçimlendirilmiştir, bu yer Afrika'dır. 1973 ilâ 1979 arasında Dar es Salam Üniversitesinde genç bir öğretim görevlisiydim. ABD'nin

1975'teki Vietnam yenilgisi, Afrika'daki son Avrupa sömürge gücü olan Portekiz imparatorluğunun çöküşüyle rastlaştığında Soğuk Savaş'ın ağırlık merkezi Güneydoğu Asya'dan Güney Afrika'ya kaydı. Doğduğum şehir Kampala, Uganda'daki Makerere Üniversitesine döndüğüm 1980'den doksanlı yılların sonunda Güney Afrika'daki Cape Town Üniversitesi'ndeki üç yılımın sonuna kadar bağımsız Afrika'da devam eden siyasi şiddet hakkında devam eden tartışmalara katıldım: Mozambik'teki Renamo ve, gitgide artan biçimde, Güney Afrika'daki İnkata Özgürlük Partisi'ninki gibi, askeri yoğunlaşmalar yerine sivil halkı hedefleyen ve neslimin siyasi terörle ilk deneyimine dönüşen hareketlere ne anlam verecektik? Bu tür şiddeti talihsiz bir kültürel gösterge –"kavimsel" "siyaha karşı siyah" şiddeti– olarak belirten kuruluşun seçtiği basın ve siyasetçilerden sakınarak hızla değişen siyaset manzarasında açıklamalar arıyorduk. *11 Eylül*'de, Cape Town'dan 1999 yılında taşındığım New York'ta bulunuyordum. 11 Eylül ile ilgili ne kadar çok münazara ve tartışmaya katılıp Amerika'nın kalbinde yapılan "İslamcı terör" saldırısının bir başlangıç olduğunu düşünenlerle karşılaştıkça, geçen onyıl içinde güney Afrika'da duyduğum kültürel açıklamaları hatırladım.

Ne siyasi etnik kökeni ne siyasi İslamı bir Soğuk Savaş Amerikan komplosu olarak açıklamaya niyetim var. Siyasi İslam, tıpkı "kavimciliği" savunan düşünce gibi, yabancı bir ithalattan çok yerel bir üründür. Ama hiçbiri yalıtılmışlık içinde yetiştirilmedi; her ikisi Batı gücüyle karşılaştıktan sonra üretildi. Siyasi İslam, sömürge döneminde doğmuştur. Ama Soğuk Savaş'a kadar terörist bir hareket üretmemiştir. Terörün ideolojik bir eğilimden siyasi bir güce dönüşümünü olanaklı kılan özel koşullar neydi? Hem yetmişli yılların ortalarından Afrika'daki "siyaha-siyah" şiddeti hem de seksenli yılların başından beri küresel olarak "İslam terörünü" besle-

yen ortak bir zemin vardı. Bu ortak zemin, Vietnam'dan sonraki son Soğuk Savaş'tı. Yerel hammadden yapılmışlarsa bile her iki siyasi eğilim, Soğuk Savaşı kazanma stratejileri olarak kristalleşti.

11 Eylül'ü daha önceki bir çağda –Afrika'daki son Soğuk Savaş'ta– oluşturulan gözlükler aracılığıyla görmemden endişelenenler için bu bakış açısının, 11 Eylül'ün gerçekten de Amerika ve dünya için bir dönüm noktası olmasını sağlayan yolları bulanıklaştırmadan, bu ortak endişe konusuna yeni bir aydınlık getireceğini umabilirim yalnızca.

İyi Müslüman, Kötü Müslüman

11 Eylül'den sonra kamu tartışmalarını dinlerken bellek yitimine uğramış büyük bir güç olduğu izlenimine kapıldım. Olayın dönemsel önemini kabul etmek, zorunlu olarak onu tarihsel ve siyasi bağlamının dışına taşımak anlamına gelmemelidir. Ne yazık ki resmi Amerika, tam da bunu teşvik etti. Bir "haçlı seferine" çıkma yönünde gafil bir göndermeden sonra Başkan Bush, "iyi Müslümanlar" ile "kötü Müslümanlar" arasında ayrım yapmaya yöneldi. Bu bakış açısıyla, terörden açıkça "kötü Müslümanlar" sorumluydu. O zaman başkan, "iyi Müslümanların" adları ve vicdanlarını bu korkunç suçtan arındırmayı istediklerini ve Amerikalılara "onlara" karşı savaşta kuşkusuz "bizi" destekleyecekleri garantisini verme izlenimi yaratıyordu. Ama bu, şu söylemin ana mesajını gizleyemezdi: "İyi" olduğu kanıtlanmadıkça, her Müslümanın "kötü" olduğu varsayılacaktı. Artık bütün Müslümanlar, "kötü Müslümanlara" karşı savaşa katılarak kimliklerini kanıtlamak zorundaydılar.

"İyi" ve "kötü" yargıları, kültürel ya da dinsel değil, Müslüman siyasi kimliklere değiniyor. Kültürel (ve şimdi de dinsel) kimliği siyasi kimlikten ayrı olarak düşünmekte zorluk

çekenler için, Batılı gücün önceki askerlerinin yüz yüze kaldığı kötü durumlar unutulmalıdır. Önce Avrupa ve Amerika'da sonra da Nazi Almanyası'nda Batı modernliğinin "Yahudiyi" yalnızca kültürel ya da dinsel kimlikten siyasi bir kimliğe dönüştürdüğünü kabul etmeye zorlanan laik Yahudi değil miydi? Siyasi seçeneklerinin üzerlerine yüklenen bu siyasi kimlikle sınırlandığına inanan laik Yahudilerin tepkisi tarihi Siyonizm değil miydi?

İyiyi kucaklayıp kötüyü dışarı atmamıza izin verecek "kötü" Müslümanlardan ayrılmış hazırda bulunan "iyi" Müslümanlar yoktur, tıpkı "kötü" olanlardan ayrılmış "iyi" Hıristiyanların ya da Yahudilerin olmaması gibi. Bu tür sınıflamaların bulunduğu varsayımı, zamanımızla ilgili siyasi bir çözümleme yapma başarısızlığımıza hitap etmeyi reddedişimizi gizlemektedir. Bu kitabın, gerçek seçenekleri sınırlamaya bir başlangıç olarak bu tür çözümlemeye katkıda bulunacağını umuyorum.

Birinci Bölüm

KÜLTÜR TARTIŞMASI; YA DA İSLAM VE SİYASET HAKKINDA NASIL TARTIŞILMAZ?

Soğuk Savaş'tan sonraki bu tarihsel an, küreselleşme çağı olarak adlandırılır; üstelik bu çağa tek bir terimin, kültür teriminin yükselişi ve hızla siyasileştirilmesi damgasını vurmuştur. Soğuk Savaş sırasında yoksulluk ve zenginlik, demokrasi ve diktatörlük gibi sosyo-ekonomik veya siyasi gelişmeleri temel olarak yerel olaylar şeklinde tartıştık. Bu yeni kültür anlayışı, Berlin Duvarının yıkılması ya da 11 Eylül gibi sosyal değil, daha çok siyasi bir anlayıştır; belli ülkelerin gerçeklerinden çok küresel siyasi olaylara bağlıdır. Antropologların inceledikleri –yüz yüze, özel, yerel ve yaşanmış– kültürden farklı olarak kültür tartışması, fazlaca siyasileştirilip büyük jeo-politik ambalajlar içinde sunulur.

Kültür Tartışması, her kültürün kendini tanımlayan somut bir öze sahip olduğunu varsayar ve ardından da siyaseti bu özün bir sonucu olarak açıklar. Örneğin 11 Eylül'den sonra Kültür Tartışması, "terör" uygulamasını "İslamcı" olarak niteleyip açıklamıştır. "İslamcı terör" bu nedenle 11 Eylül olaylarının hem betimlenmesi hem de açıklaması olarak sunuluyor. Barışçıl, uygar bir varoluş isteyenlerle teröre eğilimli olanları ayıran çizgi artık ne piyasa (kapitalizm) ne devlettir (demokrasi), bu çizgi kültürdür (modernlik). Dünyamızın modernle modern-öncesi arasında bölünmüş olduğu söyleniyor. Modernler, kültürü oluşturup onu yönetiyor; modern öncesi olanlarsa yalnızca kültürün parçası olmakla yetiniyor. Modern öncesi kültürün basit istençdışı bir hareketten başka bir şey olmadığı doğruysa, modern öncesi halklar kesinlikle eylemlerinden sorumlu tutulamazlar. Bu görüş açısı, uygarlığın iyiliği için bireysel olmazsa kolektif olarak sınırlandırılmalarını –gerekirse, koşulsuz bir şekilde tutsak edilmelerini– talep eder.

11 Eylül sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde Kültür Tartışması, belki de kültürü yalnızca yaradılışın başlangıcında, olağandışı ve kehanetçi bir eylem olarak oluşturan İslam ve Müslümanlara odaklanıyor. Bundan sonra Müslümanlar, kültüre yalnızca uymuş gibi görünüyorlar. Bazıları kültürümüzün tarihinin, siyasetinin ve tartışmalarının olmadığını söylemektedir, bu nedenle de bütün Müslümanlar kötüdür. Başkalarına göreyse, bu kültürde bir tarih, bir siyaset, hatta tartışmalar vardır, bu nedenle de hem iyi Müslümanlar hem de kötü Müslümanlar vardır. Her iki çeşitlemeye göre, tarih, antik topraklarda yaşayan antik bir halkın cansız bir geleneğine dönüşmüş gibi görünüyor. Yoksa kültür burada, genellikle dinsel olan ilk oluşum metinlerinde yazılmış ve ilk yapıtlar içinde mumyalanmış bazı kurallara sahip bir tür içgüdüsel etkinlik ve alışkanlık anlamında mı kullanılıyor?

Kültür Tartışmasının birbirine zıt iki tanımı arasında ayrım

yapmamız gerekiyor. İlk tanıma göre modern öncesi halklar, ya geri kalmış ya da modernlik yoluna daha adım atması gereken, henüz modernleşmemiş halklardır. Diğer tanımsa modern öncesini aynı zamanda modern karşıtı olarak da betimlemektedir. İlk düşünce, yardımseverliğe dayalı ilişkileri teşvik ederken, ikinci görüş, korku ve önleyici kolluk ya da askeri hareket üretir.

Afrikalılar hakkındaki geçmiş tartışmalarla, günümüzde Müslümanlar üzerine yapılan tartışmaları karşılaştırırsak bu ayrım daha iyi anlaşılacaktır. Soğuk Savaş sırasında Afrikalılar, modern olma kapasitesine sahip olmayan halklar için mükemmel bir örnektiler. Soğuk Savaşın sona ermesiyle İslam ve Ortadoğu, hızla küreselleşen bir dünyada modern öncesi fanatik bir topluluk olarak Afrika'nın yerine geçti. Çağdaş algılanışta Siyah Afrika ve Ortadoğu İslamı arasındaki fark şudur: Afrika, modernlikten aciz olarak görülürken, fanatik İslam, modernlikten aciz olarak görülmekle kalmaz modernliğe karşı dirençli olarak da görülür. Afrikalıların kendilerini kurban ettikleri söylenirken, fanatik Müslümanların, kendileriyle birlikte başkalarını da öbür dünyaya götürme eğiliminde oldukları iddia edilir. 11 Eylül öncesi Afrika'daki terörizm tartışmasıyla 11 Eylül sonrası küresel terör tartışması arasında ilginç bir benzerlik vardır. Güncel küresel tartışmalarda olduğu gibi Afrika tartışmaları da terörün yayılması konusunda başlıca, ya da yalnızca, içte açıklamalar aramıştır. Afrikalı "kabileciler"le Müslüman "Fundamentalistleri" düşman olarak bir araya toplayan nadir ama önemli bir örnekte, eski İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin eski başkanı ve bugün George Soros'un finanse ettiği Açık Toplum Enstitüsü'nün başkanı Aryeh Neier, *Washington Post*'taki bir başyazısında sorunun İslamdan daha büyük olduğunu savlamıştır: Sorun, modernliği düşmanları olarak tanımlayan ve Nazilerin çağdaş karşılıkları olan kabilecilerle fundamentalistlerde yatıyor.

Modern öncesi halkların yaratıcı yetenekleri olmadığı, modern karşıtı fundamentalistlerin de, büyük bir yıkıcılık yeteneğine sahip oldukları söylenmektedir. Yıkım, kendileri dahil insan yaşamına değer vermediklerine dair bir kanıt olarak kabul edilir. İşte Kültür Tartışmasının birinci sayfa haber öykülerine malzeme olmasının nedeni kesinlikle budur. Kültürün, artık ölüm kalım meselesi olduğu söylenir. Bu tür bir düşünme biçimi, büyük ölçüde modern sömürgecilik tarihi üzerine yazılanları hatırlatır. Bu tarih, modernliğin dışına itilenleri modern karşıtı olarak damgalar, çünkü dışarıda bırakılmak için ısrar etmişlerdir. Halkların kamusal davranışlarının, özellikle siyasi davranışlarının, ister dinsel ister geleneksel olsun, alışkanlıkları ve geleneklerinden yola çıkarak yorumlanabileceğini varsayar. Ama dinini harfi harfine uygulayan bir kişi, olası bir terörist olarak kabul edilmeli mi? Dinsel bir metni bir metafor ya da uydurma olarak gören bir kişi, uygar hayata ve bu hayatın talep ettiği hoşgörüye daha mı uygundur? Kutsal metinlerin dolaysız olarak yorumlanması nasıl olur da insanların kaçırılmalarına, cinayetlere ve teröre çevrilebilir?

Kültür Tartışmasının İki Çeşitlemesi

Çağdaş Kültür Tartışması, Soğuk Savaşın bitişiyle başlar ve iki çeşitlemeyle gelir. Siyaseti, kültürden yola çıkarak geçmişte ve tarih boyunca yorumladığını iddia eder; ama Kültür Tartışmasının hiçbir çeşitlemesi, özünde bir tarihçinin yapıtı değildir. Kültür Tartışmasının kurucusu varsa, ABD siyaset kurumunun bir danışmanı olan Princeton'daki ünlü Oryantalist Bernard Lewis'tir bu. Çağdaş Kültür Tartışmasının ünlü sözü –"uygarlıklar çatışması"– Lewis'in 1990 yılında yazdığı "Müslüman Öfkenin Kökenleri" yazısının kapanış bölümünün başlığıdır. Lewis'in metni, ABD siyaset kurumuyla ilişkisi Vietnam Savaşından bu yana süren, Harvard'da siyaset

bilimcisi olan Samuel Huntington'un bu konuda yazdığı ikinci ve daha kaba çeşitlemeye esin kaynağı olmuştur. Lewis, kuramını "İslamcı" ve "Yahudi-Hıristiyan" olarak adlandırdığı tarihsel ilişkilerle sınırlarken Huntington'un amacı daha büyüktür: Lewis'in kuramını bütün dünyayı kapsayacak biçimde genişletmek.

Foreign Affairs'te yazdığı "*Uygarlıklar Çatışması mı?*" (1993) adlı bir yazısında Huntington şöyle yazıyordu:

> Bu yeni dünyadaki çatışmanın temel kaynağı bence, yalnızca ideolojik ya da yalnızca ekonomik olmayacaktır. İnsanoğlu ile çatışmanın hakim kaynağı arasındaki büyük bölünmeler, kültürel olacaktır. Ulus devletler, dünya ilişkilerinde en güçlü oyuncular olmayı sürdürecek, ama küresel siyasetin ana çatışmaları, farklı uygarlıklara sahip uluslar ve gruplar arasında olacaktır. Uygarlıklar çatışması küresel siyasete hakim olacaktır. Uygarlıklar arasındaki fay hatları, geleceğin savaş safları olacaktır.

Huntington'un savı, iki düşünce etrafında oluşturulmuştur: Soğuk Savaşın sonundan beri "ideolojinin demir perdesinin" yerine "kültürün kadife perdesinin" geçtiğini ve kadife perdenin de "İslamın kanlı sınırları" üzerine çekildiğini öne süren düşünceler etrafında. Huntington, İslam'a bir düşman uygarlık rolü vermişti. Bu bakış açısından Müslümanlar yalnızca kötü olabilirdi.

Huntington bu düşüncesinde yalnız değildi. Başka birkaç kişi daha Huntington'un bakış açısını, siyaset ve düşünsel kurumların şahin çevrelerinde yaygın olarak paylaşılan bir görüşe dönüştürerek ona katıldılar. Yeni görüşün itici kuvveti, Soğuk Savaş olarak bildiğimiz ideolojik savaşın, "Batı"nın bütün kültürel kaynaklarını seferber edeceği tümüyle küresel bir

çatışma için dar görüşlülerin perdeyi kaldırmasından başka bir şey olmayacağı düşüncesiydi. William Lind için Soğuk Savaş, on yedinci yüzyıl Avrupa'sında başlayan "Batılı iç savaşları" serisinin sonuncusuydu; Soğuk Savaşın sona ermesiyle, küresel çatışma safları kültürel terimlere sarıldı. Soğuk Savaşın ideolojik kavgalarının etkin bir katılımcısı olan Régis Debray, yeni çağı, son yılların kızıl korkularından çok daha tehlikeli bir "Yeşil Tehlike" tarafından –yeşil rengi büyük olasılıkla İslam için kullanıyordu– tanımlanmış görüyordu, çünkü bu tehlike akli özdenetimden yoksundur: "Genel olarak ele aldığımızda, yükselen güç olarak yeşil kızılın yerini almıştır. ... Nükleer ve rasyonel Kuzey, nükleer ve rasyonel Kuzeyi (kendisini) caydırır; geleneksel ve mistik Güneyi değil."

Tarih içinden silahlı taburlar gibi yürüyen uygarlıkları –ne önemli iç tartışmalar ne de önemli değişiklikleri– içeren uygarlıklar çatışması fikrine, yaygın olarak inanılmamıştır. Columbia'da Üniversite Profesörü olan merhum Filistinli edebiyat bilgini Edward W. Said, çatışmanın uygarlıklar arasında değil, daha çok içinde olduğu düşüncesini öne sürerek kültürün daha fazla tarihi ve daha az dinsel olarak anlamlandırılması konusunda ısrar ediyordu: "Huntington için, 'uygarlık kimliği' dediği şey, evinizin arkasındaki mobilya dolu bir oda gibi, istikrarlı ve rahat bırakılan bir şeydir."

Kültür Tartışmasının daha dayanıklı bir çeşitlemesini sağlayan Bernard Lewis'tir. Lewis, hem tarihe doğru hareket eder hem de uygarlıklar arasındaki bir çatışmayı kabul eder. Gelmekte olan bir Mahşer'in tarihdışı küresel bir öngörüsünü iddia etmek yerine Lewis, tarihi uygarlıklar olarak adlandırılan büyük kültürel blokların hareketi olarak düşünür. Ama Lewis İslam uygarlığını, sanki özünde Müslümanların bunalım zamanlarında sığındıkları değişmez bir doktrin olan bir kaplamaymış gibi niteler. "Müslüman Öfkesinin Kökenleri"nde Lewis şunu belirler:

"İslamın dinsel kültüründe, en mütevazı çiftçi ya da seyyar satıcıda bile, diğer uygarlıkların asla aşamadığı ve nadiren de ulaştığı, başkalarına yönelik bir asalet ve nezaket esinleyen bir şey vardır. Gene de, daha derin tutkuların uyandığı ayaklanma ve kargaşa anlarında, başkalarına yönelik bu asalet ve nezaket, antik ve uygar bir ülkenin hükümetini –büyük ve etik bir dinin sözcüsünü– bile, insan kaçırma ve suikastları desteklemesine ve Peygamberlerinin hayatında bu tür eylemler için onay ve gerçek bir örnek bulmaya çalışmasına iten öfke ve nefretin patlayıcı bir karışımına yol açabilir.

Lewis, kışkırtıcı bir biçimde "*Yanlış Giden Neydi?*" başlığını taşıyan ve 11 Eylül'de "sayfaları ön okumaya verilmiş" olan ancak daha sonra yayınlanan bir kitabında İslamın doktrinsel özüyle ilgili inancını işlemişti. Hegel'in özgürlüğün; Batı kültürünün ayırıcı bir özelliği olduğu eski iddiasını başka sözcüklerle anlatan Lewis şunu yazdı: "Batı özgürlüğünün kuramı ve uygulamasıyla eğitilmiş olan Batılı bir gözlemci için, ... Müslüman dünyasının sorunlarının çoğunun temelinde... tam da özgürlüğün yokluğu bulunur." Buna, çağdaş İslamla modernliğin arasında açılan uçuruma ikinci açıklama olarak laikliğin yokluğunu ekledi: Fransız devrimci fikirlerin etkisi on dokuzuncu yüzyılda Ortadoğu'ya sızıncaya kadar, diye ekliyordu Lewis, " istenen hatta izin verilebilir dinsel olmayan bir toplum düşüncesi, İslama tamamen yabancıydı."

Amerikan dışişleri politikasının itici gücüne dönüşen fikir olan "kötü" Müslümanlara karşılık "iyi" Müslümanların olduğu düşüncesi için düşünsel desteği sağlayan Samuel Huntington değil Bernard Lewis'tir. Siyasi kurum için açık bir sonuç çıkarma hevesiyle Lewis, "fundamentalizmin, tek İslami gelenek olmadığını", "başka anlayışların da bulunduğunu" ve "mesele çözülmeden önce sert bir çatışmanın olacağını" anla-

yarak söze başlıyor. Siyasi kuruma bu çarpışmada "biz Batılılar, az şey yapabiliriz ya da hiçbir şey... çünkü bunlar, Müslümanların kendi aralarında çözmeleri gereken meseleler" uyarısında bulunarak, "bu arada" –yani Müslümanlar iç sorunlarını çözerken– Batı'nın "yeni bir din savaşları çağı tehlikesinden kaçınması" gerektiğini öğütler. Huntington Batı'yı kendini bir uygarlık çatışmasına hazırlaması için uyarırken Lewis, farklı düşünüyordu: Müslümanlar iyi Müslümanları kötü Müslümanlara karşı kırdıran kendi iç savaşlarını yaşarken Batı seyirci kalmalıdır. Bu farka rağmen, her ikisinin de resmi "Batı"yı temsil ettiklerini görmezden gelemiyor insan.

Bernard Lewis, Bush yönetiminin 11 Eylül sonrası politikasına düşünsel destek sağlıyorsa, şiddete geri dönme ve "tekerrrür eden" tarih üzerine Soğuk Savaş biçiminde bir odaklanma, siyasi olarak daha çok Huntington'a uymaktadır. "İyi" Müslümanların "kötü" Müslümanları yenmesini beklemek yerine, Lewis'in öğütlediği gibi, Bush yönetimi, bu tür bir iç savaşı hızlandırmakta kararlıdır. Gerekirse, Irak'ta olduğu gibi, işgal edip "iyi" Müslümanları "kötülerin" siyasi boyunduruğundan kurtarmayı amaçlayan bir rejim değişikliği yaratmaya hazırdır.

Kültür Tartışması, dini de siyasi bir sınıflamaya dönüştürmüştür. Demokrasi, Müslüman dünyada geri kalmıştır, diyor Batı dışındaki dünyanın siyasi sistemleriyle ilgili yapılan bir Freedom House çalışması. Bernard Lewis'ten sırayı alırmış gibi, Demokrasilerin Savunması Vakfı için İslam ve Demokrasi Projesi direktörü Stephen Schwartz, terörün kökenlerinin aslında İslamın bir mezhebi olan Vahabilerde olduğunu iddia ediyor. *New York Times*'in sayfaları bugün sürekli iyi Müslümanları kötülerden ayıran haberler içeriyor: İyi Müslümanlar, modern, laik ve Batılılaşmışlardır, ama kötü Müslümanlar, doktrinsel, modern karşıtı ve öldürücüdür. "Batı"nın kendi kendini atayan liderleri George W. Bush ve İngiltere Başba-

kanı Tony Blair, Huntington biçimi uygarlıklar savaşını kucaklamaktan, Lewis gibi bütün bir uygarlığı karşılarına almamak için geri adım atmışlardır. Bush'un Müslüman karşıtı haçlı seferi fikriyle erken flörtleşmesinden sonra hem kendisi hem de Blair, "iyi" Müslümanları "kötü" Müslümanlardan ayırma gereksinimi hakkında kamuoyunu uyarmaya başlamışlardı. Altta yatan anlam aslında çok açıktır: Afganistan, Filistin ya da Pakistan'da İslam, karantina altına alınmalı ve şeytan, bir Müslüman iç savaşıyla kovulmalıdır.

Lewis, *Yanlış Giden Neydi?* yapıtını İslamın yedinci yüzyılda doğuşundan bu yana geçen on üç asrı indirgeyici bir tavır sergileyen tartışmayla açıyor: "İslamın yayılışından sonraki yaklaşık ilk bin yılı," "Afrika ve Asya'nın Hıristiyanlar tarafından işgal edilmesine neden olan", "fetihleri yeniden başlatmak için girişilen uzun mücadele" izlemiştir. Başlangıçta bir "fetih" vardı ve sonra "yeniden fetih" bunu izledi. Fetih, İslamcıydı, yeniden fetihse Hıristiyandı. Tarihte hiçbir dönem, bu "Hıristiyanların" "Müslümanlarla" karşılaşması modeline Haçlı Seferlerinden daha iyi uymaz.

Haçlı Seferleriyle ilgili yapılan en iyi çalışmalardan birini, tarihte işte o anda Müslümanların düşmana dönüştüğünü belirten Slovenyalı Tarihçi Tomaz Mastnak hazırlamıştır. "Kutsal savaşa seferberlikle Hıristiyan toplumu kendinin bilincine vardığında... Hıristiyan ulusunun kendi kendinin farkında olduğunun seslendirilmesindeki önemli an, Müslümanları düşman olarak karşılarına aldıkları andı." Mastnak, bunun önceki yüzyıllarda geçerli olmadığına işaret etmeye de özen gösteriyor: "Yedinci ve sekizinci yüzyılda Arapların yayılmasıyla Müslümanlar Avrupa yarımadasına ulaştıklarında Latin Hıristiyanların gözlerinde o putperest ya da kâfir barbarlardan biri haline geldiler. Hıristiyanların düşmanlarının arasında öncelikli bir yer verilmedi onlara."

Militan Hıristiyan düşmanlığı, başlangıçta bütün Hıristi-

yan olmayanlara yönelmişti; ancak daha sonra Müslümanlara odaklandı: "Haçlı seferleriyle Filistin, Eski Ahitin Vaat Edilmiş ülkesi (terra repromissionis) olmaktan çıkıp Kutsal Ülkeye, terra sancta, dönüştü." Ancak Haçlı Seferleriyle Hıristiyanlık evrensel bir düşmanı tanımlayıp "kâfire karşı sürekli savaş durumu" ilan etti. Artık yalnızca bir dünyevi düşman olmayıp, Haçlı Seferleri Müslümanı cisimleşmiş şeytan, "o Deccal dininin ete kemiğe bürünmesi" olarak lanetledi. Haçlı Seferlerinin, Müslümanların dinini değiştirmelerini değil de onları yok etmeyi amaçlamalarının nedeni işte buydu. "Müslümanlar, yani kâfirler, seçme özgürlüğüne sahip değillerdi; din değiştirme ile ölüm arasında seçim yapamazlar çünkü dinlerini asla değiştirmeyecekleri düşünülüyordu." Yok edilmelerini, yalnızca "Papalar değil", "bir kâfiri öldürmenin adam öldürme değil, kötülüğü öldürme, kötülüğün yok edilmesi olduğunu ve bir kâfirin ölümünün, bir Hıristiyanın şerefi olduğunu, çünkü ölümle İsa'nın şereflendirildiğini ilan eden" Aziz Bernard da vaaz ediyordu.

Bernard Lewis, aslında bir dizi farklı tarihi karşılaşmayı –Haçlı Seferleri, 1492, Avrupa sömürgeciliği– on dört asır boyunca tek bir uygarlıklar çatışmasının unsurlarıymış gibi ele alıyor. Her bir olayın özel bir siyasi proje –"Hıristiyanlık" olarak adlandırılan bir siyasi birimin yaratılması, Kastilya monarşisinin komşu bölgeleri fethinden sonra İspanya adındaki bir ulus devleti inşa etme arzusu, modern Avrupa emperyalist yayılmacılığı vs.– tarafından beslendiğini kabul etmek yerine Lewis, bu "çatışmaların" zıt uygarlıklar tarafından yaratıldığını iddia ediyor. Ayrıca, çatışmaların on dört yüzyıllık tarih boyunca farklı uygarlıkları temsil eden sabit bölgesel birimler arasında meydana geldiğini varsayıyor. Bu tür uygarlık tarihlerini güden siyasi gündemi anlamak için kültürel ve siyasi tarih arasında varsayılan kimliği sorgulamalıyız.

Lewis'in çarpıtmalarından kaçınmak için, önemli tarihsel

dönüm noktalarında daha fazla ayrıntıya ihtiyacımız vardır. Örneğin, Bernard Lewis'in yaptığı gibi iki bin yıllık bir Yahudi-Hıristiyan uygarlıktan söz edebilir mi insan? İsrailli kültür tarihçisi Gil Anidjar, İspanya'daki –Yahudi-Hıristiyan'dan çok– Yahudi kültürünün "Arap Yahudi" olarak ele alınmasının gerektiğini ve "Yahudileri Araplardan" ayırma eyleminin 1492'ye kadar bulunmadığını hatırlatıyor bize. Endülüs'te Moses Maimonides (1135-1204), *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*'unu "bugüne kadar yazılan, Yahudi felsefesi hakkındaki, en önemli yapıt", "belki de İbrani yazısıyla yazılmış, ama Arapça ve/veya Yahudi-Arapçasıyla bize 'konuşan'" metnini yazmıştır. Yahudi mistisizmin ana metni Zohar'ı üreten ve ikinci Yahudi diasporasının* başlangıcına işaret eden olay 1492'de Endülüs'ün kaybedilmesiydi.

Kültürü siyasi –ve bu nedenle de bölgesel– terimlerle düşünmek anlamlı değildir. Devletler bölgeselken, kültür sadece bir bölgeye ait değildir. Ortadoğu gibi yerlerin tarihleri gibi okunan İslamla ilgili siyasi tarihler yazmak anlamlı mıdır? Ya da Ortadoğu'daki devletlerin siyasi tarihlerini, sanki oradaki İslamla ilgili siyasi tarihlerden başka bir şey değilmiş gibi yazmak? Kültürü, hem tarihsel hem de bölgesel olmayan terimlerle düşünmemiz gerekiyor. Yoksa, insan kültürel kaynakları çok özel ulusal ve emperyalist siyasi projeler olarak kullanıyor hale gelir.

Modernlik ve Kültürün Siyasileştirilmesi

Kültür Tartışması, tarih yazma geleneğinden değil, siyasi kurumlara düzenli olarak hizmet eden siyaset biliminden ortaya çıkar. Bernard Lewis bir Oryantalist, Samuel Huntington ise

* Diaspora: Babil sürgününden sonra Yahudilerin Filistin'den ayrılmaları (358 BC).

bir siyaset bilimcisidir. İslam ve Ortadoğu'yla ilgili oryantalist tarihlere, 1960'lı yıllardan beri, Marshall Hodgson ve Edward Said, Cheikh Anta Diop ve Martin Bernal, Samir Amin ve Abdallah Laroui gibi entelektüellerden oluşan farklı bir grup sürekli meydan okuyup durdu. Bu düşünürler, 1960'lı yılların savaş karşıtı ve anti-emperyalist hareketlerin saflarından ortaya çıkmışlardır ve onları bütün bir tarihçi kuşağı izlemiştir. İki kuşak boyunca akademisyenler tarafından düşünsel bir tarihdışılık olarak gözden düşürülmüş olsalar bile Oryantalist tarihler, geri dönmeyi başarmışlardır.

Asıl neden, tarih yazmayla iktidar biçimlerinin ilişkisinde yatıyor; tarih yazmanın da iki geniş biçimi vardır: Ulusçu ve ulus ötesi. Genel anlamda ulusçu tarih yazıları, ulusa –çok modern ve çağdaş bir siyasi nesne– tanımlanabilir ve çoğu kez yüceltilmiş bir geçmiş vermekten ibaretse, ulus ötesi yazılar da bize, ulusu küresel bir bağlama yerleştirerek eşit biçimde yüceltilmiş uygarlık tarihleri sağlamıştır.

On altıncı yüzyıl İtalyan misyoneri Matteo Ricci, –Amerika'daki yeni keşifleri gösteren– Avrupalı bir dünya haritasını Çin'e getirdiğinde Çinlilerin bu harita yüzünden kendilerini saldırıya uğramış hissetmelerine şaşırmıştı. Harita Avrupa'yı dünyanın merkezine yerleştirip Çin'i haritanın sağ kenarına yerleştirerek Pasifik Okyanusu'nu bölüyordu. Ama Çinliler için Çin her zaman sözcüğün tam anlamıyla "Orta Krallık"tı ve bu nedenle de açıkça haritanın ortasında yer almalıydı. Ev sahiplerini memnun etmek için Ricci, Atlantik Okyanusu'nu bölen ve böylece Çin'i daha merkezi bir hale getiren bir başka harita gösterdi. Çin'de haritalar hâlâ bu biçimde çizilir, ama Avrupa, haritanın ilk türünü benimsemiştir. Kuzey Amerika'da kullanılan en yaygın harita, Amerika Birleşik Devletleri'ni dünyanın merkezine yerleştirip Asya kıtasını ikiye bölen haritadır. Bugün, en yaygın olarak kullanılan dünya haritası Batı Avrupa'yı ortada gösterendir. Mercator projeksiyo-

nuna* dayanarak bu harita dünya imgemizi sistematik bir biçimde çarpıtıyor: Avrupa, Asya'nın diğer iki yarımadasıyla –bölünme öncesi Hindistan ve Güneydoğu Asya– yaklaşık aynı alana sahip olmasına rağmen Avrupa'ya kıta denirken Hindistan, yarımadadır yalnızca ve Güneydoğu Asya'ya bu ad bile verilmez; bunun dışında Mercator projeksiyonunda en çok indirgenen bölge Afrika'dır.

"Batı"nın uygarlık tarihi, Avrupa emperyalizmiyle birlikte on dokuzuncu yüzyılda muzaffer bir doruğa ulaştı. Rönesansı izleyen yüzyıllarda küresel bir hakimiyete dönüşen modern bir gücün seyir yerinden yazılan uygarlık tarihi, "Batı"ya zaman içinde yara bere almadan yol alan bir kimlik verdi. Bu bakış açısından "Batı," küresel sahnenin merkezini işgal etti ve "Doğu" dış sınıra yerleştirildi. Avrupa merkezli tarih aleyhindeki ilk eleştirinin, "Batı-dışı" konulara odaklanan alimlerden gelmesi şaşırtıcı değildir.

Geleneksel anlatıda, Chicago Üniversitesi tarihçisi Marshall Hodgson'un anlattığı gibi, "tarih 'Doğu'da başladı" ve "meşale sonra sırasıyla Yunanistan ve Roma'ya ve en sonunda da, ortaçağ ve modern hayatın geliştiği kuzey batı Avrupa'nın Hıristiyanlarına geçirildi."

---

* Mercator projeksiyonu: Gerard de Cremer adındaki Flemenk bir coğrafyacının geliştirdiği bir projeksiyon sistemidir. Bu sistemi denizcilerin yolculuklarında güvenerek kullanabilecekleri bir harita yapmak için oluşturmuş ve soyadının Latince karşılığı olan Mercator adını verdiği projeksiyon sistemi ile ilk haritasını 1569 yılında üretmiştir.
Mercator projeksiyon sisteminin esası, yeryüzünün izdüşümünü ekvatora teğet bir silindir üzerine düşürmeyi öngörür. Silindir açıldığında bir düzlem-küre haline gelir, düzlem-küredeki meridyenler ve paraleller artık çember biçiminde değildir.
Tüm paralel ve meridyenler birbirlerini dik açıyla kesen doğru çizgilere dönüşmüşlerdir. Kutuplar artık iki nokta olmaktan çıkmış, ekvatora paralel iki çizgi haline gelmişlerdir. Bu nedenle, Mercator sisteminde enlemleri yüksek olan bölgeler olduklarından geniş görünürler.

Hodgson, dünyanın "Batı" ve "Doğu", "Avrupa ve Asya" olarak bölünmesinin, ya büyük metinler ya da büyük anıtlardan yoksun olduğu için tarih ve uygarlıktan yoksun –Yale tarihçisi Christopher Miller'in sözleriyle "boş bir karanlık"– olduğu iddia edilen üçüncü bir bölümü dışladığını eklemeliydi. Bu boş karanlık Afrika'yı, Kolomb öncesi Amerikaları ve Pasifik ülkelerini kapsıyordu, elbette bu amaçla Asya'ya ait olarak sınıflandırılan Mısır ve Etiyopya bunun dışındaydı. Diğer bir deyişle, "Batı" düşüncesi, iki dış sınır çizgisi boyunca uzanıyordu: "Doğu" bariz bir şekilde görünürken Afrika ve diğerleri, yalnızca tarihsel ve karanlık bir boşluğa atılıverildi.

Marshall Hodgson, İslama odaklanan Batılı çalışmalara karşı çıkmayı hayat boyu sürecek bir projeye dönüştürdü. *İslamın Serüveni (The Venture of Islam)* adlı üç ciltlik klasik çalışmasına, tarih boyunca "Batı" düşüncesinin en azından üç kere nasıl değiştiğini göstererek başladı. "Batı", "ilk başta ve doğru olarak Roma imparatorluğunun batısına ya da Latince kullanan yarısına", "yani, batı Akdeniz ülkelerine" bir göndermeydi. İlk değişimden sonra terim, "genel olarak batı Avrupa ülkelerine" gönderme yapmaya başladı. Ama bu basit bir genişleme değildi, çünkü "Müslümanlaşan batı Akdeniz ülkelerini" dışlıyordu. İkinci değişim, Batı Avrupa ülkelerinden halklara yöneldi, böylece deniz aşırı yerleşimler dahil edildi. Sonra da "Batı" tanımı, "bütün Avrupa Hıristiyanlığı"nı içerecek biçimde daha da uzatıldığında üçünü değişim meydana geldi. İkinci değişim, küresel bir Batı Avrupa'ya gönderme yaparken üçüncü genişleme, hem batı hem de doğuyu kapsayan küresel bir Avrupa'ya gönderme yapıyordu. Böylece, "Batı" ile ilgili düşünce, coğrafik bir konumdan yaşadıkları yer ve burada ne kadar süre yaşadıklarından bağımsız olarak, Avrupa kökenli bütün insanları kapsayan ırka dayalı bir düşünceye doğru gelişti.

Batı uygarlığının kendine yeten bir tarihi olabilir mi? Ta-

rihçiler, bilimin gelişmesinden toplumun gelişmesine kadar uzanan birçok alanda bu iddiayı budayıp durdular. Hodgson daha önce "Batı"nın "bilim"le özdeşleştirilmesinin İslamın klasik çağındaki Arapça yazan bilim adamlarının yalnızca yerinde saydıklarının varsayıldığı bir saçmalığa yol açtığını belirtti. Bilime herhangi özgün bir katkı sunmaktan çok meşaleyi yukarıda tuttukları varsayılıyordu yalnızca – ta ki bu meşale "Batı"ya geçinceye kadar. Arapça yazan bilim adamlarının ana rolünün, klasik Yunan bilimini koruyup bunu Rönesans Avrupa'sına geçirmek olduğunu ileri süren düşünce, Thomas Kuhn'un Rönesans biliminin ortaçağ bilimiyle örnek bir kopuşu ve antik bilimiyle tekrar bağlanmayı temsil ettiği iddiasıyla güçlendirildi. Kuhn örnek kopuşu Kopernik'in yapıtıyla ilişkilendirirken bilim tarihindeki son yapıtlar bu varsayıma karşı çıkıyor. Birikmiş bulguların sağladığı avantajla, iki seçkin bilim tarihçisi Otto Neugebauer ve Noel Swerdlow, yapıtları Arapça yazılı, "on beşinci yüzyılda başta İtalya olmak üzere Avrupa'ya Bizanslı Yunanlı aracılar yoluyla ulaşan" "kuzey batı İran'ın Maragha* gözlemeviyle ilişkili astronomcuların" etkisini araştırdılar. Artık bir klasik haline gelen 1984 yılına ait, Kopernik'in matematiksel astronomisi hakkındaki yapıtlarında şu sonuca vardılar: "Gerçek anlamda

* İslam uygarlığının bilimsel alanda en önemli gelişmelerinden biri Maragha gözlemevinde yaşanmıştır. 11. yüzyılda, İbn el-Haytam ile başlayan tartışmalarda, Helenistik dönemde yaşayan Batlamyus'un (Ptolemy) "Almagest"'te öne sürdüğü, Dünya merkezli gezegen sisteminin yanlış olduğu iddia ediliyordu. Bu tartışma el-Urdi, el-Tusî, Şirazlı Kutbeddin ve İbn el-Şatir gibi isimleri de içererek sürdü. 14. yüzyılda İbn el-Şatir ile sonuçlanan bu gelişme, gezegen sisteminin Batlamyus'un öne sürdüğü gibi Dünya merkezli değil, Güneş merkezli olduğunu söylüyordu. Bu sistem, yaklaşık 200 yıl sonra Kopernik'in Güneş merkezli sistemi ile hemen hemen aynı idi. Pek çok tarihçinin, Kopernik'in Maragha okulunun gezegen sisteminden haberi olduğundan şüphelenmesine rağmen, bu yönde bir kanıt ele geçmemiştir.

Kopernik, sonuncusu olmasa bile 'Maragha Okulu'nun en önemli takipçisi olarak görülebilir." Bilimin çağdaş tarihi, anatomi (kanın akciğerde dolaşımı) ve matematik (ondalık kesirler) gibi başka alanlarda benzer yeniden düşünmeler gösterir. Bilim tarihindeki boşluk, daha büyük bir tarihsel uçuruma işaret ediyor: Rönesans'ın tarihsel olarak araştırılmasında Endülüs'ün yeri –yaniArapça yazan İspanya'nın.

Avrupa merkezli tarihin iki dış sınır çizgisi oluşturduğunu gördük: Biri görünür ve diğeri görünmez olan. Görünmez dış sınırın bir kısmı Afrika'ydı. Batı'nın kendi başına ayakta duran tarihini üreten aynı siyasi proje, Afrika'nın da kendi başına ayakta duran bir tarihini üretti. "Batı" ile ilgili düşünce gibi Afrika ile ilgili olan da ırkçılaştırılmış bir nesneye dönüştürüldü. Fark, Afrika'nın yüceltilmek yerine alçaltılması, Sahra'nın güneyindeki ülke olarak, kıtanın bu bölgesinin köle ticareti sırasında yakılıp yıkılmasıyla eşzamanlı bir biçimde, yeniden tanımlanmasıdır. Afrika'nın ırkçılaştırılmış aşağılanmasını sorgulayan bilginler, aynı zamanda Avrupa merkezli tarihin üretimini de aşındırdılar.

Afrika tarihinin üzerinde yeniden düşünme, *Uygarlığın Afrika Kökeni (The African Origin of Civilization)* adlı baş yapıtını 1960'lı yıllarda yazan Senegalli bilgin Cheikh Anta Diop'la başladı. Diop, zamanın Afrika nüfusunun kabaca dörtte birinin yaşadığı Firavun Mısırı'nın tarihini ortamından, özellikle güneydeki Nubia'dan, çıkarmaya çalışan, böylece de antik Mısır'ın Afrikalı tarihsel kimliğini reddeden ırkçı eğilimi sorguladı. Diop, Avrupa merkezli geleneğin üzerine titrediği özü, Yunanistan'la Roma'yı "Batı"nın ölümsüz bileşenleri olarak biçimlendirmekle kalmayıp aynı zamanda Mısır'ı tarihsel kimliğinden eden klasikleri hedefledi. Klasiklerin araştırılmasında Mısır, çifte bir kayıpla karşı karşıyaydı: Antik çağda Yunanistan'la bağı, dışsallıkla rastlantısallığa indirgenmiş ve Afrika'da yer almasının tarihsel önemi yadsınmıştı.

Diop'un çalışması, Britanyalı bilgin Martin Bernal'ın devasa iki ciltlik, *Kara Athena: Klasik Uygarlığın Afrika-Asya Kökenleri (Black Athena: Afroasiatic Roots of Classical Civilization)* adlı yapıtını dayandırdığı temeli sağladı. Bernal, Mısır biliminin ana geleneğinin on dokuzuncu yüzyıl emperyalist, özellikle, Alman düş gücünde kök salmış olan ulus ötesi Batı düşüncesince nasıl şekillendirildiğini gösterdi. Bernal, bu emperyalist düş gücünü, Yunanlıların kendileri hakkında, özellikle de Firavunların Mısır'ına karşı tarih ve uygarlık açısından borçlu olduğu konusundaki söyledikleriyle karşılaştırdı. Özellikle de, Yunanlıların, kendi uygarlıklarının güneyden gelen Mısırlılaran işgalinin bir sonucu olduğu konusundaki düşüncelerinin, Avrupalı emperyalist düş gücünde klasik Yunanistan'ı kuzeyden gelen bir Ari işgalinin ürünü olarak tanımlayacak biçimde nasıl tersine çevrildiğini gösterdi. Bernal, ilk başta Mısır'ın bir sömürgesi olan Yunanistan'ın, önceleri Afrika, Finike ve Yahudi, daha sonra da kuzey Avrupa'dan gelen çeşitli etkilerin bir karışımı olduğunu da belirtmiştir. Erken dönem klasik Mısır, bir Afrika uygarlığı olarak ele alınırsa, klasik Yunanistan'ın –Avrupa'dan daha çok– bir Akdeniz uygarlığı olarak kabul edilmesi daha doğrudur.

Edward Said, "Oryantalizm'in başlıca dogmaları"nı aynı adlı muhteşem çalışmasında özetledi. İlk dogma, "Batı"yı, "ussal, gelişmiş, insancıl [ve] üstün" olarak resmeden aynı Oryantalist tarihlerin "Doğu"yu, "sapkın, gelişmemiş [ve] aşağı" olarak karikatürize etmesidir. Bir başka dogma, "Doğu"nun yaşamın değişen taleplerine yanıt vererek değil de kutsal kitaplarda yazılan belli kurallara göre yaşamasıdır. Üçüncü dogma, "Doğu'nun ebedi, tek tip ve kendini tanımlamaktan yoksun olduğunu; bu nedenle de Batılı bir açıdan Doğuyu tanımlamak için oldukça genelleştirilmiş ve sistematik bir söz dağarcığının kaçınılmaz ve bilimsel olarak 'nesnel' olduğunun varsayılmasını" emretmektedir. Son dogma da

"Doğu'nun temel olarak ya korkulacak (Sarı Tehlike, Moğol sürüleri, kara egemenlikler) ya da (barıştırma, araştırma ve geliştirme, mümkün olan her anda derhal işgal yoluyla) kontrol edilecek bir şey" olmasıdır.

Uygarlıkları ayrı olarak betimleyen ve uygarlık tarihlerini özel coğrafyalar ve yönetim biçimleriyle tanımlayan iddialardan kuşkulanmak için bir sürü neden vardır. İnsan uygarlık ve iktidar arasında ayrım yapmak zorundadır. Tam da doğrusal zaman boyunca kesintisiz bir "Batılı uygarlık" düşüncesi, yalnızca Batı olarak bildiğimiz gücün seyir yerinden ortaya çıkan bir fikirdir. Bu gücün hem bir coğrafyası hem de bir tarihi vardır: Bu tarih, 1492'den başlayıp köle ticareti ve sömürgecilik asırlarından geçip Soğuk Savaş ve sonrasına kadar uzanır.

Batı uygarlığın tarihi gibi Arapların tarihi de, belli siyasi gündemlere bağlanmıştır. Zaman zaman bu tür bir tarih "İslam"ın tarihi olarak kabul görür, tıpkı "Batı"nın tarihinin çoğu kez "Hıristiyanlık"ın tarihi olarak kabul görmesi gibi. Burada da eğilim, kültürel kimliklerin siyasileşmesi ve yasa tarafından tanımlanan kimlikler edinmesi yönündedir.

Fransa Kuzey Afrika sömürgelerinde, "Berberi" ve "Arap" arasında yasal bir sınır çizdi. "Berberilere" "geleneksel bir yasa" (*dahir*) ve "Araplara" dinsel bir yasayla hükmederek ve "Berberi" ve "Arap"ı önce yasal, ardından da siyasi olarak karşılıklı birbirini dışlayan kimliklere dönüştürdüler. Buna karşı gelen milliyetçi yanıt, "Arap" kimliğini somutlaştıran bir geri tepmeydi gerçekte, öyle ki "Araplarla Berberiler arasında herhangi bir ayrımı kabul etmek, Fransa'nın ulusu etnik bölgelere bölme sömürgeci çabasına katılma riski taşıyordu." Bu yanıt, Oryantalist kültürün siyasetle yüklenen dünyasını tepetaklak etti, ama değiştirmeyi de başaramadı.

Kimin Berberi olduğu kimin olmadığı –ve bugün Fas'ın nüfusunun yüzde kaçının Berberi olduğu– sorusunun, artık

son derece siyasi bir soru olması şaşırtıcı değildir. Fas nüfusunda Berberilerle ilgili BBC'nin yüzde 60'tan fazla" iddiasından Berberi bilgini Fatima Sadiqi'nin "yüzde 45'ten az" ve aktivist bilgini Salem Chaker'in "yaklaşık yüzde 40" arasında değişen çok farklı tahminleri başka türlü nasıl anlayabiliriz? Siyasi ve kültürel kimlikleri eşleştirmenin sorunlarından biri de her şeyin çok fazla tek boyutlu hale gelmesidir. Alaşımlı kültürel gelişmelere, sanki tek bir kaynaktan çıkıyorlarmış gibi bir kimlik, Arap kimliği, verilir. Arapça konuşan Kuzey Afrikalı Berberiler böylece "Araplara" ve Senegambiyalı başlıca Berberi hanedanlıklarının İspanya fethi de bir "Arap" fethine dönüşür.

Geleneksel Arap uygarlık tarihi, en etkili biçimde Afrikalıların kendilerince sorgulanmıştır. 1972'de –halen sömürge sonrası Afrika tarihinde en uzun iç savaş– Sudan iç savaşı Addis Ababa'daki müzakere edilen anlaşmanın konusuydu. İç savaşa dahil olanların hepsi (kuzeydeki güç, güneydeki asiler ve herhangi bir tarafın arkasında duran yabancı devlet ve çıkarlar dizisi), iç savaşın kuzeydeki "Arapları" güneydeki "Afrikalılara" karşı çarpıştırdıklarını kabul ediyorlardı. Siyasi rakiplerin iki farklı kültürel kimliği, yani "Arap" ve "Afrikalı" kimlikleri, temsil ettiği varsayımına; koalisyon hükümeti iktidara geldiğinde Dışişleri Bakanlığı'nı kontrol eden bir grup kuzeyli ve güneyli Sudanlı entelektüel karşı çıktı. 1973'te yazılan ve Afrika Birliği Teşkilatına (OAU) onuncu yıldönümünde sunulan bir kitapta, Sudan'ın kültürel tarihini siyasi tarihinden ayıran tamamen farklı bir bakış öne sürdüler. On beşinci yüzyıldan sonra Sudan'ı yöneten iktidarın, kendini "Arap" olarak tanımlamış olması, dönemin kültürünü "Arap" olarak tanımlamak için bir neden değildi. Bunu yapanlar, Sudan kültürünün yerli Sudanlıların yabancı Araplara tek taraflı asimilasyonunun ve köklerinden koparılmalarının bir sonucu olduğunu varsayıyorlardı. Bunun yerine yazarlar,

bu kültürün karmaşıklığının, çoklu ve farklı içeriklerinin çok yönlü bir "bütünleşme"nin sonucu olarak en iyi anlaşılabileceğini ileri sürüyorlardı.

> Kuzeydeki Afrikalı-Arap bütünleşmesini "Araplaştırma" olarak tanımlama eğilimi vardı. Arap kimliği simgelerinin, özellikle dillerinin ve dinlerinin, Afrikalı eşdeğerlerinin üzerine ve üstünde vurgulanmış olması ölçeğinde, bu tanımlama, haklı çıkarılabilir, ama süreç, "Araplaştırma" teriminin yeterince yansıtacağından çok daha fazla bir alışveriş içeriyordu. Arap unsurunun önemli bir ölçüde Afrikalılaştırılması da gerçekleşmiştir.

Siyasi kimlikler tek olsalar bile, kültürel kimliklerin birikerek artma eğilimi vardır.

Değişen siyasi gündemlerin sonucu olarak kimlikler değişiyor ve tarihler yeniden yazılıyor. İç çatışmaların sonuçları, çoğu kez her biri istikrarsız bir siyasi bağlam içinde mücadele eden ve bir gücün görüşünü temsil eden çatışan tarihler sunar bize. Düşmanlar tek bir siyasi topluluk içinde birlikte yaşamayı başardıklarında –1972'de Araplarla Afrikalıların Sudan'da, Hutu ve Tutsilerin soykırım sonrası Ruanda'da ya da siyahlarla beyazların apartheid sonrası Güney Afrika'da yaptıkları gibi– yeni bir tarih ihtiyacı acil bir biçimde duyulmaktadır. Bu yerlerin hiçbirinde hazır bir tarihin olmaması hiç de şaşırtıcı değildir.

"Batı"nın tarihi de, Holocaust'tan (Yahudi soykırımı) sonra esaslı bir düzenlemeden geçmişti. Holocaust sonrası tarihte, Yahudilik yeniden oluşturuldu ve Yahudi halkı, Avrupa'da yaşayıp göze batan diğer bir halk olmaktan çıkıp Avrupa'ya dahil bir parça oluverdi. Holocaust sonrası "Yahudi-Hıristiyan" uygarlık fikrini, Avrupalı Yahudileri dışlayan bir Hıristiyan uygarlık hakkındaki, eşit derecede kök salmış, Ho-

locaust öncesi fikirlerle karşılaştırın. Örneğin, on dokuzuncu yüzyıl Fransız dil bilgini Ernest Renan, Samileri Kafkaslılardan şu biçimde ayırıyor:

> Sami ırkı her açıdan, basitliği nedeniyle, bize eksik bir ırk görüntüsü vermektedir. Bu ırk –bu benzetmeyi kullanacak olursam– Hint-Avrupa ailesi için, bir kalem eskizinin bir resim için taşıdığı anlamı taşıyor, mükemmelliğin koşulu olan hayatın çeşitliliğinden, bolluğundan, refahından yoksun. Mutlu bir çocukluktan sonra, en alelade cinsel gücü elde edecek kadar az doğurganlığa sahip bireyler gibi Sami ulusları, ilk çağlarında en büyük gelişmeyi yaşamışlar ve gerçek olgunluğa ulaşmayı asla başaramamışlardır.

Yahudiliği ve Yahudileri, Batı tarihine ve Batı uygarlığına tekrar yerleştiren İkinci Dünya Savaşından sonraki bakış açısındaki değişiklik, bilinçteki ani ve köklü bir değişikliğe işaret ediyor. Yahudi-Hıristiyan uygarlık fikri, Holocaust sonrası Yahudi düşmanlığına karşı bir panzehir olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde, dini bir kimlik olan fundamentalizm ile modern iktidar biçimleriyle doğrudan bir ilişki sonrası oluşan siyasi Hıristiyanlık ve siyasi İslam gibi dini dili kullanan siyasi kimlikler arasında bir ayrım yapmayı öneriyorum.

Modernlik, Fundamentalizm ve Siyasi İslam

"Fundamentalizm", aslında ABD'de 1920'li yıllarda Protestan çevrelerde icat edilen bir terimdir. Muhafazakarlık gibi fundamentalizm de sahneye geç çıkmıştır. Nasıl ki muhafazakarlık, modern öncesi zamanlara bir geri dönüş değil de Fransız Devrimine karşı bir siyasi yanıt ise fundamentalizm de, değişen siyasi ortamlarına din içinde bir tepkiydi. 1920'lerde

Amerika'da ortaya çıkan Hıristiyan fundamentalizmiyle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da ortaya çıkan bir olgu olan siyasi Hıristiyanlık arasında bir ayrım vardır.

Fundamentalist bir İslam'dan söz etmek, en azından ana akım Sünni İslam için yanıltıcıdır. Ana akım İslam, tarihi Hıristiyanlığın tersine, laik bir devlet hiyerarşisine koşut bir dinsel hiyerarşi geliştirmediği için, laiklik sorunundan yoksundur. "Fundamentalizm", gerçekten de bir dinsel hiyerarşi geliştirmiş olan Şii İslam biçimlerine uygulanabilir. Bu kitap, dinin dilini konuşan siyasi hareketlere odaklandığında bu hareketleri, İslamcı fundamentalizm olarak değil siyasi İslam olarak adlandıracaktır.

Bu kitap, ayrıca, "dinsel fundamentalizm"den siyasi bir sınıflama olarak söz eden ve onu "siyasi terör"le ilişkilendiren yazarları da sorgulayacaktır. Dinsel bir olgu olarak "fundamentalizm", en iyi şekilde siyasi Hıristiyanlık ve siyasi İslam olarak tanımlanan siyasi gelişmelerden ayrılmalıdır. Dinsel "fundamentalizm", siyasi değil bir karşıt kültür hareketine yakındır. Bu tür hareketlerin hepsini "fundamentalizm" terimini kullanarak betimlemenin getirdiği sorun, kökten farklı tarihsel ve siyasi bağlamlarda oluşturulan hareketleri eşitleme eğiliminde olması ve dinsel doktrinde şiddetin yeri dahil doktrinlerin aralarındaki farkları çarpıtmasıdır. İşte bu nedenle, Hıristiyan "fundamentalizminin" ortaya çıktığı tarihsel bağlamı açıklayıp onu siyasi Hıristiyanlıktan ayırdıktan sonra "fundamentalizm" terimini İslam ya da diğer dinler arasındaki karşıt kültür hareketlerini betimlemek için kullanmayacağım. Ayrıca, dinin dilini konuşan her siyasi hareketin potansiyel olarak bir terör hareketi olduğu yaygın varsayımı da sorguluyorum.

Siyasi bir hareketin doğası hakkındaki ipucu, dilinde değil gündeminde görünür. Nasıl ki Amerika, İkinci Dünya Savaşından sonra siyasi Hıristiyanlığın ortaya çıkışı, vatandaşlık

hakları ve Hıristiyan sağın hareketleri gibi çeşitli hareketler ürettiyse Soğuk Savaş sırasında siyasi İslamın ortaya çıkışı da çeşitli, hatta çelişkili, siyasi gündemlere sahip hareketlere yol açtı. Ilımlı hareketler, mevcut siyasi bağlam içinde sosyal reform için örgütlenip ortalığı karıştırırlar. Radikal hareketler, mevcut siyasi durumun sosyal reformun ana engeli olduğu sonucuna vardıktan sonra devlet iktidarını kazanmak için örgütlenirler. İki tür radikal hareket vardır, biri toplum odaklıdır diğeri de devlet odaklı: Toplum odaklı radikaller, toplumdaki demokrasi sorununu devlete bağlarken, devlet odaklı radikaller, devlet sorununu toplumdaki demokrasi pahasına belirlerler. İslamcı siyasi terörün öncüsü olan, devlet odaklı siyasi İslamdır.

Hıristiyan Fundamentalizmi ve Siyasi Hıristiyanlık

"Fundamentalizm" terimini, 1920 yılında Rahip Curtis Lee Laws icat etti ve "inancın ilkeleri için kutsal savaşı" yapma andı içen Baptist ve Presbiteryen arkadaşlarınca da saygın bir terim olarak hemen kabul gördü. Karen Armstrong, bu olguyu hızla büyüyen bir dizi Amerikan tartışması içine yerleştirdi; bu tartışmalar, İncil metnine bağlılığın geçerliliği hakkında olup bu görüşü destekleyen gitgide güçlenen ve kökleşen muhafazakar Cumhuriyetçiler tarafından üstlenildiler. 1910'da Princeton Presbiteryenleri, Kutsal Kitap'ın yanılmazlığını temsil eden beş dogma tanımladılar: (1) Kutsal Kitap'ın yanılmazlığı, (2) İsa'nın Bakire Meryem'den doğuşu, (3) İsa'nın çarmıhta günahlarımıza karşılık kefaret ödemesi, (4) yeniden dirilişi ve (5) mucizelerinin nesnel gerçekliği. 1910 ilâ 1915 yılları arasında *İlkeler (The Fundamentals)* adıyla bir dizi on iki ciltsiz kitapçık yayınlayıp Amerika'daki her rahip, profesör ve ilahiyat öğrencisine üç milyon kadar kopya dağıt-

tılar. Sonraki adımları, liberalleri kovmaya çalışmaktı; en korkunç kurumsal savaşlar, fundamentalistlerin en güçlü olduğu yerde, Baptistlerle Presbiteryenler arasında yapıldı.

Karen Armstrong, fundamentalizmin, modern öncesi bir kültüre doğru bir gerileme değil, uygulanan laik bir modernliğe yanıt olduğu gözlemiyle fundamentalizmle ilgili tarihsel tartışmasını sona erdiriyor. Diğer bir deyişle, modernlik olmadan fundamentaliz olamazdı. Ayrıca, fundamentalizm, dinler arasında değil din içinde bir mücadele olarak, dinsel muhafazakarların saldırgan bir laik güç barındırdıklarını düşündükleri liberal din biçimlerinin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılın sonunda başlayan bu tartışmalar, hızla Amerika'nın kurumsal alanlarında, yani üniversitelerde ve devlet okullarında, ilahiyat fakülteleri ve kiliselerde, seçimlerde ve basında, mahkemelerde ve yasama meclislerinde iktidar ve etki elde etme savaşlarına döndü. Sonuç, karışık ve dengesizdi: fundamentalistler, bazı eyaletlerde bazı yasal zaferler kazandılar. Ardından 1925'te Tennessee yasama meclisi, devlet okullarında evrimi öğretmeyi suç kılan bir yasa kabul ettiğinde tam bir zafer kazandılar. Birkaç ay sonra, genç bir biyoloji öğretmeni John T. Scopes, dinsel geleneğe karşı konuşma özgürlüğü adına bir eylemde bulunmaya karar verdi ve biyoloji dersinde okul müdürüne vekalet ederken kanunu ihlal ettiğini mahkemede itiraf edip bu kanunun sorgulanmasını sağladı.

Temmuz 1925'de mahkemeye çıkarılan Scopes, Amerikan Sivil Hakları Birliği'nin (ACLU) gönderdiği büyük rasyonalist avukat Clarence Darrow tarafından savunuldu. Kanun tarafında, okullarda evrimi öğretmeye karşı çoktan bir haçlı seferi başlatmış ünlü Demokratik siyasetçi ve Presbiteryen lideri William Jennings Bryan bulunuyordu. Scopes davası, liberal demokrasinin önemli ilkelerini ortaya koymakla kalmadı, aynı zamanda modern Batı düşüncesindeki ayrımın da kamuoyunda tartışılmasına yol açtı. Darrow, konuşma özgürlüğünü

temsil ettiğini iddia ettiğinde Bryan, sıradan halkın anladığı biçimde "sağduyu"yu savundu. Darrow ilerlemeyi savunduğunda Bryan, Darwinci ilerleme kuramlarıyla Birinci Dünya Savaşının katliamında ortaya çıkan Alman militarizmi arasında bir bağlantı olduğunu ileri sürdü. Amerika Birleşik Devletleri'ni dolaşarak yaptığı "Darwinizm Tehdidi" adlı konuşmasıyla bilinen Bryan, güçlünün hayatta kalabileceği ya da kalması gerektiği düşüncesinin "tarihteki en kanlı savaşın temelini attığını" iddia etti. "Askerleri öldürmek için zehirli gazlar imal eden bilimin, aynı zamanda insanın atalarının vahşi olduğunu vaaz ettiği" bununla kalmayıp "mucizeleri ve doğaüstü olayları İncil'den yok ettiği" konusunda uyarıyordu. Son çözümlemedeyse dava, tarihsel "Tanrı ile Bilim arasında bir yarış" olarak halka açık bir gösteriye dönüştü.

Darrow tarafından tanık kürsüsüne çıkarıldığında Bryan, İncil'in sözcüğü sözcüğüne yorumunun –örneğin dünyanın altı bin yaşında olduğu ve altı günde yaratıldığı düşüncesinin– olanaksız olduğunu kabul etmeye zorlandı. Bryan kamuoyu önünde küçük düşürülmüştü ve davadan birkaç gün sonra öldü, Darrow'sa, "berrak rasyonel düşüncenin kahramanı" olarak ortaya çıktı. Fundamentalistler yasal savaşı kazanmış olmalarına rağmen kültürel savaşı kaybetmişlerdi. Jerry Falwell'in Kitabı: *Fundamentalist Dil ve Siyaset (The Book of Jerry Falwell Fundamentalist Language and Politics)* adlı kitabı yazan Susan Harding, modernliğin zaferinin aynı zamanda "fundamentalizmin" bir karikatürünü de içermesini yorumluyor:

> Amerika'da modern bakış açısı, kısmen muhafazakar Protestanları Fundamentalist olarak karikatürize etmesinden ortaya çıktı. Modern "biz"i olanaklı kılan "onlar"dı. Onları mantıkla ikna edemezsiniz. İncil'in gerçekten doğru olduğuna inanıyorlar. Geleneklere yapışı-

yorlar. Hızlı sosyal değişime karşı tepki veriyorlar. Modern bir dünyada hayatta kalamazlar. ... Scopes davasından önce, zıt Fundamentalist ya da Modern terimlerinden hangisinin kazanacağı ve hangisinin kaybedeceği, hangisinin üstün ve hangisinin alçak, hangi terimin evrensellikle geleceği ve hangisinin geçmekte olan artığı temsil edeceği belli değildi.

Fundamentalist olmakla suçlanan muhafazakar Protestanlar, Amerikan kamu hayatından sürgün edilmelerinin başlangıcını oluşturan Scopes davasının sonucuyla küçük düşürülmüşlerdi. Adlarını terk ederek yeni örgütler kurdular. Sosyal reformu, tıpkı her türlü sosyalleşme gibi, reddettiler. 1927'de kurulan Bob Jones Üniversitesi, fundamentalist karşıt kültürün tipik bir örneğiydi. Kurucusu Bob Jones, entelektüel değil, "sağduyulu Hıristiyanlık"la birlikte temel bilimler öğreten "güvenli" bir okul isteyen bir evangelistti – her dönemde en az bir İncil kursu, zorunlu kiliseye gitme, kampus üzerinde ırklar arası buluşmaları yasaklayan katı sosyal kurallar ve itaatsizliği ve sadakatsizliği "affedilemez günahlar" olarak tanımlayan davranış kuralları istiyordu. Bob Jones Üniversitesi, akademik onay aramamaya karar verdi, böylece öğrenci kabulü, akademik program ve kütüphane kaynakları üzerinde daha sıkı kontrol uygulayabiliyordu. Okula kabul edilmeleriyle daha da olmazsa hareketleriyle, dinsel muhafazakarların zamanın içine takılı kalmış fundamentalistler olarak, laik bir Amerika'da modern kültürel ve siyasi hayata uymayan modern öncesi insanlar olarak resmedildikleri laik karikatürü kabul etmiş görünüyorlardı.

Dinsel muhafazakarların kamu hayatına dönüşleri otuz yıl sürdü ve bu dönüş, iki ayrı, ama birbirine bağlı dalgayla gerçekleşti. Birinci dalga, İkinci Dünya Savaşının ardından gerçekleşti ve bu dalgaya "bu çürümüş uygarlıkta ruhları kurtar-

ma görevinin, inançları ne olursa olsun diğer Hıristiyanlarla bir derece işbirliği gerektirdiğini" ileri sürerek fundamentalistlerin desteklediği ayrılıkçılığı reddeden "evangelikler" önayak oldular. Evangelik (müjdeci ya da incilî) hareketinin kuruluşunu sağlayan eylem, Özgür Dünya Kiliseler Konseyine bağlı olan Ulusal Kiliseler Konseyi aynı düzeyde halka açık bir lobi olan Ulusal Evangelistler Derneği'nin (NAE) 1942'de kurulmasıydı. Televizyonun 1950'li yıllarda ortaya çıkışıyla Billy Graham, Rex Humbard ve Oral Roberts gibi "televangelister", eski gezgin inancı canlandırıcı vaizlerin yerine geçip kendi radyo televizyon yayıncılığı imparatorluklarını ve yayınevlerini kurdular. Televangelistler, "Kongre üyelerini ve vaizleri hızla bir araya getiren ulusal 'kahvaltı duası hareketini' başlattılar ve evangelist Billy Graham savaş-sonrası ABD başkan neslinin seçtiği manevi danışman oldu."

İkinci dalga, dinsel muhafazakarların tarihi bir yenilgi olarak gördükleri ve kürtajı bir kadının hakkı kabul eden Yüksek Mahkemenin 1973 Roe'ye karşı Wade kararının hemen ardından geldi. Vatandaşlık hakları hareketinin başında çarpıcı ve başarılı bir biçimde kamusal hayata giren güneyli siyah kiliseleri örnek alarak fundamentalistler, evangelistleri geleneksel ılımlılığından kurtaracak eşit ölçüde cesur bir liderlik oluşturmaya karar verdiler. 1982 yılındaki bir konferansta "Nebraska trajedisi" hakkında konuşan Jerry Falwell, Hıristiyan sağına, dinle siyasetin ayrıldığı çizgiyi kırma ve "Vatandaşlık Hakları taraftarlarının özgürlüklerini savunmak için bir cephe" oluşturmaya davet etti.

Toplumdan soyutlanmaları, neredeyse yarım asır sürmüştü. "Fundamentalizmin" Amerikan kamusal hayatına dönüşü, son derece siyasiydi ve ilk önce beyaz Protestan Hıristiyanlarının kitle olarak seferber edilmeleriyle ilgileniyordu. Hareketin en görünür liderleri, açık bir siyasi gündeme sahip örgütler oluşturmakta da kilit rolleri bulunan ulusal televangelist-

lerdi – Jerry Falwell, Jim ve Tammy Faye Bakker: Moral Majority, Religious Round-table ve Christian Voice (sırasıyla, Ahlaki Çoğunluk, Dinsel Platform ve Hıristiyanların Sesi). Falwell 1979'da Moral Majority'yi kurduğunda, "fundamentalist Baptist kiliselerinden oluşan ağları kullanıyordu." Hıristiyanları tarihi değiştirmeye davet ediyordu. "Dinle siyasetin birbirinden ayrılması" fikrinin, "Hıristiyanların kendi ülkelerini yönetmelerini önlemek için şeytan tarafından icat edildiğini" söylemişti. Muhafazakar Protestanlar, Moral Majority örgütüne koşa koşa katıldıklarında İncil'e dayalı Protestan söylemi günlük siyasetle karıştırmama konusunda "modern Amerika ile yapılan sözlü anlaşmayı yırtıp attılar." Falwell'in Moral Majority vaazları ağıtlar (jeremiad) olarak bilinir. Eski Ahit peygamberi Yeremya'nın adı verilen jeremiadlar "insanların ruhsal durumlarına ağıt yakar, yıkıcı sonuçları öngörür ve coşkulu bir ahlak reformu ve uyanış talep eder." Ağıtlarında Jerry Falwell, kürtajı, "biyolojik soykırım", AIDS'i "ahlaksızlığı onaylamasına karşılık olarak Tanrı'nın Amerika'yı cezalandırması" ve "Tanrı'nın kürtaj ve eşcinselliğe karşı mutlak muhalefetini", "İncil gerçeğinin turnusol testlerinin" bir parçası olarak tanımlıyordu.

Protestan fundamentalistler, yirminci yüzyılın son yıllarında bazı zaferler elde ettiler. Arkansas ve Louisiana'da Yaratılış'ın sözcüğü sözcüğüne öğretilmesi için okul müfredatında Darwin evrimciliğiyle birlikte eşit zaman ayrılmasını garantileyen kanunlar çıkarılmasını sağladılar. En bilinen başarılarıysa, Eşit Haklar Değişikliğinin engellenmesiydi. "Kartal Forumu" sık sık Moral Majority ile ortak seminerler düzenleyen Katolik lideri Phyllis Schlafly, feminizmi "bir illet", dünyanın hasta olmasının nedeni olmakla suçluyordu. Havva Tanrı'ya karşı gelip kendi kurtuluşunu aradığından beri, diyordu Schlafly, feminizm, dünyaya günah ve onunla birlikte "korku, hastalık, acı, öfke, nefret, tehlike, şiddet ve her türlü çirkinlik"

getirmişti. 1973'te, gerekli olan otuz iki eyaletten otuzu Eşit Haklar Değişikliği lehine oy vermelerine rağmen, Hıristiyan sağın eylemcileri, bu değişimin hızını durdurmayı başarabildiler: Nebraska, Tennessee, Kentucky, Indiana ve Güney Dakota düzenleme için önceden verdikleri oylarını değiştirdiler.

Daha 1970'li yılların ortasında George Gallup, Jr., Amerikalılarla dini görüşleri konusunda bir anket yapmış ve üçte birinden fazlasının –yani elli milyon yetişkin Amerikalıdan fazlasının– kendilerini "yeniden doğmuş – born-again" olarak betimlediklerini ve bunu "kendinizi Hazreti İsa'ya adadığınızda hayatınızda bir dönüm noktası" yaşamış olarak tanımladıklarını bulgulamıştır. Jimmy Carter, Amerika'nın ilk "yeniden doğmuş" (born-again) başkanıydı. Ronald Reagan ikincisi ve George W. Bush da üçüncüsüdür. Başkan adayı Reagan, 1980'de, Jerry Falwell'in Thomas Road Baptist Kilisesi'nin ev sahipliğini yaptığı Ulusal Dini Yayıncılık Kongresi'nde konuştuğunda Hıristiyan sağını halkın önünde kucakladı. O yıl daha sonra Hıristiyan sağı, "İsa adına Washington" toplantısı için Washington Mall'de yüz binlerce yeniden doğmuş (born-again) Hıristiyanın katıldığı bir yürüyüş düzenledi. Üç yıl sonra Reagan, NAE'ye Sovyetler Birliği'nin "bir şer imparatorluğu" olduğunu söylediğinde kendini beğenmişliğin, "iyi" ve "kötü"nün dilini Amerikan savaş sonrası siyasetine cesaretle soktu. Houston'daki 1992 Cumhuriyetçi ulusal kongre döneminde dinci sağ, seçmenler üzerindeki gücünü pekiştirdiğine dair güçlü bir kanıt sundu. Parti platformu, iki yeni ilke benimsemişti: Biri her koşulda kürtaja açıkça muhalifken diğeri Demokratların eşcinsel hakları yasalarını desteklemelerini alenen kınıyordu. Kongrenin açılış gecesinde yaptığı konuşmasında Patrick Buchanan, Amerika Birleşik Devletleri'ni içeriden rahatsız edecek olan yaklaşan bir "din savaşına" karşı uyarıyordu. "Kültürel bir savaş bu, Soğuk Savaş kadar ulusumuz için hayati olacaktır, çünkü bu savaş Ameri-

ka'nın ruhu adına yapılacaktır."

Jerry Falwell, vatandaşlık hakları hareketi konusunda haklı çıkmıştı: Dinin siyasete coşkulu ve başarılı bir yeniden girişini temsil ediyordu. Vatandaşlık hakları ve Hıristiyan sağ hareketleri, modern dünyada siyasi Hıristiyanlığın iki farklı biçimlerini resmediyorlar. Aralarındaki fark, dinsel hareketlerin siyasetle uğraşmasının gerici bir biçimde olmak zorunda olmadığını da gösteriyor.

İslamcı Reformculuk ve Siyasi İslam

Siyasi İslam yirminci yüzyılda ortaya çıkmadan çok önce İslamcı reformcular, çağdaş Müslümanların karşılaştığı başlıca meydan okumanın sömürgecilik olduğunu anladılar. Soruyu, on dokuzuncu yüzyıl Paris'inde Ernest Renan'ın destekçisi olarak bilinen Cemaleddin Afgani (1839-1897) doğrudan sordu. Renan, *Journal des Debats*'ta (29 Mart 1883) "İslam ve Bilim" hakkında bir yazı yayınladığında Afgani, aynı dergide ona yanıt verdi (18 Mayıs 1883). Renan, Afgani'nin yanıtından hemen bir gün sonra kaleme aldığı yeni yazısında, onun kendisi üzerinde yarattığı büyük etkiyi kabul ederek rasyonalist ve inançsız bir dost olarak övdü. Yazısında Renan, "erken İslamın ve Arapların İslamın bilim ve felsefeye düşmanlıkla yaklaştığını itiraf ettiklerini, bilim ve felsefeninse İslam dünyasına ancak Arap olmayan kaynaklardan girdiğini" iddia ediyordu. Afgani'yse Renan'ın ırkçı varsayımlarını –Arapların ve/veya İslamın bilime düşmanca yaklaştıklarını– sorgulayarak ve şaşırtıcı bir biçimde modern bir durum olarak felsefe gibi bilimin de her yerde zamanla geliştiğini savlayarak yanıtladı.

Afgani, kendi ulusu İran dışında, doğudaki Hindistan'dan batıdaki Fransa'ya, ardından da Mısır'a kadar pek çok yere seyahat etmişti. Geleneksel medrese eğitimi, *fıkıh* (hukuk) ile

birlikte *felsefe* ve *irfanı* (mistisizm) içermekteydi. Hindistan'da yaşadığı deneyim, Afgani'yi hem modern bilim ve matematiğin gelecekteki önemine ikna etmiş hem de Hindistan'daki 1857-58 yıllarındaki sömürgecilik karşıtı direnişi İngiltere'nin vahşice bastırmasıyla karşı karşıya getirmişti. İlerlemeyi kucaklayan on dokuzuncu yüzyıl başındaki İslamcı düşünürler, Batı modernliğinden büyülenme eğilimindeyken ve İngiltere'yle Fransa'yı ilerlemenin iyi huylu taşıyıcıları olarak görürlerken Afgani, modernliğin çelişkili etkisini vurguluyordu. Dinsel vizyonunu, oldukça modern bir ikilem şekillendiriyordu. Bir yandan Müslümanların modern bilime ihtiyaçları vardı, bunu da Avrupa'dan öğrenmek zorundaydılar. Diğer yandan tam da bu ihtiyaç, "değersizliğimiz ve çöküşümüzün" kanıtıydı, çünkü "kendimizi Avrupalıları taklit ederek uygarlaştırıyoruz." Afgani, bu tarihsel ikilemin merkezini, sömürgeciliğe tabi tutulan bir toplumda konumlandırmıştı: Modern olmak, her şeyden önce, insan yaratıcılığı ve özgünlüğü için dizginleri bırakmak demekse, sömürgeleştirilmiş bir toplum taklitle nasıl modernleşebilirdi?

Bu durum, sömürgecilik ve bağımsızlık hakkında bir tartışmaydı. İleri görüşlü İslamcı düşünürlerin, yenilikçilik, yenilenme ve değişim kaynaklarını İslamcı gelenek içinde aramaları şaşırtıcı değil. Hem reformcular hem de radikaller, İslamın dilini konuşsalar bile, yalnızca süreklilik için değil aynı zamanda yenilenme için de doktrinlere ve tarihe bakıyorlardı ve böylece Batı modernliği ve küresel hakimiyetle nasıl yüz yüze gelineceği sorusuna farklı yanıtlar buldular. Yirminci yüzyılda sınırların ana hatları, üç farklı ülkede yapılan tartışmalarla oluşturuldu: Hindistan, Mısır ve İran.

Bu süreç, Hıristiyan fundamentalizminin ve siyasi Hıristiyanlığın önceki gelişmesinden tamamen farklıydı. Hıristiyanlıktan farklı olarak ana akım İslam, kurumsallaştırılmış bir dinsel hiyerarşiye sahip değildir; ruhban sınıfı vardır, ama bu

devletin hiyerarşisine koşut olarak örgütlenmemiştir. Bu tarihsel farkın anlamı hakkında büyük bir tartışma vardır. Reinhard Schulze, laik ve dinsel hiyerarşiler arasındaki bir çatışma yokluğunun, İslam'da laiklik sorununun görülmemesinin ve İslamcı dini hareketlerin zorunlu olarak laik karşıtı olmamasının nedeni olduğunu iddia etmiştir. Buna karşın Bernard Lewis, dinselle laik arasındaki sınırın kesin çizgilerinin olmamasının, İslam'da laik düşüncenin yokluğuna işaret ettiğini iddia ediyor. Ancak Schulze, modern İslamcı söylemin, büyük ölçüde laik olduğunu, İslamcı toplumların, İslam'a muhalefet etmekten ziyade İslam içinde laik olabildikleri için, kurtuluş ve ahirete ilişkin manevi kaygılardan çok çağdaş siyasi ve sosyal meselelerle ilgilendiğini ileri sürüyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasi Hıristiyanlığın gelişimi, başlıca –Jerry Falwell, Pat Robertson ve diğerleri gibi– "fundamentalist" dini bir ruhban sınıfının işiyken siyasi İslam'ın gelişimi, Hindistan'da Muhammed İkbal ve Muhammed Ali Cinnah ve sırasıyla sömürge sonrası Pakistan, Mısır ve İran'da Ebul A'la Mevdudi, Seyyid Kutb ve Ali Şeriati gibi ruhban olmayan siyasi entelektüellerin işiydi. Göz kamaştırıcı istisna, Ayetullah Humeyni'ydi. İran'daki laik söylem, batı Hıristiyanlık'takine benzeme eğiliminde olmuştur, çünkü devrimci İran'da ruhban iktidarı, anayasal onay aldı. Siyasi Hıristiyanlığın öncüleri fundamentalist ruhban sınıfıyken siyasi İslamın öncüleri, dinsel ulema değil, tamamen dünyevi endişeler taşıyan siyasi entelektüellerdi. Bu da, 11 Eylül sonrası Amerika'da en sık kullanılan terim İslamcı fundamentalizmden değil de –Arap dünyasının bu hareket için yeğlediği adlandırmayla– siyasi İslamdan söz etmeyi daha anlamlı kılan bir başka nedendir.

Dinsel ulemayla siyasi entelektüeller arasındaki ayrım, ilk önce yirminci yüzyılın ilk yarısında Hindistan'daki anti-sömürgeci harekette görülmüştür. Burada, dinsel ve siyasi mu-

hafazakarlık zorunlu olarak el ele yürümemişti: Sonunda İslamcı siyasi hareketlere öncülük ederek Hintli Müslümanlar için ayrı bir vatanı –yani Pakistan– savunan Ulema değil entelektüeller olmuştu. Bekleyebileceğimizin tersine muhafazakar ulema, laik Hindistan Ulusal Kongresinin içinde kalırken modernci laik entelektüeller, önce özerk, ardından bağımsız bir İslamcı yönetim biçimi istediler. Ulema, kültürel ve dinsel kimlik olarak İslam ile Müslümanların benimseyebilecekleri çeşitli siyasi kimlikler arasında açık ayrımlar yaparken laik entelektüeller, İslamın yalnızca dinsel veya kültürel bir kimlik olmadığında ısrar ediyorlardı; İslam siyasi bir kimlik haline gelmişti.

Hindistan deneyimi, milliyetçi politikalar talep edenlerin her zaman ilerici olmadıklarını ve dinsel siyasi milliyetçiliği destekleyenlerin hepsinin de gerici olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu iki kamp, demokrasi ve otoriterizm arasındaki çizgiyle ayrılmamıştı. Her ikisi de Müslümanların siyasi haklarının sözcüsü olan şair Muhammed İkbal ve siyasetçi Muhammed Ali Cinnah, yönelim açısından açıkça laiktiler. Pakistan'ın manevi kurucusu olarak kabul edilen İkbal, Türkiye 1922'de Osmanlı Halifeliğini kaldırıp sonuçta devletle din arasındaki her türlü ilişkiyi kopardığında sevinen birkaç Müslüman entelektüelden biriydi. İçtihat (yasal yorumlama) kurumunun modernleşmesi ve demokratikleşmesini talep ediyordu: Yasanın, ulema tarafından değil, Müslüman topluluğunun seçtiği bir organ, ümmet, tarafından yorumlanması gerektiğini savunuyordu. Pakistan'ın siyasi kurucusu olarak kabul edilen Cinnah, bağımsız Pakistan'ın benzer biçimde devletle din arasında ayrımı ve azınlıkların haklarını korumayı garantileyen, laik bir anayasaya sahip olması gerektiği konusunda kararlıydı.

Siyasi İslam'da reformcu bir gündemden radikal bir gündeme kayma, en iyi sömürgecilikten sömürgecilik sonrasına geçiş bağlamında anlaşılmaktadır ve Mısır'daki tek kitle ör-

gütü Müslüman Kardeşler'in tarihiyle birlikte ele alınabilir. Örgüt, 1928 Mart ayında, başkalarının yanı sıra Afgani'nin fikirlerinden esinlenen genç bir öğretmen olan Hasan El-Benna tarafından, İsmailiye şehrindeki işçilerin eylem isteğini duyduğunda kurulmuştu. Afgani'yi tekrarlayarak Müslümanların, "kültürel melezler"miş gibi diğer halkların yerine kendi tarihsel ve kültürel kaynaklarından yararlanmaları gerektiğini iddia ediyordu. El-Benna'nın oluşturduğu altı noktalı eylem planı, kapsamlı bir refah örgütü yaratmaya odaklanıyor ve şiddeti reddediyordu.

Örgütü, enerjilerini refahın ötesine taşıyarak silahlı mücadeleye ikna eden 1948'de Arap ordularının yenilgisi ve ardından da İsrail devletinin kurulmasıydı: Hasan el-Benna, Filistin'de savaşacak bir taburun oluşturulmasını istedi. Kendi "orduları, hastaneleri, okulları, fabrikaları ve girişimleri"yle *devlet içinde bir devlet olduğu söylenen örgüt Mısır'da* 6 Aralık 1948'de yasaklanıp 1951'de tekrar yasallaştırıldı. Cemal Abdül Nasır'ın yönettiği genç subaylar, 1952'de iktidara geldiğinde örgüt, onlara tam destek verdi. Ama kısa bir süre sonra Nasır'dan desteğini çekerek orduya siyasi parti kurma özgürlüğünü tanıması ve iktidarı sivil bir hükümete devretmesi çağrısında bulunan grubu destekledi. Nasır, sivil bir düzen isteyenleri tutuklamak için harekete geçti; binden fazla örgüt üyesi tutuklandı. Nasır'ın hapishanelerinde, bazıları reform görüşlerini terk edip siyasi İslamın potansiyel şiddet içeren biçimini yarattılar. Reform görüşü örgütün kuruluş döneminde Hasan El-Benna'nın düşüncesiyle özdeşleştirilmişse de radikal düşüncelere dönüş, hapishaneden yazan Seyyid Kutb'un (1906-1966) kalemiyle gerçekleşmişti. Laik bir hükümet altında bu tür vahşi bir baskı görme deneyimi, Mısır İslam düşüncesinde radikal bir yönelimin doğuşunu biçimlendiren etkilerden biriydi. İkinci ve daha kuramsal bir etki, demokratik değişimle ilgili bütün olasılıklara kendini kapatan

baskıcı laik bir devletle en iyi nasıl karşılaşılabileceği konusundaki entelektüel tartışmalarda çoktan siyasi İslam için en önemli alternatif haline gelen Marksizm-Leninizm'den geldi.

Seyyid Kutb, radikal siyasi İslamın, bütün Müslümanların paylaştığı bir doktrinin ve artık cihadın baştan yeniden formüle edildiği görüşünü temsil eden bir hareketin entelektüel öncüleri arasında en tanınanıdır. Radikal siyasi İslam etrafındaki tartışma, böylece gitgide "cihad"ın anlamı üzerine odaklanmaktadır. Ümmet yani Müslüman topluluk için asıl endişe, İslamın beş sütunundan (rükn) bir tanesidir ve her müslüman bu konuda görevlidir. Kuran, bir Müslümanın ilk görevinin, yoksul halkın saygı gördüğü adil ve eşitlikçi bir toplum yaratmak olduğunda ısrar eder. Bu görev de, bütün cephelerde bir cihat (sözcüğün gerçek anlamıyla çaba ve mücadele) gerektirir: Manevi ve sosyal, kişisel ve siyasi bir cihat. İslam bilginleri, cihadın iki büyük geleneği arasında ayrım yapıyorlar: Cihad-ı ekber (büyük cihat) ve cihad-ı asgar (küçük cihat). Büyük cihadın nefisle mücadele olduğu ileri sürülüyor; kirlenmiş bir dünyada dindar ve iyi bir şekilde yaşamak amaçlanıyor. Ruhsal açıdan, her Müslümanın daha iyi bir insan olma çabasını ele alıyor. Buna karşın küçük cihat, kendini koruma ve kendini savunma ile ilgilidir; dışa doğru yöneltildiğinde "kutsal savaş"tan çok Hıristiyanların "haklı savaş" olarak adlandırdıkları İslamcı düşüncelerin kaynağıdır. Haçlı Seferleri çağının "kutsal savaş" fikirlerinden güçlü bir biçimde etkilenen modern Batı düşüncesi, sekizinci yüzyılda İspanya'nın fethiyle başlayarak, cihadı inançsızlara karşı bir İslam savaşı olarak betimleme eğilimindeydi. Tomaz Mastnak, "Cihat, pek de kutsal savaş olarak tanımlanamaz": "Cihat, askeri eylemin yalnızca bir olası gösterge olduğu manevi bir doktrin çabasıdır; haçlı seferleri ve cihat, kesinlikle, birbirleriyle karşılaştırılamaz," demektedir. Aynı zamanda, siyasi eylem de cihada ters değildir. İslam, ister Müslüman ister değil, adil olmayan

bir hükümdara karşı ayaklanmayı onaylar ve küçük cihat, bu sosyal ve siyasi mücadele için seferberlik içerebilir.

Tarihsel açıdan, "haklı bir mücadelenin" merkezinde küçük cihat uygulaması, İslam tarihinde seyrek ve tekil bunalım anları olmuştur. İslam devletlerinin kurulduğu ilk asırlardan sonra, 1980'li yıllardaki Afgan cihadına kadar müslüman topluluğu seferberliğe çağıran bir slogan olarak yalnızca dört yaygın cihat gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, on birinci yüzyılda Birinci Haçlı Seferinin fethi ve kıyımına yanıt olarak Kürt savaşçı Selahaddin tarafından gerçekleştirilmiştir.

İkinci yaygın kullanım, on yedinci yüzyılın sonlarında Batı Afrika'nın Senegambia bölgesindeydi. On beşinci yüzyılın ikinci yarısında Senegambia, Atlantik ticaret sistemiyle temas eden ilk Afrika bölgesiydi. On yedinci yüzyılının ikinci yarısında köle ticareti, Avrupalı güçlerin Afrika kıyısındaki ana ticareti haline gelmişti. Bunun ana etkilerinden biri, günlük yaşamdaki yaygın şiddetti. Köle satanlar arasında, bölgedeki İslam hükümdarları da bulunuyordu. Bunalım, kuzeyden gelen Arap ordularıyla güneyde Avrupa köle ticaretinin genişleyen sınırları arasında bir kıskaçta yakalanmış Berberi toplumunda en çok hissedilmişti.

Militan İslam, köle ticaretinin olumsuz etkilerine karşı bölgeyi birleştirmeyi amaçlayan Sufi liderlerinin (murabıt) yönettiği bir hareket olarak başladı. İlk Murabıt Savaşı, 1677'de on birinci yüzyılda Almoravid hareketini yaratan bölgede gerçekleşti. Sonunda İspanya'yı fethetmek amacıyla Almoravid'ler kuzeye doğru hareket ederken murabıt'lar güneye doğru hareket ettiler. İkinci Murabıt Savaşı, 1690 yılında Futa Calon platosunda Müslüman devrimiyle doruğa ulaştı. Militan İslam, kendi insanlarını Avrupalı köle tüccarlarına satan Müslüman aristokrasilerine karşı yapılacak cihat için kuzeyin Berberileri ve güneyin halkları arasında yaygın bir destek buldu. Futa Calon'daki devrimin liderleri, cihatta yer

alan generallerin her birinin başında bulunduğu dokuz eyalete ayrılmış bir federasyon kurdular. Devrimci liderlerin sonuncusu 1751'de öldüğünde liderlik, dinsel murabıttan ordudaki komutanlara geçti. Yeni askeri liderler, komşuları hedefleyen ve köle avlayan –hepsi de cihat kisvesi altında– saldırgan bir politikaya başladılar. İlk Murabıt Savaşıyla başlayan Müslüman devrimler, seksen yıllık bir dönem içinde başa döndü: Köle ticaretinin genel şiddetine karşı yaygın bir karşı çıkışı yönetmekten, liderlerinin köle ticaretini kaldığı yerden devam ettirdiği yeni bir devlet kurdular.

Cihadın yaygın bir şekilde "haklı bir savaş" olarak ilan edildiği üçüncü sefer, on sekizinci yüzyılın ortasında adını, Suudi Sarayıyla özdeşleştirilen çağdaş bir doktrine, yani Vahabiliğe, veren Muhammed İbn Abdül Vahab (1703-1792) tarafından Arabistan yarımadasında ilan edilen savaştı. İbn Vahab'ın cihadı, sömürgeci bir ortamda, on altıncı yüzyıldan beri Osmanlı kontrolünde bulunan Arabistan yarımadasında ilan edildi. İnançsızlara karşı bir cihat değildi. Cihadın düşmanları, Sünni Müslüman Osmanlı sömürgeciler ve Şii "zındıklar"dı; oysa cihattan yararlananlar, hırslı Suudi Sarayı ile ufukta beliren yeni emperyalist güç Büyük Britanya arasındaki yeni oluşturulmuş ittifaktı.

Silahlı mücadele olarak gerçekleştirilen dördüncü yaygın cihat, sömürge karşıtı lider Muhammed Ahmed (1844-1885) kendini 1881 yılında el-Mehdi (Mesih) ilan ettiğinde ve genişlemekte olan bir Britanya imparatorluğu içinde hızla erimeye başlayan bir Türk-Mısır idaresine karşı destek toplamaya başladığında Sudan'da gerçekleşti. Bu bağlamdaki cihat mücadelesi, hem Müslüman (Türk-Mısır) hem de gayri-müslim (İngiliz) olan bir sömürgeci işgaline karşı bir savaştı. El-Mehdi, ayaklanmanın düzenleyicisi olarak olağanüstü biçimde başarılıydı. Yalnızca mızrak ve kılıçlarla silahlanmış Mehdiciler (el-Mehdi'nin takipçileri), muharebe üstüne muharebe

kazandılar; 1885 yılında başkent Hartum'a ulaşıp Çin'le yapılan ikinci Afyon savaşının (1856-1860) İngiliz generali ve kahramanı ve o dönemde Türk-Mısır yönetiminin valisi Charles Gordon'u öldürdüler. Nefret edilen bir düşmanla savaştıkları sürece Mehdiler, her yerde yaygın bir destek buldular. Ama fatih el-Mehdi, farklı bölgeleri birleştirip tek bir yönetim altında birleştirilmiş bir Sudan yaratmaya yöneldiğinde sömürgeci karşıtı koalisyon, İslam'ın Mesihçi yorumlarının Sufi (mistik) olanlara karşı üstün geldiği kuzeyde birbirleriyle savaşan gruplarla güneyde kuzeyli köle tüccarlarından oluşan çapulcu bir orduya bölündü. Kurtuluş savaşı, köle avlarına dönüşüp yozlaştıkça anarşi, açlık ve hastalık hüküm sürdü. Sudan nüfusunun, Mehdi ayaklanmasından önceki yaklaşık yedi milyondan 1898'de Mehdi devletinin düşüşünden sonra iki ila üç milyona düştüğü tahmin edilmektedir. Önceki asırlarda Suudi Arabistan ve Batı Afrika'da olduğu gibi Sudan deneyimi, yaygın bir hareketin toplanma çağrısı olarak başlayan aynı cihadın, iktidarda bulunanlar tarafından tersine çevrilebileceğini –bedelini de destekçilerinin ödediğini– göstermiştir.

1980'li yılların Afgan cihadından önceki doksan yıl boyunca silahlı bir cihat bilinmezken, radikal İslamcı düşüncedeki bir cihat çağrısı, Soğuk Savaşın başında iki ana düşünüre kadar izlenebilir: Yapıtları 1951'de Mısır'da yayınlanmaya başlayan Pakistanlı gazeteci ve siyasetçi Ebul A'la Mevdudi ve Seyyid Kutb. Cemiyet-i Ulema-i Hind (Hindistan Ulema Topluluğu) olarak örgütlenmiş ulemanın, çok dinli, yerinden yönetilen, ama gene de birleşik bir Hindistan'ı siyasi entelektüellerin önderlik ettiği Pakistan'ın yaratılması talebine karşı destekledikleri anda Mevdudi (1903-1979) ortaya çıktı. Daha önce gördüğümüz gibi Muhammed İkbal, Müslüman siyasi kimliğini bir ulus devlet açısından değil sınırsız kültürel bir topluluk, yani ümmet, olarak düşünmüştü. İroni, Pakistan'ın

oluşturulması Müslüman vatandaşlarına kendi geleceğini belirleme hakkı tanımasına rağmen, bu hakkın onlara ümmet olarak değil ortak bir bölgenin sakinleri olarak verilmesinde yatıyordu. Pakistan, Muhammed İkbal'in olmasını istediği gibi bölgesel milliyetçiliğin ve ulus devletin büyük eleştirisi olmak yerine, kendi devletini inşa etmekle meşgul herhangi başka bir ulus kadar sıradan bölgesel bir ulus haline gelmişti. Mevdudi, sömürge sonrası İslamcı entelektüellere yaptığı çağrısında bu zıtlığa dikkat çekiyor. Mevdudi, Pakistan'ın ("safların ülkesi"), Na-Pakistan (ya "henüz safların ülkesi değil" ya da "saf olmayanların ülkesi") olduğunu iddia ediyordu. Mevdudi için İslamcı devlet, yalnızca Müslümanlardan oluşan bölgesel bir devlet olamazdı; ideolojik bir devlet, İslamcı bir devlet olmalıydı. Bu amacı gerçekleştirmek için, 1941'de Karaçi'de Cemaat-i İslami'yi (İslamcı Topluluğu) kurup kendini grubun emiri olarak teyit etti.

Mevdudi'nin düşüncesinin özü, merkezi iktidar ve devlet iktidarını ele geçirmek için son mücadele olarak cihattı. "İslamın nihai hedefini, insanın insan üzerindeki hükümranlığını yok edip onu tek Allah'ın hükmü altına getirmek" olarak tanımlıyordu, cihat da bu hedefin amansız aracı olacaktı: "Sahip olduklarınızı– hayatlarınız dahil– bu amaç için ortaya koymak, Cihattır. ... Bu nedenle, size diyorum ki: Bugün Allah'ın topraklarında yaygın olan yozlaşmanın kökünü gerçekten kazımak istiyorsanız, ayağa kalkıp yozlaşmış yönetime karşı savaşın; iktidarı ele geçirip Allah adına kullanın. Yalnızca vaaz ederek bir şeyleri değiştirebileceğinizi düşünmek anlamsızdır." (İtalikler bana ait) Tümüyle iktidar savaşına odaklanan Mevdudi, Din'in anlamını tümüyle laik bir biçimde yeniden tanımladı: "Birinin, boyun eğmeniz gereken hükümdarınız olduğunu kabul etmeniz, onun Din'ini kabul ettiğiniz anlamına gelir. ... Din, bu nedenle, gerçekte devlet ve hükümetle aynı anlama gelir." Ayrıca İslamı, onu başka din-

lerle değil, ama halk egemenliği ya da monarşi ya da, her şeyden önce, Komünizm gibi devleti fethetmeye çalışan siyasi ideolojilerle eşitleyerek laikleştirdi: "Mutlak bir Din, özelliği ne olursa olsun, kendi için iktidar ister; iktidarı paylaşma umudu, düşünülemez. Bu ister halk egemenliği ya da monarşi, ister Komünizm ya da İslam, ya da başka bir Din olsun, kendisini oluşturmak için hükmetmek zorundadır. Hükmetme gücü olmayan bir Din, yalnızca zihinde varolan bir bina gibidir." Mevdudi, çağdaş Müslümanlar için cihadın zorunluluğunu vurgulayan, silahlı mücadelenin cihadın merkezinde olduğunu iddia eden ve, kendisinden önceki herhangi büyük bir Müslüman düşünürden farklı olarak, evrensel bir cihada çağrı yapan ilk kişiydi.

Mevdudi'nin silahlı bir mücadele olarak cihadın gerekliliği konusunda Seyyid Kutb üzerindeki etkisi, yaygın olarak kabul edilmiştir. Ama, aralarındaki fark daha az anlaşılmıştır. Kutb, Allah'ın mutlak hükümranlığını ilan etse bile, bunu Mevdudi'den tamamen farklı bir biçimde yapar: "Bir Müslüman, tek Allah dışında birisinin ilahi olabileceğine ve kendisinden başka bir yaratığın ona tapınmaya uygun olduğuna; 'egemenliğin' Allah'ın kullarından herhangi biri için geçerli olabileceğine inanmaz." Gerçekten de Mevdudi'nin tarihte gerçek değişimin etkeni olarak devletle meşgul olmasının tersine Kutb'un düşüncesi daha çok toplum odaklıdır; Reinhard Schulze, Kutb'a göre "ilahi egemenliğin vekilinin", "Mevdudi'nin gördüğü gibi devletin değil" de "birey olarak insanın" olduğunu belirtmiştir.

Seyyid Kutb, 1933'te Kahire'deki ünlü bir öğretmen kolejinden mezun olduktan sonra Mısır Eğitim Bakanlığı hizmetinde kamu kariyerine başladı. İlk kitabı olan *Ozanın Hayattaki Görevi (The Task of the Poet in Life)*, yazınsal bir kariyere işaretti. 1948'de Kutb, bakanlığın inceleme göreviyle ABD'ye gönderildi. Taslağı ayrılışından önce bitmiş olması-

na rağmen Kutb'un ilk önemli kitabı *İslam'da Sosyal Adalet (Social Justice in Islam)*, Amerika'da bulunduğu sırada yayınlandı. Kutb, amacını kitabın açılış bölümünde açıklıyordu:

> Sosyal durumumuzun daha kötü olamayacağını görmek için bakmamız yeterli; sosyal koşullarımızın, adaletle hiçbir ilişki içinde olmadıkları açıktır; bu yüzden de yüzümüzü Avrupa, Amerika ya da Rusya'ya çeviriyoruz ve sorunlarımız için çözümleri buradan ithal etmeyi bekliyoruz. ... sürekli kendi manevi mirasımızın tümünü, entelektüel yeteneklerimizin hepsini ve bunlara bir tek bakışla gayet iyi ortaya çıkabilecek bütün çözümleri bir kenara atıyoruz; temel ilkelerimizi ve doktrinlerimizi bir kenara atıyoruz ve demokrasi ya da sosyalizm ya da komünizminkileri getiriyoruz.

Modernliğe giden İslamcı bir yol arayışı, selefler olarak Kutb'u Afgani ve el-Benna'nın yanına yerleştiriyordu.

Kutb, 1951'de, Müslüman Kardeşler Örgütünün yasallaştığı yıl, Amerika'dan döndü. Amerika'ya yola çıktığında monarşi karşıtı Vafd Partisinin etkin bir üyesi olan Kutb, dönüşünde hemen örgütle çalışmaya başladı. 1952 devriminden sonra Kutb, Devrimci Konsey'in kültürel danışmanı olarak atandı ve toplantılarına katılmasına izin verilen tek sivildi. 1954'te Nasır'ın hapse attığı Kutb, mektuplarını gizlice kız kardeşlerine verip dışarı çıkartıyor ve dağıtıyordu. *Yoldaki İşaretler (Signposts Along the Road)* –ayrıca *Dönüm Noktaları (Milestones)* olarak da çevrilmiştir– adıyla yayınlanan bu mektuplar derlemesi, çağdaş radikal siyasi İslamın bir bildirisi olma statüsüne ulaşmıştır. 1964'te hapishaneden çıkan Kutb, söylendiğine göre Nasır'ın ısrarı üzerine tekrar tutuklanıp 1966'da idam edildi.

Kutb, Mevdudi'nin düşüncesini geliştirip daha radikal bir sonuca götürdü. Modernlikle Batılılaşma arasında ayrım yapıp modernliği kucaklamaya ama Batılılaşmayı reddetmeye çağırdı. Ayrıca Kutb, modernliğin fiziksel ve felsefi olmak üzere iki tür bilimden oluştuğunu iddia ederek bilimle ideoloji arasında kesin bir ayrım yaptı. Maddi ilerleme arayışı ve uygulamalı bilimlerde üstünlük sağlama, ilahi bir emirdir ve Müslümanların "ortak bir yükümlülüğüdür." Fen bilimleri yoluyla modernleşme iyiydi, ama batılılaştıran felsefi bilimlerle değil.

Kutb'un cihadı yeniden tanımlaması, hem Maoist hem de Leninist çağdaş Marksizm-Leninizm'i çağrıştırıyordu. Halk arasındaki ve düşmanla çelişkileri ele alma yolları arasında Maoist bir ayrımı yansıtarak Kutb, cihadın hem ikna hem de zorlama içerdiğini, birincisinin arkadaşlar arasında, ikincisinin de düşmanlara karşı uygun olduğunu iddia ediyordu. Son çözümlemede, yalnızca fiziksel güç, İslamcı topluluğun kurulmasının önündeki siyasi, sosyal ve ekonomik engelleri ortadan kaldıracaktır. Özgürlüğü gerçekleştirmek için güç kullanımı, Kutb için bir çelişki değildir – aslında, Amerika için de değildir. İslam, köleliği sona erdirip insanın özgürlüğünü gerçekleştirmek için yalnızca güç kullanma hakkına sahip olmakla kalmaz, buna yükümlüdür de.

> İslam, her erkeğin ya da kadının başka insanlara hizmet etmelerinden kurtuluşlarının ilanıdır. Bazı insanların başkalarını yönetmesine ya da bazılarının başkalarına hizmet etmesine dayanan bütün sistemleri ve yönetimleri yok etmeye çalışıyor. İslam insanları bu dış baskılardan kurtarıp manevi mesajına davet ettiğinde onların aklına seslenir ve bunu kabul etme ya da reddetme konusunda tam bir özgürlük sunar.

Gerçekten de, "İslam, insanları inancını kabul etmeye zorlamaz, ama onlara inanma seçimine sahip olacakları özgür bir ortam sağlamak ister."

Burada, Marksizm-Leninizm'in diyalektiğine geçici bir benzerlikten daha fazlası vardır. Kutb, cihadın, bir öncü grubun oluşturulmasıyla başlayan, hem çalışma hem de örgütlenmeyi olanaklı kılacak bir geri çekilmenin izlediği ve sonra da tekrar mücadeleye dönen bir süreç olduğunu iddia ediyor. Burada Kutb, Leninizm'in bir ana görüşünü yineliyor: "İslam'ın yeniden canlanması nasıl başlatılacak? Bu kararlılığa sahip bir öncü grup yola çıkmalı ve bütün dünyayı çevreleyen geniş *cehalet* okyanusunun içinden yürümeye devam etmelidir. ... Cisimleşmek üzere bekleyen bir gerçek olduğunu düşündüğüm Dönüm Noktaları'nı bu öncü grup için yazdım."

İslamcı entelektüellerin, ulemaya karşı mücadelesi her zaman zaferle sonuçlanmadı. İran'da ulema, coşkulu bir zafer kazandı. İran'daki entelektüel girişim, insancıl ve adil bir İslamcı toplumun projesi olarak devrimci Şii kimliğine dayanmaya ve bu kimliği baskı görenlerin kimliği olarak korumaya çalışan Ali Şeriati'nin yapıtlarıyla özdeşleşti. Devrimci İran'daki mücadele, yalnızca ruhban sınıfını İslamcı olmayan entelektüellere karşı değil, aynı zamanda laik olan İslamcıları laik olmayanlara karşı da çarpıştırıyordu. İslam'ın özerk bir entelektüel yeniden yorumundan ulemanın yetkisine gelebilecek tehdidin farkına varan laik olmayan ruhban sınıfı, Şiiliği dönüştürdü. Ulemayı kurumsal bir hiyerarşi olarak tekrar düzenleme çabasıyla Ayetullah Humeyni, tümüyle yeni bir kurum, vilayet-i fıkıh'ı, yani hukukçular hükümetini yarattı. Allah'ın egemenliğinin yediemini olarak hareket eden bu kurum, sivil hükümetle birlikte çalışıp yalnızca o dönemde İran'da sayıları neredeyse yüz bine ulaşan ulemaya karşı sorumlu olacaktı.

Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü tarihinde Seyyid Kutb, Hasan el-Benna'nın ılımlılığının karşısında radikal İslam'ın yükselişiyle özdeşleşmiştir. Ilımlı ve radikal siyasi İslam arasındaki fark şunda yatıyordu: Ilımlılar, sistem içinde sosyal reformlar için mücadele ederken radikaller, devleti ele geçirmeden anlamlı bir sosyal reformun gerçekleşmeyeceğinden emindiler. Nasır'ın kamplarında on beş yıllık ağır iş, Kutb'u dinsel ve laik entelektüellerin aynı toplumda barış içinde yaşayamayacaklarına ikna mı etmişti? Bir arada varoluş yoluyla reformu reddedişi –ve bitiş noktasına kadar bir savaşı yürütmek için bir öncü grubun gerekli olduğu inancı– hangi ölçüde, Marksizm-Leninizm gibi, başka çağdaş siyasi düşünce okullarının bir yankısıydı?

Siyasi kimlik ve siyasi iktidarla uğraşıları içinde İslamcı entelektüeller, ister dinsel olsun ister olmasın, diğer entelektüellere benziyorlardı. İslamcı entelektüeller, yalnızca ulemalarla değil, İslamcı geleneği göz ardı eden ve Marksizm ya da Batı liberalizmi gibi başka entelektüel kaynaklara dayanan laik entelektüellerle de karşı karşıya gelerek ideolojilerini oluşturdular. Bu çifte karşılaşmayla siyasi İslamı hem özgürlükçü hem de otoriter birçok yöne doğru geliştirdiler. Nasıl ki siyasi İslamı dinsel fundamentalizmle eş tutmak tarihsel olarak doğru değilse, siyasi İslamın her bir gölgesini siyasi terörle eşitlemek de pek anlamlı değildir. Burada görüşleri belirtilen dört İslamcı entelektüelden –Muhammed İkbal, Muhammed Ali Cinnah, Ebu A'la Mevdudi ve Seyyid Kutb– yalnızca Mevdudi, tarihin gerçek nesnesi olarak ideolojik İslamcı bir devleti yaratmanın korkusuz destekçisiydi. Buna karşın Kutb'un düşüncesi daha çok toplum odaklıydı. İkbal, İslamcı ümmeti, ulus devletin ötesinde geniş, sınırsız kültürel bir topluluk olarak oluşturmak istiyordu. Son olarak Cinnah, sömürge Hindistan'ında İslamın siyasi bir kimlik haline dönüştüğü laik bir Müslümandı; onun isteği, hem Müslüman çoğunlu-

ğun hem de Müslüman olmayan azınlıkların demokratik haklarını koruyan İslamcı değil, laik bir devlet idealiydi.

Radikal İslamcı entelektüelleri birleştiren tek inanç, iktidarı ele geçirme düşüncesidir. Müslümanların evrensel bir özgürlük ideolojisi olarak İslamı geliştirme fırsatını kullanmaları konusunda Komünizmin çöktüğü tarihi andan istifade etmeleri gerektiğine inanıyorlar. Seyyid Kutb'un, 1963 Dönüş Noktaları adlı radikal siyasi İslam bildirisine girişi şöyledir:

> Bugün insanlık, uçurumun kenarındadır, başının üzerinde sallanan tam bir yok oluş tehlikesi –ki bu gerçek hastalık değil yalnızca bir belirtidir– yüzünden değil, insanlığın sağlıklı gelişimi ve gerçek ilerlemesi için gerekli olan önemli değerlerden yoksun olduğu için. ... Batıdaki demokrasi, entelektüellerinin değerlerini, özellikle ekonomik alanda, sosyalizm adı altında, Doğu Bloku sistemlerinden ödünç alacak kadar kısırlaşmıştır. ... Marksizm, entelektüel olarak yenilmiştir ve uygulamada dünyada gerçekten Marksist tek bir ulusun kalmadığını söylemek abartı değildir. ... Bilimin yeniden doğuşunun hükmettiği çağ da sonuna gelmiştir. ... Modern zamanlarda ortaya çıkan bütün milliyetçi ve şoven ideolojiler ve bunlardan türeyen bütün hareketler ve kuramlar da canlılıklarını yitirmiştir. Kısaca, insan yapımı bütün kuramlar, hem bireysel hem de kolektif, başarısız olmuşlardır. Bu hayati ve şaşırtıcı anda, İslamın ve Müslüman topluluğunun sırası gelmiştir, çünkü gerekli değerlere sahiptir.

Radikal İslamcı entelektüeller arasındaki ana ayrım, şeriat (İslam kanunu) statüsünü ve böylece de devletteki demokrasinin statüsünü ilgilendiriyor. İçtihat, değişen tarihsel koşulları ve, bu nedenle de, farklı görüşleri dikkate almak için kurum-

sallaşmış şeriatı yorumlama uygulamalarına değinir. Değişen koşullara yanıt olarak sürekli değişen temel bir kanun kurumunu öne sürer. İçtihada karşı tutum, toplum odaklı İslamcıları devlet odaklı İslamcılardan –ve böylece ilericileri gericilerden– ayıran tek en önemli meseledir. Toplum odaklı İslamcılar, içtihat uygulamasının modern İslam toplumunun özü olması gerektiğinde ısrar ederken devlet odaklı İslamcılar, "içtihat kapılarının" sonsuza dek kapalı kalacaklarından eminler. İkbal, içtihadın modernleşmesi ve demokratikleşmesini istiyordu, böylece kanun, yalnızca dinsel ulemanın değil, Müslümanlardan oluşan bir topluluğun, yani ümmetin seçtiği *bir organ tarafından yorumlanabilecekti*. İçtihat üzerindeki vurgu, aynı zamanda Seyyid Kutb'un düşüncesinin de anahtarıdır ve onun entelektüel mirasını, Mevdudi'nin devlet odaklı düşüncesinden ayırır. İslamcı siyasi terörün kuramsal köklerinin, toplum odaklı değil, devlet odaklı harekette yattığını öne sürüyorum.

Bugün karşı karşıya olduğumuz soru, yalnızca radikal bir devlet odaklı düşünce akımının neden siyasi İslamda ortaya çıktığı değil, aynı zamanda bu düşüncenin, sözden harekete, böylece de entelektüel bir kenar süsünden İslam dünyasının büyük bölümlerinde siyasetin ana akımına nasıl geçebildiğidir. Kültür Tartışması, bu soruyu yanıtlayamaz, Karen Armstrong gibi en iyi kültürel eleştirmenler bile bunu yapamaz. Kültür Tartışması, uygarlıklar çatışmasını, küresel çatışmaların arkasındaki itici güç olarak görür; bu tartışmayı eleştirenler, *uygarlıklar içindeki kültürel çatışmayı, aralarındaki çatışmadan* da önemli görürler. Kültür Tartışması, fundamentalizmi modernliğe bir direniş olarak görür; onu eleştirenler, fundamentalizmin modernlik kadar modern –yani aslında modernliğe bir yanıt– olduğuna işaret ederler. Oysa her iki taraf da, ister modern ister modern öncesi, kültürde siyasi terör için bir açıklama arıyor. Her ikisi de, siyasi terörü anlamanın özü-

nü oluşturduğuna inandığım siyasi karşılaşmaları önemsizleştiren aynı kültürel savın farklı taraflarını sergiliyorlar.

Kültürel İslamı siyasi İslamdan ayırmak için siyasi İslamı Soğuk Savaş bağlamına yerleştireceğim. Amacım, aşırı uç dinsel eğilimlerin siyasi terörle eşitlenebileceğini öne süren –Kültür Tartışması eleştirmenleri arasında bile– yaygın olan varsayımı sorgulamaktır. Terör, ister fundamentalist ister laik, dinsel eğilimlerin zorunlu bir etkisi değildir. Daha çok terör, siyasi bir karşılaşmadan doğmuştur. Gelenek ve kültürün şu ya da bu özelliğini kullandığında terör, modern iktidarın hizmetinde modern bir siyasi hareket olarak anlaşılmayı gerektiriyor. Bu nedenle, 11 Eylül trajedisinden sorumlu olan siyasi terör biçiminin doğuşu, son Soğuk Savaş'a kadar izlenebilir.

İkinci Bölüm

ÇİNHİNDİ'NDEN SONRA SOĞUK SAVAŞ

1975 yılında Tanzanya'daki Dar-es-Salaam Üniversitesi'nde genç bir öğretim görevlisiydim. Bildiğimiz dünya sömürgelerinin bağımsızlaşmasında önemli bir yıldı: 1975 yılı, Amerikalıların Çinhindi'ndeki yenilgisinin ve Afrika'daki son Avrupa imparatorluğu olan Portekiz'in Mozambik, Angola ve Portekiz Gine'si sömürgelerindeki hükümranlığının çöküş yılıydı. Geriye bakıldığında Soğuk Savaş'ın odağının Güneydoğu Asya'dan güney Afrika'ya kaydığı yıldı. Stratejik soru şuydu: Afrika'daki Portekiz imparatorluğunun parçalarını kim toplayacaktı, Amerika Birleşik Devletleri mi yoksa Sovyetler Birliği mi? Soğuk Savaş'ın odak noktasındaki kaymayla, ABD stratejisinde de buna paralel bir kayma oldu. Her biri Çinhindi savaşından alınan bir ders olan başlıca iki etki bu kaymanın habercisi oldu. Birinci dersi

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, diğerini de Kongre çıkardı. Yürütmenin çıkardığı ders, Nixon Doktrini olarak özetlenirken yasamanın dersi, Clark Değişikliği olarak kabul edildi.

İki Zıt Paradigma: Laos ve Vietnam

Nixon Doktrini, "Asya savaşlarını Asyalılar yapmalıdır" diyerek ABD'nin on yıldan fazla süredir Çinhindi'de aldığı dersi özetliyordu. Daha özel olarak Vietnam yenilgisini, Laos'taki oldukça başarılı vekil savaşlarıyla* dengeliyordu. Karşıtlık daha keskin olamazdı. Vietnam'da hareket etmekte serbest olan Amerika Birleşik Devletleri, yerli Komünist gerillalara karşı bir kara savaşı yapmak için yüz binlerce askerle daha geleneksel bir biçimde savaşmaya karar vermişti. Oysa Laos'ta, ülkeye kara birliklerinin girmesini yasaklayan Moskova'yla yapılmış 1962 sözleşmesiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin eli kolu bağlıydı ve başka yöntemler bulmak zorunda kalmıştı.

Vietnam Savaşı, 1964 yılında, Johnson yönetiminin Tonkin Körfezinde iki ABD muhribine Kuzey Vietnam'lı torpidoların saldırdığını iddia etmesiyle başladı. (Daha sonra muhrip mürettebatı, saldırı öykülerinin uydurulduğunu söyledi.) Basın, ulus olarak aşağılandıklarını yazıp bir yanıt talep ettiğinde Başkan Johnson, Kuzey Vietnam'ı bombalama kararıyla misillemede bulundu. Kongre'den Vietnam'a ABD kara birliklerini göndermesine izin verecek bir karar geçirmelerini istedi. Her iki kongrenin 1964'teki Tonkin Körfezi olayından hemen sonra aldığı ortak bir karar, başkana Vietnam'da ihtiyaç duyduğu onayı verdi. Hareket özgürlüğü sağlayan savaş

* Vekil Savaşları: Bir devlete karşı kendi askerlerini değil de başkalarını kullanarak savaşmak.

yetkileriyle donatılan Başkan Johnson ve danışmanları savaşı hızla "Amerikanlaştırdılar". 1964 yılı boyunca ABD'li "askeri danışman" sayısı on altı binden yirmi üç bine ulaştı. Hâlâ görülebilir bir ilerleme olmamasına karşın Amerika Birleşik Devletleri, elektrik santrallerinin ve sanayi tesislerinin yok edilmesinin kuzeyi teslim olmaya zorlayacağı beklentisiyle Kuzey Vietnam'ın sürekli olarak bombalanmasına –Gök Gürültüsü Operasyonunu– devam etti. Bu da beklenen sonuçları yaratamayınca Johnson, Güney Vietnamlılardan kontrgerilla savaşını devralacak sayıda savaş birliği oluşturmaya karar verdi. Her başarısızlık daha cüretli bir girişime, her girişim de tekrar daha büyük bir başarısızlığa yol açıyordu. Bu başarısızlıkların ilki, köy nüfuslarını hükümetin kontrolü altındaki alanlara sürmeyi amaçlayan stratejik köy programıydı; ardından öldürülen Vietnamlı Komünistlerin sayısının tüyler ürpertici bir biçimde kamuya açıklandığı "ölü sayısı" ile son bulan ara-yok et operasyonları geldi; son olarak da tek tek köyleri hedefleme yerine sivil halkı bir bütün olarak kontrol etmeyi amaçlayan barışı sağlama programı geliyordu. Barışı sağlama programının da eksik olduğu anlaşıldığında, "CIA'in tasarladığı, köylerdeki Vietkong siyasi aygıtını tanımlayıp yok etmeyi amaçlayan bir Güney Vietnamlı seferi" olan Anka Operasyonu gerçekleştirildi. Her sonraki başarısızlık, daha çok hırsa ve sonunda da Tet taarruzuna neden oldu. Tet'ten sonra Amerika Birleşik Devletleri, Laos'tan alınan dersi Vietnam'a uygulamaya çalıştı: Savaşın son beş yılı boyunca, 1970'den 1975'e kadar, "Amerikanlaştırma", yerini "Vietnamlaştırma"ya bıraktı.

Laos'taki savaş, Vietnam'da savaşın yayılmasının sonucu olarak gelişmişti. Vietnam Savaşı yoğunlaştığında kuzeyden gelen birlikler ve erzaklar, çoğu kez güney Laos'un yağmur ormanları üzerinden, güneydeki savaş meydanlarına ulaşıyordu. Amerikanın stratejik amacı, ABD ordusu tarafından Ho

Chi Minh Yolu olarak adlandırılan bu rotayı kapatmaktı. Bunun için Amerika Birleşik Devletleri, yerel paralı askerlerini yetiştirdi ve onları güçlü bir hava gücüyle destekledi. On yılı aşkın bir süre CIA, kuzey Laos dağlarında Komünist gerillalara karşı otuz bin Hmong paralı askerden oluşan gizli bir ordu kullandı. Evde Vietnam Savaşına karşı muhalefet arttığında vekil savaşının avantajları berraklaştı: Gizlice yapıldığından aynı anda hem kongrenin, hem de kamusal incelemenin ve geleneksel diplomasinin incelemesinden çıkarılmıştı. Savaşın sonunda bile, ABD Hava Kuvvetlerinin "bu küçük, fakir ulus üzerine 2,1 milyon ton bomba –Müttefik kuvvetlerinin II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Japonya'ya attıkları kadar– atarak askerlik tarihinin en büyük hava savaşını yaptığını" az sayıda Amerikalı biliyordu. Laos modeli, kara üzerindeki vekil savaşını korkunç ve amansız bir Amerikan hava savaşıyla birleştiriyordu. Vekil savaşı, son Soğuk Savaş boyunca gündelik bir olay haline gelirken hava savaşı, ancak bu savaştan sonra yararlı olmaya başladı.

Vekil Savaşlarının Finansmanı

Vekil savaşlarının bir avantajı, kamusal incelemeden gizlenebilmesi olsa da en önemli dezavantajı, kamu kaynaklarından finanse edilmesinin zorluğuydu. Bu durum da, örtülü savaşların neden çoğu kez yasadışı ticaretle, özellikle uyuşturucu ticaretiyle iç içe olduğunu açıklıyordu. Uyuşturucu ticareti –ister yasal ister yasadışı– ile sömürgeci savaşların finansmanı arasında uzun süredir kurulmuş bir bağ vardı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında İngiltere imparatorluğu, Hindistan sömürgesinde afyon tohumlarının yetiştirilmesi için resmi bir tekel kurdu ve hasadı Çin'e ihraç etti. Çin imparatoru buna karşı çıktığında İngilizler, imparatorun ticaret özgürlüğünü ihlal ettiğini öne sürdüler. Afyon ticareti özgürlüğünü savunmak için

imparatorluk, Yangtze Nehri'nden yukarı gambotlar gönderip yüz kızartıcı Afyon Savaşı'na girişti. Benzer bir biçimde komşu Çinhindi'nde Fransızlar, sömürge işgallerinin maliyetini karşılamak için resmi olarak onaylanmış afyon gelirlerini kullandılar.

Uyuşturucu ticaretiyle kontrgerilla savaşları arasındaki bağlantıyı inceleyen, *Eroin Siyaseti (The Politics of Heroin)* adlı anıt niteliğindeki tarihsel çalışmasında Wisconsin Üniversitesi öğretim görevlisi Alfred McCoy, uyuşturucu üretim merkezlerinin –Burma (Myanmar), Laos, Kolombiya ve Afganistan'da– küresel olarak yayılmasını CIA destekli örtülü savaşların sağladığı siyasi paravana kadar izledi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel uyuşturucu ticaretinin özünde, yüksek dereceli eroinin sanayi imalatının hammaddesinin bazı olan afyon ticareti bulunuyordu. CIA, uyuşturucu krallarıyla işbirliğine başladığında küresel afyon ticareti, "neredeyse iki yüzyıldır en düşük seviyesindeydi." Savaş, uluslararası taşımacılığı kesmiş ve sıkı güvenlik, eroinin ABD'ye kaçak olarak sokulmasını engellemişti. CIA, Soğuk Savaşı sürdürmek için önemli olarak kabul edilen iki tür işbirliğine girdi; ikisi de uyuşturucu ticaretini savaş öncesi seviyelerin çok üstüne çıkardı. Birinci işbirliği, İtalya ve Fransa'daki mafya ile, ikincisi de Burma-Çin sınırı boyunca anti-Komünist Çin güçleriyle gerçekleşti. CIA,1948'den 1950'ye kadar, "stratejik Akdeniz limanı Marsilya'nın kontrolünü ele geçirmek için Fransız Komünist Partisi'ne karşı savaşında Korsikalı yeraltı dünyasıyla" birlikte çalıştı. Galip gelen Korsikalılar, "sonraki yirmi beş yıl" boyunca "Marsilya kıyısı üzerinde sahip oldukları denetim güçlerini ABD pazarı için eroin ihracatına hakim olmak için kullandılar." Aynı zamanda "CIA, Altın Üçgen eroin yapısının oluşturulmasında aracı olan Çin sınırı boyunca bir dizi örtülü operasyon yürüttü." 1950'den itibaren bu operasyonlar, kıta Çin'inin işgalini hazırlayacak anti-Komünist

bir Çin gücü yaratmayı amaçlıyordu. İşgal asla gerçekleşmedi, ama anti-Komünist Çinliler (KMT), "Shan eyaletlerinin afyon ticaretini tekelleştirmesinde ve yaymasında başarılı oldu." CIA, Güneydoğu Asya'nın Çin tarafından beklenen işgaline karşı erken uyarı sistemi olarak çalışacaklarını umarak Burma-Çin sınırı boyunca bu kuvvetleri besledi. Ancak bu anti-Komünist ordu, sonraki on yılda "Burma'nın Shan eyaletlerini dünyanın en büyük afyon üreticisine dönüştürdü."

CIA, Kuzey Vietnam sınırına yakın Laoslu Komünistlere karşı savaşmaları için otuz bin Hmong köylüsünden oluşan gizli bir ordu yaratarak 1960'dan 1975'e kadar bu taktiği Laos'a uyguladı. Hmong'un temel nakdi afyondu ve CIA, Hmong komutanı General Vang Pao, ürününü uzak pazarlara ihraç etmek için Korsika charter'larını kullandığında hemen görmezden geldi. 1965'te, artan hava savaşı ve Laoslu seçkinlerdeki siyasi sürtüşme "Korsikalı küçük charter havayollarını afyon ticaretinden çıkmaya zorladığında" General Pao, Long Tieng ve Vientiane'ye teslimat için "CIA'nın Air America'sını dağılmış dağlık köylerinden afyon toplamak için kullanabildi." Air America operasyonu, afyon pazarının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynadı: "CIA ve USAID* fonları, afyon tarlalarının yakınlarındaki dağlarda 150'den fazla kısa, LIMA olarak adlandırılan iniş pistlerinin inşasında kullanılarak bu uzak noktalar da ihracata açıldı." 1967'de CIA ve USAID, General Pao için iki C-47 uçağı satın aldı; General Pao da bunun üzerine Xeng Khouang Air olarak adlandırdığı ve diğer herkesin Air Opium dediği kendi hava taşımacılığı şirketini açtı. İlginçtir ki, 1969'da General Pao, Hong Kong'dan uzman Çinli kimyagerler getirmeye ve ince zerreli, yüksek dereceli, yüzde 80-99 saflıkta, yerel ve bölgesel tüke-

* USAID: United States Agency for International Development (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Teşkilatı)

timde uzun süredir kullanılan 3 numaralı eroin yerine 4 numaralı eroin imal etmek için devasa bir eroin fabrikası kurmaya karar verdiğinde ve Vietnam'da sayıları gitgide artan ABD birliklerine uyuşturucu tedarik etmeye başladığında CIA'nın, gözleri hâlâ kapalıydı. 25 Nisan 1971'de, Fransız gümrük görevlileri Paris'e yeni gelen Laoslu elçi Prens Sopsaisana'ya ait bir bavulu açıp piyasa değeri 13,5 milyon dolar olan yüksek derece, altmış kilo Laos eroini bulduklarında Pao'nun eroin pazarında dünya çapında bir oyuncu olmaya başladığı anlaşıldı. "Fransız tarihinin en büyük eroin operasyonlarından biriydi." ABD Narkotik Bürosu'nun daha sonra aldığı raporlar, Laos elçisinin girişimini "Hmong Generali Vang Pao'nun finanse ettiğini ve eroinin, kuzey Laos'taki gizli operasyonları için CIA'in üssü olan Long Tieng'deki bir laboratuarda rafine edildiğini" gösteriyordu.

Long Tieng laboratuarı, dünyanın en büyük eroin işleme fabrikası olarak nam salmıştı. Yoğun Amerikan bombalamaları ve bunun sonucunda ortaya çıkan mülteci yeniden yerleştirme programı, laboratuar için Hmong'dan gelen afyon miktarını azalttığında Pao'nun çalışanları, Burma kaynaklı afyon tedariki için kuzeydoğu Laos'a döndüler. Vietnam'daki ABD'li birliklerle çekici bir yüksek gelir pazarı garantisiyle Altın Üçgen, 1971'de "dünyanın yasadışı afyon tedarikinin yaklaşık yüzde 70'ine" ulaştı ve Laos, buradaki "en önemli ham afyon işleme merkezi" olarak ortaya çıktı. Laboratuarları, kalite ve üretim miktarı açısından Marseille ve Hong Kong'unkilerle rekabet ediyordu.

Alfred McCoy, Altın Üçgen'deki ana eroin işleme tesislerinin mülkiyetini tanımlamak için ABD'li istihbarat raporlarını inceledi. *New York Times* gazetesine sızan gizli bir raporda CIA bölgede, yedisinin yüzde 90-99 oranında saf, 4 numaralı eroin üretebildiği yirmi bir afyon rafinerisi belirlemişti. McCoy, bunların çoğunun önemli CIA ajanlarının koruması

altında çalıştığını söylüyordu: "Bu istihbarat raporları, açık bir modele işaret ediyordu: CIA'in örtülü eylem ajanları, Laos'taki önde gelen eroin satıcıları olmuşlardı."

Vekil Savaşları ve Clark Değişikliği

Taklit edilecek bir örnek olarak Laos ve kaçınılması gereken tehlike olarak Vietnam arasındaki karşıtlıktan ortaya çıkan Nixon Doktrini, Laos'tan çıkardığı bir dersi –vekil savaşını– Üçüncü Dünya sahnelerinde uygulanacak bir askeri strateji modeline dönüştürdü. Vietnam döneminden sonra Afrika'ya uygulanan Nixon Doktrini, daha önce ABD'lilerin 60'lı yılların başında Afrika bağımsızlığının arifesinde, Afrika kıtasında, Kongo'daki deneyimlerine dayanarak tasarlanmıştı. Afrika'nın zengin kaynaklar içeren topraklarındaki militan milliyetçiliğin yükselişini engellemekte kararlı olan Washington, başlıca Güney Afrikalı ve Rodezyalı beyazlardan oluşan bir paralı asker gücünü bir araya getirmekte hiç tereddüt etmedi. Washington'un bakış açısından militan milliyetçilik, hızla sömürgecilerinden kurtulan bir Afrika'ya Sovyetlerin yayılması için bir aşamadan başka bir şey değildi. Paralı asker çözümü işe yaradı, ama bağımsız Afrika'da acı bir miras bıraktı. On yıl sonra ABD, Afrika'ya döndüğünde, bu sefer, bir başka militan milliyetçi hareket olan Angola'nın Kurtuluşu için Halk Hareketi'nin (MPLA) yükselişini engellemeye kararlı olarak, yine paralı asker kullanmayı denedi. Ancak bu kez işe yaramadı. Sömürge durumundan kurtulmak için sabırsızlanan bir bölgede pek bir müttefiki olmayan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger –ABD adına konuşarak– apartheid (ırk ayrımcısı) Güney Afrika'yı müdahale etmeye teşvik etti. Sonuç Angola yenilgisiydi. Bu yenilgi Vietnam'daki yenilginin hemen ardından Amerikan yasama meclisinde güçlü bir savaş karşıtı yanıt yarattı. Bu yanıt, Clark Değişikliği olarak somutlaştı.

Kongo'da Paralı Askerleri Kucaklama

Kongo, 30 Haziran 1960 tarihinde bağımsızlığını ilan etti. İki haftadan kısa bir süre sonra, 11 Temmuz'da, en zengin eyaleti Katanga Kongo'dan ayrıldı. Başkan yapılan Moise Tshombe'nin liderlik yaptığı ayrılıkçılardan oluşan silahlı askeri birlik, eski sömürge gücü Belçikalı subaylar tarafından denetlenip eğitilmişti. Katanga'nın madenleri, Rockefeller'lerin kısa bir süre sonra hisselerinin çoğunu elde edecekleri, Belçikalı bir şirket olan Union Miniere du Haut-Katanga tarafından işletiliyordu. 1960 yazının sonlarına doğru Eisenhower yönetimi, Kongo'nun militan milliyetçi başbakanı Patrice Lumumba'nın "Afrikalı bir Kastro" olduğu ve yok edilmesi gerektiği sonucuna vardı. Lumumba'nın suçu, "Katanga'nın ayrılması için yapılan büyük Batılı desteği ve BM'nin bunu sona erdirmek için istekli olmaması" karşısında Ağustos 1960'ta Sovyetler Birliği'nden askeri yardım isteyip bunu da almasıydı. 18 Ağustos'ta, Ulusal Güvenlik Konseyi brifinginden sonra, Eisenhower, yardımcılarına "bu heriften kurtulamaz mıyız" diye sordu. Frank Church'un başkanlık ettiği 1975-1976 Senato komitesi, CIA'in Lumumba suikastındaki rolünü araştırdı ve doğrudan rol oynamadığı sonucuna vararak örgütü akladı. Ama 1999 yılında bir Belçika parlamento komitesinin sonradan yaptığı incelemenin Kongolu bir entelektüel olan Georges Nzongola-Ntalaja'nın BM arşivlerinde yaptığı araştırmayla birleştirilmesi, yeni gerçekleri su yüzüne çıkarmıştı. Eisenhower'in 18 Ağustos tarihindeki eleştirisinden sonra CIA, iki yanlı bir stratejiye başladı. CIA şefi Allen Dulles'ten doğrudan emir aldıktan sonra, Kastro'nun purolarını zehirlemenin bir yolunu zaten arayan CIA'in baş bilim adamı Sidney Gottlieb, "Lumumba'nın yemeğine veya diş macununa uygulanacak kobra zehrinden yapılan bir maddeyle donatılmış halde" Leopoldville'ye (Kinshasa) indi. Sorun, zehirin

hedefe nasıl ulaştırılacağıydı. James Bond türü bir operasyonun karşılaştığı engeller ışığında Kinshasa CIA bürosu şefi, eylem için ikinci bir plan önerdi: Lumumba'yı "siyasi olarak, ve sonra da belki, fiziksel olarak" yok etmek. Amerika Birleşik Devletleri'nin Belçika'nın işbirliğiyle izlediği plan da buydu. 1 Aralık'ta Lumumba, ayrılıkçı Katanga'ya kaçan Kongo Genelkurmay Başkanı Joseph Mobutu'ya (bir CIA ajanı) sadık olan askerler tarafından yakalanıp öldürüldü – Belçikalı subaylar da seyirci kaldılar. Artık Lumumba ortadan kaldırıldığı için Aralık 1961'de Başkan Kennedy, Katanga isyanını bastırmak amacıyla BM birliklerinin kullanımını onayladı. 1963'te müteşekkir bir Kennedy, Mobutu'yu Beyaz Saray'da karşıladı: "General, siz olmasaydınız, ... Komünistler yönetimi ele geçireceklerdi."

1963 sonunda ünlü bir Lumumbacı olan Pierre Mulele'nin yönettiği bir Mobutu karşıtı isyan Kwilu'da patlak verdi. İsyancılar yetersiz silahlanmıştı ve dışarıdan (örn. Sovyet) destek aldıkları konusunda kanıt yoktu. Ama CIA, Amerikan yeşil (oturma) kartlı birkaç Kübalı sürgün pilotu işe alarak ve havadan bombalama görevleri için birkaç İtalyan uçağı sağlayarak hükümet adına müdahalede bulundu. Kwilu isyanı ezilir ezilmez, Kivu'nun doğu eyaletinde bir başkası patlak verdi. İsyancıların silahları yine yetersizdi, Fransız günlük gazetesi *Le Monde*'a göre, yalnızca "oklar, yaylar ve bisiklet zincirleri" vardı. Lumumba'nın takipçilerinin yönettiği isyancılar, Simba (aslanlar) olarak biliniyorlardı. ABD elçisi, şaşkın ideolojilerinin tamamen yerel bir isyanı yansıttığını doğruladı: "Liderlerinin söyledikleri devrimci sloganlara rağmen ... isyancılar, hiçbir biçimde siyasi bir programa sahip değiller. Bu isyan kuşkusuz Afrikalı ve Kongolu bir hareket, ama hepsi de çok şaşkın." Gene de isyan çok çabuk yayıldı ve Kongo ordusu, isyancılar 5 Ağustos 1964'te Kongo'nun üçüncü en büyük şehri olan Stanleyville'i (Kisangani) ele geçirdiklerin-

de dağıldı. Yalnızca iki gün önce, Kongre Tonkin Körfezi kararını kabul etmişti; anti-Komünist histeri, Washington'u ele geçirmiş görünüyordu. John Hopkins Üniversitesi'nde Amerikan dış politika profesörü ve Kongo krizi üzerinde resmi ABD arşivlerini okumuş ilk bilim adamı olan Piero Gleijeses, Kongo hakkındaki Ulusal Güvenlik Konseyi tartışmalarına inceledikten sonra şunları söylemişti: "İsyancıların bozguna uğratılmaları gerektiği" "temel varsayımına kimse karşı çıkmadı."

5 Ağustos'ta, Simba'nın Kisangani'yi ele geçirdiği gün, Kongo'daki Amerikan elçiliğinden gelen bir telgraf, Kongo hükümetinin (GOC) üç seçeneğinin bulunduğunu belirtiyordu:

> a) GOC, doğrudan Belçika'dan askeri müdahale isteyebilir; b) beyaz paralı askerlerden oluşan bir tugay toplamaya çalışabilir; c) ABD birliklerini çağırabilir. ... Belçika hükümeti, müdahale risklerini kabul etmeyi reddederse ... paralı asker tugayı en iyi ikinci alternatiftir. ... ABD açısından, paralı askerlerin kullanılması, GOC sorumluluğuyla eylemde bulunma avantajını sağlayacaktır ve örtülü Batılı [yani, Belçika ve ABD] müdahalesini azaltacaktır. ... Sorumluluğun yükünü bize ya da Belçikalılara değil GOC'a yükleyecektir.

Washington zaten müdahale etmeleri için Belçikalıları ikna etmeye çalışmıştı, ama İngiliz elçisi Edward Rose, Kinshasa'dan Amerikalıların her yerde Komünist hayaletler gördüklerini söyleyerek Belçikalıların eğlendiğini bildirmişti. Brüksel'de Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak, ABD elçisine, Kongo'da en büyük yatırımlara sahip Belçikalı sanayicilerinin, isyancı liderlerle iş yapabileceklerini hissettiklerini, çünkü bu liderlerin Belçika yatırımları ve teknik bilgisinin Kongo ekonomisi için ne kadar önemli olduğunun farkına

vardıklarını anlatmıştı. Fransızlar, endişe etmenin gereksiz olduğunu düşünüyorlardı, çünkü isyanı dış güçler kışkırtmamıştı. 7 Ağustos'ta, Spaak Washington'a "ne Belçika ne de herhangi bir Avrupa ülkesinin birlik göndermeyeceğini açıkça" söyledikten sonra Dışişleri Bakanı Dean Rusk, paralı bir gücü toplama önerisini onayladı ve Belçika'ya bu girişime katılması için baskı yaptı. Brüksel'de kapıları çalan elçi Averell Harriman'a Rusk'ın telgrafını Gleijesis, şu biçimde özetliyordu: "Washington ve Brüksel," paralı askerler ve onları silahlandırmak için para tedarik edeceklerdi", ama "yalnızca Washington, onları uçuracak uçakları sağlayacaktı." Gleijesis, arşiv incelemesinin sonuçlarını şöyle tamamlıyor: "ABD baskısına boyun eğen Belçikalılar, paralı asker seçeneğini severek kabul ettiler."

Ekim 1964'te, CIA, Kongo'daki paralı askerlerin sayısını binden fazla olarak tahmin ediyordu. İki yüz Belçikalı, kırk sekiz İspanyol ve Avrupa'nın diğer yerlerinden bir avuç asker vardı. Yarısından fazlası, Güney Afrika ve Rodezya'dan gelen beyazlardı. CIA, birçoğunun "aslında altı aylık izne ayrılan Güney Afrika ordusunun düzenli askerleri" olduğunu bildirmişti. Washington, başından beri paralı askerler arasında hiçbir ABD vatandaşının olmayacağı konusunda açıktı. Ancak Amerikan desteği olmadan paralı askerler topal olacaklardı. Amerikan mürettebatlı dört ABD C-130 uçağı, Kongo'nun batı-doğu uzantısı boyunca, kabaca Paris'ten Moskova'ya kadar bir mesafede, paralı asker ve ekipmanları taşıdı. Direnişle karşılaştıklarında paralı askerler, tek bir Kongolu içermeyen, buna karşı ABD tarafından tedarik edilen ve Kübalı sürgünlerin uçurduğu birkaç T-28 ve B-26 ve Güney Afrikalı ve Avrupalı paralı askerlerin pilotluğunu yaptıkları İtalya'dan yedi T-6'dan oluşan bir filosu bulunan Kongo hava kuvvetlerine başvurdular. *New York Times*, 1966'da, bütün operasyon tamamlandıktan çok uzun bir süre sonra şunu bil-

dirdi: "Onları eyleme yönlendirenler, Amerikalı 'diplomatlar' ve görünüşe göre sivil konumlarda bulunan diğer görevlilerdi. Oysa hepsinin destekçisi, mutemedi ve yöneticisi, Merkezi İstihbarat Örgütüydü." İsyancıların ne uçakları ne de uçaksavar silahları vardı ve uçaklar "hiç hasar almadan isyancı bölgeler üzerinde operasyon yapıyorlardı," diye bildiriyordu CIA. Simba, buna Amerikalı ve Belçikalıları esir alarak yanıt vermişti; esirlerin çoğu artık isyancıların başkenti olan Stanleyville'deydi ve paralı askerlerle savunucuları, bu durumu da kendi müdahalelerinin bir gerekçesi olarak öne sürdüler.

Paralı askerler, para için imza atmışlardı, ama aynı zamanda hızla sömürgelikten kurtulan bir Afrika'da beyazların ayrıcalığını savunmak için de. Bir çoğu, eve kahramanlıklarının fotoğraflarını göndererek, sanki bir safarideymiş gibi davranıyorlardı. İngiliz haftalık gazetesi *The Observer* bunlardan ikisini basmıştı: "Birinci fotoğraf, beyaz bir paralı askerin darağacına doğru çektiği elleri arkalarına bağlanmış, boyunlarına ipler geçirilmiş, yarı çıplak iki zenci adamı gösteriyordu. İkincisinde, 'gülümseyen paralı askerler, 'asma işleminin' ayrıcalığı için itişiyordu. " "Fotoğraflar," diye belirtiyordu *The Observer*, "paralı askerlerin, işkence yaptıktan sonra tutsaklarını nasıl vurup astıklarını değil, aynı zamanda onları atış idmanı için nasıl kullandıklarını ve onları öldürmek için kaç kurşunun gerektiği konusunda kumar oynadıklarını gösteriyor." İtalyan bir gazeteci, Ekim 1964 sonlarında Boende şehrine girişlerini betimliyordu: "Şehri işgal etmek, bazuka ateşiyle kapılarını havaya uçurmak, dükkanlara girip, istedikleri taşınabilir ne varsa almak demekti. ... Yağmalamayı, öldürme izliyordu. Savaş, üç gün sürdü. Üç gün süren idamlar, linçler, işkenceler, çığlıklar ve terör."

Amerikan basınıysa bunları bildirmeye gönülsüzdü. Piero Gleijeses, "vatansever basın"dan birkaç örnek sunuyor. *Washington Post*, "zeki, şiir sever albay Mike Hoare"un yöneti-

mindeki paralı askerlerin, önemli bir hizmette bulunduklarını, Kongo'yu kurtardıklarını söylüyordu. Diğer Amerikan gazetelerine oranla Kongo kriziyle ilgili daha fazla haber veren *New York Times*, "Başkan Moise Tshombe'nin Kongo'da ciddi olarak çok ırklı bir toplum oluşturmaya çalıştığına inandığı" için orduya yazıldığını söyleyen Güney Afrikalı bir paralı askere iki bölümlük bir dizi adadı. "Bu toplumu yaratmaya yardım edebilirsem, Kongo'nun biraz umut, kendi ülkemdeki ayrılıkçılıktan farklı olarak bir simge sunabileceğini düşündüm." New York Times'ın 'hassas bir paralı asker' versiyonuna, Güney Afrikalı *Cape Times*'taki iki bölümlü bir yazıda tümüyle karşı çıkılıyordu; burada, ülkesine dönen Güney Afrikalı bir paralı asker, "anlamsız, soğukkanlı cinayetler", "arada bir sorgulamak, ardından da idam etmek" dışında asla tutsak almamak ve hırsızlıklarından söz ediyordu; hükümetine, "temiz genç Güney Afrikalıların", "anlamsız katiller" olmalarına izin vermemesi için yalvarıyordu.

Kongo krizi, Amerika'nın bağımsız Afrika'daki vaftiz töreniydi. Geriye bakıldığında aynı zamanda iktidar için Amerika'nın terörü geçici olarak kucaklamasıydı ve hükümet, özellikle de CIA, bunun farkında görünüyordu. ABD elçisi, paralı askerleri "kontrol edilemeyen kabadayılar grubu ... yağmalamayı veya kasa kırmayı yetkileri arasında görenler" olarak betimliyordu. CIA, "ciddi aşırılıkları" arasında "hırsızlık, tecavüz, katletme ve dövmeyi" sayıyordu. Simba isyanı, 24 Kasım 1965'te ABD-Belçika paralı askerlerinin Kisangani'ye inmeleriyle sona erdi. Aynı gün, Joseph Mobutu, Kinshasa'da iktidarı ele geçirdi. Artık işe yaramadıkları için paralı askerler, yavaş yavaş geri gönderilmeye başlandılar. Ancak Sayıları 1000'den 230'a inerken yanlarında bin kişilik Kongo askeriyle 5 Temmuz 1967'de isyan ettiler. Mobutu, Washington'a başvurdu. "Mobutu'yu iktidarda tutmalıyız, çünkü başka kabul edilebilir bir alternatifi yok," diye konuştu Dışişleri

Bakan Yardımcısı Nicholas Katzenbach 13 Temmuz tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında. Kimse karşı çıkmadığı için Washington, Kübalı sürgünleri Kongo'ya geri gönderdi, bu sefer Ruanda'ya geri çekilen paralı askerleri bombalamak için. Mobutu, mahkemeye çıkarılmaları için Kongo'ya iade edilmelerini istiyordu. New York Times, paralı askerlerin Batı için Simba'ya karşı savaştıklarını ve, süreç içinde, "çoğu beyaz olmak üzere masum hayatlar" kurtardıklarını yazdı. *Le Monde*, daha dürüsttü: "Batı kamuoyu düşüncesi, kabul edilmeli ki, bir Avrupalının ölümüne, yirmi siyahın ölümüne oranla daha hassastır." Ancak, Piero Gleijeses'in belirttiği gibi, yargılanmaları, yalnızca Batılı hassasiyetlerden daha fazlasını yaralayabilirdi; "CIA ile temasları hakkında utandırıcı açıklamalara yol açabilirdi." Böylece Washington, ikili bir çözüm benimsedi. Kongolu yardımcıları, anlayışlı bir müttefike, –genel af sözüne rağmen onları katleden– Mobutu'ya iade edilirken paralı askerler, Uluslararası Kızıl Haç'ın tuttuğu iki uçakla Avrupa'ya uçuruldu.

Angola Felaketi

Amerikan hükümeti, on yıl sonra Afrika'ya döndüğünde, Vietnam'daki savaşa muhalefet, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki atmosferi kökten değiştirmişti. Başkan Nixon Ağustos 1974'te gözden düşmüş ve üç ay sonraki seçimlerde, Kongre'de çoğunluğu Demokratlar almışlardı. Yürütme organının gizlice bir casusluk dış politikasını uyguladığı Soğuk Savaş mirasından derinden kuşkulanan birçok savaş karşıtı kongre üyesi, dış politika üzerinde yasama kontrolü oluşturmak istiyordu. Aralık 1974'te, Kongre, CIA'in örtülü operasyonlarının "betimlemesini ve kapsamını", "zamanında" sekiz kongre komitesine bildirmesini gerektiren Hughes-Ryan Değişikliğini kabul etti.

Bu gelişmeler, daha önce hiçbir önemli kamu görevine seçilmemiş Gerald Ford liderliğindeki Nixon sonrası yönetimin, hızla dağılan Portekiz imparatorluğu karşısında Afrika seçeneklerini tanımlamaya başladığı ortamı biçimlendirdi. Washington, bir Sovyet vekili olarak tanımladıktan sonra MPLA'nın iktidara gelmesi olasılığını engellemeye kararlıydı. Bu amaçla, Piero Gleijeses'in kapsamlı olarak belgelediği farklı seçenekleri araştırdı.

Washington'un tercih ettiği seçenek, MPLA'ya muhalif iki harekete örtülü destek vermekti: Bu hareketlerden biri, Kongo Generali Mobutu'nun az çok vekili olarak çalışan Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA) ve diğeri de, apartheid Güney Afrika ile yeni kurulan temaslar dışında dış teması pek olmayan Angola'nın Tam Bağımsızlığı Birliği'ydi (Unita). Ama Kongre daha fazla fonu onaylamak zorundaydı, çünkü yardım CIA'in 1975 yılı için Yedek Akçe Fonunu tüketmişti. Ford, FNLA ve Unita için 2,8 milyon dolar örtülü destek istediğinde Kongre, bunu Senato'da 54-22 ve Parlamentoda 323-99 oyla kesin bir şekilde reddetti. O sırada MPLA, Küba'dan zaten askeri yardım, malzeme, eğitim ve danışman alıyordu, gerçi henüz büyük ölçekte Kübalı birlikler giriş yapmamıştı. Kissinger, bu hızla değişen durumda ikinci bir seçenek planladı: "Kübalıların gelişine yanıt olarak yönetim, Johnson'un 1964'te Zaire'de (Kongo) yaptığı gibi bir paralı asker ordusu oluşturmaya çalıştı." Ama çoğu İngiliz olan paralı askerlerin sayısı azdı –250'den daha az– ve birçoğu da on yıl öncesinin hızla yaşlanan eski askerleriydi. Sonuç, bir yıkımdı. Güçsüzdüler, bazıları "sözcüğün tam anlamıyla Londra publarından kolay para ve yüksek kalite yaşam sürme teklifiyle ayartılmıştı" ve Kübalıları durduracak durumda değillerdi. "14 paralı askerin idamını" karşılıklı suçlamalar izlerken kırk beşi "koltuk değnekleri ve tekerlekli sandalyelerle eve (Londra'ya) döndü." Mobutu, Londra'dan henüz gelen yirmi iki as-

keri sınırdışı etti. Bu arada MPLA'yla savaşmak yerine FNLA ve Unita, birbirleriyle savaşmaya başladı. Utanç verici bir sonla karşı karşıya kalan Kissinger, düzenli Güney Afrikalı kuvvetlerle bir vekil saldırıyı desteklemeye karar verdi. Gleijeses, hem Pretoria hem de Washington'daki atmacalarla güvercinler arasındaki iç tartışmaları ve her iki başkent arasındaki temasları özetlemiştir. Pretoria'da tartışma, savunma çevrelerinde Dışişleri Bakanlığıyla atmacaları karşı karşıya getirdi. Washington'daysa CIA şefi William Colby'yle Kissinger karşı karşıya geldi.

En sert anlaşmazlıklardan biri Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 9 Nisan 1975 tarihli toplantısının tutanaklarında kayıtlıydı. Saygon'un düşüşünden üç hafta önce Colby, aşırı tepki vermenin getireceği tehlikelere karşı uyarıda bulunmuştu:

> Sayın Başkan, [Vietnam'daki] bu son olayların diğer ulusların bize karşı tutumlarını nasıl etkileyebileceği sorusu ortadadır. Genel olarak, şu anki yenilgi, bir dönüm noktası olarak değil, birçok hükümetin uzun zamandır geldiğini gördükleri belli bir yol üzerindeki son adım olarak kabul edilmektedir. ... Düzenlemeler zaten yapılmıştı. ... Kendi açılarından Sovyet, Çin ve diğer Komünist liderler, –ABD halkının tepkisi diğer yabancı müdahalelere de yönelmedikçe ya da ABD içindeki karşı çıkışların yakın gelecekte dış politika üzerinde ABD'nin herhangi bir uzlaşma geliştirme yeteneği hakkında kuşku yaratacak kadar tartışmalı olmadıkça– diğer ABD bağlanımlarının sorgulanması gerektiği sonucuna kendiliğinden varmayacaklardır.

Kissinger, anında sertçe karşı çıktı:

> Merkezi Haber Alma şefinin Vietnam'daki bir çöküntünün dünya çapındaki konumumuzu etkileyeceği tahmi-

nine karşı çıkıyorum. Herkesin olan biteni anlayacağı gerçeğine dayanarak dünyanın tepkisinin önemsiz olacağı onun düşüncesiydi. Şunu söylemeliyim ki... hiçbir ülke bu kadar hızlı bir çöküş beklemiyordu. ... Özellikle Asya'da bu hızlı çöküş ve aciz tepkimiz, fark edilmeden kalmayacaktır. Hızla ya da öngörülebilir bir biçimde gelmeyebilirler belki, ama sonuçlarını göreceğimize inanıyorum. ... Batı Avrupa'da bile, bunun bir sonucunun olacağına inanıyorum.

Vietnam'daki cepheyi savunmada başarısız olduktan sonra Kissinger, artık Angola'da sınır çizmeye kararlıydı. Güney Afrikalı birlikler, 1975 Ekim ortasında Angola'ya girdiler ve Kübalı birlikler de Kasım başlarında onları izledi.

Güney Afrika işgalinin kamuoyunun haberdar olmasıyla birlikte ABD'li destekçileri için büyük bir derde dönüşmesi çok ironikti. Çoğu gözlemci, Kissinger'in 21-24 Ocak tarihlerindeki Sovyet lideri Leonid Brejnev'le Moskova'daki toplantısı sırasında bir karşılık –Angola'daki ABD'li ekonomik çıkarlarının garantisi karşılığında Güney Afrikalı birliklerin çekilmesi– konusunda anlaştıklarına inanıyor. Gulf Oil Cabinda 21 Şubat'ta çalışmalarına başladı ve ABD'li elmas madeni tekeli CFB, kamulaştırma tehdidi olmadan sömürüye devam etti. İzleyen yıllarda ABD'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki elçisi Andrew Young, Moskova'nın Angola devletinde gedikler açmış olabileceğini, buna rağmen Angola ekonomisinin büyük ölçüde Batı yörüngesinde kaldığını hatırlatacaktı dinleyicilerine.

10 Şubat 1976'da ABD Kongresi, Angola iç savaşının herhangi bir tarafına herhangi örtülü bir yardımı yasaklayan Clark Değişikliğini kabul etti. Ertesi ay, 31 Mart'ta, BM Güvenlik Konseyi Güney Afrika'yı saldırgan olarak damgalayıp Angola'ya savaş hasarlarına karşılık tazminat ödemesini talep

etti. Oylama 9'a 0 olarak gerçekleşirken Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya çekimser kaldılar. Artık geri dönüş yoktu. Güney Afrika, hem Kübalılarla savaşta yara aldı hem de tam ihtiyaç duyduğunda Batı sırtını döndü. "Angola, Güney Afrika'nın Domuzlar Körfezi olarak kabul edilebilir," diye ağıt yakmıştı Güney Afrikalı emekli bir general, Güney Afrika birliklerinin Angola'dan çekildikleri gün. "Bizden sonra Angola'da gözden düşen en çok onlardı," diye konuşmuştu Kissinger, Ford'a. Angola'daki olaylar, Atlantik'in her iki tarafında uzun vadeli etkilere sahip olacaktı. Güney Afrika birlikleri Angola'da gözden düştükten yalnızca birkaç ay sonra önemli bir isyanla siyaset sahnesinde aniden ortaya çıkan Soweto, sokaklarındaki çocuklara yeni bir umut verirken, ABD Kongresinde Soğuk Savaşın aşırılıklarını dizginlemeye kararlı olanlara cesaret ve neden de verdi.

Clark Değişikliği

Angola fiyaskosu, Vietnam'da alınan dersleri pekiştirdi, ama bu dersler, yürütme ve Kongre tarafından –her birinin de Vietnam sonrası ABD dış politikası üzerinde farklı bir etkisinin bulunduğunu ileri sürerek– farklı yorumlara neden oldu. Vietnam deneyimi, özellikle dünyanın Soğuk Savaşın stratejik olarak kabul edilen bölümlerinde, bölgesel vekillerin kararlı bir biçimde aranmasına yol açtı. Ayrıca, dış politikada yürütme bölümüne hareket özgürlüğü verilmesi konusundaki yaygın güvensizliği güçlendirdi. Vietnam türü deniz aşırı müdahalelere karşı kamusal direnç, birçok savaş karşıtı parlamenterin seçilmesiyle Kongreye yansıdı ve bir dizi değişikliğe neden oldu: Taslak kaldırıldı; Pentagon'un özel operasyonlar bütçesi kesildi; CIA'in askeri nitelikteki yetenekleri ve etkinlikleri kongre denetimine tabi tutuldu; ve başkan, Savaş Yetkileri Kanunu ile ABD birliklerinin ülke dışında geniş bir yü-

kümlülüğe girmeden önce kongreden onay alması zorunluluğu getirildi. "Vietnam'dan alınan ders, hantal dünya polisi paltosunu atmamız gerektiğidir," diyordu Senatör Edward Kennedy, Kongredeki savaş karşıtı havayı özetleyerek. Savaş karşıtı bu duygu dalgasının en açık dışavurumu, Bilgi Özgürlüğü Kanunu'nun düzeltilmesi ve Clark Değişikliği'nin kabulüydü.

1973 Savaş Yetkileri Kanunu ile 1976 Clark Değişikliği (ve öncesindeki Tunney Değişikliği) arasında geçen iki yıl üç ay, Amerika Birleşik Devletleri'ni silip süpüren savaş karşıtı hareketin doruğuydu. Savaş Yetkileri Kanunu, Soğuk Savaşın kurumsal bir mirası olan, gitgide artan yürütme gücüne karşı uygulanan ilk frendi; Kongre'nin savaş açma ve anlaşma yapma ile ilgili konulardaki anayasal rolünü güçlendiriyordu. Tunney Değişikliği, ABD Senatosu'nun 20 Aralık 1975'te kabul ettiği Savunma Bakanlığı ödenekler kanun tasarısına eklenmişti: Angola'daki anti-Komünistlere örtülü yardımı sona erdiriyordu, ama yalnızca o mali yıl için. Ancak mali yıl sona ermeden Kongre, yasağı genişletip sürekli ve kesin kılan Clark Değişikliği'ni kabul etmişti:

> Kanunun herhangi bir başka hükmüne rağmen, bu tür yardım 1961 Dış Yardım Kanununa göre özellikle onaylanmadığı sürece, güvenlik yardımı ve askeri ya da paramiliter çalışmalar için verilmeyecek, ya da Angola ya da buradaki herhangi bir kişi, grup, organizasyon veya hareket içinde, bunlara ya da bunlar adına polis eğitimi, yardımı ya da tavsiyesi sağlanmayacak.

Soğuk Savaşın başlangıcından bu yana Kongre, istihbarat topluluğu üzerinde kontrolünü bu kadar sıkı hiç uygulamamıştı.

Tunney ve Clark düzenlemelerinin mimarlarıyla Savaş Yetkileri Kanununu hazırlayanları bir nesil ayırıyordu. Savaş

Yetkileri Kanununun ana destekçisi Senatör Jacob Javits için kanunun hedefi, hükümetin yürütme koluyla Kongre arasında bir "ortaklık" oluşturmaktı. Ama sırasıyla 1970 ve 1972'de genç senatörler olarak seçilen ve ulus çapındaki savaş karşıtı dalganın tepesinde bulunan John Tunney ve Dick Clark için durum farklıydı. Tunney, Temsilciler Meclisi'ndeydi ve "düzenli olarak yürütme yetkisini kontrol etme ve reforma daha çok yönelik bir dış politikayı destekleme konusunda oy kullanmıştı." Soğuk Savaş uzlaşmasının ardındaki varsayımları sorgulayarak, Tunney politika "bütün dünyada baskıcı sağ kanat diktatörlüklerini müttefik kıldığı" için "askeri maceracılara istediklerini" vermeye karşı eski senatör Robert Taft'ın önceki uyarılarını tekrarlıyordu. 1972'de Iowa'dan bir koltuk kazanmak için savaş karşıtı bir platformda beklenmedik bir zafer kazanan ve eski bir siyaset bilimi profesörü ve kongre çalışanı olan Dick Clark, Senato'ya girdiği günden itibaren "işlerin her zaman yapılma biçimlerini" sorgulamakla tanınıyordu. Clark, Kongre'nin Savaş Yetkileri Kanununu kabul etmenin ötesine geçmesi ve "kendini hükümetin eşit bir kolu olarak yeniden öne çıkarması için" dış politikayı tamamen yeniden değerlendirmesi gerektiğine inanıyordu. Duyguları, Harold Hughes, Tunney, Thomas Eagleton ve James Abourezk gibi diğer yeni Demokratlarca paylaşılıyordu. 1974'te güçlü Senato Dışişleri Komitesinin Afrika İşleri Alt Komitesinin başkanı olur olmaz Clark, kaynayan Angola fiyaskosu hakkında halka açık duruşmalar düzenledi ve ardından bir Angola gezisi yaptı. Döndüğünde Clark, Amerika Birleşik Devletleri'nin Angola halkının sömürgeciliğe karşı savaşlarını desteklememesini telafi etmesi gerektiğini ve bunu yapmanın en iyi yolunun Angola'nın kendi kaderini tayin etme hakkına saygı göstermesi olduğunu açıkladı; böylece bu eylem aynı zamanda CIA'in yıllar boyu kongre tarafından kontrol edilmemesini sona erdirme erdemini de gösterecekti. Adını

taşıyan değişikliğin kabul edilmesinden sonra Clark, "sömürge Afrika'sındaki diğer ülkelerdeki kurtuluş çabalarına yardıma, Güney Afrika'nın Namibya'yı sürekli işgaline karşı çıkmaya ve Güney Afrika rejimine karşı ekonomik yaptırımların düşünülmesine çağırarak, 1976 için azimli bir Afrika gündemi oluşturdu." Bu girişimlerin Amerika'nın "diğer ülkelerin iç işlerine siyasi ve askeri müdahalelerini" sona erdirmesini bekliyordu. ABD düşmanlarından daha yüksek ahlaki bir konum işgal etmek istiyorsa, bir demokrasinin dış politikasında "açıklığın kural, gizliliğin istisna olduğunu – tersinin geçerli olmadığını" bildirmek zorunda olmalıydı.

1976'da çıkarılan Clark Değişikliği, 1985'te yürürlükten kaldırıldı. Her zamanki işe geri dönüşten daha çok, bu değişikliğin gitgide azalan önemi, Amerikan dış politikasının oluşturulmasında meydana gelen daha büyük bir gelişmeyi yansıtıyordu: Soğuk Savaşın kazanılması dış politikanın oluşturulması açısından önem kazandıkça, ABD dış politikasını savaş karşıtı hareketi güden sömürge karşıtı dayanışmayla aynı çizgiye getirmek için yenileme umutları o derece suya düşürüyordu.

Vekil Savaşları ve Safari Kulübü

Washington'daki yürütme kolu da Angola yenilgisinden bir ders aldı: Askeri gücü ve jeopolitik önemi ne olursa olsun apartheid Güney Afrika'nın siyasi bir yükümlülük olduğu doğrulandı. Bunun anlaşılmasıysa yalnızca vekil aramayı daha da artırdı. İlk başarısı, Henry Kissinger'in takdisiyle bir araya getirilen Safari Kulübü denilen bölgesel ittifaktı.

Kulübün varlığı 1979 İran Devrimi'nden sonra yeni Humeyni hükümeti, çok saygın Mısırlı bir gazeteci ve Başkan Nasır'ın eski danışmanı Mohamed Heikal'a, tahttan indirilen şahın arşivlerini incelemesi için izin verdiğinde gün ışığına

çıktı. Heikal, resmi bir birlik oluşturan ve hepsi de Soğuk Savaş sırasında ABD'nin stratejik müttefikleri olan bazı istihbarat birimlerinin başkanları tarafından imzalanan 1 Eylül 1976 tarihli bir anlaşma buldu. Fransız gizli servisinin başı olan Comte Claude Alexandre de Marenches'in parlak düşüncesi olan Safari Kulübü'nün odağı, Afrika'ydı; üyelerinin –Fransa, Mısır, İran, Fas ve Suudi Arabistan– Soğuk Savaş'ın odak noktası Afrika'ya doğru kaydığında kaybedecek çok şeyi vardı. Afrika odağı, sözleşmenin daha ilk cümlesinden açıktı: "Angola ve Afrika'nın diğer bölümlerindeki son olaylar, Marksist ideolojiye sempati duyan ya da bu ideoloji tarafından kontrol edilen bireylerle örgütleri kullanan Sovyetler Birliği'nin kışkırttığı ve gerçekleştirdiği devrimci savaşlar için bir sahne olarak anakaranın rolünü gösterdiler." Safari Kulübü üyeleri, Afrika'daki ortak bir Sovyet tehlikesiyle yüzleşmek için bir sekreterlik, planlama bölümü ve bir operasyon bölümüyle birlikte Kahire'de ana merkezlerini kurmaya karar verdiler. Başkanlık, sırayla değişecekti, ama Fransa güvenlik ve iletişimden sorumlu olacaktı.

Safari Kulübü, Afrika'daki üç önemli gelişmeden sorumluydu: Kongo, Mısır ve Somali'deki gelişmelerden. Birlikte ele alındıklarında, önemli Amerikan Soğuk Savaş müttefiklerinin kurdukları bir kulübün Afrika'daki çıkarlarının hem olasılıklarını hem de sınırlarını vurguluyordu. Kulübün ilk başarısı, Kongo'da yaşandı. Nisan 1977'de mineral zengini Katanga (bugün Şaba) eyaletinde bir isyanla ve yakın müttefikleri Mobutu'nun ilettiği Fransız ve Belçikalı madencilik kuruluşlarının yardım talebiyle karşılaştığında kulüp, Fransız hava taşımacılığını isyanla savaşması için Fas ve Mısır birliklerini getirmek için çeşitli kaynaklardan lojistik destekle birleştirdi. Operasyon, tam bir başarıydı. Kulüp, Enver Sedat'ın Kasım 1977'deki öncü Kudüs ziyaretinin temelini atan Amerika'nın iki stratejik müttefiki Mısır ve İsrail arasındaki tarihsel uzlaş-

manın ortaya çıkmasına yardım ettiğinde daha da büyük bir başarı kaydetti. Toplantı önerisinden, kulübün Faslı temsilcisinin taşıdığı İsrailli Başbakan İzhak Rabin'in Başkan Sedat'a yazdığı bir mektupta ilk kez söz edilmişti. Bunu, İsrailli General Moşe Dayan ile Mısır'ın Başbakan Yardımcısı Hassan Tuhami arasında Fas Kralı II. Hasan'ın koruması altında gizli bir toplantı izledi. "İzhak Rabin daha sonra Mısır'la kaydedilen en önemli gelişmenin Begin iktidara gelmeden önce başladığını iddia ettiğinde, gerçeği söylüyordu," sonucuna varıyordu Heikal kulübün yazışmalarını incelemesinde.

Kulübün en az başarılı girişimi, bölgesel vekillerden oluşan bir grubun, çıkarları süper güç hamisininkiyle uyuşmadığında dikkate alması gereken sınırları vurgulayan Somali operasyonuydu. Somali operasyonu, 1974'teki Etiyopya Devriminin hemen sonrasındaydı. Monarşi krizi ve ardından gelen devrim, hem Somali hem de Sovyetler Birliği'nin liderliği açısından, daha sonra birinin hedefleri diğerininkiyle zıtlaşmasına rağmen, tarihi olasılıklara işaret ediyordu. Somali'den Siad Barre için, Somalililerin yerleştiği ama Etiyopya'nın hak talep ettiği Ogaden'i Somali'ye dahil etmek amacıyla bir savaş açarak pan-Somali devleti yaratma rüyasını gerçekleştirmek için Etiyopya Devriminden daha iyi bir fırsat olamazdı. O ana kadar Etiyopya monarşisine karşı Somali'nin müttefiki olan Sovyetler Birliği için aynı devrim, önemli bir müttefik olarak bölgede stratejik bir ülkeyi kazanma fırsatı sunuyordu. Sovyet girişimi, Somali amaçları için yıkıcı sonuçlar doğurdu: Somali 1977'de Ogaden'i işgal ettiğinde ve birlikleri sonraki birkaç ay boyunca ilerlediğinde Sovyetler Birliği taraf değiştirdi. "Tam bir koordinasyon içinde ve Sovyetler Birliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen" bir operasyonun sonucunda on sekiz bin kişilik Kübalı birlikler Ogaden'e girerken Somali kuvvetleri, dağılarak geri çekildi.

Sovyetlerin bu taraf değiştirmesi Siad Barre'ı savaş ala-

nında tek başına bıraktığında Safari Kulübü işe girişti: "Üyeler, Siad Barre'ye Ruslardan kurtulursa ihtiyaç duyduğu silahları kendilerinin tedarik edeceklerini söylediler." Barre, Sedat'ın izinden gidip Sovyetleri kovduğunda İran şahı, Mısır'a söz verilen desteği Somali'ye vermesi için Amerika Birleşik Devletleri'ne baskı uyguladı. Ama Amerika Birleşik Devletleri, tek basit bir nedenle buna hazır değildi: Mısır, stratejik bir müttefikti, Somali değildi, bu da şaha bildirildi. "Başkan Carter'den üç mesaj aldım," diye yazıyordu bir ay içinde Somali elçisini çağıran şah. "Siz Somalililer, dünya iktidarının dengesini tehdit ediyorsunuz." Barre'm, Amerikalıların Ogaden'den uzak durmaları koşuluyla Rusların da Rodezya'da beyazların iktidarı ele almalarından uzak durmayı kabul ettikleri bir süper güç anlaşmasının saf bir kurbanı olduğu sonucuna varmaktan başka seçeneği yoktu.

"Kissinger," diye belirtiyordu, "Afrika'daki amaçlarının vekaleten yerine getirilmiş olmasından çok mutluydu": "Kongre'nin kontrol sahibi olmadığı bir gruptan ve, dahası, kendi kendini finanse etmeye hazır bir gruptan" daha iyi ne olabilirdi?

Güney Afrika

Safari Kulübü, Kissinger'in bakış açısının özünü haklı çıkarıyordu: Evdeki demokrasi sınırları, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası alanda vekillerle çalışmasını gerektiriyordu. Vekil arayışında Güney Afrika, özel bir yer işgal etmeyi sürdürüyordu. 1975'de Angola konusunda alınan ders, bu yerin örtülü operasyonlar için sınırlandırılmış olmasıydı. ABD'li casuslar, Clark Değişikliğini aşmaya çalışırken, Güney Afrika'yla "yapıcı işbirliğini" sürdürüyorlardı. Clark Değişikliği, Reagan'ın ikinci döneminde 1985'te resmi olarak yürürlükten kaldırıldı, ama on yıl boyunca yürürlükte olması

bile Soğuk Savaş'çıları engellemeyi başaramamıştı, çünkü bu savaşçılar kamuoyunun dikkatini bir küresel gerçek olan sömürgelerin kaldırılması hareketinden bir diğeri olan Soğuk Savaş'a yönlendirmeyi başarabilmişlerdi. Yürütmenin hareket özgürlüğü üzerindeki yasama kısıtlamalarını aşma yolları ararlarken bu ideolojinin yandaşları, hevesle vekil savaşlarını ve yavaş yavaş da terörü kucakladılar. CIA şefi William J. Casey sonunda, üçüncü ve dördüncü taraflar aracılığıyla dünya çapında –Mozambik'teki Renamo'dan Angola'daki Unita'ya ve Nikaragua'daki kontralardan Afganistan'daki mücahitlere kadar– terörist ve prototerörist hareketleri için destek planlarında liderliği eline aldı. Özetle, Vietnam'daki yenilgiden ve evdeki Watergate skandalından sonra ABD hükümeti, iktidarı ele geçiren gerillalara ve Sovyet yandaşı olarak kabul ettikleri rejimlere karşı savaşta teröristlerden yararlanmaya, hatta bunları yetiştirmeye karar verdi.

Güney Afrika, Amerika Birleşik Devletleri'nin vekil savaşı sanatını uygulamaları için Güney Afrikalılara koruyucu bir şemsiye sağladıkları yerse; Orta Amerika da Birleşik Devletler'in kendi vekillerinden öğrendiği dersleri uyguladığı yerdi. Daha kuramsal bir etki, Güney Afrika Savunma Kuvvetlerinin başı ve 1980'den beri Savunma Bakanı olan General Magnus Malan dahil kontrgerilla savaşı uzmanlarından geldi. İlginçtir ki, apartheid sonrası Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu'nun raporunda kabul ettiği gibi Malan karşı-gerilla savaşı sanatıyla 1961-1963 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde subay eğitim kursuna gittiğinde tanışmıştır. Malan'ın kurmay başkanı olarak görev süresinde (1973-1976), Güney Batı Afrika'ya karşı gerilla savaşı sanatını uyguladığı bilinmektedir. Malan kontrgerilla savaşı uzmanlarının, özellikle Mao Zedung'unkiler olmak üzere, gerilla savaşı hakkında ünlü metinleri incelemeleri için ısrar etmesiyle tanınıyordu. Uygulama ve kuram karışımı, düşük yoğunluklu çatışmanın bir

ana ilkesinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı: Gerilla savaşı, istenmeyen hükümetlerin yerel siyasi temsilcileri gibi, "yumuşak hedeflere" odaklanmayı içeriyorsa, kontrgerilla savaşı solcu hükümetlerin siyasi destekçilerini de hedeflemelidir. Bir hükümetin silahlı kuvvetlerini hedef almaktan siyasi temsilcilerini ve sonra da sivillerini hedef almaya doğru kayış, askeri ve sivil hedefler arasındaki ayrımı bulanıklaştırıyordu. Bu bulanıklık, barış zamanı çarpışmalarında sürdürülen bir strateji olarak siyasi teröre –siyasi amaçlar için sivillerin hedeflenmesine– yol açtı. Tutarlı bir biçimde uygulandığında terör, hedeflerle kurbanlar arasında bilinçli bir ayrım yaptı. Kurbanlar isimsiz de olabilir, sanki kaderleri piyango tarafından belirlenmiş gibi, çünkü mesele, hedefi zayıflatıp son bir çekişmeye maruz bırakacak biçimde onu mümkün olduğunca ağır yaralamaktı. Düşük yoğunluklu çatışma dilinde, hedeflerden farklı olarak kurbanlar, "kaçınılmaz zayiat" olarak tanınıyorlardı.

Renamo: Afrika'nın İlk Gerçek Terörist Hareketi

Amerika Birleşik Devletleri ile apartheid Güney Afrika arasındaki ortaklık, tarihlerinde farklı noktalarda olsa da terör ve siyasetten oluşan bir karışımı uygulayan iki ana hareketi destekledi: Mozambik'te Renamo'yu ve Angola'da Unita'yı. Bu benzerlik, Renamo ile Unita arasındaki önemli farklılıkları asla bulanıklaştırmamalıdır: Renamo, yalnızca bir kontrgerilla operasyonu, hayatta kalma stratejisi olarak siyasi örgütlenme sanatını öğrenmeye zorunlu bir hareket olarak başlarken Unita, gelişimi sırasında kontrgerilla savaşını öğrenen bir siyasi hareket olarak başladı.

Renamo, 1970'li yılların başlarında Rodezya ordusunca terörist bir grup olarak yaratıldı ve Rodezya'nın düşüşünden sonra 1980'de, beyaz Rodezya ordusunun ve istihbaratının

bütün birlikleri Güney Afrika'ya kaçıp onların askeri ve istihbarat organlarıyla bütünleştiğinde, Güney Afrikalı Savunma Güçlerince himaye edildi. Renamo, zaman içinde hükümetteki Mozambik Kurtuluş Cephesinin (Frelimo) hatalarını, siyasi desteği harekete geçirmeye dönüştürmeyi öğrenmiş olsa bile, terörü teklifsizce kullanmaktan asla vazgeçmedi. Buna karşın Unita, yerel siyasi bir temele sahip bir hareket olarak başladı, oysa bu temel sürekli dış yardım olmadan 1975'teki iç savaşta ayakta kalacak kadar güçlü değildi. Bunun sonucunda apartheid Güney Afrika ile ittifakı, Unita'ya terör taktiklerini örnekleri görerek öğrenme yolunu açtı. Unita, zayıf olsa bile Angola'daki iktidarın rakibiyken Renamo, Mozambik'te aslında rakip bile değildi. Unita'ya açık desteğinin tersine ABD hükümeti, Renamo'yu asla açıkça desteklemedi. Ama bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyasi sağ kanatla Renamo temsilcileri arasındaki işbirliğini ortadan kaldırmıyordu: "Renamo'nun Washington bürosu, Miras Vakfıyla aynı adresi paylaşıyordu" ve, 1987'de, sağ kanadın baskısıyla, "Senato Azınlık Lideri Robert Dole'u Renamo-yandaşı kampa soktu." Angola'daki 1975 yenilgisi, Güney Afrika'nın ABD yardımı için doğrudan bir bağlantı olarak kullanılamayacağını gösterdiği ve Clark Değişikliği de Angola'ya örtülü ABD yardımını da yasakladığı için CIA, Unita'yı finanse etmek, eğitmek ve desteklemek için dördüncü taraflar bulmaya girişti. Kongre belgeleri, 1983'te Fas aracılığıyla en azından 15 milyon dolarlık bir ödeme gösteriyordu. Demokratik sorumluluğu sarsmak, denizaşırı terörü desteklemenin ülke içindeki en önemli bedeliydi. Unita lideri Jonas Savimbi'nin gazetecilere yaptığı içten bir yorumunda, işbirliği yapmayan yürütme gücünün karşısında Clark Değişikliği'nin etkisizliğini kabul ediyordu: "Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük bir ülkenin başka kanalları vardır. ... Clark Değişikliği'nin bir anlamı yoktur."

Clark Değişikliği yürürlükten kaldırılmadan önce bile Amerika Birleşik Devletleri, terörü açıkça desteklemenin oluşturacağı siyasi bedelin yüksek olacağını biliyordu; böylece terörist ve prototerörist hareketleri gizli –ve açık açık– desteklemeyi sürdürdü. Reagan'ın ikinci döneminden bir örnek, Unita'ya 13 milyon dolar değerinde "insani yardımın" sağlanmasıydı; bunu bir başka 15 milyon dolarlık "askeri yardım" izledi. Apartheid'ın sona ermesinden ve Mayıs 1991'deki Angola iç barışından sonra Unita'ya Güney Afrika'dan yardım kesildiği için –ve Soğuk Savaşın bitmiş olması gerçeğine rağmen– Amerika Birleşik Devletleri Unita'ya yardımı artırdı. Hem terör hem de siyasi örgütlenme içeren bu bileşimin, Nikaragua'da devrim karşıtı koalisyonun seçimlerde kazanması gibi, Angola'da da siyasi bir zafer sağlayacağı umuluyordu. Mantık basitti: halk ancak kaçınılmaz zayiat seviyesi kabul edilemez ölçülere ulaştığında, barışa karşılık teröristleri iktidara seçecekti.

Her ne olursa olsun, güney Afrika'da terörün bedeli yüksekti. Mülteciler ve yerlerinden edilen insanlarla görüşen bir Dışişleri Bakanlığı danışmanı, Renamo'nun Mozambik'teki savaşta, on binlerce sivilin öldürülmesi dahil, sivil zararların yüzde 95'inden sorumlu olduğu sonucuna vardı. 1989'da yapılan bir Birleşmiş Milletler çalışması, Mozambik'in 1980 ilâ 1988 arasında yaklaşık 15 milyar $, 1988 GMSH'nin beş buçuk katı, ekonomik bir kaybı olduğunu hesapladı. Angola'ya gelince Africa Watch araştırmaları, doğrudan saldırılar, kaçırmalar ve köylülerin kullandıkları yollara kara mayınları döşemeden oluşan bir bileşim aracılığıyla hükümetin elinde bulunan alanlarda açlık çeken sivilleri hedefleyen Unita stratejileri belgelediler. Yaygın kara mayını kullanımı, dikkatlice hesaplanan on beş binden fazla uzvu kesilenlerle, Angola'yı –Afganistan ve Kamboçya'yla birlikte– dünyanın en çok mayınlı ülkeleri sıralamasına soktu. UNICEF, savaşla doğrudan

ya da dolaylı ilişkili nedenlerle 331.000 sivilin öldüğünü hesapladı. BM de, Angola ekonomisinin 1980 ilâ 1988 yılları arasındaki toplam kaybının, 1988 ülke GSMH'nin altı katı olan 30 milyar dolar olarak tahmin ediyordu.

Siyasi terör, Afrika'da daha önce hiç görülmemiş bir tür savaş yaratmıştı. Terörün özelliği, sivil hayatı hedeflemesiydi: Köprüler ve elektrik santralleri gibi altyapıları havaya uçurmak, sağlık ve eğitim merkezlerini yok etmek, yolları ve toprakları mayınla döşemek ve destekçi olmalarını sağlamak için sivilleri –özellikleri çocukları– kaçırmak. Terör, sivilleri tercih edilen hedeflere dönüştürerek gerilla savaşından ayrılıyordu. Solcu gerillalar, sivillerin sudaki balıklar olduklarını iddia ediyorlarsa, sağcı teröristler de, balıkları yalıtıp yok etmek için suyu –yani sivil yaşamı– boşaltmaya kararlıydılar. Bugün kaçınılmaz zayiat olarak adlandırılan şey, savaşın talihsiz bir yan ürünü değil; terörün tam da istediği şeydi.

"Yapıcı İşbirliği"
(Constructive Engagement)

Renamo'nun Mozambik'te dizginleri bıraktığı ve Unita'nın Angola'da düzenli olarak başvurduğu terörün hükümdarlığını sürdürmeye sıra geldiğinde Amerika'nın rolü, siyasi destekçilikti. Amerika Birleşik Devletleri'nin Unita'yı açıkça desteklediğini gördük, ama kendini Renamo'yla ilişkilendirmemek konusunda dikkatliydi. Hatta Dışişleri Bakanlığı, Renamo'nun terör eylemlerini belgeleyip kınamıştı. Ancak ABD, doğuşundan olgunluğuna kadar Renamo'yu, yani Afrika'nın ilk gerçek terörist hareketini, doğrudan besleyen Güney Afrika rejimini sıcak bir biçimde destekliyordu. Reagan yönetimi, Afrika'dan sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı Chester Crocker'in oluşturduğu bir terimle bu kucaklamayı "yapıcı işbirliği" olarak adlandırıyordu. Amerikan siyasi desteği olmasaydı

Güney Afrika hükümeti, on yıldan daha uzun süre cezalandırılmadan bağımsızlığını yeni kazanmış bir Afrika ülkesinde bir terörist hareketini desteklemeyi sürdüremezdi.

Yapıcı işbirliğinin amacı, militan –ve Sovyet yandaşı– bir savaşta askeri potansiyelini daha iyi kullanabilmesi amacıyla Güney Afrika'yı siyasi yalıtılmışlıktan çıkarmaktı. Kurtarma operasyonu, Güney Afrika'nın Sovyet yörüngesi dışında ve ABD vesayeti altındaki çok yanlı kurumlarda ıslah edilmesiyle hükümet seviyesinde başladı. Ön oyuncu olarak ABD 1982'de Uluslararası Para Fonu'na (IMF) Güney Afrika'ya 1,1 milyar dolar kredi vermesi için baskı kurdu; William Minter, bu tutarın 1980 ilâ 1982 yılları arasında Güney Afrika'nın askeri harcamalarındaki artışa eşit olduğunu bildiriyor. Yapıcı müdahale için kamuoyu desteğini alma çabasıyla Güney Afrika hükümeti, ABD medyasında, en sonunda ortaya çıkarılan sayısız yatırımlarda bulundu; bu olay apartheid rejiminin istihbarat bakanı olan Cornelius Mulder'e göre adlandırılarak Muldergate olarak tanındı. Muldergate, Birleştirme Kilisesi'nin (Unification Church) sahip olduğu *Washington Times; Sacramento Union; "United Press International* ve İngiltere'nin Bağımsız Televizyon Haberleri'nin ortaklaşa sahip oldukları ...dünyanın ikinci en büyük haber filmi yapımcısı ve dağıtıcısı UPITN" ve Sydney S. Baran ve Şirketinin "siyasi olarak iyi bağlantıları bulunan" halkla ilişkiler şirketi dahil 160-180 gizli medya projesinde çeşitli Güney Afrika hükümeti yatırımlarının araştırılmasını içeriyordu. Ayrıca Muldergate projeleri, Hıristiyan sağcı "papazlıklar" gibi, önde gelen muhafazakar bireylere ve örgütlere doğrudan yararlar sağlıyordu. 1986'da ABD evangelik yayıncılar, "Güney Afrika hükümetiyle işbirliği yaparak, Güney Afrika lehinde tanıtım kampanyasına başladılar." Aşırı Sağın temsilcisi Jerry Falwell, Güney Afrika başkanı P. W. Botha lehinde alenen konuşup yaptırım öneren bir kanun tasarısını reddetmeye çağırdı.

Yapıcı işbirliği, Amerika Birleşik Devletleri, apartheid Güney Afrika, Unita ve Renamo arasındaki ilişkileri biçimlendirilen genel bir siyaset bağlamı oluşturdu. Hami ile vekil arasındaki ilişki eşitsiz olmasına rağmen, asla tamamen tek taraflı değildi. ABD yardımı, Güney Afrika'nın cezalandırılmadan hareket etmesini olanaklı kılmış, ama Güney Afrika hükümeti de ilişkiyi stratejik olarak kullanmıştır. Hükümet içinde ve dışında sağcılarla ilişkileri güçlendirecek girişimlerde bulunmayı sürdürdü. Aynı şey Unita'nın Güney Afrika ve Amerika Birleşik Devletleri ile, ve daha az ölçüde Renamo ile de, ilişkilerinde geçerliydi. Aslında yapıcı işbirliği, Güney Afrika'nın bölgesel siyasetini örtülü ve açık operasyonlardan oluşan karmaşık bir yapıyla yeniden biçimlendirdi: Örneğin Mozambik'te, Güney Afrika, 1984 Nkomati resmi barış anlaşmasını, Renamo terörüne örtülü maddi destek ile birleştirdi. Nkomati'den sonra bir yıl geçmeden Mozambik güçleri, Renamo liderlerinden birine ait bir dizi günlüğü ele geçirdiler; Vaz Günlükleri, Güney Afrika Savunma Kuvvetlerinin Renamo'ya süren desteğini ayrıntılarıyla veriyordu.

Yapıcı işbirliği, Güney Afrika'daki siyasi reformu kesinlikle en az on yıl geciktirdi. ABD, Güney Afrika'yı Angola'ya müdahale etmeye teşvik etmeden önce, Güney Afrika'nın bağımsız Afrika'da gerilimin azaltılmasıyla ilgili kendi görüşü uzun bir yol kat etmişti. Başbakan John Vorster, yeni stratejiyi *Le Monde*'a açıkladı: "İç siyaset, uluslararası işbirliğini engellememelidir." Pretoria'nın Mozambik'teki bağımsızlık yaklaşımına ilk yanıtı, Boer yerleşimcilerinin laager olarak adlandırdıkları, dar bir savunma çemberine çekilmek değil, tersine bölgesel reform olasılığına karşı kendini açmaktı. Bir kez daha, –o ana kadar 1967'den 1975'e kadar Rodezya'daki "yaklaşık iki bin" Güney Afrikalı polisi de içeren– Ian Smith'in Tek Taraflı Bağımsızlık İlam'na (UDI) desteğini artırmak yerine Pretoria, eski İngiliz sömürgesinde çoğunluk

iktidarına hazırlanıyordu. "Siyah Afrika'yla uzlaşmaya çalışan Güney Afrika, bizi başından atmaya hazır," diye yazıyordu 1 Aralık 1974'te Rodezya istihbaratının başı.

Yapıcı işbirliği çağı Güney Afrika'da, 1976 Soweto ayaklanmasını izleyen on yıldaki gitgide artan yaygın direniş dönemiyle çakışmıştı. Gene de Amerika Birleşik Devletleri ile ortaklık, Güney Afrika hükümet çevrelerinde Soğuk Savaş'la mücadeleye öncelik tanıyanları güçlendirdi. İç reform talep eden sesler, ülke içinde ikinci sıraya itilip uluslararası alanda göz ardı edilirken Güney Afrika ordusu, hükümet süreçleri üzerindeki pozisyonunu güçlendirip bölgesel politikasını uzlaşmadan "tam saldırı"ya kaydırdı. Apartheid rejiminin ve bölgesel politikasının askerileştirilmesi, apartheid sonrası Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu'nun beş ciltlik raporunda fazlasıyla ayrıntılarla verilmiştir. Barındırmaktan saldırganlığa bölgesel kayış, Reagan yönetiminin politikasındaki benzer bir küresel değişikliği, yeni "tecrit"ten "püskürtme"ye kaymayı yansıtıyordu.

Soğuk Savaş'ın iki süpergüç arasında yapıldığını ve ikisinin yerel çıkarları ve sonuçları küresel stratejik düşüncelerin emrine soktuklarını söylemeye gerek yok, ama burada benim ilgilendiğim yalnızca ABD'dir. Sınırlı bir biçimde, Soğuk Savaş'ı bir sona doğru sürdürmeye hazırlanırken ABD'nin terörü kucaklama biçimlerini aydınlatmak istiyorum.

Amerika Birleşik Devletleri ve Düşük Yoğunluklu Çatışma

CIA ve Pentagon teröre başka bir ad veriyordu: "Düşük yoğunluklu çatışma" (LIC). Kontrgerilla savaşından düşük yoğunluklu çatışmaya geçiş, ABD savaş stratejisinde stratejik bir yeniden yönlenmeye işaretti. Öncelikle, ABD stratejik çıkarlarına yönelik hakim tehdidin doğrudan Sovyetlerin Avru-

pa'da konuşlanmış birliklerinden değil, dolaylı olarak Washington'un Sovyet vekilleri olduklarını düşündüğü Üçüncü Dünya isyancılarından geldiğinin anlaşılmasıydı. "Düşük yoğunluklu çatışmanın, Üçüncü Dünya'ya müdahale etmemizin en olası biçimi olduğu önerisi göz önünde bulundurulduğunda," diye yazıyordu El Salvador'daki bir ABD askeri grubun eski başı ve LIC'nin önde gelen destekçisi Albay John Waghelstein Military Review'da, "ordunun, Avrupa ovalarında Sovyet tehdidini vurgulayarak hâlâ yanlış savaş için hazırlandığı görünüyor." İkincisi, LIC, "caydırma"nın savunmacı konumundan saldırgan konuma geçiş konusundaki kararlılığa işaretti. Vietnam'daki yenilgiyi izleyen beş yıl, Angola, Mozambik, İran, Nikaragua, Etiyopya ve Grenada dahil en az bir düzine başka ülkede bir dizi ideolojik yenilgiyle damgalanmıştı.

Reagan doktrininin özü, "püskürtme"ydi. Bir arada varolma ya da tecrit yerine, Üçüncü Dünyadaki yenilgileri kararlı, sürekli ve saldırgan bir biçimde geri çevirmeye çalışıyordu. Harekete geçiren baskı, 1980 yılında Santa Fe Komitesi adlı bir Cumhuriyetçi gruptan geldi. Grup, "Sovyetler Birliği'nin tecridinin yeterli olmadığı"nı gözlemleyerek, şu sonuca varmıştı: "Amerika Birleşik Devletleri'nin halkının ruhunu ifade edecek özgürlük, onur ve ulusal çıkar adına boru çalma zamanı gelmiştir. Ya bir Pax Sovietica (Sovyet Egemenliğinin hüküm sürdüğü barış dönemi) ya da Amerikan gücüne karşı dünya çapında bir toplu muhalefet ortaya çıkmak üzere. Karar verme saati, daha fazla ertelenemez."

Püskürtme için düşünsel ve kibar çevrelerde saygı uyandıran savı, yeni-muhafazakar akademisyen Jeanne Kirkpatrick, önce "Diktatörlükler ve Çifte Standartlar" adlı yazısında, ardından da aynı adlı kitabında sundu. Kirkpatrick'in savı, Sovyetlerin küresel yayılmasını Üçüncü Dünya devrimleriyle nedensel bir ilişkiye yerleştiriyordu. Üçüncü Dünya devrimleri,

diye iddia ediyordu, meşru değildir, çünkü baskıcı diktatörlüklere karşı savaşan yerel tarihsel güçlerden çok Sovyet yayılmacılığının ürünleridir. Ayrıca Kirkpatrick, solcu ("totaliter") ve sağcı ("otoriter") olmak üzere iki tür diktatörlük arasında bir ayrım yapıyordu. Aradaki fark, diye iddia ediyordu, içeriden reform yapılamadığı için totaliter diktatörlüklerin zorla dışarıdan devrilmeleri gerekirken otoriter diktatörlükler, yapıcı müdahaleyle kullanılabilen iç reforma açıktırlar. Kirkpatrick'in savının düşünsel önemi abartılamaz. Sağcı diktatörlerle dost olmanın neden iyi olduğu ve solcu hükümetleri devirmek üzere elden gelen her şeyi yapma anlayışına bir mantık sağlayarak püskürtmeyle ilişkili ahlaki sorunu çözmüştü.

Ronald Reagan 1981'de göreve başladıktan sonra yeni Dışişleri Bakanı Alexander Haig, şu açıklamayı yaptı: "Ülke dışındaki çıkarlarımızla ilgili artan başarısızlık ve sözde ulusal kurtuluş savaşları, dünya olaylarını etkileme yeteneğimizi tehlikeye atmaktadır." 1984'te yeniden seçildiğinde Reagan, ulusa seslenişinde şunu doğruladı: "Sovyet Komünizm dalgası tersine çevrilebilir. Tek gerekli olan şey bu işi yapmak için irade ve kaynaktır."

Askeri stratejide püskürtmeye doğru kayıldığında kontrgerilla savaşıyla düşük yoğunluklu çatışma arasında kesin bir ayrım yapıldı: Vietnam dönemindeki kontrgerilla savaşının amacı, devrimci gerillaları yenmekti; LIC, yalnızca hareketleri değil devrimci hükümetleri yıkmayı amaçlıyordu. 1985'teki Ulusa Seslenişinde Başkan Reagan, cesaretle "Afganistan'dan Nikaragua'ya kadar her kıtada" Sovyet yanlısı hükümetlere karşı savaşan Komünist karşıtı güçlere yardım vaat etti. Örtülü LIC operasyonları, özel olarak eğitilmiş Özel Operasyon Güçleri (SOF) tarafından gerçekleştiriliyordu. SOF yıllık bütçesi, Vietnam Savaşının altın çağında 1 milyar dolardan 1975 mali yılındaki 100 milyon dolardan azına ka-

dar düşmüştü. Reagan döneminde 1986 mali yılında yaklaşık 1,5 milyar dolara vararak, barış zamanlarında benzeri görülmemiş bir rakama erişmişti, hatta sonraki yıllar için daha da yüksek tahminler içeriyordu. SOF fonlarının, CIA örtülü operasyonlarına nazaran önemli bir avantajı vardı: "Pentagon, SOF etkinlikleriyle ilgili ayrıntıları Kongre'ye rapor etmek zorunda değildi."

1985-1986'daki bir dizi gelişme, temel askeri strateji olarak LIC'ye dönüşü resmileştirdi. 1985'te Ortak (Army/Air Force–Ordu/Hava Kuvvetleri) Düşük Yoğunluklu Çatışma Projesi'nin (JLIC) oluşturulmasından başlayarak, Üçüncü Dünya'da kavramlar, strateji, kılavuzlar ve uygulama hakkında bin sayfalık bir raporun 1986'da yayınlanmasına yol açtı. Aynı yıl 1986'da, Pentagon, düşük yoğunluklu savaş sanatı hakkındaki ilk konferansını gerçekleştirdi ve hem "farkındalığı artırmak" hem de "Ordu/Hava Kuvvetlerinin (Army/Air Force) düşük yoğunluklu çatışmaya girme tutumunu geliştirmek" için Düşük Yoğunluklu Çatışma için Ordu/Hava Kuvvetleri Merkezi'ni (Army/Air Force Center) kurdu. ABD politikasının bu ikili olarak yeniden tanımlanışı, yani Üçüncü Dünya'yı ana savaş alanı olarak tanımlama ve saldırıya yönelme, yaygın şekilde Reagan Doktrini olarak tanındı. Bu doktrinle devrim karşıtı güçlerin ve bunların seçtiği silah olan terörün bir idealleştirilmesi –ve ideolojileştirilmesi– başladı. Bu durum, özellikle Nikaragua'daki kontralar, Angola'daki Unita ve Afganistan'daki mücahitlerle ilgili olarak geçerliydi. 1985'te önemli bir konuşmada Dışişleri Bakanı George Shultz, bu güçlerin "bugün dünyayı silip süpüren" "demokratik bir devrimin" parçası olduğunu açıkladı.

Senatör Clark'ın "dış politikada etik unsur" çağrısında bulunan on yıl önceki savunması, trajik bir biçimde etik ve demokratik içeriğinden yoksun bırakılmıştı. Clark'ın çağrısı, çifte bir hedefi gerçekleştirmişti: ABD'nin "başka ülkelerin iç

işlerine siyasi ve askeri müdahalesini" sona erdirmek ve ABD'nin dış politika tanımını demokratik ilkeler doğrultusunda yeniden biçimlendirmek. Ama Soğuk Savaş'çılar, siyasi avantajın ahlaki üstünlüğe sahip olmaktan geldiğini savaş karşıtı hareketten öğrenmişlerdi. Reagancılar, retorik ve demagojik de olsa, "etik unsurunu" müdahaleyi sona erdirmek yerine geliştirmek için kullanmışlardı. Eskiden gizli müdahale biçimleri, artık utanmazca özgürlük çabaları olarak ilan ediliyordu: 1985'te Ulusa Seslenişinde Reagan, kontralara desteği, Üçüncü Dünya "komünist zorbalığını" devirme savaşlarında "özgürlük savaşçılarını" desteklemek olarak betimlemişti. 1985 Uluslararası Güvenlik ve Gelişme İşbirliği Kanununu (S.960) imzaladığında Reagan, "Nikaragua'daki demokratik devrime yardımı" övdü. Kissinger tarafından geçici çare ve kongre denetiminden kaçınmanın pratik bir yolu olarak tasarlanan vekil savaşı, Reagan yönetimi altında tam bir ideolojik saldırıya dönüşmüştü.

LIC'nin birkaç çekici yönü vardı: Savaş ilan etmeden, tasarı yapmadan, daha az asker kullanarak ve eve daha az ölülerin dönmesini sağlayan bir savaş açma olasılığı sunuyordu. Ama tam da bu nedenlerle LIC'in ülke içindeki siyasi bedelleri yüksekti ve, zaman içinde, daha da yükseldi: Çünkü savaş ilan etmeden savaşmak, aynı zamanda ülke içindeki demokratik süreci aşındırmak ve, sonunda, baltalamaktı. LIC kuramcıları, askeri etkililik açısından etkin basın ve dikkatli kongre denetiminin önemli engeller olduğu konusundaki inançlarını gizlemiyorlardı. Bu görüşün ister Kongre'de tanıklık ederken, ister askeri konferanslarda ya da resmi raporlarda seslendirilirken gözlenen tutarlılık insanı şaşırtıyor. İran-kontra olayını araştıran seçkin kongre komitesine Albay Oliver North'un Temmuz 1987'deki tanıklığı bu görüşün en çarpıcı açıklamasıydı. ABD ulusal güvenliği için, örtülü paramiliter operasyonların kullanılmasını ve bu tür operasyonları

düşmanlarından gizlemek amacıyla bilerek yanlış ve yanıltıcı bilgi yayılmasını tekrar tekrar onaylayan North, bazı ABD memurlarının diğer ABD memurlarını kandırma hakkını savundu. Duygusuzca ve sakin bir biçimde şu açıklamada bulundu: "Örtülü operasyonların yerine getirilmesinde büyük bir aldatma [ve] hile uygulanır. Özde bunlar birer yalandır." LIC kuramcısı Neil Livingstone, Fort McNair, Washington, D.C.'deki Ulusal Savunma Üniversitesi'ndeki (National Defence University) kıdemli subayların benzer görüşünü özetlemiştir: "ABD, medyasında ya da Kongre zemininde her gün yapılan bir savaşı asla kazanamayacaktır." Birkaç yıl önce, Hava Kuvvetleri Başkanı Yardımcısı J. Michael Kelly, Albay North'un katıldığı bir 1983 Ulusal Savunma Üniversitesi konferansında şunları söylemişti: "Sanırım bugün sahip olduğumuz en önemli özel operasyon görevi, Amerikan kamuoyunu komünistlerin peşimizde olduğuna inandırmaktır. Düşünceler savaşını kazanırsak, diğer her yerde kazanırız." JLIC raporu da bunu doğruluyordu: "Söz konusu meselelerle ilgili yaygın bir anlayış geliştirmek için, dikkatlice yaratılmış, incelikli ve sürekli bir kamuoyu diplomasi çabası gereklidir." Dili ne olursa olsun, mesaj tutarlıydı: Önce Vietnam'da sürdürülen, "kalpler ve akıllar" için yapılan savaş, eve getirilecekti ve bu propaganda çabasında, işleyen bir demokrasinin anahtarı olarak düşünebileceğimiz bütün kurumsal korumalar –özellikle kongre denetimi ve bağımsız bir basın– etkili bir savaş çabası örgütlemede bir kenara atılması gereken sakıncalardan başka bir şey değildi. Albay North, 10 Temmuz 1987'deki tanıklığında, CIA Şefi William J. Casey'in Kongreye hesap vermeden örtülü siyasi ve askeri operasyonlar yapabilecek "tezgah üstü, kendi kendine yeten, tek başına bir birimin" kurulmasını önerdiğini söylediğinde Senatör Warren B. Rudman şu gözlemi yapmıştı: "Bu düşünceyi mantıklı bir aşırılığa taşıdığınızda, artık bir demokrasiniz yoktur."

Orta Amerika: Terörü Açıkça Kucaklamak

1979'daki Sandinista'nın yönettiği Nikaragua Devrimiyle, Reagan yönetiminin dış politikası çok geniş bir yelpazeye sahip olmasına rağmen, Soğuk Savaşın ağırlık merkezi, güney Afrika'dan Orta Amerika'ya kaydı. Jeanne Kirkpatrick, sağcı diktatörleri kucaklarken solcu rejimleri hedeflemeyi içeren ikili stratejiyi açıkladıktan sonra Herritage Foundation, kuramsal tanımı püskürtmeye aday dokuz ülkeyi isimlendirerek pratik bir öneriye çevirdi: Bu ülkeler Afganistan, Angola, Kamboçya, Etiyopya, İran, Laos, Libya, Nikaragua ve Vietnam'dı. Mart 1981'de CIA Şefi Casey, Reagan'a altısının Herritage Foundation'ın hedef listesinden alındığı sekiz ülkeye –Nikaragua, Afganistan, Laos, Kamboçya, Grenada, İran, Libya ve Küba– karşı-devrimci bir saldırı önerdi. 25 Ekim 1983'te Grenada işgali, püskürtme hareketinin törensel başlangıcına işaret ederken Nikaragua, bu politikanın gerçek sınavıydı. Örgütün ajanları Florida ve Orta Amerika'daki Sandinista karşıtı gruplarla temas kurduğu ve onları eski diktatör Anastasio Somoza'nın ulusal muhafız subaylarının liderliği altında bir tek örgüt –FDN (Nikaragua Demokratik Güçler)– olarak bir araya getirdiğinde CIA komutayı ele almıştı. FDN, karşı-devrimciler –ya da kontralar– olarak bilinen koalisyonda lider örgüt olmuştu.

Kontralar, başlangıçtan itibaren CIA'in ürünüydü. Kasım 1981'de Başkan Reagan, "Nikaragua içinde saldırılar düzenlemek amacıyla bir paramiliter komando ekibi yaratması için CIA'e" 19,5 milyon dolar onayını veren 17 Sayılı Ulusal Güvenlik Kararı Direktifini imzaladı. Bir başka ay, "Amerikan ajanları –bir kısmı CIA, bir kısmı da ABD Özel Kuvvetler'den– Nikaragua-Honduras sınırı boyunca kontralar için güvenli evler, eğitim merkezleri ve üs kampları oluşturmak için Arjantinli aracılarla çalışıyorlardı." Kontralar, tamamen

CIA "ajanıydı" ve Nikaragua'daki savaş, yazılmasından düzenlenmesine kadar CIA üretimiydi. Örneğin, 1985'ten 9 Mart 1987'de istifa edinceye kadar kontraların üç liderinden biri olan Arturo Cruz'un tanıklığını alalım. İstifa ettiğinde Cruz, kontraların CIA tarafından atanan askeri komutanlar ve sağ kanat siyasetçiler tarafından kontrol edilmesine izin verdiği için Reagan yönetimini lanetlemişti. Kontra liderlerinin, aslında Amerika Birleşik Devletleri'nin kuklaları olduğunu açıklayarak, kontraları demokratik bir harekete dönüştürmenin olanaksız olduğunu söylemişti. Buna yakın bir benzerlik CIA'nın Vientiane'deki –Alfred McCoy'un sözleriyle, "ABD ordusu haricinde tümüyle ABD hükümeti tarafından finanse edilen dünyadaki tek ordu" olan– Kraliyet Lao Ordusu ve Laos'un eyaletlerindeki çeşitli paralı asker güçleriyle ilişkisinde bulunabilir; güney Afrika'da, Güney Afrika apartheid rejimi ve Mozambik Renamo ile ilişki de buna benzerdi.

Nikaragua'daki karşı-devrimci savaş, 14 Mart 1982'de, "CIA eğitimli ve donanımlı sabotajcılar, Chinandega ve Nueva Segovia eyaletlerinde iki önemli köprüyü havaya uçurduğunda" gayri resmi olarak ilan edilmişti. Birkaç ay içinde kontralar, vahşetleri ve şiddetleriyle ünlenmişlerdi. 1982'nin ortasında ABD Savunma İstihbarat Örgütü, kontraların "küçük hükümet memurlarına suikastlarını" haber veriyordu. 1983 sonlarında, örtülü savaştan sorumlu CIA ajanı Duane Clarridge, Beyaz Saray İstihbarat Komitesi'nin gizli bir brifinginde kontraların yalnızca "eyaletlerdeki Sandinista memurlarını" değil, aynı zamanda "kooperatif başkanları, hemşireler, doktorlar ve hakimleri" de öldürdüklerini itiraf etti. İnsan hakları izleme grubu Americas Watch, kontra güçlerinin, "ayrım gözetmeden kişisel onura karşı saldırı, işkence ve başka zulümler" dahil "tutsakların ve silahsızların öldürülmesine sistematik olarak giriştiklerini" belgeledi. 1985 sonunda Nikaragua'nın Sağlık Bakanlığı, kontra baskınları sırasında

3.652 sivilin öldürüldüğünü, 4.039'unun yaralandığını ve 5.232'sinin kaçırıldığını tahmin ediyordu., İster Nikaragua'da kontralar tarafından, ister Mozambik'te Renamo tarafından olsun, kaçırmaların amacı rehinelerden asker yapmaktı. New York Times, 27 Nisan 1987'de Sina şehri yakınında on beş ilâ yirmi sivilin topluca kaçırıldığını bildirdi. ABD merkezli Nikaragua İnsan Hakları Birliği, Temmuz 1987'de, tutsakları idam etme ve sivilleri öldürmenin yanı sıra, kontraların askere almak için köylüleri zorla kaçırdıklarını doğruladı.

Köprüleri havaya uçurmak, memurları ve uzmanları işkence edip öldürmek, sivilleri kaçırmak gibi sıradan hale gelmiş kontra etkinlikleri öğrenilmeye başlandığında CIA, kontralar için siyasi bir paravan sağlamaya girişti. Ocak 1983'ten itibaren CIA, yılda 600.000 dolar karşılığında Miami merkezli bir halkla ilişkiler şirketi kurdu; sözleşmeye göre şirketin etkinliği, "belli hedef ülkelerde gazete/dergi yazılarıyla" FDN hakkında "olumlu bir imge yansıtmak" ve "tanıtım yapmak"tı. Halkla ilişkiler çabası, Mayıs'ta Başkan Reagan kontraları "özgürlük savaşçıları" olarak kutsadığında ve hemen ardından onları, daha sonra Afgan mücahitlerine de bağışlayacağı bir unvanla "kurucu babalarımızın ahlaki eşdeğerleri"ne yükselttiğinde doruğuna ulaştı.

Kontralar, doğrudan şiddetin kaba eylemlerini sürdürürken CIA, kontraların operasyon yeteneklerini aşan büyük ölçekli bir sabotaj düzenledi. Bu olaylarda bile –Eylül 1983 ilâ Nisan 1984 arasında "hayati Nikaragua kurumları üzerine en az yirmi iki hava, kara ve deniz saldırısı" gibi– operasyonlar, "özel olarak eğitilmiş 'tek taraflı kontrol edilen Latin kökenli ajanlar' (UCLA'lar) güdümünde" gizlice yapıldı. "Görevimiz, diye açıklıyordu bir Hondurasli UCLA, "limanları, rafinerileri, gemileri ve köprüleri sabote edip bunları sanki kontralar yapmış gibi görünmesini sağlamak"tı. Böylece, kıyıdan on iki mil açıktaki CIA "ana gemisinden" çıkarılan UCLA ile dona-

tılmış sürat motorları, 8 Eylül 1983'te Puerto Sandino'daki petrol tesislerini vurdu ve CIA komandoları, 10 Ekim'de 3,5 milyon galon petrolle dolu beş depo tankını ateşe vermek için havan topları ve el bombaları attılar. Başkan Reagan, Aralık 1983'te, Ulusal Güvenlik Konseyinin "taciz" planı olarak Nikaragua limanlarının mayınlanmasını onayladığında, bir kez daha bir CIA ana gemisinden hareket eden UCLA komanda ekipleri, gemi kanallarına mayınlar döşediler. Ortak CIA-UCLA ekipleri, 1984'ün ilk dört ayında petrol tanklarına, liman tesislerine, iletişim merkezlerine ve askeri tesislere saldırılar düzenlediler. "Amacımız, en yüksek ihracat döneminde Nikaragua ticareti için önemli olan gemicilik akışını ciddi biçimde kesmektir," diye yazıyordu Oliver North 2 Mart 1984 tarihli "Nikaragua'daki Özel Faaliyetler" adlı "çok gizli" bir bilgi notunda. Bütün bu faaliyetlere, Ekim 1982'de, bütün ikili yardımları, ticaret boykotunu, ekonomik bir ambargoyu ve Dünya Bankası üzerine Sandinistalara para akışını erteleme baskısını içeren kapsamlı bir ekonomik sabotajı eklerseniz, Iowa büyüklüğündeki bu küçük ülkeyi yalıtmak ve ezmek için Amerika Birleşik Devletleri'nin derlediği politikaların kapsamı hakkında tam bir görüş elde edersiniz.

Kokain, Kontralar ve CIA

Nikaragua limanlarının mayınlanması, kamuoyunda ve Kongrede büyük bir öfke yarattı. Bu öfke, başka ABD destekli Üçüncü Dünya diktatörlerinin kamuoyu önünde güven kaybetmeye başladığı zamana denk geldi: El Salvador'daki kontrgerilla savaşı, ölüm mangalarına göz yuman bir rejimi yaratmaya benzemeye başlamıştı; Filipinler'deki Markos rejiminin kamuoyundaki görüntüsü, İran şahı ve Nikaragua'nın Somoza'sı gibi ABD'nin eskiden koruması altındakileri andırıyordu; ayrıca, Cumhuriyetçi Parti içinde apartheid Güney

Afrika'yla yapıcı işbirliği adına kaybedilen yurtiçindeki siyah seçmen desteğinin sayısı konusunda gitgide artan bir endişe vardı. CIA ve Reagan yönetimi, kendilerini aşmış görünüyorlardı. Yanıt olarak Kongre, 1984 İstihbarat Onay Kanununa ilişik Boland Değişikliğini kabul etti:

> 1984 mali yılı boyunca, Merkezi İstihbarat Örgütü, Savunma Bakanlığı ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin istihbarat etkinliklerinde bulunan herhangi başka bir örgüt ya da birimce herhangi bir ulus, grup, örgüt, hareket ya da birey tarafından, Nikaragua'daki askeri veya paramiliter operasyonları, doğrudan ya da dolayı olarak, destekleme amacı ya da destekleme etkisine sahip etkinlikler için en çok 14.000.000 dolar ayrılabilir ya da harcanabilirdi.

Bu değişiklikle –kabul etmek gerekir ki Clark Değişikliği'nin çok daha ılımlı bir çeşitlemesiydi– Kongre, kontra finansmanını Reagan yönetiminin uygun bir savaş gücünü oluşturmak için gerekli gördüğünün kabaca dörtte biri oranında sınırlamıştı. Bundan kısa bir süre sonra Robert McFarlane ve Oliver North, ilave finansman kaynakları avına çıktılar: Suudilerden ayda 1 milyon dolar istediler ve benzer bir amaçla apartheid Güney Afrika'ya gittiler. Boland Değişikliğini atlatmaya çalışan Reagan yönetimi, ABD dış politikası üzerinde uzun süreli bir etkiye sahip olacak iki girişimde bulundu. Birinci girişim, yasadışı fon kaynağı için uyuşturucu ticaretine yönelmekti; ikincisi de Kongre'nin karşı çıktığı dış politika hedeflerini uygulamak için dinci sağcılara dönerek savaşı özelleştirmeye yönelik bir eğilimi başlatmaktı.

Tıpkı Güneydoğu Asya'nın Altın Üçgeninde olduğu gibi, vekil savaşı sürdürme, CIA ile uyuşturucu tüccarları arasında bir ittifaka yol açtı. Laos'un afyon üretmesi gibi Nikaragua

asla koka üretmemiş olmasına rağmen CIA ajanları, CIA'den kontralara malzeme ve silah akışının karşılığında Orta Amerika'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne kokain akışı için koruyucu bir paravan sağlamakta anahtar rol oynadılar. Kokain üretimi ve dağıtımı, 1988 yıllık gelirinin 8 milyar dolar olarak tahmin edildiği ve iki lideri Jorge Ochoa ve Pablo Escobar'ın Forbes dergisince dünyanın en zengin adamları listesine yerleştirildiği, Kolombiya'daki Medellin karteli tarafından kontrol ediliyordu. Küresel uyuşturucu ticaretiyle ilgili çalışmasında Alfred McCoy, "Medellin kartelinin yükselişinin, CIA'in ... kontrgerillaları desteklemesi ve tedarik etmeye .... başlamasına tesadüf ettiğini" gözlemlemişti. Gerçekten de McCoy, "bütün önemli ABD örgütlerinin, değişen oranda dürüst davranarak, Medellin kartelinin kontra direnişini Amerika Birleşik Devletleri'ne kokain kaçırmak için kullandığını belirten kayıtlar bulundurduklarını" belirlemiştir. Dış İşleri Bakanlığı, "kontralarla bir biçimde ilişkili olabilecek birkaç insanın kokainle uğraşmış olabileceği" görüşünde olup bu konuda asgari açıklamalar yaptı. Ama CIA ve Uyuşturucu ile Mücadele Kurumu (DBA) gibi "daha iyi bilgilenmiş örgütler" daha gerçekçiydi; "önde gelen kontra komutanlarının önemli uyuşturucu tüccarları olduklarını bildiriyorlardı."

Boland Düzenlemesi'nin yürürlükte olduğu iki yıl boyunca (1984-1986) kokain ticaretine CIA ve kontraların dahil olmasıyla ilgili en ayrıntılı bilgi, Dışişleri Hakkında Senato Komitesi tarafından Uyuşturucu, Yasaların Yürütülmesi ve Dış Politika adlı 1988 yılına ait daha geniş bir raporun parçası olan, Senatör John Kerry'nin Terör, Narkotik ve Uluslararası Operasyonlar hakkındaki Alt Komitesinin raporunda bulunmaktadır. Rapor, hem "kontra hareketiyle ilişkili kişilerin" uyuşturucu tüccarları olduklarını hem de kokain kaçakçılarının "kontra tedarik operasyonlarına" katıldıkları sonucuna varmıştır. Rapor, kontra ve CIA bağlantılı Amerika Birleşik

Devletleri'ne kokain kaçaklığıyla ilgili özellikle iki örnekten söz eder. Birincisi, 1983'te açıldığında kontra güney cephesinin komutanı olan eski Sandinista gerillası Eden Pastora'dır. Pastora'nın komutanları, Miami'de yerleşik önde gelen bir Kolombiyalı kaçakçı olan George Morales'le işbirliğine girmişlerdi. 1984 sonlarına doğru Morales, –Senato komitesi raporuna göre– "daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne taşımak için Güney Amerika'dan Kosta Rika ve Nikaragua'daki bölgelere uyuşturucu sevkıyatlarında kullanmak için" Pastora'nın cephesine bir C-47 uçağı ve para tedarik etmişti. Ekim 1984 ve Şubat 1986 arasında C-47, Amerika'dan Nikaragua-Kosta Rika sınırı boyunca bulunan güney cephesi üslerine yaklaşık 71 ton malzeme taşıyarak yirmi dört uçuş yapmış ve "belirsiz miktarda uyuşturucu" taşıyarak dönmüştür. Uyuşturucu trafiğine ikinci önemli örnek, Kosta Rika'da yerleşik Amerikalı çiftçi John Hull'dır. Komite raporuna göre Hull, "1984 ilâ 1986 yılları arasında Oliver North'un yönettiği sırada kontra operasyonlarında merkezi bir figür"dü. Hull'un geniş çiftliğinde, herhangi bir gümrük kontrolünden geçmek zorunda olmadan ABD sınırını geçerek düzenli "uyuşturucuya karşılık silah" uçuşlarının yapıldığı altı uçak pisti dağınık olarak bulunuyordu.

Senato komitesi, CIA'in "kontralara insani yardım karşılığında, bazı durumlarda kaçakçılar... uyuşturucu kaçakçılığıyla suçlandıktan sonra bile... uyuşturucu tüccarlarına ödeme" yaptığını da belirtmişti. CIA'nın kontralara "insani yardım" uçuşlarının bu tür sözleşmeli pilotlarından biri, Salvador hava kuvvetlerinde kıdemli bir subay olan Nikaragualı Marcos Aguado'ydu. 1990'da, bir başka casus olan Norman Menses, 750 kilogram kokain taşımaya çalışmaktan Nikaragua'da tutuklanmıştı; Somoza'nın ulusal muhafızlarında eski bir istihbarat subayı olan Enrique Miranda, "Aguado'nun kokain sevkıyatlarını almak için Salvador hava kuvvetleri uçaklarını

Kolombiya'ya uçurduğuna ve Teksas'taki ABD Hava Kuvvetleri üslerine teslim ettiğine" tanıklık etmiştir.

Nikaragua'da –tıpkı Laos'ta olduğu gibi– örtülü askeri casuslarla suçlu uyuşturucu karteller arasında yakın bir ilişki gelişmişti. Her iki grup gizli işlerde uzmanlaşıp, kamuoyunun bakışlarından ve kamuoyu incelemelerinin kısıtlamalarından uzakta kanunların dışında çalışıyorlar. Her ikisi de, hukuk ya da demokratik düzenin biçimlendirdiği ortamlardan uzak duruyorlar.

Bu yakınlık, İran kontra ilişkisi sırasında, en çarpıcı biçimde de Oliver North'la yüzeye çıkmıştır. Kamu çıkarı gözeten Washington'da yerleşik bir grup olan Ulusal Güvenlik Örgütü (NSA), 1989'da bir Bilgilenme Özgürlüğü Kanunu davası açtı ve "kontra savaşının ve Reagan hükümetinin diğer örtülü operasyonlarının yürütülmesine yardım eden Ulusal Güvenlik Konseyi yaveri" Oliver North'un yazdığı defterlere ulaştı. NSA, kendi web sitesi üzerinde kamuya açıklanan bilgileri yayınladı. Defterlerdeki birkaç giriş, özellikle de kontralarla kendi irtibat subayı Robert Owen tarafından "North'un uyuşturucu ticaretiyle ilgili olarak kontraların bağlantıları hakkında tekrar tekrar bilgilendirildiğini" gösteriyor. Owen'in 1 Nisan 1985 tarihli bilgi notu, Jose Robelo'nun "uyuşturucu işiyle olası ilişkisini" ve Sebastian Gonzalez'i "artık Panama dışındaki uyuşturucu işiyle ilişkili" diyerek North'u yeni güney cephe birimlerinde "geçmiş boşboğazlığı nedeniyle kuşkulu insanlar" bulunduğu konusunda uyarıyor. North, 9 Ağustos 1985 tarihli bir başka girişte, Owen'le bir toplantıyı kaydediyor: "New Orleans'tan kalkan Honduraslı DC-6, büyük olasılıkla ABD'ye uyuşturucu uçuşları için kullanılmaktadır." Owen'in 10 Şubat 1986 tarihli bir başka bilgi notu, "daha önce uyuşturucu taşımacılığı için, şimdiyse kontralara 'insani yardım' taşımak için kullanılan bir uçakla" ilgilidir. Uçak, "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük marihuana tüc-

carlarından biri olan Michael Palmer tarafından çalıştırılan Miami'de yerleşik Nortex'e" aitti. Eşlik eden bir notta NSA, Oliver North'un –Amerika Bölgesinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı ve CIA memuru Alan Fiers ile birlikte– "Palmer'in uyuşturucu kaçakçılığı geçmişine rağmen... kontralara malzeme taşımak için" Palmer'e 300.000 dolardan fazla ödeyen Nikaragua İnsani Yardım Bürosunu (NHAO) denetlediğini gözlemliyor.

Oliver North ayrıca Reagan yönetimi ve Kolombiyalı uyuşturucu tüccarlarıyla işbirliği 1986'da bir dizi New York Times yazısının konusu olan Panama diktatörü Manuel Noriega arasındaki ana bağlantıydı. Bu diziden kısa bir süre sonra Noriega, resmi kayıtlarını temizlemede yardım karşılığında bir anlaşma teklifiyle North'a yaklaştı. Reagan'ın ulusal güvenlik danışman John Poindexter'e yazdığı 23 Ağustos 1986 tarihli bir e-posta iletisinde North, Noriega'nın önerisini açıklıyor: ABD'li görevliler, "imajını temizlemeye yardım edebilir" ve Panama Silahlı Kuvvetleri'ne silah satışı yasağını kaldırabilirlerse Noriega, "bizim adımıza Sandinista liderliğinin çaresine bakacak." Bunun üzerine North, "Nikaragua'nın ekonomik tesislerini yok etmesi için Panamalı liderin yardımı karşılığında Noriega'ya –İran'a ABD silahlarının satışından oluşturulan 'Demokrasi Projesi' fonlarından– bir milyon dolar ödemeyi" öneriyor. North'un defteri, 22 Eylül tarihinde Noriega'yla bir Londra otelinde buluşmasının ayrıntılarını içeriyor. İkisi, "kontralar ve Afgan asileri için Panama'da, İsrail desteğiyle, bir komando eğitim programını tartıştı" ve "Managua alanındaki önemli ekonomik hedefleri sabote etmekten söz etti." NSA yorumu şunu ekliyor: "Kasım 1986'da İran-Kontra skandalı patlak verdiğinde görünüşe göre bu planlardan vazgeçilmişti."

İran-Kontra Skandalı

Kontra yardımlarına kongrenin sınırlama koymasıyla karşı karşıya kalan Reagan yönetimi, ikinci bir girişimde bulundu. Bu girişimin de iz bırakacağı anlaşılmıştı. Bu çaba, yurtdışı gruplarından yerel grupları kapsayacak biçimde vekiller arayışını genişletmeyi içeriyordu. Dinci sağ kanat, 1970'li yıllarda olduğu gibi Moral Majority (Ahlaki Çoğunluk) ve Christian Voice (Hıristiyanların Sesi) gibi birkaç merkezi örgütün egemenliği altında değildi artık; 1980'li yıllar, her biri belli bir amaca sahip sayısız taban örgütlenmelerin oluşumuna tanık oldu. Dış politikada Hıristiyan sağ eylemciliği, Orta Amerika'ya odaklanıp yıkıcı bir depremden sonra Gospel Outreach kiliselerini Guatemala'ya getirmiş bir grup genç Kaliforniyalı tarafından Pentakostalizme ikna edilen General Efrain Rios Montt'un başındaki Guatemala'yla başladı. Montt'u Guatemala'nın diktatörü yapan 1982 darbesinden sonra Pat Robertson ve diğer Hıristiyan sağ liderleri, ülkeye ABD askeri yardımının yeniden başlaması için başarılı bir lobi çalışması yaptılar. Montt'un ordusu bütün Kızılderili köylerini yok ettiğinde Gospel Outreach üyeleri, "yakılmış toprak" seferini dini terimlerle savundular. Heveskar bir papaz şunları söylemişti: "Ordu, Kızılderilileri katletmiyor. İblisleri katlediyor ve Kızılderilileri de iblisler ele geçirmiş; onlar komünist. Biz, Kardeş Efrain Rios Montt'u Eski Ahit'in Kral Davut'u gibi sayıyoruz. O, Yeni Ahit'in kralıdır."

Kontra savaşı, hem dini hem de laik, "özel örgütlerin yönetim tarafından kullanılması için bir laboratuara dönüşmüştü." Burada da Oliver North'un, yönetim ve dinci sağ örgütler arasında önemli bir bağlantı olduğu anlaşıldı. 1984'te Amerika Birleşik Devletleri'ndeki önde gelen kontra para toplayıcıları üç sınıfa ayrılıyordu: Paramiliter paralı asker takımları, Hıristiyan sağ "kiliseleri" ve muhafazakar lobilerin laik siyasi

şebekeleri. Başlıca Hıristiyan sağ destekçileri –vergiden muaf televizyon yayıncılığını FDN adına 3 milyon dolar toplamak için zaten kullanmış olan– Pat Robertson ve Washington Times gazetesinin Nikaragua Özgürlük Fonunu oluşturan Birleştirme Kilisesi (Unification Church) Papazı Sun Myung Moon'du. Kontra destek şebekesindeki bir diğer önemli Hıristiyan sağ örgütü, aslında devlet okullarından "laik hümanist" kitaplarını çıkarmaya uğraşan ebeveynler için yasal danışmanlık sağlayan Concerned Women for America (CWA) (Amerika İçin Endişelenen Kadınlar)'dı. 1987 toplantısına katılan Başkan Reagan, CWA'ya kontralara desteği için teşekkür etti. Sara Diamond, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sağ kanat hareketleri hakkındaki çalışmasını, İran-Kontra skandalıyla ilgili kongre araştırmasının "Oliver North'un çok kollu kontra yardım ağı için Hıristiyan sağ eylemcilerini toplamadaki rolünü ihmal ettiği" gözlemiyle kapatmaktadır.

Artık resmi yardım kesin bir biçimde azaltıldıktan sonra kontraları finanse etmek için North'un özel bir şebeke oluşturduğu yaygın olarak biliniyor. Bu şebekenin merkezinde, İsrail bağlantısı vardı ve en hevesli girişimi, İran'a silah satışıydı ve bunun geliri de kontralar için savaş malzemesi satın almak amacıyla kullanılmıştı. El Salvador, Guatemala ve Nikaragua, insan hakları ihlallerinden suçlu bulunup Carter yönetimi üçüne de askeri yardımı kestikten sonra yetmişli yılların sonunda ve seksenli yılların başında İsrail bunların önemli bir askeri tedarikçisi olarak ortaya çıktı. "El Salvador'un elçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıma kararına karşılık olarak" İsrail, askeri rejime "Salvador sivil halkına karşı kullanmak için napalm dahil sonraki birkaç yıl silahlarının yüzde 80'inden fazlasını" tedarik etti. 1983'te Guatemala'da, hükümet Kızılderili köylülerini katlederken, bir Time dergisi muhabiri, "İsraillilerin, hükümete terör karşıtı donanımdan nakliye uçaklarına kadar her şeyi sattıklarını" ve "yağmur ormanla-

rındaki ordu ileri karakollarının, İsrail ordusunun saha kamplarının neredeyse kopyaları haline geldiklerini" bildirdi. Son olarak İsrail, Carter yönetimi yardımı keser kesmez Nikaragua'ya girdi: Eylül 1978 ilâ ertesi yılın Temmuz ayındaki kovuluşuna kadar "İsrail, Somoza'ya Nikaragua halkına karşı kullandığı silahların yüzde 98'ini sattı."

Kontralara ilk önemli İsrail silah teslimatları, Falkland Savaşı'nın ertesinde Orta Amerika'dan Arjantinli eğitimcilerin ve tedarikçilerin çıkışından kısa bir süre sonra başladı. Time dergisi, Arjantinli danışmanların yerine "gölge özel şirketlerce işe alınan... emekli ya da rezervdeki İsrailli ordu komutanlarının" geçtiğini bildirdi. Hayfa Üniversitesi profesörü Benjamin Beit-Hallahmi, "1981'de CIA kontra örgütünü kurarken, Mossad'ın da orada bulunduğunu ve ilk birimlerin eğitimini ve desteğini sağladığını" doğruladı.

İsrail'in İran'la askeri bağlantıları, Irak-İran Savaşıyla başladı. İsrail savunma bakanı Ariel Sharon Mayıs 1982'de *Washington Post*'a, İsrail'in Tahran'a silah satışlarını haklı çıkartarak, "Irak, İsrail'in düşmanıdır ve İran'la aramızdaki diplomatik ilişkilerin, geçmişte olduğu gibi yenileneceğini umuyorum" diye konuştu. Dört ay sonra Paris'te düzenlenen bir basın konferansında şunları söyledi: "İsrail'in, Basra Körfezindeki savaşın devam etmesinde ve İran'ın savaşı kazanmasında önemli bir çıkarı vardır." Emekli General ve İsrail'in eski askeri istihbarat şefi Aharon Yariv, 1986'nın sonunda Tel Aviv Üniversitesi'ndeki bir konferansta "İran-Irak savaşının berabere bitmesi iyi bir fikir olurdu, ama sürmesi daha da iyi olur" dediğinde daha da açıktı. İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri, aynı stratejik hedefi paylaşıyorlardı: Irak-İran savaşını mümkün olduğunca uzatmak. Bu hedefi gerçekleştirmek için de her biri farklı bir tarafı silahlandırıyordu.

Çoğu gözlemci, hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Sovyetler Birliği'yle soğumuş ilişkiler karşısında İsrail'in İran İslam hükümeti için önemli bir yedek parça ve silah tedarikçisi olarak ortaya çıktığı konusunda hemfikirdiler. Mart 1982'de New York Times, son on sekiz ay içinde, Tahran'a en az 100 milyon dolara ulaşan, bütün silahların yarısını ya da daha fazlasını İsrail'in tedarik ettiğini gösteren belgeler alıntıladı. Yabancı istihbarat kaynakları, Ağustos 1982'de Aerospace Daily'e, İran'ın hava kuvvetlerinin Irak'a karşı uçmasını sağlamak açısından İsrail'in desteğinin "hayati" olduğunu söylediler. İsrail kaynakları, Newsweek'e "Lübnan'ı işgali sırasında İsrail ordusunun ele geçirdiği hafif silah ve cephanenin çoğunu İranlılara sattıklarını; ardından da –yalnızca 1983 yılında 100 milyon dolar değerinde– onarılmış jet motorları, Amerikan yapımı M-48 tankları için yedek parçalar, cephane ve diğer donanımları sattıklarını" anlattılar.

İsrailliler, hem İran'a ABD silahlarının tedariki üzerindeki resmi Amerikan yasağına açıkça karşı geliyorlardı hem de Reagan yönetiminin İranlılarla anlaşma yapmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Bunun karşılığında, Kongre ABD askeri yardım tedariki üzerinde kısıtlamalar koymaya başladığında kontralara tedarik yükünün bir kısmını üstlenmeyi kabul ettiler. İran-kontra olarak tanınan anlaşmanın özü, Amerika Birleşik Devletleri'nin, ya doğrudan ya da İsrail aracılığıyla, aradaki farkı kontralara silah tedariği için kullanmaya yetecek kadar şişirilmiş fiyatlarla İran'a silah satmayı kabul etmesiydi. Bir Beyaz Saray brifinginden sonra Temsilci Jim Wright (D-TX), bu tür bir işlemin dökümünü sağlayabildi: İran, İsrailllilere 19 milyon dolar ödemişti: Bunun 3 milyon $'ı Pentagon'a geri dönmüştü, 4 milyon doları silah satıcılarına ve 12 milyon dolar kontralar için açılan İsviçre hesabına gitmişti. Paranın bir kısmı, North'a göre, İran'ın ödeyeceği fiyatları oluşturan İsrail hükümetine gitti. Çoğu gözlemci, anlaşma

fikrinin İsraillilerden geldiği konusunda hemfikirdi. Genellikle dikkatli haberler yapan Londra Times, "Senato İstihbarat Komitesine, İran silahları operasyonundan gelen parayı Nikaragua Kontralarına aktarma planının önce, o zaman İsrail Başbakanı olan Simon Peres tarafından ileri sürüldüğünü güçlü bir biçimde iddia eden gizli kanıtlar verildiğini" söyledi. Yo'el Marcus, İsrail Ha'aretz gazetesinde şunları yazdı: "Bütün o İran'a yardım fikrinin arkasındaki itici gücün İsrail olduğundan endişelenmek için yeterince neden vardır. Bunun kanıtı, daha Temmuz 1980'de Yahudi lobisinin, İran'a askeri yedek parçaların ve ekipmanın sevkıyatının, rehineleri [Tahran ABD Elçiliği üyeleri] serbest bıraktırmada yardımcı olacağı konusunda yönetimi etkin bir biçimde ikna etmeye çalıştığı gerçeğinde yatmaktadır! ... Tez gene tümüyle aynı tezdir, ancak şimdi rehineler farklı." Gönderme, Mart 1984'te, başkalarıyla birlikte, CIA'in Beyrut bölüm şefi William Buckley'nin kaçırılmasına yapılmıştı. Buckley, başına ödül konulmuş bir avdı: Jonathan Marshall, Peter Dale Scott ve Jane Hunter'a göre, "Buckley'nin terör hakkındaki ansiklopedik bilgisi ve Lübnan'daki her CIA ajanıyla yakınlığı, onu paha biçilmez bir av kılıyordu, özellikle de Beyrut elçiliğinin bombalanması sırasında CIA bölümünün yok edilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'ni bölgede çok az göz ve kulakla bıraktığı için." Bu bunalım, İran İslam rejimiyle anlaşma yapması için Reagan yönetimini etkilemişti. North'un, 16 Ocak 1986'da Ulusal Güvenlik Danışmanı John Poindexter tarafından özet olarak başkana sunulan bilgi notu şöyle sona eriyordu: "[İsrail],... İran hükümeti aracılığıyla bu yaklaşımın, Beyrut'ta tutulan Amerikalı rehinelerin serbest bırakılmasını sağlamanın tek yolu olabileceğini... de belirtiyor."

İran-kontra skandalı, Reagan'ın, "bu [İran] girişimiyle bağlantılı olarak gerçekleştirilen etkinliklerin doğası hakkında tam olarak bilgilendirilmediğini" itiraf etmek ve Poindexter

ve North'un görevden alınmasını ilan etmek için televizyondan ulusa yayınlanan bir basın toplantısına çıktığı 25 Kasım 1986'da patlak verdi. O zaman Başsavcı olan Edwin Meese, *asıl bombayı patlattı: İran silah satışından elde edilen fonlar*, büyük olasılıkla yasadışı olarak, Nikaragua'daki kontralara yönlendirilmişti. Başsavcı, hükümetin en üst seviyelerinde yasaları çiğneyen ve İran, terör ve kontralara askeri yardım hakkındaki kamu politikasını ihlal eden bir komplo ortaya çıkarmıştı. Bu, hatalı bir karar sorunu olmaktan çıkmış, düpedüz kanunları ihlal etmekle ilgili bir durum haline gelmişti.

Londra'nın The Sunday Telegraph gazetesi, 1989 yılı başlarında eski bir görevlinin Beyaz Sarayın "İsrailli ve ABD hükümetlerinin bilgisiyle, ... Kongre askeri yardımı yasakladığı sırada... Tegucilgalpa'ya [Honduras] silah ve cephane uçuran İsrailli paralı askerler" hakkında yüzlerce belgeyi "gizlediği" konusundaki sözlerini alıntıladı. "Silahlar da sonra Nikaragua sınırındaki kontra üslerine dağıtılmıştı." Bu belgelerin, "bütün skandalı anlamak için önemli" olduğunu iddia eden bir kongre kaynağı şu sonuca varıyordu: "Amerikan kamuoyu asla bilmedi. Bu bir örtbastır."

Bunun sonucunda ortaya çıkan İran-kontra skandalı, Nixon'un başkanlığını sona erdiren Watergate kapsamına ulaşabilirdi, ama ulaşmadı. Bunun nedeni kısmen, yıllar geçtikçe sertlik yanlısı bir lobiye dönüşen Kongre'deki İsrail yanlısı lobinin oluşturduğu ittifaklarda yatıyor olmalı. Amerika'yla Rusya arasındaki yumuşamanın, Amerika'nın İsrail'i desteklemesini zayıflatacağından korkan Yahudi devletinin destekçileri, Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmayı zayıflatmak için liberal ya da muhafazakar olsun olmasın herkesle müttefik olmaya hazırdılar. Bir yandan, Kissinger'le aynı çizgide Sovyetler Birliği'ne karşı yumuşak oldukları düşünülen muhafazakarlarla birleşiyorlardı; diğer yandan da Sovyetler Birliği içindeki insan hakları ihlalleri hakkındaki suskunluğunu ah-

laksızca ve Amerikan değerleriyle tutarsız gören liberallerle aynı düşüncedeydiler. İsrail'in İran-kontra skandalına karışmış olmasıyla karşı karşıya gelen, kongrenin liberal üyeleri İsrail bu olaya karıştığı için olayları daha da ileri götürmekten çekinmiş olabilir miydi?

Boland Değişikliği'nin süresi Ekim 1986'de daha bitmeden önce bile Başkan Reagan, kontraları Sandinistalara karşı yeni bir saldırıya çağırıyordu. Resmi Washington'un dışında çok az insan, Nikaragua'yı –1979'da Amerika tarafından kutsanmış diktatörlüğün ayakları altından henüz ortaya çıkmış bu küçük, fakir ulusu– Reagan'ın 4 Şubat 1986 Ulusa Seslenişinde kullandığı terimlerle düşünürdü: "Bu iş, bütün özgür dünya için büyük bir ahlaki meydan okumadır. Kuşkusuz, yarıküremizdeki barış için, sınırlarımızın güvenliği için, önemli çıkarlarımızın korunması için hiçbir mesele... Nikaragua'dan... daha önemli değildir." Yükselen retoriğin amacı, Amerikan kamuoyunu bu küçük ülkeye karşı bu kanlı yıpratma savaşının, bir biçimde, ulusal çıkar olduğuna ikna etmekti. Skandal, Boland Değişikliği 17 Ekim 1986'da sona erer ermez CIA bütçesinin kontralar için tahsis edilen bölümünün 100 milyon dolara yükselmesiyle ortaya çıktı.

Kontra savaşı, eski ve yeninin unsurlarını birleştiriyordu. Laos'ta olduğu gibi örtülü savaş, yasadışı ticaret ile finanse edilmişti. Vekil savaşı, bir dizi yerel seçmenleri, özellikle de dinci sağı içeriyordu. Sonunda Reagan yönetimi, örtülü ve açık çalışma yöntemlerini tek bir tutarlı strateji olarak birleştirmeyi, böylece de terörle mücadeleyi siyasi bir zafere dönüştürerek seçim politikalarına katmayı Nikaragua'da öğrendi.

CIA, Boland Değişikliğinin yürürlükte olduğu iki yıl boyunca teröre daha çok sarıldı. CIA düşüncesinin Vietnam ve kontrgerilla savaşları günlerinden sonra ne yöne kadar ilerle-

diği, kontralar için 1985 yılında yayınlanan *Gerilla Savaşında Psikolojik Operasyonlar (Psychological Operations in Guerrilla Warfare)* adlı eğitim el kitabından anlaşılmaktadır. Bu el kitabı, sivil görevlileri "etkisizleştirmek"ten "silahlı propaganda"ya kadar uzanan bir dizi taktiği birleştirmeyi öngörüyordu. Şiddet eylemlerine halkı katmak dahil "seçici şiddet kullanımı" önerisinde bulunuyordu: "Mahkeme hakimleri, sulh yargıçları, polis ve devlet güvenlik görevlileri, vs. gibi dikkatlice seçilmiş ve planlanmış hedefleri etkisiz hale getirmek mümkündür. Psikolojik amaçlarla, etkilenen halkı bir araya toplamak gereklidir, böylece hazır olup diktatöre karşı bir eylemde yer alacaklar ve suçlamalarda bulunacaklardır." Halkın hükümete güvenini aşındırmanın bir yolu olarak seçici teröre çağırırken el kitabı, "açık terör" aleyhinde tavsiyede bulunuyordu, yoksa nüfus yabancılaşırdı: "Hükümet polisi, gerilla etkinliklerini sonlandıramazsa, vatandaşlarının güvenliğini sağlamakla yükümlü hükümete karşı halk güvenini yitirecektir. Ancak, gerillalar açık bir terör uygulamamaya dikkat etmelidir, çünkü bu da halkın desteğini kaybetmelerine neden olur." Terörün uygulaması söz konusu olduğunda hükümetlerle özel gruplar, aynı asgari hedefi paylaşıyorlardı: İktidarda olan bir hükümetin, temsil ettiğini iddia ettiği halkı için bireyin ve mülkün güvenliğini garantileme yeteneğini sorgulatmak.

Mozambik'teki Renamo ile –özellikle 1980'de Güney Afrika Renamo'nun ana hamisi haline geldikten sonra– Nikaragua'daki kontralar arasındaki koşutluk gerçekten çarpıcıdır. Her ikisi de, doğrudan müdahale edemediği bir savaşta vekiller arayan bir yabancı gücün yarattığı devrim karşıtı hareketler olarak başladılar. İkisi de terörü, bir strateji olarak kucakladılar. Uygulamaları, iktidarı kazanma ya da ele geçirme açısından pek bir anlam oluşturmuyordu. Hiç biri –CIA dahil– gerçekten de kontraların Sandinistalara karşı savaşı kazanma-

larını beklemiyordu. Bu savaşın, bu terörün amacı, kazanmak değil, hükümeti kanatmak, halkı teröre karşı koruyamadığını göstermek ve aynı zamanda baskı altına alınmasına çağırmaktı – hükümeti gözden düşürmek konusunda iki farklı, ama etkili yol. 8 Eylül 1985'te Uluslararası Mahkeme önünde tanıklık eden, kontra savaşını daha sonra eleştirenlerden biri olan, 1981 ilâ 1983 yılları arasında Orta Amerika hakkında CIA uluslararası istihbarat analisti olan David MacMichael, CIA'in kontra akınlarının Sandistinaları üç tür saldırıya kışkırtacağını beklediğini açıkladı: (1) "muhalefetini tutuklayarak, sözde içsel totaliter doğasını gösterip böylece ülke içindeki yerel karşı görüş sahiplerinin sayısını artırarak Nikaragua içinde temel hakların yasaklanması;" (2) "Nikaragua güçlerinin yapacağı sınır ötesi saldırıları" kışkırtıp "böylece Nikaragua'nın saldırgan doğasını göstermeye ve olasılıkla da Amerikan Devletleri Örgütünü oyuna çağırması" ve (3) "Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarına, özellikle Nikaragua'daki Amerika Birleşik Devletleri personeline karşı tepkiyi" kışkırtıp "böylece Nikaragua'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı düşmanlığını göstermeye hizmet etmesi."

Terörü bir seçim kampanyasının parçası olarak kullanmanın amacı, isteklere uygun olarak açılıp kapatılabilecek bir şantaj biçimine dönüştürmekti. Nikaragua seçimleri, terör hakkında bir referanduma böyle dönüştürüldü. Terörün dozu etkili ve ceza muafiyetiyle doğru olarak verilebilirse, halkı terörü sona erdirmenin tek yolunun teröristlere istedikleri siyasi hedefi –yani iktidarı– vermenin olduğuna inandırmanın yalnızca bir an meselesi olduğu düşünülüyordu. Bu arada, terör devam ettiği sürece, ona siyasi bir paravan vermekten sorumlu olanlar, siyasi sorumluluğu yadsımaya devam ediyordu. Nasıl ki Güney Afrika ve Amerikan basını, sürekli olarak genel bağlamını önemsizleştirerek düzenli olarak "siyaha karşı siyah şiddeti"nin kanıtı olarak güney Afrika'da gitgide artan

ölümleri betimliyorsa Amerika Birleşik Devletleri de, terörü "Nikaragualılara karşı savaşan Nikaragualıların" meselesi, Washington'un sorumluluğunun bulunmadığı Nikaragua'nın bir iç meselesi olarak betimleyerek "inkar etmeyi" sürdürüyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin terörü kucaklaması, Güney Afrika'dan Orta Amerika'ya ve Orta Asya'ya uzanan son Soğuk Savaşın üç ardışık aşamalarından geçen bir öğrenme eğrisi olarak çizilebilir. Her aşama, belirgin bir dersle tanımlanabilir. Başlangıç aşamasında terör hamiliği biraz gönülsüz yapılsa da, daha çok saldırgan bölgesel bir müttefikin –apartheid Güney Afrika'nın– uygulamalarına karşı gösterilen hoşgörü gibi, Amerika Birleşik Devletleri, Orta Amerika'daki karşı-devrimcilere sıra geldiğinde, örtülü operasyonlarını finanse etmek için tercih edilen bir yol olarak yasadışı kokain ticaretini hamilikleriyle birleştirerek terörü cesurca ve küstahça kucaklamaya geçti. Ancak, Soğuk Savaşın kapanış aşamasında Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası kamusal yararın sağlanmasına araç olarak terörü kucakladı. Bunu iki yolla yaptı: Savaştaki ana operasyonları özelleştirip uluslararası bir mesele haline getirerek. ABD'nin kontraları desteğinde zaten başından beri varolan her iki eğilim de, gitgide daha az ulusal bir kurtuluş savaşı olarak görülüp daha çok uluslararası dinsel bir haçlı seferi –bir cihat– olarak görülecek biçimde ideolojize edilen Afganistan'daki Sovyet karşıtı savaşla gerçekten olgunlaştı.

Üçüncü Bölüm

AFGANİSTAN: SOĞUK SAVAŞ'IN EN ÖNEMLİ ANI

Dawn'da yazdığı bir yazıda Pakistanlı siyasi düşünür ve eylemci İkbal Ahmed, dikkatimizi 1985 yılında bir Amerikan televizyonunda yayınlanan bir görüntüye çekiyor. Beyaz Saray çimenliğinde Başkan Ronald Reagan, büyük bir tantanayla –bir grup Afganlı adamı– mücahitlerin bütün liderlerini basına tanıtıyor: "Bu beyler, Amerika'nın kurucu babalarının ahlaki eşdeğerleridir." Bu an, Amerika'nın siyasi İslamın fanatik versiyonlarını Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta kullanmaya çalıştığı andı.

Vietnam'daki yenilgiyi izleyen beş yıl, ABD dış politikasında başka gerilemelere tanık oldu. Bu eğilim, biri Nikaragua'da diğeri İran'da olmak üzere popüler devrimlerin

ABD'nin desteklediği iki diktatörlüğü yıkıp geçtiği 1979 yılında çarpıcı biçimde görülmüştü. Aynı yılın sonunda Sovyetler Birliği, Afganistan'ı işgal etti. Sovyetler Birliği'nin yalnızca on yıl sonra, Amerika Birleşik Devletleri'ni tek, galip süpergüç olarak bırakıp, çökebileceği kimin aklına gelirdi? 11 Eylül bu zaferin kutlanmasını kısa kestiyse de şu soruyu ortaya attı: Soğuk Savaş hangi bedel ödenerek kazanıldı? Bu soruyu yanıtlamak, Reagan başkanlığına odaklanmayı gerektiriyor, çünkü Üçüncü Dünya'daki ABD destekli diktatörlüklerin yenilmesinin, Sovyetler Birliği'nin "başarılı bir dönem" geçirdiğine kanıt olduğunu iddia eden ve Sovyetler Birliği'ni, "püskürtmek" için "ne pahasına olursa olsun" bütün kaynakların kullanılmasını isteyen Ronald Reagan'dı. Başka herhangi bir yerden daha çok Afganistan, Soğuk Savaş'ın en önemli anıydı.

Nikaragua'daki karşı-devrimci operasyon hem toplanan kaynakların kapsamı hem de sonradan görülen etkilerinin ağırlığı karşısında Afganistan Savaşı'nın yanında sönük kalıyordu. Savaşın zirvesinde Afganistan'da 100.000 Sovyet kara birliği vardı. Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ne kendi Vietnam'ını verme fırsatını sundu. Reagan, bunu stratejik bir hedefe dönüştürdü, böylece Afganistan Savaşı'na bölgesel değil de küresel bir açıdan yaklaştı. Reagan başkanlığı on yılını doldurmak üzereyken Afganistan Savaşı, dünyanın en kanlı bölgesel çatışmasına dönüştü. Vietnam'dan bu yana en büyük CIA paramiliter operasyon aynı zamanda Sovyet tarihindeki en uzun savaş haline geldi.

1979'un devrimleri, Afganistan Savaşı'nın yapılışı üzerinde derin bir etkiye sahipti. İran Devrimi, Amerika Birleşik Devletleri ile siyasi İslam arasındaki ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına yol açtı. Ondan önce Amerika, dünyayı daha basit terimlerle görüyordu: Bir yanda Sovyetler Birliği ve Amerika'nın Sovyet aracı olarak gördüğü militan Üçüncü

Dünya milliyetçiliği bulunuyordu; diğer yanda Sovyetler Birliği'ne karşı savaşta Amerika'nın yetersiz bir müttefik olarak düşündüğü siyasi İslam vardı. Böylece Amerika Birleşik Devletleri, Endonezya'da Sukarno'ya karşı Sarekat-ı İslam'ı, Pakistan'da Zülfikar Ali Butto'ya karşı Cemaat-i İslami'yi ve Mısır'da Nasır'a karşı Müslüman Kardeşler Birliği'ni destekledi. Siyasi İslamın laik milliyetçiliğe karşı yerel bir tampon oluşturacağı beklentisi, aynı zamanda İsrail'den muhafazakar Arap bölgelerine kadar bölge içindeki ABD müttefiklerince de yaygın olarak paylaşılıyordu. Olaylar projenin çılgınlığını kanıtlayıncaya kadar geçen sürede İsrail, İşgal Altındaki Topraklar'da İslamcı bir siyasi hareketi teşvik edip Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) laik milliyetçiliğine karşı kışkırtmayı umuyordu. İsrail, Hamas'ın ilk intifada sırasında engellenmeden çalışmasına –bir üniversite ve banka hesapları açmasına ve hatta belki de finanse ederek yardım almasına– izin verdi, ama sonuçta ikinci intifadanın örgütleyicisi olarak daha güçlü bir Hamas'la karşı karşıya kaldı. Mısır'da Enver Sedat, Nasır'ın ölümünden sonra siyasi İslam'ın kurtarıcısı olarak ortaya çıktı. 1971 ilâ 1975 arasında Sedat, hapiste çürüyen İslamcıları serbest bıraktı ve onlara önce görüşlerini yayınlama özgürlüğü ve, daha sonra, örgütlenme özgürlüğü verdi. Bu olayları, Amerikan ya da İsrail istihbaratı tarafından desteklendikleri için ilgili hareketleri karalayıp önemsizleştirmek amacıyla değil, yanlış bilgilendirilmiş, kinayeli ve çıkarcı eylemlerin amaçlanmayan sonuçlarının bu eylemleri gerçekleştirenlere nasıl geri dönebileceğini göstermek için belirtiyorum.

İran Devrimi'nin etkisi, Amerikan elçiliği rehinelerinin küçük düşürücü tasvirleri yoluyla dramatik bir hale sokuldu. Elçilik ilk kez 14 Şubat 1979'da Humeyni İran'a döndükten kısa bir süre sonra öğrenciler tarafından işgal edildi, ama Humeyni ve Başbakan Mehdi Bazargan, işgalcileri çıkarmak için hızlı hareket ettiler. Sekiz ay sonra, koşullar kökten de-

ğişti: ABD hükümeti, devrik şahı tıbbi tedavi için New York'a kabul ettiğinde Humeyni, Amerika Birleşik Devletleri'ni "Büyük Şeytan" olarak eleştirerek yanıt verdi. Bir ay içinde, üç bin kadar İranlı öğrenci Tahran'daki ABD elçiliğine saldırıp doksan rehine aldı. Bu sefer Humeyni ve hükümetin tepkisi farklı oldu. Kadınların ve siyah Deniz piyadelerinin salınmasından sonra kalan 52 Amerikalı diplomat, 444 gün esir tutuldu.

İran Devrimi, dünya sahnesine yeni bir siyasi gelişmeyi soktu: Burada, yalnızca İslamcı ve anti-Komünist olmakla kalmayan, aynı zamanda bütün yabancı etkilerden, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden, bağımsız hareket etmeye kararlı, aşırı milliyetçi bir İslamcı rejim vardı. Bu durum berraklaştıkça resmi Amerika, komşu bölgelerde dost arayışını büyük oranda artırdı. Kısa bir süre sonra, Irak'taki Saddam Hüseyin gibi laik ama vahşi rejimler, Amerikan müttefikleri olarak işe koşuldular. İkinci elçilik işgali sürerken, Amerika Birleşik Devletleri'nin açık teşvikiyle Saddam Hüseyin'in kuvvetleri 20 Eylül 1980'de İran'ın güneybatısını işgal ettiler. Iraklıların İran'a karşı savaşı, Vietnam'dan sonra savaşta kimyasalların ilk kez kullanılmasına tanık oldu ve Amerika, hem silahların hem de bunları kullanmak için gerekli eğitimin kaynağıydı.

İran'daki devrim, Amerika Birleşik Devletleri'ne siyasi İslamın iki yüzü arasında ayrım yapmayı öğretti: Devrimci ve seçkinci yüzleri arasında. Devrimci taraf, İslamcı sosyal hareketlerin örgütlenmesini ve kitle katılımını bağımsız bir İslamcı devleti donatmak için hayati olarak görüyordu. Buna karşın seçkinci taraf, halkın katılımına güvenmiyordu; İslamcı bir devlet düşüncesi, halkın katılımını teşvik etmeyi değil tecrit etmeyi içeren bir düşünceydi. İran Devrimi, bu taraflar arasındaki farkı İran'da keskinleştirerek resmi karmaşıklaştırmadan önce, ABD basit bir formülle çalışmıştı; siyasi İslam'ın

devrimsel yüzünü İran ve İslam'daki Şii tarikatıyla ve seçkinci yüzünü Suudi Arabistan ve Pakistan'da olduğu gibi çoğunluğu Sünni Amerikan yanlısı rejimlerle özdeşleştiriyordu.

Nikaragua Devrimi, farklı bir dersin kaynağıydı: Hem örtülü hem açık yollarla devrim karşıtı bir savaşın nasıl örgütleneceği ve sürdürüleceği dersinin. Milliyetçi, Sovyetler yanlısı bir Üçüncü Dünya hükümetini geri püskürtmek için yapılan bu ilk önemli deneme, Reagan yönetimine, çeşitli bölgelerden tek bir hedefe yönelik desteğin nasıl kullanılacağını öğretti. Kontra deneyinden alınan iki ders özellikle yararlıydı: Birincisi, gizli bir savaşı yürütmek için nakit kaynağı olarak uyuşturucu ticaretine yönelik yumuşak başlı bir tavırdı; ikincisi, bütün komşuları –Hıristiyan sağ papazlıkları, laik muhafazakar siyasi lobiler şebekesini ve paramiliter paralı asker gruplarını– savaşa dahil etme gereksinimiydi.

Kabil'deki Sovyet yanlısı rejimin düşmanlarına gizli Amerikan yardımı, Sovyet ordusu Afganistan'ı işgal etmeden önce başlamıştı. Tahran'daki elçiliğin ele geçirilmesi sırasında bulunan CIA ve Dışişleri Bakanlığı belgeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Sovyet müdahalesinden sekiz ay önce, Nisan 1979'da sessizce Afganlı isyancıların temsilcileriyle Pakistan'da toplanmaya başladığını ortaya çıkarıyorlar. Bu kadarı, merkezi Paris'te bulunan *Le Nouvel Observateur*'nin Başkan Carter'in ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski'yle yaptığı sonraki bir röportajda doğrulanmıştır (15-21 Ocak 1998):

> S: CIA'in eski şefi Robert Gates, anılarında [From the Shadows/Gölgelerden] Amerikan istihbarat servislerinin, Sovyet müdahalesinden 6 ay önce Mücahitlere yardım etmeye başladığını belirtmiştir. Bu dönemde, siz, Başkan Carter'in ulusal güvenlik danışmanıydınız. Bu nedenle bu olayda siz bir rol oynuyordunuz. Doğru mu?

Brzezinski: Evet. Tarihin resmi versiyonuna göre CIA'in Mücahitlere yardımı 1980'de, yani Sovyet ordusu Afganistan'ı 24 Aralık 1979'da işgal ettikten sonra, başlamıştı. Ama gerçekte, bugüne kadar gizli biçimde korunmuş olarak, durum tamamen farklıdır: Gerçekte, 3 Temmuz 1979'da Başkan Carter, Kabil'deki Sovyet yanlısı rejimin düşmanlarına gizli yardım için ilk emri imzaladı. İşte tam o gün, başkana bence bu yardımın Sovyetlerin askeri müdahalesine neden olacağını açıkladığım bir not yazdım.

Carter başkanlığından Reagan başkanlığına geçiş de, ABD dış politikasının tecritten püskürtmeye doğru kaymasını artırdı. Nikaragua'da olduğu gibi Afganistan'da da Carter yönetimi, müzakereye dayalı bir anlaşma arayışıyla birlikte ödülle cezayı birleştiren, ister hükümetler ister gruplar olsun, anti-Komünist müttefikler için ılımlı örtülü destek seviyelerini onaylayarak iki yöntemli bir yaklaşımı yeğledi. Bu anlamda tecrit, bir arada varolma arayışı tarafından yönlendiriliyordu. Buna karşın Reagan yönetimi, müzakereye dayalı anlaşmalar yapmakla kesinlikle ilgilenmiyordu. Bir arada varolma yerine Reagan politikasının özü, ödeşmekti: Afganistan Savaşı'nı Sovyetler Birliği'nin Vietnam'ına dönüştürmek için her şey yapılmalıydı. Tek amaç, Sovyetler Birliği'ni tüketmekti. CIA, Afganistan'daki "gerçek görevi" hiçbir şeyin engellememesi konusunda kararlıydı: Bu gerçek görev "Rusları öldürmek"ti. Washington'daki daha etkili "sertlik yanlıları" arasında Reagan'ın Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle bulunuyordu. Daha sonra, 11 Eylül'ün ardından George W. Bush'un ekibinde önemli bir şahin olarak ikinci doğuşunu yaşayacaktı.

Sovyetler Birliği'ne karşı sert bir ideolojik muhalefet güden gruplara yakınsa ve müzakereye dayalı anlaşmalarla ilgi-

lenmiyorsa da, sonraki Pakistan hükümetleri Afgan milliyetçiliğine karşı hastalıklı bir güvensizlik duyuyorlardı. Bu güvensizlik, Afgan kralı Zahir Şah, kuzeni ve eski başbakanı Muhammed Daud tarafından Temmuz 1973'te kansız bir darbeyle tahtından indirildiğinde anlaşıldı. Daud, askeri bölümlerden ve Komünist Partisinin bir kanadından oluşan bir cumhuriyetçi ittifak oluşturup bu ittifaka Komünist Partisinin gazetesinin adını verdi: Percham (bayrak). Yeni milliyetçi hükümet, Peştun halkı için bir anavatan talep eden popüler Peştunistan davasını ele aldı. Afganistan nüfusunun yarısı yalnızca etnik Peştun olmakla kalmıyordu, aynı zamanda milyonlarca Peştun, İngilizlerin Hindistan'daki sömürge imparatorluklarının zirvesinde çizdikleri suni sınırın diğer tarafında, Pakistan'ın kuzey-batı sınırı eyaletinde (NWFP) yaşıyordu. Afgan milliyetçiliğinden korkan Pakistan hükümetleri, Afganistan'daki milliyetçilik karşıtı güçleri desteklemeye açıktı ve Ziya ül-Hak da bir istisna değildi. Daud'un otoriter biçimi dahil, milliyetçiliğe karşı olan ideolojik muhalefet, çoğu düşünceleri açısından uluslararası bir bakış açısına sahip üniversite öğrencileri ve profesörlerden oluşan başlıca Komünistlerden ve İslamcılardan geliyordu. Daud'un hükümranlığına karşı gitgide artan yaygın muhalefet, Komünist Partisi'nin iki grubunu, Percham ve Khalq'ı (bu parti de gazetesinin adını almıştı) iktidara getiren Saur Devrimi olarak bilinen ikinci askeri darbeye yol açtı. Bu 17 Nisan 1978 devrimiyle Komünist "enternasyonalizm" resmi olarak kabul edildi ve İslamcı "enternasyonalizm" yıkıcı olarak etiketlendirildi. Ilımlı ve aşırı İslamcı radikaller, Kabil Üniversitesi'nden kaçarak kendilerine kucak açan Pakistan'a sığındılar.

1978 Komünist darbesi de, ABD'nin Pakistan'la ilişkilerinde kesin bir değişim yarattı. Carter yönetimi, 1977'de Pakistan'a yardımı kesmişti; bu, ülkesinin –ordunun seçilmiş bir başkan olan Zülfikar Ali Butto'nun öldürmesiyle daha da kö-

tüleşen– üzücü insan hakları kayıtlarına ve hızlandırılmış nükleer programıyla ilgili küresel suçlamalara karşı yanıtıydı. Darbe ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali bütün bunları değiştirdi: "Sözcüğün tam anlamıyla Sovyet işgalinden günler sonra Carter, isyancılara yardım konusundaki işbirliğine karşılık telefonda Ziya'ya yüz milyonlarca dolar ekonomik ve askeri yardım teklif ediyordu." Ziya, daha fazlası için ayak diriyordu ve Carter-Ziya ortaklığı soğukluğunu sürdürdü. Asıl ısınma, İsrail ve Mısır'dan sonra "Pakistan'ı ABD dış yardımı alan en büyük üçüncü ülke haline getiren büyük, altı yıllık bir ekonomik ve askeri yardım paketini" teklif eden Reagan yönetimiyle gerçekleşti.

Reagan başkanlığı sırasında CIA ve Pakistan'ın İstihbarat Teşkilatı (ISI) arasında süren bir işbirliği vardı ve taraflardan hiçbiri, müzakereye dayalı bir anlaşmayla pek ilgilenmiyordu. Her iki istihbarat teşkilatı, iki hedefi paylaşıyordu: Askeri olarak mücahitlere azami ateş gücü sağlamak ve siyasi olarak en radikal anti-Komünist İslamcıları Sovyet güçlerine karşı işe koşturmak. Bunun sonucunda bölge yalnızca her tür silahla değil, aynı zamanda en radikal İslamcı askerlerle de dolmuştu. Bu askerler, Pakistan'da ISI'nin çalıştırdığı eğitim kamplarında toplandılar ve burada "ideolojik olarak kutsal savaş aleviyle doldurulup gerilla taktikleri, sabotaj ve bombalama eğitimi aldılar." İslamcı askerler dünyanın her tarafından, yalnızca çoğunluğun Müslüman olduğu Cezayir, Suudi Arabistan, Mısır ve Endonezya gibi ülkelerden değil, Müslümanların azınlıkta bulunduğu Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi ülkelerden geliyorlardı. The New Yorker'de yazan, Lawrence Wright tarafından seksenli yılların ortasında "Cihadın Muhafızı" olarak adlandırılan Şeyh Abdullah Azam iyi bilinen bir örnektir. "El-Ezher Üniversitesi'nden İslam hukuku doktorası bulunan Filistinli bir ilahiyatçı olan" Şeyh Azam, "Cidde'deki Kral Abdül Aziz Üniversitesi'nde ders

verdi, buradaki öğrencilerinden biri de Usame bin Ladin'di." Azam, dünyayı CIA'in korumacılığı altında gezdi. Suudi televizyonunda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde toplantılarda boy gösterdi. Kutsal savaşçının ta kendisi olarak görünen ve "1980'li yılların başında ve ortasında, Amerika Birleşik Devletleri'ni bir ucundan diğer ucuna turlayan ve görünüşe göre yalnızca Afganistan'daki kutsal savaşa çağıran" bir CIA ajanı olarak Azam, ayrıca Hamas'ın kurucularından da biridir. Azam'ın mesajı açıktı: Cihada katılım, yalnızca siyasi bir yükümlülük değil dini bir görevdir. Cihadın amacı, yalnızca düşmanı, Rusları, öldürmek değil, aynı zamanda "şehitliğe" davet etmekti. Wright tarafından 1988 yılında incelenen bir asker toplama videokasetinde Azam şöyle diyor: "Afganistan'a geldim ve gözlerime inanamadım. Yıllar boyu insanları cihatla aşina kılmak için gezdim. ... Şehitliğe karşı duyulan açlığı doldurmaya çalışıyorduk. Hâlâ bunu seviyoruz." Azam'ın kutsal savaşı formülü basitti: "Yalnızca cihat ve tüfek: Müzakereler, konferanslar ve diyaloglar yok." Bu görüş birleşik CIA-ISI hedefini dikkatlice dile getiriyordu.

İslam dünyası, neredeyse bir asırdır silahlı bir cihat görmemişti. Ama artık CIA, çağdaş bir siyasi hedefin hizmetinde bir cihat yaratmaya kararlıydı. Kuşkusuz, cihat geleneği, tartışmalıdır. Doktrinel olarak cihadın "adil savaş" geleneği, "büyük cihat"a değil "küçük cihat"a yerleştirilebilir. Tarihsel olarak "küçük cihat" geleneğinin kendisi iki farklı –ve çatışan– düşünceyi kapsamaktadır. Birincisi, ister inançlı ister inançsız işgalcilere karşı adil bir savaştır. Bu tür adil savaşlar dört kez yapılmıştı: On ikinci yüzyılda Selahhadin'in Haçlı Savaşçılarına karşı yaptığı cihat, on yedinci yüzyılda Batı Afrika'da köleleştiren aristokrasilere karşı Sufi cihadı, on sekizinci yüzyılda Arap yarımadasında Osmanlı sömürgecilerine karşı Vahabi cihadı ve on dokuzuncu yüzyıl sonundaki Sudan'da Türk-Mısır ve İngiliz iktidarına karşı Mehdi'nin sö-

mürge karşıtı savaşı. Birincisi, işgalci inançsızlara, ikincisi baskıcı inançlılara, üçüncüsü işgalci inançlılara ve dördüncüsü, inançlılar ve inançsızlardan oluşan işgalci kombinasyona karşıydı. İkinci zıt gelenek, İslam'da resmi olarak "sapma" olarak düşünülen doktrinsel eğilimlere karşı sürekli cihat geleneğidir. Bu, İslam'da çok az tarihsel derinliğe sahip bir gelenektir. On sekizinci yüzyılda Vahabi hareketinin İkhvan grubu –daha sonraki Mısırlı İkhvan (Müslüman Kardeşler Örgütü) ile karıştırılmamalıdır– tarafından İran ve Irak'ta gerçekleştirilen Şii sivil halkın katledilmesiyle ilişkili olarak bu gelenek, cihadın İslam'da herhangi bir uygulamasından çok Hıristiyanlık'taki Engizisyona daha yakındır. Sürekli bir cihat, yani devlet çıkarlarını savunan bir devlet kurumu düşüncesi, tarihsel İslam'dan çok daha sonraki Suudi Sarayının ve Suudi Arabistan tarihiyle özdeşleşmiştir. Tam da resmi Amerika'ya bu kadar yakın bağlara sahip bir devletin tarihinde kutsal kabul edilen tarikat uygulamalarıyla ilişkisi nedeniyle sürekli bir silahlı cihat, CIA planlayıcıları için özellikle çekici bir düşünceydi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Afgan cihadını örgütlediği ve ana hedefini gösterdiği sahne şuydu: Dünya çapındaki bir milyar Müslümanı, Sovyetler Birliği'ne karşı, Afganistan topraklarında bir kutsal savaşta, bir haçlı seferinde birleştirmek. Cihattan çok bir haçlı seferi düşüncesi, bu yaklaşımın düşünce yapısını daha iyi iletmektedir. İkincil bir hedef, iki İslamcı tarikatın –Şii azınlıkla Sünni çoğunluğun– arasındaki doktrinel bir ayrımı, siyasi bir bölünmeye dönüştürüp böylece İran Devriminin etkisini bir Şii olayı olarak sınırlamaktı. Afgan cihadı, gerçekte bir Amerikan cihadıydı, ama bu hale ancak Reagan'ın ikinci görev süresinde geldi. Mart 1985'te Reagan, "mücahitlere artırılmış örtülü askeri yardımı" onaylayan "ve gizli Afganistan Savaşı'nın yeni bir hedefi –Afganistan'daki Sovyet birliklerini örtülü eylemle yenip Sovyetlerin

geri çekilmesini teşvik etmek– olduğunu belirten" 166 Sayılı Ulusal Güvenlik Kararı Direktifini imzaladı.

Yeniden tanımlanan savaş, 1986'da üç önemli önlem alan CIA şefi William Casey tarafından teslim alındı. Birinci önlem, mücahitlere Amerikan danışmanları ve Amerikan yapımı Stinger uçaksavar füzeleri tedarik ederek Kongre'yi Amerika'nın müdahalesini artırma konusunda ikna etmekti. İkincisi, İslamcı gerilla savaşını Afganistan'dan Sovyet Cumhuriyetleri Tacikistan ve Özbekistan'a yaymak; bu kararsa, Sovyetler Birliği misilleme olarak Pakistan'a saldıracağını ilan ettiğinde geri alındı. Üçüncüsü, Pakistan'da eğitim vermek ve mücahitlerin yanında savaşmak için dünyanın her yanındaki radikal İslamcıları işe koşmaktı.

İkinci ve üçüncü karar, her yerdeki kâfirlere karşı dini bir savaş olarak savaşın ideolojik özelliğini yoğunlaştırdı. Afganistan Nikaragua'dan da çok, ideolojik bir savaş alanı olacaktı. Bu savaş üçlü anlamda İslamcı bir savaştı. Birincisi, savaşın seferberliği, her açıdan dünya çapındaki bir İslamcı kamuoyunu hedefliyordu: Mali, maddi ve insani açıdan. İkinci olarak, seferberlik, mümkün olduğunca bankalarla hayır kuruluşlarından cami ve evangelist örgütlere kadar uzanan İslamcı kurumlar aracılığıyla yapılmıştı. Üçüncüsü, savaş (en azından kuramsal olarak), Sovyetler Asya'sına, Sovyetler Birliği'nin tarihsel olarak Müslüman nüfusları bulunan bölümüne, uzanacaktı.

Afganistan Savaşı'ndan önce küçük ve dağınık gruplara sahip ideolojik bir eğilim olan sağcı İslamcılık, nasıl oldu da 11 Eylül'den sonra küresel ana sahneyi işgal etti? Bu sorunun yanıtı, yalnızca örgütlenmeyi değil, aynı zamanda sayıyı, beceriyi, erimi ve güvenin yanı sıra tutarlı bir hedefi de sunan Afgan cihadında yatıyor. Afgan cihadından önce, siyasi İslamın sağ kanadı iki kampa bölünmüştü: Suudi Arabistan ve Pakistan'da olduğu gibi Amerikan yanlısı rejimlerle özdeşle-

şenler ve Filistin davasına ihanet eden, Amerikan kuklaları olarak görülen bu rejimlere karşı çıkanlar. Siyasi partiler örgütleyen ve sıradan halkı siyasi etkinliğe teşvik etmeye çalışan İslamcılardan farklı olarak, sağcıların yalıtılmış şehir terör eylemleri dışında bir programı yoktu. Afgan cihadına kadar iktidarda olmayan sağcı İslamcılar, ne popüler örgütlerden güç çekme isteğine ne de herhangi başka bir alternatif kaynaktan güç toplama olanağına sahipti. Reagan yönetimi, sağcı İslamcılığı tarihsel çıkmaz sokağından kurtardı. Amerikan cihadı, İslamcı bir kurtuluş altyapısı yaratmayı iddia ediyordu, ama gerçekte, İslamcı ağlara ve topluluklara girmek için İslamcı simgeler kullanan bir "terör altyapısı" inşa ediyordu. Savaşı İslamcı olarak ideolojileştirme kararının derine işleyen etkilerini anlamak için, Amerikan cihadı olan seferberliğin farklı yönlerine bakmak gereklidir.

Afgan cihadı, Pakistan'daki ISI ile işbirliği yaparak CIA tarafından ayrıntılı olarak tasarlanmıştı. Savaşın gerçekten yapılması için CIA, silahlara ve farklı ülkelerden gerilla savaşı uzmanlarına ihtiyaç duyuyordu ve Afganistan hakkında istihbarat ve inceleme bilgileriyle birlikte bunları ISI'ya teslim etti. ISI, silahların sınıra taşınmasından sorumluydu, Pakistan içinde Afgan savaşçıların eğitimini destekliyordu ve bunların Afganistan içindeki operasyonlarını düzenliyordu. ISI, operasyondaki ana bölgesel vekilken, ikinci cephe, Suudi Arabistan ve Mısır istihbarat örgütlerini, İngiltere, Çin, Filipinler istihbarat örgütleriyle birlikte içeriyordu; hatta bu gruba İsrail bile dahildi. Çinhindi, Güney Afrika ve Orta Amerika'dan alınan temel ders, büyük bir dikkatle uygulandı: Bu operasyon, CIA'in bir kol boyu uzaklıkta olacağı bir operasyon olacaktı. Üçüncü ve dördüncü taraflarca yapılacak bir vekil savaşı olacaktı.

Farklı görevler farklı örgütlere yüklenirken, savaşın tasarısı bölümler halinde açıklandı. Amaç, mümkün olduğunca az Amerikalının doğrudan müdahalesini garantilemekti; daha azı da mücahitler veya saha komutanlarıyla doğrudan temas halindeydi. Karadan çekilen Amerikan varlığına ve böylece de Amerikan personeline doğrudan herhangi bir hasar olasılığını ihale ederken, bu ihalenin istenmeyen sonucu, alt yüklenicilerine merkezi komutayı baypas edip CIA veya DEA gibi örgütlerle doğrudan iş yapma özgürlüğü verilmesiydi. Bunun sonucu da, genel Amerikan politikasında tutarlılık eksikliğiydi.

Gitgide artan biçimde de aracılara dönüşen bu ön cephede vekil devletlerle istihbarat örgütlerinin ötesinde, hem dini hem de laik özel kurumlar bulunuyordu. Genel etkiyse, savaşı uluslararası bir temelde giderek özelleştirmekti. Bu dinamikte, 11 Eylül olarak bildiğimiz operasyonu gerçekleştiren güçler ortaya çıktı.

Sovyet karşıtı haçlı seferi ulusal bir çerçeve içinde örgütlenseydi CIA, bu savaşı yürütmek için sadece Afgan gönüllüler arardı. Ama savaşın uluslararası bir cihat olarak yeniden biçimlendirilmesiyle CIA, bütün yerküre üzerindeki Müslüman halklardan gönüllüler aradı.

Pakistan dışında, Afgan-Arapları olarak bilinen gönüllülerin ana kaynağı Arap ülkeleriydi. Afganlı olmayanlar, Afganlı-Cezayirli, Afganlı-Endonezyalı vs. gibi birleşik kimliklerle tanındılar. Arap dünyasındaki, yani Mısır ve Suudi Arabistan'daki kilit noktaları Pakistan'la birleştiren asker alma merkezlerinden oluşan bir ağ kuruldu. Sonunda bu ağ güneydeki Sudan'a, doğudaki Endonezya'ya, kuzeydeki Çeçenistan'a ve batıdaki Kosova'ya kadar yayıldı. Filistin mücadelesini anlamlı bir biçimde destekleyemedikleri konusunda dinci sağcılar içindeki eleştiriye hedef olan Suudi kuruluşunun üyeleri, yerel muhalifleri Afgan cihadına katılmaya teşvik etti ve Mı-

sır hükümeti, yerel İslamcılar Afganistan'a yola çıkarken gözünü kapadı. Asker almanın üçüncü ana Arap kaynağı, Cezayir'di. Martin Stone, "yalnızca Cezayir'deki Pakistan elçiliğinin, 1980'li yıllarda Cezayir gönüllülerine 2.800 vize çıkardığını" yazıyor. Alınan ve eğitilenlerin sayısı, her hesaba göre etkileyiciydi: "Afgan cihadının doğrudan etkisi altında olan yabancı radikallerin sayısı, yüz binin üstündedir. Afganlı-Araplar, seçkin bir gücü oluşturuyordu ve en kapsamlı eğitimi alıyorlardı. Peşavar'da yerleşik Müslüman "uluslararası tugayındaki" savaşçılar, ayda yaklaşık 1.500 dolar gibi oldukça yüksek bir maaş alıyorlardı.

CIA, bu haçlı seferini yürütecek bir Suudi prensi aradı, ama bulamadı. Sonra en iyi ikinci seçeneğe yöneldi, Suudi kraliyet sarayıyla yakın ilişkisi olan ünlü bir ailenin oğluna. Usame bin Ladin'in modern öncesine batmış bir sefalet ailesinden değil, kozmopolit bir aileden geldiğini unutmamalıyız. Bin Ladin ailesi, Harvard ve Yale gibi üniversitelerin programlarına bağışlar yapıyordu. Bin Ladin, en yüksek seviyede ABD onayıyla, Suudi gizli servis şefi Prens Türki el-Faysal tarafından işe alındı. Pakistanlı gazeteci Ahmed Raşid'e göre Usame bin Ladin, önce 1980'de Peşavar'a gidip burada mücahit liderleriyle buluştu ve sonraki iki yıl boyunca dava için Suudi bağışları alıp sık sık geri döndü. 1982'de Peşavar'a yerleşmeye karar verdi. 1986'da bin Ladin, CIA'in finanse ettiği büyük bir projeyi inşa etmek için ana yüklenici olarak çalıştı: Pakistan sınırına yakın dağların çok altından geçen Kost tüneli kompleksi projesini. Kost kompleksi, mücahitler için büyük bir silah deposu, bir eğitim tesisi ve tıbbi bir merkezi barındırıyordu. Başkan Clinton'un 1998'de Tomahawk füzeleriyle bombalamaya karar verdiği hedef Kost kompleksidir. Gene ABD'nin daha sonra kendi Afganistan Savaşı'nda el-Kaide'den geri kalanlarla savaştığı yer Kost kompleksidir, yani ünlü dağ mağaraları.

Usame bin Ladin, seksenli yılların ortasındaki cihadın ilk Afganlı-Arap muhafızı Şeyh Abdullah Azam'ın bir öğrencisi olmasına rağmen, Azam'la bin Ladin, Afgan cihadının sonuna doğru ayrıldı. Yollarının ayrılması, 1989'da cihadın geleceği hakkındaki bir anlaşmazlığın sonucuydu: Bin Ladin, "sonunda Suudi Arabistan ve Mısır'da cihat yapmak için kullanılabilecek tümüyle Arap olan bir lejyon kurmayı düşünürken" Azam, "diğer Müslümanlara karşı savaşmaya şiddetle karşı çıkıyordu." Bundan kısa bir süre sonra Azam ve iki oğlu, Peşavar'daki bir camiye giderken arabalarına konulan bir bombayla öldürüldüler. 1989 yılının sonunda, cihadın geleceği hakkında karar vermek için Kost şehrinde bir toplantı yapıldı. Toplantıdaki on kişiden biri Sudanlı savaşçı Cemal el-Fadıl'dı. Doğu Afrika'daki Amerikan elçiliklerinin 1998 bombalamalarıyla bağlantılı davalardan birinde bir New York mahkeme salonunda, bu toplantıda Afganistan sınırlarının ötesinde cihat yürütmek için yeni bir örgütün kurulduğu ifadesini verdi. Bu organizasyon, el-Kaide'ydi, yani "Üs". Böylece bin Ladin, Amerikan cihadının en ünlü özelleştirilmiş kolunun örgütü ve hamisi olarak ortaya çıkıvermişti.

CIA'in cihadına uluslararası asker toplama biçimi, kapsamı ve yöntemi hakkında çok az yayınlanmış bilgi vardır. Gönüllüler, "CIA ajanları" tarafından seferber edilmişlerse, bu ajanlar, çoğu kez ne doğrudan CIA tarafından işe alınmıştı ne de doğrudan para alıyorlardı, ne de hatta CIA vekilleri olduklarını bilerek hareket ediyorlardı. Eldeki az bilgiye göre, yabancı gönüllülerin toplanması işi –belki Usame bin Ladin seviyesinde olmasa da, diğer çoğu için bu durum kesinlikle geçerliydi –İslamcı dini ve hayırsever kuruluşlar aracılığıyla özelleştirilmişti. İşe alınanların belli bir para almamaları ve gönüllülerin enerjilerini kullanmanın başlıca yönteminin bağlanma olması şaşırtıcı olur muydu?

Afgan cihadı için asker toplama örgütlerine bilerek ya da bilmeyerek dönüşen İslamcı dini ve hayırsever kuruluşlar hakkında fikir edinmek için, John Cooley'nin uluslararası bir İslamcı misyoner örgüt olan, genel merkezi Pakistan'da ve dünyanın her yerinde, Kuzey Amerika dahil, şubeleri bulunan Tebligi Cemaat hakkındaki çalışmasına dönebiliriz. 1926'da Müslüman bir bilgin olan Maulana Muhammed İlyas tarafından, "Hindu geçmişlerinden birçok gelenek ve dinsel uygulamaları sürdüren" sınır hattındaki Müslümanları "saflaştırmak" için kurulan Tebligi Cemaat, Afganistan Savaşı'nın son yılı 1988'de Pakistan'ın Lahor şehrinde yaptığı yıllık konferanslarına doksan ülkeden gelen bir milyondan fazla Müslümanı çekecek kadar büyümüştü. Aynı yıl, Chicago'daki kongreleri, dünya çapından altı binden fazla Müslümanı çekmişti.

Tebligi Cemaat, ne bir terör örgütü olarak kurulmuştu ne de çalışmıştı. Ancak bu ana akım dini grup, CIA'in asker toplamak için bir kanal olarak kullandıklarından biriydi. Bu askerlerden kaçının çıkarcı paralı asker, kaçının heyecan arayan maceracı ve kaçının kendileri üzerine laik davranış kuralları yüklemeye kararlı "tanrısız bir şer imparatorluğuyla" Müslüman halkının bağımsızlığı için savaşma çağrısına yanıt olarak inançları nedeniyle kaydolduğunu söylemek zor. Cooley'e göre Tebligi Cemaat tarafından Tunus'ta kaydedilenlerden "160'dan biraz fazlası" Lahor'daki dini kurslara başladılar; bunlardan "yaklaşık 70'i" askeri eğitimi tamamladı, "15-20 kadarı" gerçekten cihatta savaştı ve "bir avucu savaşırken öldü." Fransa'ya göç etmiş bir din öğretmeni olan Şeyh Muhammed el-Hamidi, "Afganistan mücahitleri için paralı asker toplamaya çalışmakla suçlanıp daha sonra üç yıl hapsedildiğinde" ancak "Tebligi asker toplama ağının Kuzey Afrika'dan Fransa'ya yayıldığı" anlaşılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de CIA, yasal hayırsever ve dini Müslüman örgütlerin arkasına gizlendi. Bunların ne

ölçüde süreç içinde çökertildiğini belki de asla bilemeyeceğiz. Bu gelişmeyi vurgulamak için bir olay yetecektir. Cooley'e göre Brooklyn, New York'taki Atlantik Avenue üzerindeki el-Kifah Afgan Mülteci Merkezi, "Afganistan cihadı için asker toplama ve fon oluşturma" için bir ana merkeze dönüştürülmüştü ve orada çalışanlarca "El-Cihat" merkezi olarak adlandırıldı. Merkezin lider asker toplayıcıları arasında Şeyh Abdullah Azam ve Şeyh Ömer Abdül Rahman bulunuyordu İkisi de ünlü İslamcılardı ve ikisinin de CIA ile süregiden işbirliği kayıtları vardı. Gördüğümüz gibi Şeyh Azam bir Hamas kurucusu ve CIA'e Afganlı-Araplar kaydeden önde gelen bir asker toplayıcısıydı. Mısırlı bir lider olan Şeyh Rahman Mısır İslamcı Grubunun kurucusudur. "Oğullarını Afganistan'da savaşmaya göndermişti" ve aynı zamanda "CIA için asker toplamakla" tanınıyordu. 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşen Şeyh Rahman, "Şubat 1993'teki başarılı Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanmasından ve daha sonra iptal edilen Haziran 1993'te BM merkezini, trafik tünellerini, köprüleri, FBI merkezi ve hükümet binalarını bombalama komplosuyla birlikte İsrail yanlısı görevli ve kongre üyelerine suikasttan mahkum edilmişti."

* * *

Afganistan cihadı için eğitim, eğitimcilerin eğitimi ve savaşçıların eğitimi olarak ikiye ayrılmıştı. Afganistan cihadı için temel eğitim, General Ziya'nın Pakistan'da açtığı geleneksel Kuran okulları ya da medreseler halkasında gerçekleşirken eğitimcilerin –ve bazı yüksek seviyedeki mücahit askerlerinin– eğitimi de Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birkaç kampta gerçekleşiyordu. Cooley'nin listesinde Naugatuck, Connecticut'taki High Rock Silah Kulübü; Kuzey Carolina'daki Bragg Kalesi; Williamsburg, Virginia'daki CIA Perry

Kampı; Kuzey Carolina, Harvey Point'teki CIA'in kullandığı Ordu Özel Kuvvetler bölgesi; Virginia'daki A. P. Hill Kalesi ve Virginia'daki Pickett Kampı bulunmaktadır.

Özelleştirilmiş cihadın belki de en yıkıcı etkisi, çoğunun siyasi-askeri eğitim okullarına dönüştürüldüğü medreseler üzerindeydi. Amaç, gerilla eğitimini İslam'ın öğretileriyle bütünleştirmek ve böylece "İslamcı gerillalar" yaratmaktı. Londra merkezli Hintli gazeteci Dilip Hiro, medreselerin müfredatı hakkında şu yorumda bulunmuştu: "Hakim konular, İslamın tamamen sosyopolitik bir ideoloji, kutsal İslamın ateist Sovyetler Birliği askerleri tarafından tecavüze uğradığı ve Afganistan'ın İslam halkının Moskova'nın oluşturduğu solcu Afgan rejimini yıkarak bağımsızlıklarını tekrardan oluşturmaları gerektiğiydi." Medreseler, dünyanın her tarafından İslamcı radikallere kapılarını açmakla kalmadılar, aynı zamanda Afganistan'daki İslam devriminin diğer Müslüman çoğunluklu ülkelerde, özellikle de Sovyet Orta Asyası ülkelerindeki devrimlere öncü olacağını da öğrettiler. 1980'li yılların sonunda Pakistan'daki önde gelen Deobandi medreseleri, "ücretsiz eğitim ve yaşama desteği alan Orta Asyalı radikaller için özellikle yer ayırmaya başladılar." Bunlar, daha yaygın savaş için hazırlanan ilk öğrenciler arasındaydılar ve bunlardan Taliban ortaya çıkacaktı.

Mücahitler, 1980'li yıllarda Afganistan için bir Eğitim Merkezi işletiyorlardı. Pervez Hoodbhoy, Eylül 1986'dan *Haziran 1994'e kadar süren 50 milyon dolarlık bir USAID* bağışıyla Nebraska Üniversitesi'nin tasarladığı öğrenci okul kitaplarından aşağıdaki örnekleri veriyor. Üçüncü sınıf bir matematik kitabı soruyor: "Bir grup mücahit, 50 Rus askere saldırıyor. Saldırıda 20 Rus öldürülüyor. Kaç Rus kaçtı?" Dördüncü sınıf bir okul kitabı öncekinden devam ediyor: "Bir Kalaşnikov [her yerde mevcut Sovyet yapımı yarı otomatik makineli tüfek] mermisinin hızı saniyede 800 metredir. Bir

Rus, mücahitten 3200 metre uzaklıktaysa ve mücahit Rus'un başına nişan alıyorsa, merminin Rus'un alnına çarpması için kaç saniyenin geçmesi gerektiğini hesaplayın." Program 1994'te sona erdi ama kitapların dağıtılması sürdü: "Afganlı çocuklara düşmanlarının gözlerini oymayı ve bacaklarını kesmeyi öğütleyen ABD destekli okul kitapları, hâlâ Afganistan ve Pakistan'da yaygın olarak bulunabiliyor, bazısı özgün biçimleriyle."

Medreseler, hem özel olarak hem de hükümet tarafından finanse edilmişti ve İslam dindarlığını dini terimlerle düşünenlerden İslamın kendilerine siyasi bir çağrı olduğuna inananlara kadar uzanıyordu. Çoğalmalarına rağmen askeri eğitim, başlıca ordu kamplarında yapılıyordu. Eğitilenler iki gruba ayrılmıştı: Afganlı mücahitler ve Afganlı olmayan cihat gönüllüleri. Dört yıl boyunca ISI'nin Afgan hücresinin başı olan tümgeneral Muhammed Yusuf şunları doğruladı: "Dört yıl boyunca 80.000 kadar mücahit eğitildi." Ahmed Raşit, kırk üç İslam ülkesinden otuz beş bin Müslüman radikalin 1982 ilâ 1992 yılları arasında savaştıklarını tahmin ediyor. Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri "en az 10.000"inin "bir derece askeri eğitim" aldıklarını düşünüyordu. Afgan cihadının yayılması konusunda dört kıtayı kapsayan bir araştırma yapan bir *Los Angeles Times* gazeteci ekibi, "en çok 5.000'inin gerçekten savaştığını" tahmin ediyordu. Sovyet birliklerinin Şubat 1989'da çekilmesiyle Kabil'in Komünist hükümetinin Nisan 1992'de düşüşü arasında bir başka "en az 2.500 yabancı"dan oluşan bir grup "bir tür askeri eğitim" aldı. Rakam toplam 7.500'e ulaşıyordu, pek de düşük bir rakam değildi bu: "Büyük ölçüde dünyanın görüş alanının dışında Afganistan ve Pakistan'daki eğitim kamplarında, radikal İslamcı bir yabancılar lejyonuna benzer bir şey şekilleniyordu." Bu çekirdeğin etrafında daha büyük bir grup vardı: On binlercesi Pakistan'daki binlerce yeni medresede eğitim görmüştü.

Sonunda Raşit şu sonuca varıyor: "Dünyanın her bir yanından yüz binden fazla radikal Müslüman, Pakistan ve Afganistan'la doğrudan ilişki içindeydi." Ancak çoğu medrese mezununun kaderi Afganistan için değil, Pakistan'daki iç siyasi çekişme için belirlenmişti. Tarık Ali, yıllık 225.000 öğrenciyi barındıran 1.500 medrese hesabını veriyor; bu öğrencilerin çoğuna Urdu alfabesinde *tay* harfinin *tope* (top), *Kalaşnikov* için *kaaf*, *khay*'ın *khoon* (kan) ve *jeem*'in *jicad* (cihat) olarak açıklandığı alfabe kitaplarıyla okuma yazma öğretilmişti.

CIA'in asıl yarattığı zarar, silah ve para sağlamak değildi, terör yaratabilecek yetenekte şiddetin nasıl üretilip yaratılabileceği, yani özel milislerin kurulması, konusunda bilginin özelleştirilmesi'ydi. Cooley, ABD kamplarındaki CIA eğitiminin sızma tekniklerinden tutsakları ya da silahları düşman hatlarının gerisinden çıkarma yollarına ve altmıştan fazla çeşitli "ölümcül becerilere" kadar uzandığını belirtiyor. Eğitimcilerin savaşçılara öğrettikleri beceriler arasında "gelişmiş fitil, zamanlayıcı ve patlayıcı; zırh delen cephaneli otomatik silahlar, mayınları ve bombaları tetiklemek için uzaktan kumandalı cihazların kullanımı bulunuyordu (bunlar daha sonra gönüllülerin kendi vatanlarında ve güney Lübnan gibi işgal altındaki Arap bölgelerinde İsrailllilere karşı kullanılmışlardır)". Ayrıca CIA'in eğitimine dahil ettiği –boğaz kesmek ve bağırsakları deşmek gibi– yerel Afgan becerileri de vardı.

"Dört kıta üzerinde" Afganistan Savaşı'nın sonrasını da kapsayan bir araştırma yapan Los Angeles Times gazeteci ekibi, New York'tan Fransa'ya ve Suudi Arabistan'a kadar uzanan, her büyük terör saldırısının baş liderlerinin kaçınılmaz olarak Afganistan Savaşı'nın eski askerleri olduklarını buldu.

1995'te BM binasını, aşağı Manhattan'deki FBI merkezini ve Manhattan'i New Jersey'e bağlayan Lincoln ve Holland tünellerini bombalama komplosuyla suçlananlardan biri, ko-

lundan ve bacağından Afganistan'da yaralanıp eve dönen Brooklyn, New York'lu bir hastane teknisyeni Clements Rodney Hamptonel'di. 1993 Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanmasındaki her iki "etkin çetebaşı" Brooklyn'li bir taksi şoförü Mahmud Abouhalima ve bombalamanın sözde beyni Kuveyt doğumlu Ramzi Ahmed Yousef, Afganistan Savaşı'nda Sovyetler'e karşı savaşmışlardı. 1995'te Pakistanlı yetkililer, *Los Angeles Times*'a göre "Afganistan Savaşı'nın bu ölümcül, beklenmeyen yan ürününün en ünlü örneği" olan yirmi sekiz yaşındaki Yusuf adlı bir genci tutuklayıp Amerika Birleşik Devletleri'ne iade etti. Kendisine karşı yapılan suçlamalar arasında FBI'ın "aynı anda Pasifik üzerinde bir düzine kadar Delta, Northwest ve United Airlines jumbo jetlerinin bombalanması komplosu" suçlaması, Filipin hükümetinin "Ocak 1995 ziyareti sırasında Papa II. John Paul suikastını planlama" suçlamaları ve Pakistan'ın 1993'te başbakan Benazir Butto'yu öldürmek için iptal edilen bir planla ilgili suçlamaları bulunmaktadır.

Üç milyon Müslüman nüfusuna sahip Fransa, 1995 yaz aylarında sekiz bomba saldırısı yaşadığında Paris'teki bir görevli şu yorumda bulundu: "Terörle ilgili olarak tutukladığımız insanların liderlerinin neredeyse hepsi Afganistan ya da Pakistan'dan geçmiştir. Teknik bilgiler burada öğrenilmiştir. Aynı biçimde gizli operasyon yapmak da." 13 Kasım 1996'da Suudi Arabistan başkenti Riyad'da üç katlı bir binanın dışında, beş Amerikalıyı öldüren patlayıcılarla dolu bir pikap kamyonu patlatıldığında "bu saldırıyla ilgili olarak tutuklanan dört Suudi militandan üçü, Afganistan'da silah ve patlayıcı eğitimi aldıklarını ve orada savaşa katıldıklarını itiraf ettiler." Bomba yüklü dev bir kamyon, 25 Haziran 1996'da Dhahran, Suudi Arabistan'daki Kral Abdülaziz Hava Üssü'ndeki sekiz katlı bir kışlayı, on dokuz ABD'li havacıyı öldürüp 250'sini yaralayarak havaya uçurduğunda ABD Merkezi Komutanlı-

ğın lideri General J.H. Binford Peay, Dhahran bombalamasını inceleyen Senato'nun Silahlı Kuvvetler Komitesi duruşmalarında şunları söylemiştir: "Son zamanlarda fanatik İslamcı aşırı uçlardan oluşan 'uluslar ötesi' gruplarda artış gözledik; bunların çoğu Afganistan'da savaşmış ve şimdi de geleneksel hükümetlerin istikrarını bozarak ve ABD'li ve Batılı hedeflere saldırarak Batı karşıtı fundamentalist rejimler kurma amacıyla diğer ülkelere gidiyorlar."

Başkaları daha dürüsttü. "Hükümetiniz, bir canavarın yaratılmasına katıldı," diye konuşmuştu Cezayirli bir sosyolog olan Mahfoud Bennoune Cezayir'deki bir *Los Angeles Times* muhabirine, "Şimdiyse bu canavar size ve dünyaya karşı döndü: Afganistan'da 16.000 Arap eğitilip birer ölüm makinesine dönüştürüldü."

Cihadı Uyuşturucu Ticaretiyle Finanse Etmek

Carter yönetimi Afganistan'daki mücahitlere silah taşımaya başladığında bir Yale Üniversitesi psikiyatristi ve aynı zamanda uyuşturucu politikası konusunda Beyaz Saray danışmanı da olan Dr. David Musto hemen buna karşı çıktı. Musto ve Beyaz Saray Uyuşturucu Konseyinin bir başka tıbbi üyesi, bir *New York Times* köşe yazısında "Laos'ta yaptığımız gibi (Merkezi İstihbarat Örgütü tarafından tutulan) Air America'yı belli kabile bölgelerinden ham afyonun taşınmasında kullanarak bu kabilelere el uzatmakta hatalı mıyız?" diye sordular. Yıllar sonra Musto, Alfred McCoy'la bir röportajı hatırlıyor: "[Beyaz Saray] Konseyine Sovyetlere karşı isyanlarında afyon yetiştiricilerine destek olmak için Afganistan'a girdiğimizi söyledim. Laos'ta yaptığımızdan kaçınmaya çalışmamız gerekmiyor mu?"

Musto'nun endişelerinin umursanmamasının iki nedeni vardı. Birincisi, tam da Afganistan'ın uyuşturucu kralları yeni

Sovyet destekli rejime karşı açıkça isyan ettikleri için CIA'nın hazır ve bağımlı müttefik olarak onlara güvenmesiydi. İkincisi, CIA'nın deneyimlerinden çok iyi bildiği gibi, örtülü savaş için büyük para kaynağı olarak uyuşturucu ticaretiyle başka hiçbir şey boy ölçüşemezdi. Afganistan Savaşı, dış ve iç, devlet ve özel birçok kaynaktan finanse edildi. Sonra da devlet katkılarıyla beslendi. Daha Şubat 1980'de Zbigniew Brezinski, Suudi Arabistan'dan "sonunda ABD hükümetinin mali desteğine 'doları dolarına' eşleşecek olan" mali destek güvenceleri sağladı. Başkan Reagan, Mart 1985'te 166 Sayılı Ulusal Güvenlik Direktifini çıkardığında Afgan cihadı CIA tarihindeki en büyük örtülü operasyona dönüştü. Yalnızca 1987 mali yılında, bir tahmine göre, mücahitlere gizli Amerikan askeri yardımı 660 milyon dolara ulaşmıştı – bu rakam "Nikaragua'daki kontralara Amerikan yardımının toplamından çok"tu. Bu tutarın, "Pakistan'ın bile Washington'dan aldığından daha fazla" olduğunu Ulusal Güvenlik Arşivinde belirten Steve Galster, Kongrenin sonunda "1980'li yıllarda bütün diğer CIA örtülü operasyonların toplamından daha fazla olmak üzere mücahitlere örtülü yardım olarak neredeyse 3 milyar dolar" sağladığını hesapladı.

Bu harici fonlar dışında mücahitlerin uyuşturucu ticaretiyle ürettikleri fonlar da vardı. CIA kontrolü altında düzenlenip merkezileştirilen uyuşturucu ticareti, çiftçinin pazar bilgeliğini mücahitlerin haraç ve girişimcilik kapasiteleriyle birleştiriyordu. Alfred McCoy, çiftçinin üretiminden başlayarak uyuşturucu ekonomisindeki farklı adımları ortaya çıkardı: "Mücahit gerillaları Afganistan içindeki bölgeyi ele geçirdiklerinde devrim vergisi olarak çiftçilere afyon ekmelerini emrettiler." Kuşkusuz bu vergi yararlıydı çünkü yetiştirici için afyonun fiyatı buğdayınkinden beş kat daha yüksekti. Ayrıca işleme tesisleri açısından da bir kıtlık yoktu: "Pakistan sınırının ötesinde Afgan liderleri ve Pakistan istihbaratının koruması al-

tında yerli birlikler, yüzlerce eroin laboratuarı işletiyorlardı." 1988'de The Nation'da yazan Lawrence Lifschultz, Kuzey Batı Eyaletinde bulunan eroin laboratuarlarının General Ziya'nın bir yakını olan General Fazıl Hak'ın koruması altında işletildiğine işaret etmişti. Zincirdeki sonraki halka, Pakistan ordusunun Ulusal Lojistik Hücresi'nin (NLC), "Karaçi'den CIA kollarıyla gelen" ve "çoğu kez ISI'nin çıkardığı kağıtlarla polis aramasından korunan eroinle dolu" kamyonlarla sağlanan taşımaydı. Pakistan'daki The Herald, daha Eylül 1985'te "uyuşturucunun mühürlü NLC kamyonlarıyla taşındığını" ve "asla polis tarafından kontrol edilmediğini" ve "bunun yaklaşık üç buçuk yıldır sürdüğünü" bildirmiştir. Son olarak CIA, yasal paravanı sağladı; bu paravan olmadan bu yasadışı ticaret asla devasa oranlara ulaşamazdı:

> Sonuna kadar desteklenen bu açık uyuşturucu ticaretinin on yılı boyunca İslamabad'taki ABD Uyuşturucu ile Mücadele Kurumu, büyük yakalamaları ya da tutuklamaları başlatamamıştır.... ABD'li görevliler, Afganlı müttefiklerine yapılan eroin ticaretiyle ilgili suçlamaları araştırmayı reddetmişti, "çünkü Afganistan'daki ABD narkotik polisi, Sovyet etkisine karşı savaşın emrine verilmişti."

Afgan cihadından önce ne Afganistan'da ne de Pakistan'da yerel eroin üretimi vardı. Buradaki üretim, afyon üretimiydi ve afyon da küçük, kırsal ve bölgesel piyasalara yönlendirilen çok farklı bir uyuşturucuydu. Afganistan cihadının sonunda durum kökten değişmişti: Pakistan-Afganistan sınır bölgeleri, hem afyon hem de işlenmiş eroin açısından dünyanın lider üreticilerine ve "(gelir açısından milyarlarca dolara değerinde) dünyadaki afyonun yüzde 75'inin" kaynağına dönüşmüştü. 2001 yılının başında yayınlanan bir raporda Birleş-

miş Milletler Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Programı, Afganistan afyonunun üretiminin hızlı yayılmasını tam olarak 1979'a, yani ABD destekli cihadın başladığı yıla kadar geriye dönük izledi: "Afganistan'ın tam da uzatılmış savaş döneminin başladığı 1979'da yasadışı afyonun önemli bir üreticisi olarak ortaya çıkması ve hala devam etmesi bir rastlantı değildir." Büyük patlama 1985'ten sonra meydana geldi. 1980'de küresel afyon üretiminin yüzde 5'inden daha azından sorumlu olan bölge, aynı rapora göre, 1990'da yüzde 71'inden sorumlu hale gelmişti. Afganistan'ın kaderi, Soğuk Savaş'ın başında CIA müdahale alanı olan, Asya'nın bir başka dağlık alanı Burma'ya benziyordu. "Nasıl ki CIA'in Shan eyaletlerindeki Milliyetçi Çin (KMT) birliklerine sağladığı destek Burma'nın afyon üretimini 1950'lerde artırdıysa," diye yorumluyor Alfred McCoy, "örgütün 1980'li yıllarda mücahit gerillalarına yardımı da Afganistan'daki afyon üretimini yaygınlaştırdı ve Pakistan'ın civardaki eroin laboratuarlarını dünya pazarına bağladı."

Eroin ekonomisi, sözcüğün tam anlamıyla Afganlılarla Pakistanlıların yaşamını zehirledi. Bu çukurda gelişen kişiler, Ronald Reagan tarafından "Amerika'nın kurucu babalarının ahlaki eşdeğerleri" olarak selamlanmışlardı. En kötü örnek, on yıllık savaş boyunca 2 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilen CIA'in örtülü kaynaklarının yarısından fazlasını alan ve hızla Afganlı mücahitlere hakim olan Gülbeddin Hikmetyar'dı. Uzun süredir militan "fundamentalist" olarak bilinen Hikmetyar, bir din adamı değil, tam tersine rekabetçiliği yüksek Kabil Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde bir öğrenciydi ve "kralın laik reformlarına karşı çıkmak için 1960'lı yılların sonunda Kabil'de öğrenci gösterilerine liderlik etmişti." *New York Times* –Afgan cihadı sona erdikten sonra bile olsa– 1970'lerin başındaki, "örtü takmayı reddeden kız öğrencilerin yüzlerine asit şişeleri atmaları için takipçilerini

gönderdiği" konusunda bir haber yazdı. Solcu bir öğrenciyi öldürmekle suçlanan Hikmetyar, hapishanede yattı ve daha sonra Pakistan'a kaçtı. Afganistan'daki 1973 cumhuriyetçi darbesiyle fırsat eline geçti. Yeni hükümetin Pakistan'ın Kuzey Batı Eyaletinde Peştun ayrılıkçılığını teşvik edebileceğinden korkarak Pakistan hükümeti, orduya gizli bir Afganlı asi grubunu eğitme emri verdi. Bundan sonra Hikmetyar, Pakistan ordusunun gözde "sözleşmeli devrimcisi" oldu. ISI tarafından CIA'e tanıtıldığında Hikmetyar, Afganistan içinde az desteğe sahip, ISI'nin bir yaratısı olan Hizb-i İslami adındaki silahlı bir gerilla gücünü yönetiyordu. Sonraki on yıl boyunca bu grup, CIA'in tedarik ettiği "bütün silahların yarısından fazlasını" aldı. Güvenceye alınmış uzun vadeli bir destekle Hizb-i İslami, mücahitlerin "en büyük gerilla ordusuna", Hikmetyar'ın "Afganistan'ın önde gelen uyuşturucu kralı olmak için" kullandığı bir orduya dönüştü.

Hikmetyar'ın başlıca rakibi, "Eroin Kralı" olarak bilinen Molla Nasım Akhundzada'ydı. Molla Nasım, bir zamanlar Afganistan'ın tahıl ambarı olan "Kuzey Helmand vadisindeki en iyi sulanan toprakları kontrol edip", "çiftçilerinin yarısının... afyon ekmesini emretti." "Her toprak sahibine afyon kotaları çıkardı" ve "emirlerine karşı gelenleri öldürerek ya da hadım ederek" gözdağı verdi. New York Times muhabiri Arthur Bonner, 1986'nın başında Helmand'da bir ay gezdiğinde her köy ve kasabada geniş afyon tarlaları buldu. Molla Nasım'ın büyük kardeşi Muhammed Resul, "Rus inançsızlarına karşı kutsal savaşımınızı sürdürmek için afyon yetiştirip satmalıyız," diye açıklamada bulunmuştu. Molla Nasım Helmand'ın afyon tarlalarına sahipken Hikmetyar'ın altı eroin rafinerisi vardı. Helmand'ın güney ucunda, Pakistan'ın içinde, Koh-i Sultan'da bulunan bu rafineriler, afyonu eroine dönüştürüyordu. Afgan cihadının zirvesinde, 1988-1989'da, Hikmetyar'ın güçleri "Molla Nasım'ın Helmand afyon ürünü

üzerindeki hakimiyetine meydan okudular." Vahşi toprak savaşı, karlar eridikten sonrasına, yani 1989 ilkbaharına kadar sürdü. İki taraf da büyük kayıplar verdi. Sovyet ya da Afganistan hükümet güçlerine karşı gerçekleşmeyen bu iç çatışma, Afgan cihadının en büyük tek çarpışması oldu. Sonunda Molla Nasım kazandı ve vadinin kontrolünü elinde bulundurmayı sürdürdü.

ISI, Hikmetyar'ı "Peşavar etrafına yayılmış Afgan mülteci kamplarını yönetme konusunda serbest" bıraktı. Bir kongre komitesinin önünde konuşan, New York Üniversitesi Uluslararası İşbirliği Merkezi'nde Afgan ilişkileri konusunda saygın bir uzman olan Barnett Rubin, Hikmetyar'ın yönetimini "terör hükümranlığı" olarak betimleyen bir BM mülteci görevlisinden alıntı yaptı. Hikmetyar, kampları bir uyuşturucu kralı gibi yönetti. Bütün ilişkilerin ölçüsü olarak şiddeti kullanıyordu. Yaptığının bir cihat olduğunu belirterek tutsak almıyordu: Destek sağlamakla ilgilenen bir gerilla ordusunun yapacağı gibi hükümetten kaçanlara kucak açmak yerine onları öldürüyordu. 1979'daki örtülü savaşın başlangıcından bu yana "diğer mücahit liderleri, Hikmetyar'ın takipçilerinin rakip direniş gruplarını şiddetle kontrol etmeye çalışmakla suçlamışlardır."

Hikmetyar'ın özgün bir CIA ürünü olmadığı doğru, ama CIA'in İslamabad istasyon şefi John Joseph, Mayıs 1979'da örtülü savaşın hemen başında, Sovyet birlikleri Afganistan'a girmeden önce ISI tarafından Reagan'la tanıştırılmıştı. Afganistan hakkında yazan yazarların çoğu CIA'in manevra alanının ISI tarafından sınırlandırıldığı sonucuna varmışlardı. Gene de Hikmetyar'ın 1979'dan başlayıp ilk Reagan yönetimi altında tedarikin arttığı 1981'e, buradan da ikinci Reagan yönetimi altında balon gibi şiştiği 1985'e ve savaşın sonuna kadar on yıl süren CIA'in silah bağışının ana alıcısı olarak kaldığını dikkate almalıyız. Afgan cihadının ana merkezi olan

İslamabad, en büyük CIA istasyonlarından biri haline geldi. CIA'in Hikmetyar'la ilişkisi neden on yıl boyunca gelişti? Hem CIA hem de ISI'nin Hikmetyar'ı ortak olarak tercih etmelerinin belirli bir hedefin sonucu olduğunu öne sürmüştüm: Örgütlerden hiçbiri, bir uzlaşma anlaşmasıyla ilgilenmiyordu; her ikisi de "Rusları öldürme" ve Sovyetler Birliği'ni tüketme arzularını paylaşan Komünist karşıtı radikal İslamcıları yeğliyorlardı.

Cihat Bankerleri

Cihadın özelleştirilmesi, asker almaktan finansmana kadar bütün ana operasyonları kapsıyordu. Cihadın mali ana kaynaklarından birisi, Pakistanlı büyük işadamı Ağa Hasan Abedi'nin kurduğu çok başarılı Uluslararası Kredi ve Ticaret Bankası'ydı (BCCI). 1971'de kurulan BCCI, Amerikan mahkemelerinde dolandırıcılık, rüşvet ve komplo suçlamalarıyla 1991'de Afganistan Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra çöktü. On dört bin çalışan ve yetmiş ülkede şubeleriyle BCCI, iki vergi cennetinde kurulmuştu ve iki grup denetçi kullanmıştı, böylece konsolide hesapların yayınlanmasından kaçınabiliyordu. Uluslararası yasa düzenleyicileri, birçok BCCI şubesini kapatmaya giriştiklerinde mudilerin 9,5 milyon dolarının kayıp olduğu anlaşıldı. New York savcısı, bu durumu "New York'un finans tarihindeki en büyük banka dolandırıcılığı" olarak adlandırmıştı.

Bu görüş, hem Ağa Hasan Abedi hem de BCCI'nin destek almayı sürdürdüğü çok sayıda sadık mudi dahil birçok kişi tarafından paylaşılmıyordu. BCCI'nin Afganistan Savaşı boyunca bir amaca hizmet ettiğine ve uydurma kanıtlarla suçlandığına inanıyorlardı. BCCI, CIA'in Küba'daki Castro karşıtı operasyonlar için nakit akıttığı ve denizaşırı operasyonlar için yozlaşmış ya da suçlu bankaların hizmetine ihtiyaç duy-

duğunda kullandığı Castle Bank gibi dolandırıcı bankalarla aynı çizgide miydi? Yoksa batılı kurumların sömürgeci tekelini kırmaya adanmış ama CIA-destekli bir ittifakla bozulmuş görkemli bir kariyer sırasında Ağa Hasan Abedi'nin yaptığı birkaç girişiminden biri miydi? Ya da, büyük olasılıkla, her ikisi miydi? Belki de BCCI'nin suçu, Filistinli Abu Nidal grubundan nükleer silahlar edinmek isteyen Pakistanlı, Arjantinli ve Libyalı girişimcilere (*Time* dergisinin suçladığı gibi) ve buradan da CIA ve DIA'nin örtülü operasyonlarına kadar ihtiyacı olan herkes için çalışmasıydı. Oysa büyük olasılıkla, CIA'in Afgan cihadını özelleştirme kararı, bir tarafta el-Kaide'nin ve diğer tarafta BCCI'nin bulunduğu birkaç haydut özel aktörün ortaya çıkmasına neden oldu.

Afgan cihadının özelleştirilmiş doğasına dayanarak "BCCI işini" araştırmakla görevli kongre alt komitesinin hem CIA hem de Bank of England'tan bilgi elde etmenin oldukça zor olduğunu anlaması şaşırtıcı olmamalıdır. Alt komite, CIA'in sağladığı "ilk bilginin" "gerçek olmadığından" şikayet ederken daha sonra verilen bilginin "eksik" olduğunu belirtmiştir. Alt komite, "BCCI'nin ABD bankacılık sistemiyle ilgili olarak hedefleri ve amaçları hakkında CIA'in hükümetteki herhangi birinden daha fazla bilgi sahibi olduğu" ve gene de "bilginin doğru kullanıcılarına –Merkez Bankası ve Adalet Bakanlığı'na– topladığı önemli bilgileri sağlamadığı" sonucuna vardı. Daha da kötüsü CIA, hem BCCI'yi hem de BCCI'nin gizli tutulan ABD şubesi First American'ı, "CIA, bir kurum olarak BCCI'nin temelde yoz ve suçlu bir girişim olduğunu öğrendikten sonra" bile kullanmaya devam etti.

Alt komite, Bank of England konusunda da benzer bir taş duvarla karşılaştı. 1988 ve 1989'da "BCCI'nin terör finansmanına ve uyuşturucu parasının aklanmasına karıştığını öğrendikten" ve denetçileri Price Waterhouse tarafından "dolandırıcılık kanıtları" ile bilgilendirildikten sonra bile banka,

Londra, Abu Dabi ve Hong Kong'da "BCCI'nin üç 'ayrı' kurum olarak yeniden yapılandırılmasına izin vermeyi" kabul etti. Savcı Robert Morgenthau'un yürüttüğü 1989 tarihli araştırmaya rağmen Nisan 1990'da Bank of England, BCCI'nin "genel merkezini, memurlarını ve kayıtlarını İngiliz yasamasından Abu Dabi'ye taşımasına" "dünya çapında BCCI araştırmaları için büyük olumsuz sonuçlarla" izin verdi. ABD Merkez Bankası da, BCCI'yi araştırmaya çalıştığında, İngiliz hükümetinin Kapsamlı Dolandırıcılık Bölümünden "işbirliği eksikliği" ile karşılaştı.

CIA'in BCCI ile bağlantıları reddetmesi, İngiliz ve Amerikan araştırma raporları karşısında daha fazla devam edemedi. Medya –özellikle ABC gibi şebekeler– BCCI Londra şubelerindeki CIA hesaplarının CIA muhbiri olarak çalışan birçok İngiliz vatandaşına ve sakinine para ödemek için kullanıldığını bildirdi." Kısa bir süre sonra *The Financial Times*, Pakistan maliye bakanının "CIA'in Pakistan'daki BCCI şubelerini, ISI aracılığıyla, Afgan cihadına kanalize etmek için kullandığı" teyidini alıntıladı. CIA-BCCI bağlantılarıyla ilgili gelen damla damla bilgi, Senatör John Kerry'nin araştırma komitesi "Mücahitlere Stinger füzeleri ve diğer silahları tedarik etmek için çalışan Senato yaveri Michael Pillsbury'nin BCCI'in paravanı Muhammed Hamud ile yakın ilişki içinde olduğunu bildirdiğinde" sele dönüştü. Sonunda, 23 Şubat 1992'de NBC, Ağa Hasan Abedi'nin CIA şefi William Casey'le "üç yıldır Washington Madison Otelinde gizlice" buluştuğunu bildirdi. Kısa bir süre sonra CIA'in yönetici direktörü, örgüt ve BCCI arasında bir gizli anlaşma olduğunu kabul etti.

Durum netleştikçe BCCI'nin CIA ile bağlantısının Afgan cihadından öncesine dayandığı anlaşıldı. BCCI, Suudi istihbaratı tarafından örtülü CIA operasyonlarına fon kanalize etmek için kullanılan düzenli bir mecraydı: Suudi fonlarının, CIA'in Güney Afrika ve Orta Amerika'daki vekilleri tarafın-

dan kullanılmak üzere İsviçre, Londra ve Miami'deki gizli BCCI hesaplarına düzenli olarak yatırıldığı biliniyordu. Kongre araştırması "tarihinin kritik zamanlarında BCCI'ye girip çıkan" birçok ABD'li ve yabancı görevliyi listeledi. Bu adlar arasında eski CIA şefleri Richard Helms ve William Casey, Adnan Kaşıkçı ve Manucher Ghorbanifar gibi önemli ABD'li yabancı ajanlar ve Kemal Adham ve Abdül Rauf Halil gibi Suudi istihbarat görevlileri bulunuyordu. Suudi-BCCI bağlantısı, New York'taki 1992 federal mahkemesinde ulaşılan bir anlaşmada ortaya çıktı. Suudi istihbarat şefi Kemal Adham, komplo suçlamalarına karşı suçluluğunu, hem 105 milyon dolar ceza ödemeyi hem de BCCI'nin bazı labirentimsi küresel operasyonlarını açıklamayı kabul etti – ama daha sonraları avukatları ve ortakları "Afganistan hakkındaki açıklamaların" savcıyla bir anlaşma yokken yapılmış olabileceğine işaret etmişti.

Pakistan'ın Ödediği Bedel

Afgan cihadı, Afganistan dışındaki ülkeler arasında en çok Pakistan devleti ve toplumu üzerinde derin bir etki yarattı. Ordu, ulusal güvenlik devletinin yaratılmasının gerçekte bir İslamcı devlet inşa etmek olacağını iddia ediyordu. Ziya ül-Hak, İsrail gibi bir düzene sokulmadıkça Pakistan'ın hayatta kalamayacağına inanıyordu: "Pakistan İsrail gibi ideolojik bir devlettir. İsrail'den Yahudiliği çıkarın, derme çatma bir ev gibi yıkılacaktır. İslamı Pakistan'dan çıkarıp laik bir devlet yapın; çökecektir. Son dört yıldır bu ülkeye İslamcı değerler getirmeye çalışıyoruz." Zorunluluk açıktı: Pakistan, yalnızca ideolojik bir projeyle bir arada tutulabilirdi.

Ulusal güvenlik devletinin kalbi, ISI'ydi, yani aynı zamanda Afgan cihadını yürüten örgüt. Cihadının vekil özelliğine dayanarak CIA, Afganistan'da ve, daha genel olarak, Sovyet

Orta Asya'sında etkili olabilmek için ISI'nin tam işbirliğine ihtiyaç duyuyordu. Sovyet karşıtı cihat geliştikçe ISI da Pakistan'daki hükümet iktidarının merkezine yaklaştı. Sovyet karşıtı mücadelenin İslamlaştırılması, Ziya yönetimindeki Pakistan devletinin İslamlaştırılmasından ilham aldı ve bunun karşılığında onu güçlendirdi. ISI, kendini İslam'ın savunucusu ve koruyucusu olarak görmeye başladı. Devlet kurumlarının İslamlaştırılması Ziya'nın ölümünden sonra da sürdü. Bedensel cezalandırmayı olağandışı biçimde vurgulayan ve yasama kontrolünü yürütme kontrolüne tabi kılma eğiliminde olan hem küfür kanunları hem de 1979 Hudut Yasası, yürürlükte kaldı. Afgan cihadının arkasındaki ittifakta önemli bir parti olan Cemaat-i Ulema İslam (JUI), 1993'te Başbakan Benazir Butto'nun iktidardaki koalisyonunun bir parçası oldu. JUI, Pakistanlı Deobandilerin partisiydi ve Deobandi medreselerinin ideolojik ürünü olan Taliban'ın destekleyicisiydi. Hükümete girmesiyle JUI, ilk kez hem ISI hem de orduyla yakın ilişkiler kurma fırsatını elde etti. Bunun meyvesini kısa bir süre sonra topladı: 1995'te Taliban Kabil'de iktidarı ele geçirdiklerinde eğitim kamplarını JUI'ye teslim etti.

İki bağlantılı süreç, Pakistan devletinin toplumu üzerindeki olumsuz etkisini yoğunlaştırdı. CIA ile yakın ilişkiler ISI'nın son teknolojik gözetim araçlarına erişimini sağladı; böylece Pakistan halkını yakından izleyebildiler; aynı zamanda silahların kolayca elde edilmesi, silahlı grupların ve bununla ilişkili bir "Kalaşnikov kültürünün" artmasına yol açtı. ISI'nin Pakistan toplumu üzerindeki etkisinin merkezinde, gerçekte İslam maskesi altında paramiliter kuvvetler olan bir dizi cihat örgütlerini koruması bulunuyordu. Bu grupların en önemli ikisi Laşkar-ı Tayba (Medineli Askerler) ve Harekat ül-Ansar'dı (Gönüllüler Hareketi). Laşkar-ı Tayba'nın elli bin militanı olduğu tahmin ediliyordu ve "Hindistan Keşmir'i 'kurtaracak' 'cihadın' lider grubuydu." Harekat ül-Ansar, Af-

gan cihadını desteklemek için oluşturulmuştu ve üyeleri Taliban'ın en sadık adamlarıydı. Lideri Usame bin Ladin'di ve bir zamanlar Amerika Birleşik Devletleri tarafından finanse edilmişti. 2001'de Amerika Birleşik Devletleri tarafından bir "terör" örgütü olarak ilan edildiğinde adını hemen Harekat ül-Mücahidin olarak değiştirdi ve en ufak bir kesinti bile yaşamadan çalışmaya devam etti. Böylece Afgan cihadı, Keşmir cihadıyla birleşti.

Sovyetlerin Afganistan'dan Şubat 1989'da çekilişinden sonra medreseler kapanmadı. Medreselerin Sovyet sonrası mezunları "ikinci dalga" militanları olarak tanındı. Los Angeles Times, bunlardan biri olan yirmi iki yaşındaki İftikar Haider ile görüştü. Haider'in yaşam öyküsü genç bir adamı cihadın saflarına yönlendiren dürtüye bir bakış atmamızı sağlıyor. "Çiftliğini ve çoğu üyelerini Hindistan bölünmesinin kan banyosunda kaybettikten sonra Hindistan'dan Pakistan'daki Gujranwala'ya kaçan yoksul bir ailenin tek çocuğu" Haider, "hükümetin Zirai Müdürlüğünde düşük seviyede bir işçi olan babasından Hindu ve Şıhların Müslümanlara karşı uyguladıkları vahşet ile ilgili korkunç öyküler dinleyerek büyüdü." Haider ilk askeri eğitimini 1990'da aldı. Hayatı, 6 Aralık 1992'de, "kuzey Hindistan'daki Ayodhya şehrinde bir sürü Hindu bağnazın Hindu tanrı-kral Ram'ın doğduğu yere inşa edilmiş kullanılmayan bir camiyi yerle bir ettikleri" gün vahim bir biçimde değişti. Bunu izleyen ay boyunca süren halk ayaklanmasında çoğu Müslüman olmak üzere bin iki yüz insanın öldüğü tahmin edilmektedir. Ertesi Şubat ayında Haider, cihat gruplarından biri olan Merkez-ü Dava-Val-İrşad'a yazıldı ve Hindistan yönetimindeki Keşmir'e sızdı. Silah arkadaşlarından ikisi öldü, ama Haider yakalandı ve Los Angeles Times muhabiriyle görüştüğü güney Keşmir'deki Jammu'nun dışında bulunan Kot Bhalwal'deki yüksek duvarlı hapishaneye hapsedildi. Esarette bile "tetikteydi, açık gözlüydü

ve pişmanlık duymuyordu." Muhabire, "Dinim her kim bir zalimse, onunla savaşılmalı diyor. Hüsnü Mübarek [Mısır Cumhurbaşkanı] ya da Muammer Kaddafi [Libya lideri] gibi bir Müslüman olsa bile, onunla savaşmalıyız. Nerede bir zalimlik varsa, Merkez-ü Dava-Val-İrşad zulmedilenler için savaşacaktır," diye konuştu. Kendisiyle görüşen muhabire Haider "John Steinbeck'in Gazap Üzümleri'nin kahramanı erdemli Tom Joad'un İslamcı versiyonu gibi görünüyordu."

Cihat kültürü geliştikçe Pakistan içinde doktrinel ayrımlar arttı ve bunları silahlı çatışmalarla düzeltilecek siyasi ayrımlara dönüştürdü. İki büyük dini mezhep –Sünni ve Şii– 1980'li yıllarda kendi paramiliter gruplarını geliştirdi: Sünniler Sipahi Sahabe'yi (İlk Dört Halifenin Askerleri) örgütlediler ve Şiiler de aynı biçimde Sipahi Muhammed (Muhammed'in Askerleri) ile karşılık verdiler. Mezhepler arasındaki çatışma şiddetli bir biçimde sürerken Pakistan toplumu Afganistan'ın küçük bir yansımasına dönüştü. Afganistan'da olduğu gibi Pakistan cihat kültürü, uyuşturucu kültürüyle ele ele yürüme eğilimindeydi ve eroin ve afyon ticaretinin etkisi harap ediciydi. Yerli eroin işlemedeki artış, doğrudan yerli tüketiminde artışa neden oldu. Pakistan'da resmi olarak kayıtlı eroin bağımlısının sayısı 1977'de 130'dan 1988'de 30.000'e yükseldi, ama BM Uyuşturucu Kontrolü Programı gerçek eroin bağımlısı nüfusun 1979'da göz ardı edilebilir bir rakamdan 1985'te 1,3 milyona ulaştığını tahmin ediyor, "herhangi [başka] bir ülkedekinden çok daha dik bir yükselişle." 1997'de UNIDCP tahmini 1,7 milyon eroin bağımlısı olarak belirlendi. Pakistan toplumu askerileştirme ve hızla yayılan bir uyuşturucu kültüründen oluşan bir bileşimden şaşkına döndüğünde Afgan cihadı bitse bile Pakistan toplumu üzerindeki etkilerinin sona ermeyeceği anlaşıldı.

Afgan Politikasının Ürünü: Taliban

CIA cihadı, çok sayıda Afgan mücahit gruplarından tek bir örgüt yaratmak için çaba harcamamıştı. Bu, bir yanda Afgan cihadına hakim olan İslamcı ideolojinin aşırı tarikatçı özelliğinin ve diğer yandan Amerikalıları yönlendiren siyasi hedeflerinin bir sonucuydu. Toplam yedi mücahit grubu vardı. Bu gruplar Afgan direnişinin tabi olduğu iç ve dış her tür grubu yansıtıyorlardı. Afgan cihadındaki iç ayrımlar iki farklı türdendi. Birincisi bölgesel (kuzeye karşı güney), dilsel (Farsçaya karşı Peştun) ve etnik (Peştuna karşı Peştun olmayan) ayrımlarını içeriyordu. Tarihsel olarak Afgan toplumu, kültürel çeşitliliğini son derece yüksek bir yerinden yönetim içeren bir politika ve toplum yoluyla yönetiyordu. Merkezi bir devlet projesinin, bu ayrımları sınırlamak yerine şiddetlendirmesi olasıydı. Tarihin verdiği ders açık: Kültürel ayrımlar, siyasi ayrımlara çevrilmek zorunda değil. Farklı bir iç ayrım türü, Şii ve Sünni gibi doktrinel ayrımlardan ortaya çıktı. Doktrinel ayrımlar da ideolojik ve siyasi ayrımlara çevrilmek zorunda değildi. Bunun meydana gelmesiyse Afgan siyasetine ve devletine hakim olan siyasi ideolojinin özelliğinin doğrudan bir sonucuydu. Yedi mücahit grup arasındaki ana ideolojik ayrım, iki siyasi görüş arasındaydı: Geleneksel milliyetçilerle İslamcı ideologlar. Gelenekçiler genellikle dini liderlikten gelirken ideologlar başlıca siyasi entelektüellerin saflarından geliyordu. Gelenekçiler, doktrinel ayrımları –Şiilerle Sünniler arasında olanlar gibi– gayri-siyasi olarak ele alma eğilimdeydiler; buna karşın ideologların eğilimi, doktrinel ve kültürel ayrımları siyasi bölünmelere dönüştürmekti. Müslüman gelenekçilerin değil de neden İslamcı ideologların iç savaşta Afganistan'dan sorumlu olarak ortaya çıktıklarını anlamak için yalnızca Afgan toplumunu oluşturan iç bileşiği değil dış güçlerin iç ayrımlar üzerinde nasıl oynadıklarını da anlamamız gerekiyor.

Biri bölgesel diğeri de küresel olan iki siyasi hedef, Afganistan'daki ABD politikasını biçimlendirdi. Bölgesel hedef, İran Devriminin etkisini tecrit etmekti. Bu tecrit de İran'a karşı, bir yanda Pakistan ve Suudi Arabistan'la ve diğeri de Irak'la olmak üzere iki bölgesel ittifakla gerçekleştirildi. Amerika Birleşik Devletleri İslamcı sosyal hareketleri bir tehdit olarak görürken İslamcı Şii'yi değil de Sünni devlet projelerini güçlendirmeye istekliydi. Bu Amerikan stratejisi, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın istihbarat örgütleri için abartılı bir biçimde Şii karşıtı Sünni doktrinler için siyasi bir kapı sağladı; bu doktrinlerin başlıcaları Suudi Arabistan'daki Vahabi doktrini ve Pakistan'daki Deobandi doktriniydi.

Soğuk Savaş "tecrit"ten "püskürtme"ye doğru ilerlerken ABD perspektifindeki stratejik değişiklik, Carter'den Reagan başkanlığına geçişe rastladı. Afganistan'daki ölü Rus sayısını artırmakta kararlı olan Reagan yönetimi, müzakereye dayalı ya da uzlaşmalı anlaşmaya ilgi göstermiyordu. Ilımlı pragmatik Müslümanlardan çok enternasyonal, militan anti-Komünist ideologlarla ittifak kurmak istiyordu; bu görüşü ISI tarafından da paylaşılıyordu. İkisi de Afgan milliyetçiliğiyle ilgilenmiyordu; ABD milliyetçilerin Sovyet karşıtı savaşı tehlikeye atabileceğinden korktuğu için ve Pakistan da Peştun milliyetçiliğinin bölgesel bütünlüğünü aşındıracağından korktuğu için. Bu hamiyle vekilin, yani CIA ile ISI'nin paylaştığı görüş, ana akım gelenekçi/milliyetçi Müslüman örgütleri etkili biçimde kenara itti ve Afgan toplumunun kenarında olsalar bile aşırı ideolojik, ama sürgün edilmiş İslamcı grupları yüceltti. Basit gerçek, gelenekçiler savaşlarını ulusal bir referans çerçevesi içinde anlarken ideologların bu savaşı uluslararası bir cihadın başlangıcı olarak tanımlamalarıydı.

Afgan cihadının yakın takipçileri, ISI'nin tek örgüt olarak konumundan yararlanıp kendi devlet odaklı siyasi İslam tercihini politikaya çevirebilirken Amerikalıların eylem biçimi

iyi niyetli bir ihmaldi. Ahmed Raşid bu konuya şöyle değiniyor:

> CIA Afgan Mücahitlerine silahları Pakistan'ın İstihbarat Teşkilatı (ISI) aracılığıyla aktarırken ISI, radikal Afgan İslamcı partilerini tercih etti, çünkü bunlar daha kolay Sovyet karşıtı cihadın lokomotifine dönüştürülebilirdi, ve ılımlı Afgan milliyetçi ve İslamcı partileri kenara itti. O dönemde CIA bu politikaya itiraz etmedi.

Ama söze dökülmüş bir CIA hedefinin yokluğu açık bir CIA tercihinin eksikliği anlamına gelmiyordu. İroniktir ki bu hedef, ABD politikası için öylesine temel bir unsurdu ki Amerika Birleşik Devletlerine karşı pek de iyi niyetli olmayan gruplara karşı büyük bir hoşgörüye yol açtı. Daha 1985'te, BM'de konuşma yapmak için yaptığı ziyaretinde, Gülbeddin Hikmetyar, "Reagan'la buluşurken görülmenin," "savaşın bir cihat değil, ABD Soğuk Savaş stratejisinin yalnızca bir uzantısı olduğu konusunda ısrar eden" "KGB ve Sovyet propagandasına hizmet edeceğini" ileri sürerek Başkan Reagan'la buluşmayı reddetti.

Afgan cihadını oluşturan yedi direniş grubu, biri geleneksel milliyetçi, diğeri İslamcı olmak üzere iki birbirine zıt siyasi düşünceye bölünmüştü. Barnett Rubin, tarihsel oluşumlarını ve siyasi görüşlerini bir ölçüde ayrıntılı olarak çizmiştir. Geleneksel bloğun liderleri, ya Sufi tarikatların (Kaderiye ya da Nakşibend tarikatı) başları ya da İslam hukukundan anlayan geleneksel alimler (yasal bilginler) olan Afganistan'ın tarihsel seçkinlerinden geliyordu. Bu üç ana akım gruplarından hiçbiri önemli bir dış yardım almadı. Kaderiye Sufi tarikatının yönettiği Afganistan Ulusal İslamcı Cephesi, finansman alamayacak kadar çok "milliyetçi" ve "yetersiz ölçüde İslamcı" olarak kabul ediliyordu. Afganistan Ulusal Kurtuluş

Cephesi, Nakşibendi tarikatının başı olan aile tarafından yönetiliyordu. Daha çok hem "ulusal gelenekleri" savunmayı hem de "İslamcı bir toplum" oluşturmayı taahhüt eden ılımlı bir gruptu; ayrıca "pek de askeri bir kuvvet değildi." Bu topraklardaki askeri varlığı olan tek geleneksel milliyetçi grup, İslamcı Devrim Hareketiydi. Hem büyük bir geleneksel medrese yöneten hem de geniş toprakları kontrol eden saygın bir alimin yönettiği bu hareketin komutanları (özellikle Helmand Vadisinden Molla Nasım Akhundzada) Afganistan içindeki en büyük uyuşturucu krallarından biriydi.

Liderleri Afganistan'ın tarihi kavim ve dini seçkinleri arasından gelen bu üç geleneksel milliyetçi grubun tersine dört İslamcı grubun liderleri, 1970'li yıllarda Kabil Üniversitesi'ndeki ana İslamcı örgüt olan Cemaat-i İslami'de etkin öğrenci ve öğretim elemanlarındandı. Birincisi Cemaat'ten 1975 yılında ayrıldı ve Hikmetyar'ın Hizb-i İslami'sinin (Hizbi) oluşumuna yol açtı. Hizbi'den daha sonra ayrılan bir bölüm Halis grubunu yarattı. Dördüncü İslamcı örgütü, Kahire'deki el-Ezher Üniversitesi'nde eğitim görmüş ve sonra da Kabil Üniversitesinde şeriat fakültesine katılmış Abdül Resul Sayyaf yönetiyordu. 1970'li yıllarda Cemaat'te Burhaneddin Rabbani'nin vekiliydi.

İslamcı düşünceye sahip ana partiler, Cemaat ve Hizbi'ydi. Hizbi'yle ayrıldıktan sonra Cemaat, "Peştun olmayanların, özellikle Farsça konuşanların ana sesine dönüşmüştü." Cemaat saha komutanları, özerkti ve adamlarının silahları üzerindeki kontrollerini sürdürüyorlardı. Komutanların en başarılısı Ahmed Şah Mesut'un yönettiği Cemaat, savaş boyunca "en güçlü direniş partisi" olarak gelişti. Buna rağmen Cemaat, CIA desteği için tercih edilmedi. Bunun önemli bir nedeni vardı: Cemaat, İslamcı siyasette ılımlı merkezi temsil ediyordu ve CIA yalnızca İslamcı ideologları değil ılımlılardan ziyade aşırıları destekliyordu.

Ana aşırı parti, "öğrenci hareketinin en radikal bölümünü temsil eden" ve "İslamcı partiler arasında en devrimci ve en disiplinli" olan Hizbi'ydi. Cemaat'teki diğer liderlerden farklı olarak Gülbeddin Hikmetyar, hem Komünist hem de İslamcı hareketlere katılımı da içeren siyasi bir geçmişe sahipti: Komünist partisinin Percham grubunun bir üyesi olarak lisede siyasi hayatına başlamış, sonra da Müslüman Gençler Hareketine girmişti. İnsan Hikmetyar'ın Komünist gençlik örgütlerinin disiplinini Hizbi'ye getirip getirmediğini merak ediyor, çünkü Hizbi modern örgütüyle diğer İslamcı partilerden ayrılıyordu. Bireysel komutanlara bağlılığa karşı partinin üstünlüğünü vurguluyordu, böylece diğer örgütlerde olduğu gibi silahlar bireysel komutanların değil partinin mülkiyetiydi. Askere alma ve terfi, sosyal geçmişten çok bireysel ideoloji ve becerilere dayanıyordu. Oy verme hakkı 1978 Komünist darbesinden önce katılan üyelerle sınırlanmış olmasına rağmen Hizbi ayrıca liderlerini seçen tek partiydi. Rubin'in görüşüne göre: "Hikmetyar'ın radikal İslamcılığı (ve böylece komünizm karşıtlığı) ve partisinin üstün örgütlenmesi Hizbi'yi, yalnızca –ISI görevlileri dahil– Pakistanlılarla Arap İslamcıların değil ılımlı Pakistanlı generallerin ve CIA'in operasyon kanadının da gözdesi kıldı." Bu tercih, Hizbi'ye Pakistan'daki mülteci kamplarına, Amerikan mülteci yardımına ve mülteci okullarına ayrıcalıklı erişimi sağladı. Ayrıca Hikmetyar'ın, sınırın Pakistan tarafında yedi eroin işleme fabrikasına sahip uyuşturucu kralı olduğunu da gördük. On yıllık savaş boyunca 2 milyar dolar olarak tahmin edilen CIA finansmanının yarısından fazlasının alıcısı olmasına rağmen Hizbi, gerilla savaşındaki en etkin grup değildi; bu gerçek, gerilla eylemlerine daha fazla katılıma çağıran bir bölücü grubun, Halis grubunun oluşmasına yol açtı.

Birleşme açısından girişimlerin çoğu, CIA/ISI ve bunların hamiliğini yaptıkları radikal İslamcıların dışındaki bireyler-

den geliyordu. Ciddi görüşme önerileri, genellikle Suudi Arabistan'dan ve içindeki ılımlılardan geliyordu; ancak Suudi ilgisi gözde liderleri Sayyaf'ın arkasındaki bir ittifakla sınırlıydı. Birleşmeyle ilgili ilk Suudi çabası 1981'de denenmişti. Kısa bir ittifak oluştu ama bu ittifak, üç gelenekçi-milliyetçi partinin "Sayyaf'ın yaygın yolsuzluğu ve ayrımcılığından şikayet ederek" ittifaktan ayrılmasından sonra dağıldı. Geriye yalnızca Suudi parasının kokusuna kapılmış bu partilerin artıkları kaldı. İttifakta yalnızca dört örgütün kalması gerçeğine rağmen kayıtların ISI destekli ittifaktan Peşevarlı Yediler olarak söz etmelerinin nedeni budur. Daha sonra, gelenekçi-milliyetçi liderler Kral Zahir gibi birleştirici bir lider altında bir araya gelmeyi önerdiğinde, Afgan milliyetçiliğiyle flört etmeye gönülsüz ve Kabil'de bir İslamcıyı iktidara getirmeye kararlı Pakistan, ona vize vermeyi reddetti. İslamcılar arasında birleşme zorluğu sürüyordu. İsyancıların liderleri daha 1979'da ABD görevlilerine birleşmiş bir Afgan direnişi yaratmaya çalışmanın "beş farklı hayvanı aynı kafese koymaya" benzediğini itiraf etmişlerdi.

Amerika'nın dahili destek ya da bu desteği örgütleme olasılığı olmayan grupları desteklediği bu sahnede Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri, cihadın eşit bir şansa sahip olmasını garantilemek için bile olsa çok sayıda grubu desteklemek zorundaydı. Farklı grupların desteklenmesi, rakip grupların birbirleriyle yaptıkları birkaç savaşın desteklenmesine dönüşüverdi. İşte bu nedenle Sovyet ordusu Afganistan'dan çekilip zafer yakın görünürken CIA destekli cihat bir iç savaşa dönüştü. Gelenekçi-milliyetçiler ikinci sıraya itilmişken, 1989'da Sovyetlerin çekilmesi, Gülbeddin Hikmetyar'ın yönettiği aşırıları ve Hizbi'yi, Burhaneddin Rabbani'nin ve olağanüstü başarılı saha komutanı Ahmed Şah Mesud'un yönettiği Cemaat'teki ılımlılara karşı kışkırtarak farklı İslamcı gruplar arasında bir meydan savaşına yol açtı. Uluslа-

rarası basın Hikmetyar'ın rakip bir mücahit grubunun otuz üyesini katlettiğini bildirdiğinde ara hükümetin başkanı, kendi dışişleri bakanı aracılığıyla, Hikmetyar'ı "suçlu" ve "terörist" olarak suçlayacak kadar öfkelenmişti.

Meydan savaşı, Kabil için inişli çıkışlı bir savaşa dönüştüğünde iç savaş vahşileşti. Hikmetyar'ın kuvvetlerinin kayıplara uğradığı anlaşıldığında Pakistan ordusu, başlıca Kuzey-Batı Sınırı Eyaletindeki medreselerde 1980'den beri eğittiği öğrencilerden oluşan bir grup olan Taliban'ı destekledi. ISI, Taliban sıkı kontrole uygun olduğu için onu, Hikmetyar'ın yönettiği artık gözden düşmüş İslamcı koalisyona tercih edilebilir bir yedek olarak görüyordu. Soğuk Savaş sona ermişti ve artık resmi Amerika'nın odağı mali bir boyuta daralmıştı: Petrol. Amerikan petrol çıkarları için –özellikle de İran'a alternatif olarak Orta Asya'dan Hint Okyanusuna Afganistan üzerinden bir boruhattı inşa etmeyi uman dev petrol şirketi Unocal için– Afganistan'da güvenlik sağlayabilecek herhangi bir grup işini görecekti. 4 Ekim 1996'da Los Angeles Times, Kabil'de yeni bir söylentinin dolaştığını –"Clinton yönetiminin, muzaffer İslamcı milisler olan Taliban'ı desteklediğinden birçok kişinin emin" olduğunu– bildirdi ve komplo kuramının "Taliban'ın yükselişi ve hızlı ilerleyişini çevreleyen büyük sırra dayanarak makul" olduğunu ekledi. "Nasıl oldu da 1994 sonlarında Kandahar'ın güney bölgesindeki ve Pakistan'a komşu alanlardaki Müslüman din öğrencileri arasında ortaya çıkan bir ayaktakımı grubu, iki yıl sonra Afganistan'ın dörtte üçünün hakimi olacak kadar hızla gelişti? Silahlarını, cephanesini ve araçlarını kim ödedi? Eğitimini ve lojistiğini kim düzenledi? Neredeyse on yıl boyunca işgalci Sovyet birlikleriyle savaşan deneyimli mücahitlere karşı Taliban'ın şaşırtıcı, ve oldukça kansız, bir biçimde başarılı olmalarının nedenlerinden biri dışarıdan aldıkları istihbarat ya da askeri yardım mıydı?" Pakistan'dan "cömert destekle" kışkırtılmıştı, ama

Amerika Birleşik Devletleri'nin de dahil olup olmadığı hâlâ merak konusu. Kıdemli bir BM görevlisi şunları söylemişti: "ABD, Afganistan'da kanun ve düzen istiyor ve şu an Taliban da en iyi talip gibi görünüyor." Yabancı bir hayır kurumunun yerli direktörü, aynı biçimde alaycılıkla: "İki farklı şey var – Amerikan devlet çıkarları ve insan hakları. Amerika'yı yöneten siyasetçiler için insan hakları ikinci sırada." Tercüman olarak çalışan bir Kabil Üniversitesi mezunu da muhabire şu soruyu sordu: "Nasıl olur da ülkeniz, kıyafet kanunlarına uymadıkları için kadınları kamçılayan kişilerle anlaşma yapmak isteyebilir?" 3 Şubat 1997 tarihinde ziyaretçi bir Taliban delegasyonuyla yapılan Dışişleri Bakanlığı toplantısından sonra kıdemli bir ABD'li diplomat hükümetinin görüşünü açıkladı: "Taliban, büyük olasılıkla Suudi Arabistan gibi gelişecektir. Aramco (Suudi-ABD petrol şirketi), boruhatları, bir emir olacak, parlamento olmayacak ve bir sürü Şeriat kanunu olacak. Bu bizim için sorun değil."

CIA ve bölgesel müttefiklerince eğitilmiş, donatılmış ve finanse edilmiş çeşitli mücahit grupları, Soğuk Savaş'ın ideolojik ürünleriyse Taliban, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşın sancıları ve küllerinden doğmuştu. Taliban, Afganistan'ın bütün nüfusunun bir kere değil, birkaç kere yerlerinden edildiği ve ülkede eğitimli bir sınıfın kalmadığı bir zamanda sınırın öte tarafında Pakistan'da doğmuş bir hareketti. Bir talib, din okulu öğrencisiydi ve öğrenci hareketi Taliban, yıllar boyunca süren bir savaştan, sınır ötesi mülteci kamplarında doğmuş çocuklardan, başlangıçta halkı büyük ölçüde –ironik bir biçimde özellikle kadınlarla genç erkekleri– mücahit gerillalarının şehvetinden ve yağmasından korumak için öğrenci askerler sağlayan medreselerdeki –diğer yetimlerden başka arkadaşları olmayan– öksüz erkek çocuklardan doğmuştu. Taliban'ın Gülbeddin Hikmetyar gibilerine, yani uyuşturucu kral-larına dönüşmüş savaş krallarına karşı halka etkili bir koruma

sağladığını anlamadan halkın neden Taliban'a yöneldiğini anlamak zordur. Taliban'ı popülerleştiren ve iktidara getiren söz, kanun ve düzen getireceği sözüydü. Buna rağmen, trajik biçimde vahşete maruz kalmış bir toplumdan doğan Taliban, bu topluma daha da vahşi davranacaktı. Bahçeler, çeşmeler ve saraylardan oluşan antik bir şehrin mimari yıkıntısı olan Kandahar'daki bir camide bulunan yaşlı bir adam, İkbal Ahmed'e Taliban hakkında şunları söyledi: "Ölüm arasında karanlığın içinde yetiştiler. Öfkeli ve cahiller, hayata neşe getiren her şeyden nefret ediyorlar."

Ahmed Raşid, "Taliban, Afganistan'da daha önce hakim olan ya da 1980'lerdeki cihat boyunca ortaya çıkan ana İslamcı eğilimlerden hiçbirini yansıtmıyor" diye belirtiyor. Orta Asya ve çevresinde İslamı tanımlayan üç ana dürtüden hiçbiri Taliban'da bulunamadı. Geleneksel Orta Asya yollarının, yani Sufilerin gizemli İslamı ve ulemanın bilgin İslamından hiçbirini izlemediler. Ayrıca Cemaat'in liderlik ettiği ılımlı İslamcılara en yakın olan, yirminci yüzyılın başında doğan siyasi İslamcı grubun, yani Müslüman Kardeşler Örgütünün sosyal ve siyasi radikalizminden de esinlenmemişlerdi. Deobandi İslam ideolojileri, Pakistan'dan ithal edilmişti. Taliban'ın uluslararası gündemi, Usame bin Ladin ve el-Kaide ile ittifaktan bir özümseme ve uyarlamaydı, elden düşmeydi. Ahmed Raşid'in sözleriyle, "o zamandan beri Taliban için savaşmış on binlerce Pakistanlı militan ve binlerce Orta Asyalı, Arap, Afrikalı ve Doğu Asyalı, Taliban'ın kendisinin olarak benimsediği İslamcı radikalizmin küresel bir görüşünü yanlarında getirdiler."

Taliban'ı İslamcı bir hareket olarak görenlerle bir kabile (Peştun) hareketi olarak görenler, onları modern bir dünyada modern öncesinin bir artığı olarak kabul ediyorlar. Ama Taliban hakkındaki asıl noktayı gözden kaçırıyorlar: Özel dili ve belli uygulamalarıyla modern öncesini anımsatsa bile Tali-

ban, modern öncesi bir halkın modern emperyalist güçle karşılaşmasının sonucudur. Biri Afganistan'la yakından ilgili bir Afganlı ve diğeri de Amerikalı bir öğrenci olan iki iş arkadaşıma insanlarla gençliği savunmak adına başlayan bir hareketin nasıl olur da ikisine karşı döndüğünü sorduğumda bu sonucu üçlü bir bağlama yerleştirmemi önerdiler. İlk önce Komünistlerin zorla kabul ettirilen cinsiyet eşitliği deneyimi; ikincisi medreselerin geleneksel erkek inzivasını içeren cihat eğitiminin militarizmiyle birleşmesi ve son olarak da Taliban liderlerinin mücahitlerin kötü örneğini izleyerek üyelerinin ırza geçenlere dönüşebilecekleri korkusu. İkbal Ahmed, tarihsel olarak yüksek ölçüde yerinden yönetilmiş ve yerelleştirilmiş bir yaşam biçimine uyarlanmış ama Soğuk Savaş sırasında iki çok merkezileştirilmiş devlet projesine tabi kılınmış Afgan halkının trajedisini anladı: Birincisi Sovyet destekli Marksizm; ardından CIA destekli İslamlaştırma. "Savaşın ideolojileri –marksizm ve fundamentalizm– Afgan kültürüne yabancıdır," diye yazıyordu 1991'de. "Afganistan, farklı ve çoğulcu bir toplumdur; merkezileştiren, bütüncül gündemler ona uygun değildir."

Müslüman Dünyasının Ödediği Bedel

CIA, Orta Asya'daki İslamla terör arasındaki bağlantıyı güçlendiren ve radikal İslamcılara uluslararası erim ve tutku sağlayan anahtardı. Eğittiği ve desteklediği gruplar, üç konuyu kucaklıyordu: Terör taktikleri, siyasi ideoloji olarak kutsal savaş ve birleşik kimlikler edinen uluslar ötesi savaşçıların askere alınması.

Afganistan Savaşı'nda eğitilen on binlerce cihat savaşçısı, savaşın sonunda etrafa saçıldı. Farklı yerlerde meydana gelen sonraki gelişmeler, Afgan cihadının genel etkisi ve yerel tarihlerin ve yerel yakınmaların önemine tanıklık ediyorlar. Af-

ganistan Savaşı Ebul A'la Mevdudi ve Seyyid Kutb'un rüyasını gerçekleştirdi: Cezayirli-Afganlılar, Mısırlı-Afganlılar, Endonezyalı-Afganlılar, Filipinli-Afganlılar, İngiliz-Afganlılar, vs.'nin uluslararası cihat öncü kuvvetini eğitip birleştirdi. Öncü kuvvetin önemi, üyelerinin ideolojik ve siyasi görüşlerini biçimlendiren bir deneyimi paylaşmalarıydı. Ama ortak görüş, yerel bir yandaş grubunu garantileyemezdi. Bunu geliştirmek, öncü kuvvetin yerel meseleleri ele almasını gerektiriyordu. Şu tek gerçek, suçla siyasi terör arasındaki ayrımı açıklıyor: Suçtan farklı olarak siyasi terör, halk desteğini davet etmelidir. Terör örgütlerine bu desteği reddetmek teröristlere yandaşlar edinmek için bu kadar çok fırsat sunan şikayetlere –ve böylece sorunlara– hitap etmeyi gerektirir. Suçtan farklı olarak terörle, askeri olarak değil siyasi olarak savaşılmalıdır. Terörün ve teröre karşı savaşın siyasi boyutu, Cezayir ve Mısır'daki son olaylarla en iyi vurgulanmaktadır.

Cezayir

Cezayir, 1991'deki bağımsızlıktan sonra ilk ulusal seçimlerinde İslami Kurtuluş Cephesi (FIS) ilk turda 231 koltuktan 180 koltuk kazandı. İki yüzden fazla koltuk için karar vermek amacıyla ikinci tur 16 Ocak 1992'de yapılacaktı. Laik bir kurum olan hükümetteki Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) ve ordu endişeliydi: İslamcılar zaten çoğunluğu elde etmek için yirmi sekiz koltuğa daha ihtiyaç duymakla kalmıyordu, üstelik Cezayir'in anayasasını yeniden yazmalarını sağlayacak üçte ikilik çoğunluğu kazanmaları olasılığı da büyüktü. Ordu meseleye el koydu, seçim sürecini geçersiz kıldı ve iktidarı ele geçirdi. Endişeli olanlar yalnızca Cezayir'in iktidar partisi ve ordusu değildi; endişelerini Cezayir'in eski sömürge gücü Fransa da paylaşıyordu. Sol kanadın bir çoğu da dahil olmak üzere Fransa'daki siyasi toplumun önemli sektörleri –"İslam-

cı-faşist" olarak tanımladıkları– FIS'in iktidara gelmesini önlemek için Cezayir'deki seçim sürecinin geçersiz kılınması talebini destekliyorlardı.

FIS demokrat değildi, ama FLN ve ordu da değildi. Ancak FIS, Cezayir halkının çoğunluğunun desteğine sahipti. FIS'in yükselişi bir İslamcı unsurun siyasete girişine işaret ediyordu, ama bu unsur siyasi terörle eşleştirilemezdi. Siyasi İslamla siyasi terör arasındaki ayrım, seçim sürecinin geçersiz kılınması, İslamcılarla laikler arasında vahşi bir iç savaşın başlangıcı için ve, bu bağlamda, farklı İslamcı siyasi eğilimler arasındaki bir yarışmaya sahneyi kurduğunda berraklaştı. Parlamento yolu kapatıldığında bu yolda öncü olan FIS liderleriyle Cezayir'de bir İslam devleti kurmanın tek yolu olarak silahlı bir cihada çağıran Silahlı İslamcı Grup (GIA) ve diğer örgütler arasında iktidar için bir tartışma ve mücadele ortaya çıktı.

Cezayir bağımsızlık hareketinin ünlü bir şahsiyeti olan Şadli bin Cedid, 1979'dan Ocak 1991'deki istifasına kadar üç dönem devlet başkanı olarak görev aldı. Her biri silahlı bir mücadelenin ürünü olan iki farklı nesil, Şadli sonrası krizde aşırı İslamcı grupların oluşumun anahtarıydı. Daha yaşlı nesil, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız sömürgeciliğine karşı ulusal bağımsızlık için Cezayir'in yaptığı özellikle vahşi silahlı mücadele tarafından biçimlenme eğilimindeydi. Cezayir'den gelen raporlar, hükümetin İslamcı isyanı bastırmak için tümüyle acımasız çabalarını doğrulamakla kalmıyor aynı zamanda İslamcılara atfedilen bu katliamların ne kadarının aslında bir ajan provakatörün işi olduğu konusundaki sorulara da yol açıyor. Her zaman olduğu gibi, devlet terörüyle toplumsal terör arasındaki bağlantıyı göz ardı edemeyiz. Toplumda terörün artışı söz konusu olduğunda eski Afganlı-Cezayirli askerlerin etkisi daha önemli gibi görünüyor. Cezayirli sosyolog Mahfoud Bennoune, "Cezayir'deki terör hareketinin çekirdeğinin, Afganistan'da savaş deneyimi elde ettiği" konu-

sunda ısrarlıdır. Cooley, "savaş deneyimine sahip 600 ilâ 1000 Cezayirlinin eve döndüğünü" tahmin ediyor. 1990'larda Cezayir'den Los Angeles Times için bilgiler sağlayan John-Thor Dahlburg, daha önemli eski askerlerin biyografilerini bir araya getirmiştir; bunlardan üçününki aşağıda verilmiştir.

Afganlı-Cezayirli sıralardan ortaya çıkan belki de en önemli lider Kamerredin Kherbane'ydi. Kherbane, Afgan cihadına katılmak için 1983'te Cezayir ordusundan ayrılmıştı. Orada Usame bin Ladin ve bir destek grubu olan İslamcı Kurtuluş Örgütü'nün temsilcileriyle tanıştı ve onlarla Cezayir'de bir İslam devleti için mücadeleyi başlatacak bir "Afgan Lejyonu" oluşturma olasılığını tartıştı. Kherbane, FIS'in sürgündeki yürütücü konseyinde hizmet etmeyi sürdürdü. Bu askerlerden bir diğeri, "Tayeb el-Afgani" (Afganlı Tayeb) olarak bilinen kötü şöhretli Aisa Messaoudi'dir. Messaoudi, 1989'dan sonra Afganistan'dan döndü ve FIS'in etkin bir üyesi oldu. 1991 seçimleri iptal edildikten sonra Tunus sınırındaki palmiyelerle çevrelenmiş bir vaha olan Guemar'daki bir kışladaki sınır muhafızlarının silahlı katliamını düzenledi. Bu vahşi olay, hem Cezayir'deki silahlı ayaklanmanın ve iç savaşın başlangıcına hem de kötü şöhretli GIA'nın doğuşuna işaretti. Dahlburg, grubun "Afganistan'da Ruslara karşı kullanılan aynı taktikleri" kullandıklarını bildirdi: Kurbanlarını bıçaklar ve kılıçlarla ölesiye parçalayıp başkalarını pürmüzlerle yaktılar.

İç savaşta terör kullanımıyla ilgili tanımında anahtar olan bir diğer GIA lideri, Si Ahmad Mourad, ya da diğer adıyla Cafer el-Afgani'ydi. Mourad, hedef alınanların sıralarını hükümet görevlilerinden sivillere –yabancılar, entelektüeller, gazeteciler, kadınlar, hatta çocuklar– genişletmesi ve bu saldırılarının vahşetiyle tanındı. Gerekçe basitti: İlgisiz kırsal kitleleri korkutmak için şiddet kullanılmalıdır. Terör kullanımına vurgu, bildirildiği gibi, GIA'deki ilk ciddi kopmalardan

birine, yani ulusal ve uluslararası bölümler arasındaki yarılmaya neden oldu. Milliyetçiler evde korkunç iç savaşını sürdürürken dışa dönük olanlar, kendi ülkelerinde katliam ve kan dökülmesinden korkarak, yurtdışında teröre yöneldiler.

Mısır

Mısır'daki İslamcı siyaset, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün tarihi mirası ve Seyyid Kutb'un ideolojik mirasıyla tanımlanmıştı. Örgütün tarihsel olarak aşırı uç bir örgütten çok reformcu olduğunu gördük. İdeolojik değişiklikleri, Seyyid Kutb'un hapishanede radikalleşmesiyle meydana geldi. Kutb'un hapishane yazıları, Hasan el-Benna'nın reformcu düşüncesinden ayrılmayı ve Hintli İslamcı Ebul A'la Mevdudi ile bağlanmasını oluşturuyordu. Uygulamada bir terörist grubunun gelişmesini anlamak için Mısır'daki radikal İslamcılıkla 1980'lerdeki Amerikan cihadı arasındaki bağlantıları bulmamız gerekiyor. Mısır'ın Amerikan cihadına dahil olması, Enver Sedat'ın Mısır'ı Sovyet yandaşlığından Amerikan yandaşlığına geçirmek konusundaki kararlılığından kaynaklanıyordu. Pakistan ve Suudi Arabistan'dan sonra Amerikan cihadının şevkli bir destekleyicisi haline geldi. Ama istihbarat servislerinin Amerikan cihadına katılmak için gönderdiği İslamcı askerler için Sedat'ın bağlanımı, İsrail'le bir barış anlaşması imzalama istediğinde yalanlanmıştı, çünkü böylece yalıtılmışlığına katkıda bulunarak Filistin davasına ihanet etmişti. İronik biçimde Sedat, Mısır devlet desteği Afgan cihadı için doruğuna ulaştığı bir anda Ekim 1981'de cihatçılar tarafından öldürüldü.

Cihatçı grupların liderlerinden biri de ülkenin önde gelen üniversitelerinde eğitilmiş bir cerrah olan Ayman el-Zevahiri'ydi. Sedat suikastından kısa bir süre sonra el-Zevahiri Mısır'dan kaçıp Usame bin Ladin'e katılmak için Peşavar'a

ulaştı. Körfez Savaşı ve Amerikan birliklerinin Suudi Arabistan'a girişiyle el-Zevahiri'nin Sedat'ın İslamcı davaya ihanet ettiği görüşü, Suudi Sarayı hakkında benzer bir görüşte olan bin Ladin tarafından paylaşılıyordu. Sovyetler Birliği'nin düşüşünden sonra ortaya çıkan tek kutuplu dünya, el-Kaide liderliğinin eski destekçisi Amerika'yı nasıl gördüğü konusundaki radikal değişimi kuşkusuz etkilemiştir. El-Zevahiri anılarında Afgan cihadını "Müslüman mücahitlerinin artık yerküre üzerinde tek hakimiyete sahip süpergüce, yani ABD'ye karşı beklenen savaşlarını sürdürmeye hazırlanmak için çok önemli bir eğitim" olarak gördüğünü yazmıştır.

Güvenlik görevlilerine göre Afgan gerilla kamplarında eğitilmiş olan Mısırlı bir suikastçı, 17 Kasım 1997'de beş başka suikastçıya liderlik ettiği Yukarı Mısır'daki Luksor'un Nil kıyılarında elli sekiz yabancı turist ve en az dört Mısırlının kitle cinayetinde Afgan-Mısır kamuoyunun dikkatini çekti. Cezayir'de olduğu gibi teröristlerin kullandıkları yöntemler –boğaz kesme ve karın deşme– vahşiydi ve Afgan cihadında eğitildiklerini gösteriyordu. Luksor saldırısı tek bir olay değildi; bu saldırı 1996 ve 1997'de en az 150 silahsız sivilin katledilmesinin ardından gelmişti – bazı vakalar arasında, Mısır polisine göre, "Afganlı eski savaşçılar" tarafından yönetilen cinayetler de vardı.

Cihat savaşçılarına öğretilen becerilerden belki daha önemlisi, askerle sivil arasındaki ayrımı yok eden ve hedefe saldırının zafer elde etme şansını artırdığı sürece herhangi bir hedefi haklı çıkartan eğitimdi. Yabancı ya da yerli, entelektüel ya da asker, hakim ya da polis memuru, kadın ya da erkek, çocuk ya da yetişkin, hepsi de av olarak düşünülüyordu. Amerikan cihadı için gönüllü olarak kaydedilen herkes, her türden kişiliğe sahipti: Adanmışlıkla hareket eden dürüst inananlardan macera arayan işsiz gençlere, kurban arayan acımasız suçlulara kadar. Herkes yeni akıl hocalarının öğrettiği terör tak-

tiklerini uygulamaya hevesli değildi. Geçmiş deneyime bağlı olarak, suçlular ve serseriler gibi bazıları bu becerileri başkalarına göre uygulamaya daha hazırdı. Bu durum da, orijinal Afgan biçimine özgü olana oranla Amerikan cihadının kalıntılarının neden daha çok vahşete yol açtığını açıklayabilir.

Sivillere karşı şiddetin meşrulaştırılması, CIA el kitabının, basit ya da dolaylı olarak sınıflandırıp "stratejik sabotaj"da eğitim olarak adlandırdığı bir şeyin doğrudan sonucuydu. El kitabı, basit sabotajı "tesislere, ürünlere veya tedariklere zarar vermek ya da bunları yok etmek için bireylerin ve küçük grupların kişisel ve gizlice engellenmesi" olarak ve dolaylı sabotajı düşman bölgesinde üretimi azaltmanın farklı yolları olarak açıklıyordu. Basit sabotajın bir bölümü, "yıkım ve kundakçılık"ta eğitimi içeriyordu. Stratejik sabotajın daha önemli, basit ve dolaylı biçimleri, düşmana verilen sivil desteği baltalamanın iki farklı yönü arasında ayrım gözetiyordu aslında. Kadınlara karşı uzun süredir gerçekleştirilen terör biçimleri –kaçırma ve tecavüz– Afgan cihadının kayıtlarında "zorunlu evlilikler" olarak resmileştirilmiş ve böylece normalleştirilmiştir. "Sık sık" diye yazıyor Cooley, "bu aynı teknikler, 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yılların başında eski 'Afganlı' Arap askerler dönmeye başladıktan sonra Yukarı Mısır ve Cezayir'deki İslamcı asiler arasında görünüyor."

Bugün tanık olduğumuz İslamcı terör, İslam tarihinin bir doğal gelişiminden çok üçlü bir birleşimin sonucu bir değişimdir: İdeolojik, örgütsel ve siyasi unsurların. İdeolojik unsur, İslamcı entelektüellerle (Mevdudi, Kutb) savaş sonrası dönemde silahlı mücadeleyi kucaklayan farklı Marksist-Leninist idealler arasındaki bir karşılaşmanın ürünüydü. Örgütsel unsur, Afgan cihadını sözde özel uluslararası bir haçlı seferi olarak örgütleme konusunda verilen Amerikan kararının doğrudan sonucuydu. Siyasi unsursa, Soğuk Savaş'tan sonra ortaya çıkan ve 11 Eylül'den sonra hızlanan bir eğilim olan İsla-

mın canavarlaştırılmasının ve terörle eşitlendirilmesinin bir sonucudur. Bu canavarlaştırma görüşü, sömürge sonrası İslam dünyasında tarihsel temellere dayanan bir modernliğin mümkün olup olmadığını sorguluyor. En iyi Bernard Lewis'le özdeşleştirilen bu görüş, modernliği laiklikle, laikliği Batılılaşmayla ve Batılılaşmayı buyruk altına almakla eşleştirir. İslamla modernlik arasında gerekli bir çelişki gördüğü için bu görüş aynı zamanda Müslüman halklarının yaşadığı her yerde modernlikle demokrasi arasında gerekli bir çelişki de görür.

Soğuk Savaş ve Radikal İslam

Yirminci yüzyıl siyasi İslam içinde üç ince ayrım gördü. Birinci ayrım, reformcularla radikaller arasındaki bölünmedir. Radikaller, devlet iktidarını ele geçirmeden anlamlı sosyal bir reformun mümkün olmayacağına inanıyorlar: İşte bu nedenle radikal İslamcı söylemde cihat merkezdedir. İkincisi, biri toplum-merkezli, diğeri devlet-merkezli olmak üzere radikalizmin iki kolu arasında derinleşen bir uçurumdur. Toplum merkezli İslamcılar, adalet için mücadeleyi (cihat) devlette demokrasi (içtihat) için mücadeleyle dengelediklerini iddia ederken devlet merkezli İslamcılar, halkın örgütlenmesine ve eylemine pek güvenmiyorlar ve içtihat kapılarının sonsuza dek kapatıldığına inanıyorlar. Görüşleri, adaletin gerçekleştirilmesini için kararlı bir kendini adanmışlıkla tanımlanmıştır. Son olarak Soğuk Savaş, devlet merkezli siyasi İslam içinden, sera örneğine benzer biçimde, terör unsurları yetiştirdi. İslamcı terör, bugüne kadar iki düşman görüşü birleştirdi: Vahşi biçimde hapishanelerde baskı altına alınan Kutb gibilerinin öne sürdükleri çağdaş İslamcı devletlere karşı derin bir düşmanlık ve terörist gruplarının paylaştıkları, halk örgütlenmesi ve eylemlerine karşı derin bir güvensizlik.

İşte bu nedenle İslamcı terörü radikal İslamcılıktan ayırmak önemlidir. Yirminci yüzyıldaki radikal İslamcı sosyal hareketler, çifte bir ikileme etkili bir yanıt aramanın bir parçasıydı: Bu ikilemin unsurları emperyalist işgal ve sosyal reformdu. Mısır'daki Müslüman Kardeşler Örgütü gibi bu hareketlerin çıkış noktası reformdu. Manevi konularda doktrine dayanan bir yanıt değil, bu dünyevi ikileme siyasi ve sosyal bir yanıt arıyorlardı. Din adamları sınıfından çok entelektüellerin harekete geçirdiği bu hareketler, İslamın "yalnızca bir din" değil, daha çok sosyal varoluşumuzun bütün yönlerine hitap eden siyasi bir ideoloji olduğunu iddia ediyorlardı. İslamın meselesi yalnızca tanrıbilim ve etik değil, aynı zamanda siyaset ve kanunlar, ekonomi ve sosyal adalet, hatta dış politikadır. Yirminci yüzyıl başlarındaki Hindistan'da şair ve düşünür Muhammed İkbal'ın yaptığı gibi uluslar üstü bir Müslüman topluluğun (ümmet) inşa edilmesi çağrısıyla başlamasına rağmen radikal İslamcılık, farklı ulus devletlere uyarlandıkça farklı ulusal çeşitlemeler yarattı. Hizbullah ve Hamas gibi, arada sırada tutarlı bir politika olarak kucaklamadan teröre, yani sivillere karşı şiddete başvurdu. Uluslar üstü bir bağlanımdan devlet sınırları içinde siyasi topluluğun tanımladığı bir yönelime kayma, seçim sürecine girip İslamcı bir devlet oluşturma fikrinden vazgeçen Hizbullah ile FKÖ'yü artık İslama ihanet ettiği için değil daha çok Filistin halkına ihanet ettiği için eleştirmeye başlayan Hamas gibi hareketlerde en çarpıcı biçimde görülmüştür.

Hizbullah

Hizbullah'ın kurulması, İsrailllilerin Haziran 1982'de Lübnan'ı işgallerine ve daha sonra batılı birliklerin Çok Uluslu Kuvvetlerin (MNF) bayrağı altında ülkeye girişlerine doğrudan bir tepkiydi. İran bu işgale Suriye'nin kontrolü altındaki

Beka vadisine bin beş yüz Devrimci Muhafız göndererek yanıt verdi. Kısa bir süre sonra Hizbullah, gizli bir biçimde İran desteğiyle örgütlendi. Hizbullah'ın kısa tarihi, iki aşamaya bölünebilir. İlki yani İsrail işgaline karşı askeri direniş, 1982'den İsrail'in güney Lübnan'dan çekildiği yıl olan 1985'e kadar sürdü. Bu dönemde Hizbullah iki örgüt yarattı: "Batılı ve İsrailli hedeflere karşı intihar saldırılarından" sorumlu İslami Direniş ve "güneydeki İsrailli birliklere karşı daha geleneksel saldırılar yapan" İslami Cihat. Bu ilk aşamada Hizbullah, Lübnan'dan daha büyük bir İslamcı devletin bir parçası olarak İslam hukuku tarafından yönetilen İslamcı bir cumhuriyet kurmayı hedefliyordu.

Hizbullah'ın ideolojik ve siyasi yönelimindeki devletle ilgili laik bir düşünceye doğru değişim, bölgedeki iki önemli değişikliği izleyen liderlik mücadelesinin sonucuydu. Birinci değişiklik İsrail'in Lübnan'ı işgalinin sona ermesi ve, bundan sonra da, Lübnan'daki Şii topluluğunun siyasi liderliği için mücadele eden iki örgüt, Hizbullah ve Amal, arasındaki iç savaşın (1985-1989) bitmesiydi. İkinci değişiklik, daha az bir ideolojik siyasi yönelime yol açan, Ayetullah Humeyni'nin ölümünden sonra İran'daki liderlik değişikliğiydi. Şeyh Fadlallah'ın altında Lübnan'daki yeni parti liderliği, "Müslümanlarla Hıristiyanların paylaştıkları değerler üzerinde... Hıristiyanlarla sürekli bir diyaloga çağrı yapıyordu ve Hizbullah yetkilileri, açık terimlerle tanımlamadan, böylece de sistemin özelliklerini tartışmaya açan, mezhepler üstü bir sistem oluşturmaya çağırıyordu." Bu çağrı, Lübnan'daki siyasetin laikleştirilmesine çağırmakla eşdeğerdi. Lübnan'ın 1992'deki parlamento seçimlerinde, "yirmi yıldan fazla bir süredir ilk açık seçimler"de Hizbullah, desteğini genişletme çabasıyla hem Sünni hem de Hıristiyan, ama Şii olmayan adayları destekledi. İki Sünni ve iki Hıristiyan adayınki dahil Hizbullah sekiz koltuk kazandı.

Hizbullah olayı, Cezayir'deki çağdaş iç savaşından alınan dersi güçlendirmektedir: Reform, dıştan zorlanarak değil içten oluşturularak daha iyi sonuç vermektedir. 1991 seçiminin sonuçlarına saygı göstermeyi reddetmenin tetiklediği Cezayir'deki demokratik sürecin iptali, seçim sonucunun iktidarı dini aşırı uçlara teslim edeceği ve sonunda da hem laikliği hem de demokrasiyi tehlikeye atacağı korkusuna yol açmıştı. Bu durum, muhaliflerine aynı hakları reddedecek Komünistlere iktidarı teslim edeceği korkusuyla Vietnam'daki demokratik süreçten benzer bir kaçınmayı anımsatıyor. Bu tür bir muhakeme, demokratik süreçlerle demokrasi dışı sonuçlar arasındaki gerilimin her demokraside bulunduğu gerçeğini göz ardı ediyor; böylesi bir durum en son 2000 yılı Amerikan seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Bu tür bir muhakeme demokrasiyi iptal etmek, demokrasiyi baltalayabilecek sonuçlar karşısında bu süreci yerleştirmek amacıyla etkili önlemleri oluşturmak için ileri sürülemez. İkinci olarak, bu muhakeme laikliği zaten mevcut kurumsal bir düzenlemeyle, özellikle on yedinci yüzyılda başlayan Avrupa siyaset hayatını tanımlayan türde bir düzenlemeyle eşleştiren bir dogmayı gizler. Farklı kültürler (şimdi uygarlıklar deniliyor) için küresel birlikte varoluşun tek biçiminin paralel varoluş –yani hoşgörü– olduğu düşüncesine dayanan bu dogma, kuşkusuz olgunlaşmamıştır ve taahhüt ve eleştiriye vurgu yapan diğer tarihsel olasılıkları tüketmemektedir.

İran

Cezayir ve İran, çağdaş tarihte radikal siyasi İslam için birbirine zıt iki örnektir. Her ikisi de –ister dinsel ister laik– sosyal hareketlerin özerk bir biçimde iç ideolojik ve siyasi mücadelelerden geçmeleri gerektiğinin önemini vurguluyorlar. Yasal çerçeveler içinde işlemelerine izin verildiğinde, zorunlu ola-

rak demokratik olmasalar da sosyal ve siyasi hareketler siyasi sürece katılımı genişleterek demokrasi için koşulları güçlendirmişlerdir. Bunun olasılıkları, yaygın İslamcı hareketin hem demokrat taleplere hem de gelişen feminist bir harekete yol açtığı en iyi İran'da görülmektedir. Meseleyi Columbia Üniversitesinde ortaçağ İslamıyla ilgili sosyal tarihçi Richard Bulliet vurguluyor. "Devrimci rejim," diye belirtiyor, "Şah'ın kadınlarla ilgili özgür yasamasını tersine çevirmeye kararlı olarak iktidara geldi" ve "hızla bu amacı yerine getirdi ve kadınların kılık kıyafeti, çalışması ve davranışları hakkında sert kısıtlamalar emretti." Oysa yalnızca "yirmi yıl sonra İran'da etkin bir İslamcı feminist hareket, bir kadının kadın işlerinden sorumlu direktör olarak kabine masasında yerini aldığını ve bir başka kadının da başkan yardımcısı olduğu görüldü." Ayrıca "parlamento, İran evlilik ve boşanma kanunlarını İslam dünyasında en özgür kanun kılan bir yasama kurumu yerleştirmiştir." Bulliet, Cezayir ve İran'ın resmi Amerika'ya iki zıt seçenek sağladığını yazıyor. Hangi seçeneğin kullanılması gerektiği konusunda da oldukça açıktır: "Cezayir, Amerika Birleşik Devletleri tarafından etkin biçimde ya da zımnen desteklenen bölgesel bir ilke olmamalıdır." Aynı zamanda İran, modelden daha çok bir derstir. Ders, demokrasi dersidir: Modernliği İslama ithal edilmiş bir şey olarak düşünmek yerine insan İslamcı toplumların içindeki süreçlerden ortaya çıkan İslamcı bir modernliğin doğuşuna karşı hassas olmalıdır.

İslamcı siyasetleri, iki farklı hareket biçimlendiriyor. Radikal İslamcılar toplumun yeniden örgütlenmesini devleti değiştirmenin tek yolu olarak görürken muhafazakar İslamcılar, ya devleti ya da toplumu değiştirmenin tek yolu olarak iktidarı ele geçirmeyi görüyorlar. Hizbullah ya da Cezayir'deki FIS gibi demokratik, radikal İslamcılar herkesin –kadınlar dahil– kamusal hayata girmesini her zaman beklemezler. Buna kar-

şın muhafazakar hareketler, kadının kamu hayatındaki varoluşuna karşı çıkmakla kalmazlar aynı zamanda şiddetli bir biçimde tarikatçı olma eğilimindedirler. Hem radikal hem de muhafazakar İslamcılar şeriata (hukukun üstünlüğü) uyduklarını iddia ederler, ama şeriatın muhafazakar düşüncesi demokrasi için herhangi anlamlı bir alanı dışlar. Aralarındaki ayrım, yasal ilkelerin değişen tarihsel bağlamların ışığında yorumlanmalarına izin veren kurum içtihada karşı tutumlarında yatıyor. Muhafazakar, devlet merkezli İslamcılar, hukukun üstünlüğünün şevkli savunucularıdır, ama kanunu ilahi bir kanun olarak anlıyorlar ve her türlü demokrasi biçimini bu kanunu yozlaştırıcı olarak görüyorlar. İşte bu nedenle toplum ve devlet merkezli İslamcılar arasındaki gerçek ayrım çizgisinin, hukukun üstünlüğüne bağlanım değil de devlet işlerine halkın katılımıdır.

İslamcı devletçilik farklı yollardan doğmuştur. Birisi iktidarı meşrulaştırmak için sevilmeyen rejimlerin –Ziya'nın Pakistan'daki diktatörlüğü gibi– girişimidir. Diğer yol – bugünlerde ana yol – Orta Asya'daki son Soğuk Savaş projesinin, Amerikan cihadının gösterdiği yoldur. Demokratik bir yarışta popüler destek arama zorunluluğu Hizbullah gibi radikal İslamcı hareketleri ulusal kökler geliştirmeye zorlamışken bu olasılığın yokluğu –ve bazı durumlarda aynı yarışa karşı duyulan korku– devletçi hareketlerin uluslar üstü bir harekete dönüşmelerine yol açtı. Bu tür bir zorunluluk Ziya'nın devletini Amerikan cihadına bağlamakla kalmadı, açıkça tanımlanmış bir düşmanla gizli ağlara katılmak için ailesi ve doğduğu ülkeyle bağları koparan köklerinden olmuş bireylerden oluşan uluslararası bir kadronun oluşmasına da yol açtı.

Bu nedenle, siyasi İslamın geleneksel kültürün bir artığı değil de modern siyasi bir olgu olduğu sonucuna varılabilir. Siyasi İslam'da modern sömürgecilikten önceki çağa kadar insan birkaç uygulama –afyon üretimi, medrese eğitimi ve ci-

hat düşüncesi– ortaya çıkarabilir. Gerçekte afyon, medrese eğitimi ve el-cihat ve el-ekber, "şer imparatorluğuna" karşı küresel Amerikan seferberliğinin hizmetine sunulduklarında modern kurumlar içinde yeniden biçimlendirilip yeniden oluşturuldular.

Siyasi İslam, çoklu ve hatta birbirine zıt unsurlarla çeşitlilik içeren bir harekettir. Toplum merkezli ve devlet merkezli hareketler arasında, her bir tarafta ılımlılar ve radikaller olmak üzere, bir ayrım yapılmasının yararlı olduğunu ileri sürdüm. Siyasette artan bir halk katılımı talep eden bir değişim stratejisine bağlı oldukları ölçüde toplum merkezli hareketler, Hıristiyan kurtuluş tanrıbiliminin esinlediği Latin Amerika'daki sosyal hareketlere benziyorlar. Buna karşın devlet merkezli hareketler, halkın siyasi katılımını tecrit etmeye çalışıyorlar ve –toplumdan ya da toplumun bir sektöründen çok– devleti tarihsel değişimin gerçek öznesi olarak görüyorlar. Alttan gelen halk baskılarına araç olmaktan çok halkın katılımının akışını engellemek için seçkinlerin harekete geçirdiği çabaları yansıtıyorlar.

Devlet merkezli İslamcı siyasi hareketler, terörizmle eşleştirilmemelidir. Otoriter hareketler ulusal sınırlar içinde kapalı kaldığı ve hukukun üstünlüğüne benzer bir şeye –Pakistan'daki Ziya diktatörlüğü, Suudi Arabistan'daki Suudi Sarayı ve Afganistan'daki Taliban gibi– uyduğu sürece terör potansiyeli korunmuş kalır. Terörün doğuşu, hukukun üstünlüğünün aşınmasıyla birlikte gerçekleşir. Yasal bir diktatörlükle yasadışı bir terör arasındaki ayrım, bir yanda Taliban ve diğer yanda mücahitler arasında ayrım yapmamıza yardım edecektir. Afganistan'da, Sovyetler Birliği yenildikten sonra, kurtuluş adına terör Afgan halkı üzerine salıverildi. İkbal Ahmed, Sovyetlerin geri çekilmesinin, mücahitler için, zaferden çok bir karar anı olduğunu gözlemledi. Mücahit grupları, biri diğerinden daha aşırı uç ve ideolojik olmak üzere iki rakip güç

olarak birleşip iktidar için savaştıklarında kendi şehirlerini bombalayıp yok ettiler. Tam da iktidarı ele geçirmeye hazır olduklarında mücahitler, kendi halklarının kalpleri ve akılları nedeniyle savaşı kaybettiler. Bu durum da, bir "kurtuluş" gücünün, tam da iktidarı ele geçirdikleri anda bu iktidarı neden "kurtuluş" savaşına katılmamış olan bir öğrenci gücüne kaybettikleri sorusunun açıklamasıdır. Taliban devleti yönetmeye başladığında uyguladığı vahşet, ana hedeflerinin genç insanlarla kadınlar olduğu katı bir ataerkil yönetim biçimini aldı.

Buna karşı el-Kaide, şiddeti herhangi bir kanunca sınırlanmayan uluslar üstü bir hareketti. Başlangıçta dünyanın düzinelerce ülkesinden toplanan adamlardan oluşan el-Kaide üyeleri, cihat sona erdiğinde dönebilecekleri bir yurtlarının olmadığını gördüler. John Cooley, çoğunun "dönmeye korkan" ve "özel Suudi ve diğer Arap fonlarının finanse ettiği, geleceğin teröristleri için savaş sonrası eğitim programında kalan" Kuzey Afrikalı askerler örneğini veriyor. Kendilerini az çok siyasi hiççiliğe eğimli kılan sosyal bir durumun köksüz, şaşkın ve hayata küskün rehineleri olarak, Reagan'la paylaştıkları bir dille, "şer" olarak tanımladıkları imparatorluğa karşı vurucu güçtüler. Bugünün dünyasındaki özelleşmiş ve küreselleşmiş terör kaynağı olarak uluslararası cihatçılar, Reagan'ın "şer imparatorluğu"na karşı sürdürdüğü haçlı seferin gerçek ideolojik çocuklarıdırlar.

Dördüncü Bölüm

VEKİL SAVAŞINDAN AÇIK SALDIRGANLIĞA

Sovyetler Birliği çöktükten ve Soğuk Savaş sona erdikten sonra bile Amerika'nın militan milliyetçi rejimlere karşı uyguladığı düşük yoğunluklu çatışma, sonraki on yıl boyunca yani 11 Eylül'e kadar sürdü. Reagancı bir bakış açısından bu kesinlikle anlamlıydı. Gerçek savaş tehdidinin Avrupa'nın ovalarında değil de, başarılı isyanların, Sovyet vekillerinden başka bir şey olmayan (diye iddia ediliyordu) militan milliyetçi rejimlere yol açtıkları Üçüncü Dünyada olduğu sonucuna varan Reagan yönetimi değil miydi? Reagancı yanıt vekil savaşıydı. Henry Kissinger'in uyguladığı ve "Asyalı çocuklar, Asya savaşları yapmalıdır" diyen Nixon Doktrinine dayanarak bu yanıtın etkisi, Amerikan savaş stratejisini yeniden tasarlamaktı. Bu strateji, Avrupa'da Sovyet kara birlikleriyle olası karşılaşma yerine Üçüncü Dünya'daki militan

milliyetçi rejimlere karşı düşük yoğunluklu çatışmalar sürdürmeye hazırlanıyordu.

11 Eylül'de yöntem düşük yoğunluklu vekil savaşından yüksek yoğunluklu doğrudan savaşa doğru sert bir biçimde değişti. Bu değişimi, 11 Eylül sonrası Amerika'da ortaya çıkan siyasi iklim olası kılmıştı: Güvenlik sorunu olmakla kalmamış bu meseleyi, dünyanın büyük çoğunluğu başlangıçta anlayışla karşılamıştı. Bush yönetimi için bu durum, Soğuk Savaş'ın kısıtlamalarını üstünden atıp militan milliyetçiliğe karşı av sezonunu açmak için yegane fırsattı. Bu bakış açısından militan milliyetçiliğe karşı bir savaş, Soğuk Savaş'ın bitmemiş işini tamamlayabilirdi. Militan milliyetçiliği yok etme hevesi, "rejim değişikliği" ve –gerçek Reagancı biçimde– "demokratikleşme" için bir çağrı olarak özetlendi. İki yıldan kısa bir süre içinde Amerika Birleşik Devletleri Taliban'ın yönettiği Afganistan'ı işgalden Saddam Hüseyin'in yönettiği Irak işgaline geçiverdi. Taliban el-Kaide'yi barındıranlar olarak gösterilirken Irak işgalini 11 Eylül terörüyle bağlamak konusunda pek az meşru çaba vardı. Bunun nedeni, "terörle mücadele"nin yaygın olarak paylaşılan güvenlik endişelerinden militan milliyetçiliği hedeflemeye yönelmesiydi.

Soğuk Savaş'ın sonunda 11 Eylül'e kadar süren kabaca on yıl içinde vekil savaşının aldığı yol, en iyi biçimde Irak'la ilgili ortak çıkar aydınlatılarak açıklanır. Amerika'nın Vietnam sonrasında düşük yoğunluklu vekil savaşıyla meşguliyeti, Irak'ta doruğa ulaştı; burada tamamen yeni çok yönlü bir vekalet biçiminde sürdürüldü ve "gıda karşılığında petrol" programıyla yumuşatılan, BM yaptırımları biçimini alarak insani müdahale diliyle haklı çıkarıldı; ama bedelini yüz binlerce masum çocuk hayatıyla ödedi. 11 Eylül'den sonra Afganistan'dan daha çok Irak, BM'nin salonları dahil uluslararası muhalefetin ortasında yüzsüz bir ABD müdahalesi için gerçek fırlatma rampası oldu.

Irak: Savaşta ve Barışta Toplu Cezalandırma

1980'li yıllardaki Irak-İran Savaşı'ndan BM yaptırımlar rejimine kadar geçen yirmi yıllık vekil savaşı, Irak'ın işgali için bir temel dayanak sağlayarak bölgede ABD stratejisindeki yeni bir gelişmeyi vurguluyor. Irak-İran Savaşı'na karşı ABD'nin tutumu, her iki tarafı zayıflatmak için yerel bir çatışmayı besleme ve sürdürme konusunda büyük güçlerin zamanla sınanmış bir stratejisini anımsatıyorsa Körfez Savaşı'nı izleyen yaptırımlar rejimi, düşük yoğunluklu çatışma tarihinde önemli bir gelişmeydi: İlk kez vekil, çift taraflı değil çok taraflıydı. Yaptırımlar rejimi, Amerika Birleşik Devletleri'nin BM'yi çok taraflı bir vekile dönüştürme başarısını gösterirken Irak işgali, bu yaklaşımının sınırlarını ve, son olarak da, başarısızlığını gösteriyordu.

Irak'ın ABD'nin Ortadoğu'daki stratejisi için nasıl merkezi bir konum haline geldiğini anlamak için 1979'daki İran'a dönmeliyiz. Savaş sonrası ABD dış politikasının, İslamın Komünist karşıtı ve milliyetçi karşıtı güç olduğu varsayımı üzerinde işlediğini gördük; İran Devrimi, Amerika Birleşik Devletleri'ne milliyetçi bir İslamcı rejimi göstererek bu varsayımı değiştirdi. İran milliyetçiliğini ve onun örneğindeki gücü tecrit etmek için Amerika Birleşik Devletleri Irak'a yöneldi. O dönemde ne Saddam Hüseyin'in ülkesindeki vahşi diktatörlüğü ne de modern ve bağımsız bir devlet yaratma kararlılığı pek bir önem taşımıyordu. Amerika Birleşik Devletleri ile Irak arasındaki ilişki, izleyen yirmi yılda üç aşama tarafından belirlenmiştir. Birinci aşama, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı İran'a karşı desteklediği bir ittifaktı, ama aynı zamanda bu ittifak, savaşı hızla sona erdirmek yerine sürdürmek için oluşturulmuş bir kurguydu. İkinci aşama, yani Saddam'ın Kuveyt'i işgalini izleyen Körfez Savaşı, bir intikam savaşıydı. Üçünü aşama, BM büroları aracılığıyla gerçekleştirilen

düşük yoğunluklu, vahşi ve yüksek kayıplı seferdi; gerçekte bu sefer, çoğu beş yaşın altında çocukların, resmi olarak gerçekleştirilen ve resmi olarak onaylanan bir soykırımından başka bir şey değildi.

22 Eylül 1980'de, Saddam Hüseyin heyecanlı bir ABD desteğiyle İran'ı işgal ettiğinde ABD'nin Vietnam'ı işgalinden bu yana ilk defa kimyasal silahların kullanıldığı bir savaşı başlattı. *New York Times*'tan Nicholas D. Kristof, "ABD'nin 1978'den 1988'e kadar Irak'a yedi nesil şarbon gönderdiğini" bildirdi. Kimyasal ve biyolojik ajan kullanma eğitimi, Iraklı subaylara daha 1960'lı yıllarda verilmişti. 1960'lı yılların sonunda yayınlanan resmi bir ordu mektubu, "ABD ordusunun 1957'den 1967'ye kadar 19 Iraklı subayı ABD'de saldırgan ve savunmacı kimyasal, biyolojik ve radyolojik savaş için eğittiğini" belirtiyordu. Irak ABD kimyasal ve biyolojik silahlarına eriştiğinde ABD ordusu, bu silahların yalnızca daha ucuz değil, aynı zamanda daha insancıl oldukları reklamını yapıyordu. Harvard-Sussex Kimyasal-Biyolojik Savaş Silahlanma ve Silahsızlandırma Programının eş-direktörü Harvard profesörü Matthew Meselson şunları açıklıyor: "Savunulan tez, bir savaşta daha az Amerikalının hayatını kaybetmesiydi, çünkü düşman hemen yok edilecekti."

Ayrıca Foreign Policy'nin Şubat 2003 basımındaki bir rapor, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a Kürt milisleri ve İran birlikleri ile ilgili uydu görüntüleri sağladığını söylüyor, böylece Iraklılar her ikisini daha etkili hedef alabileceklerdi. Reagan'ın Saddam'la flörtünde rol alan önemli bir kişi, 11 Eylül'den sonra Irak konusunda en şahin kesilenlerden biriydi: Reagan'ın elçisi olarak Aralık 1983'te Saddam'la ve o zamanın dışişleri bakanı olan Tarık Aziz'le 24 Mart 1984'te, tam da BM'nin Irak'ın İran birliklerine karşı zehirli gaz kullanımıyla ilgili raporunu açıkladığı günde, buluşan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld.

Amerika'nın Saddam Hüseyin'e karşı yardımı ticari kredilerden siyasi korunmaya kadar uzanıyordu. Saddam Mayıs 1987'de Irak'taki Kürt azınlığına karşı gaz kullanmaya başladığında Amerika Birleşik Devletleri Irak'a zaten yılda 500 milyon dolar değerinde yardım sağlıyordu. Kimyasal silah kullanımıyla ilgili kamuoyuna yapılan açıklamalara rağmen Amerika Birleşik Devletleri rejime yardımını ikiye katladı. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, konunun BM Güvenlik Konseyinde ele alınması çabalarını engelledi. Ama Saddam Hüseyin'in güçleri Iraklı Kürtlere karşı ikinci kez zehirli gaz kullandığında, İran'la Eylül 1988'de yapılan ateşkesten sonra, vahşet Amerikan basını dahil yaygın biçimde yayınlandı. Suçu kabul etmeye zorlanan Amerika Birleşik Devletleri, BM yanıtının olayı doğrulamak için doğruları araştıran bir ekiple sınırlanmasını talep etti.

Amerika Birleşik Devletleri'nden kimyasal silahlar, yalnızca hedeflenenlere atılmakla kalmadı. 1991 Körfez Savaşı sırasında en az bir olayda 100.00'den fazla Amerikan askeri, ABD ordusu Khamasiyah'ta kimyasal silah tesislerini yanlış bir biçimde havaya uçurduğunda Sarin sinir gazına maruz kalmıştı. Bugün yüz binlerce Körfez Savaşı gazisi hasta –tahminler "Irak'ta savaşan askerlerin yarısı kadar" diye belirtiyor– birçoğu Körfez Savaşı Sendromu olarak bilinen bir dizi semptom gösteriyor. Ağustos 2003'te 100.000'den fazla Körfez Savaşı gazisi adına "Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarını hem İranlılara hem de kendi halkına karşı etkin olarak kullandığını bilerek 1980'li yıllarda Irak'a kimyasal silah programında yardım etmekle suçlanan 11 şirket ve 33 banka"ya bir dava açıldığında Irak'ın şu anki işgalinden sonra olaylar kamuoyunun dikkatine sunuldu.

Amerika Birleşik Devletleri ile Saddam Hüseyin arasındaki bu ittifak, Bağdat ve Tahran'daki Baas ve İslamcı rejimlere bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Biri laik diğeri dinci

olmak üzere iki milliyetçilik biçimi olarak bölgede devlet oluşturmanın daha başarılı denemelerini temsil ediyorlardı. Washington'un savaşta Bağdat'ı desteklemesi hangisini daha büyük tehlike olarak gördüğünün işaretiydi. Ama Washington'un gerçek stratejik hedefi, her ikisini de ortadan kaldırmaktı. Bunun ardındaki düşünceyi Kissinger utanmazca Irak-İran Savaşı'nın ortasında seslendirmiştir, belki de zaten artık görevde olmadığı için: "Birbirlerini öldürmelerini umuyoruz."

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, ittifakı sona erdirdi. Hüseyin, Amerika Birleşik Devletleri ile ittifakın koşullarını ihlal eden her rejimin ödemesi gereken bedele örnek oldu. 1991 Körfez Savaşı, aslında bir cezalandırmaydı. Bu savaş Amerika Birleşik Devletleri'nin Laos'ta 1964'ten 1974'e kadar süren uzun savaşta oluşturduğu askeri doktrini ilk kez kullanmasıydı: "'Kaçınılmaz zayiata' önem vermeden kara kuvvetlerinin yokluğunu tahmin edilmeyen yoğunlukta hava bombardımanıyla karşılamak." Siyasi ön koşul, Laos'ta olduğu gibi kaçınılmaz zayiatın halka açıklanmamasıydı. Ardından "güneyin ormanlarında Ho Chi Minh yolunu" ve "kuzeydeki Jars Ovasının yoğun nüfusa sahip alanlarını yakarken" bombalama Amerika Birleşik Devletleri'ndeki savaş karşıtı çevrelerde büyük bir endişe yarattı. Bir grup Cornell Üniversitesi bilim adamı bombalamanın uluslararası kanunlara göre orantılılık ilkesini –yani "verilen hasarla hedeflenen askeri kazanç arasında makul bir orantının varolması" ilkesini– ihlal ettiğine işaret etti. Bilim adamlarının raporunun girişinde Pulitzer Ödülü sahibi New York Times muhabiri Neil Sheehan şu sonuca varıyor: "Hava savaşı, Amerikan hükümeti ve liderleri açısından büyük bir savaş suçu oluşturabilir." Orantılılık ilkesi ya da sivil halk için sonuçları dikkate alınmayan işte bu hava bombardımanı doktrinini Amerika Birleşik Devletleri Irak'taki Körfez Savaşı'nda, sonra Kosova ve ardından Afganistan'da uyguladı.

Körfez Savaşı az sınırlamayla yapıldı ve süreç içinde Amerika Birleşik Devletleri birçok savaş suçu işledi. Eski başsavcı Ramsey Clark, yönetimi patlayıcılardan fakirleştirilmiş uranyuma ve misket bombalarına kadar "uluslararası kanunları ihlal ederek her türlü silahı" kullanmakla suçladı. Irak'ın altyapısı kapsamlı olarak hedeflendiği için "kaçınılmaz zayiat" olarak açıklanıveren sivil kayıplar pek önemsenmedi. Aynı zamanda Irak'ta bir Harvard ekibinin de koordinatörü olan Kanadalı doktor Eric Hoskins 1991 bombardımanının "Irak'taki insan hayatının sürmesi için hayati olan her şeyi –elektrik, su, kanalizasyon sistemi, ziraat, sanayi ve sağlık hizmetleri– etkili biçimde yok ettiğini" bildirmiştir. New York Times'in baş diplomasi muhabiri olan Thomas Friedman, Amerika Birleşik Devletleri için "en iyi dünyanın" bir başka Saddam benzeri diktatörün, "Saddam Hüseyin'siz demir yumruklu bir Irak cuntası" olacağını açıkça iddia etti. Ama George H. W. Bush rejim değişikliğinin bölgede ne tür sonuçlar doğuracağından emin olmadığı için Saddam Hüseyin'i değiştirmekte tereddüt ediyordu. Bush, çifte bir ikilemle karşı karşıyaydı. Bir yanda, Saddam'ın düşürülmesinden en çok yararlanacak olan Iraklılar arasında en iyi örgütlenmiş grup olarak Kürt azınlığı bulunuyordu, ama bu azınlığın hedefi, ABD'nin bölgedeki yakın bir müttefiki olan Türkiye'nin bölümlerini de içerecek bir Kürt devletiydi. Diğer yandan, İran'la dini ve kültürel bağları bulunan ve Amerika'nın İran'ı yalıtma umutlarını kesinlikle yok edecek olan Irak'ın Şii nüfusunun hak talep etmesi olasılığı vardı. Bu yüzden Bush Irak'a demokrasi benzeri bir şeyi bile sokmaktan korktu. Diğer bir seçenek Irak'ı barış zamanında cezalandırmaya devam etmekti, böylece rejimin kendi nüfusu dışında başkalarına karşı etkin biçimde silahlanması engellenecekti.

Bu cezalandırıcı savaştan sonra bile Irak'ın, Kuveyt'te olduğu gibi, bölge için işgal yapabilecek güçte ve dünya için

kitle imha silahları kullanabilecek güçte bir tehlike olduğu düşüncesi sürdü. En kötü durum senaryosunda Irak'ın nükleer bir silah sahibi olmaya yakın olduğu söylendi. Bulletin of Atomic Scientists editörü, 2003 Irak Savaşı'ndan sonra "[medya] önünde yapılan suçlamaların çoğunun son derece gülünç olduğu ve daha da kötüsü medyanın da bu suçlamalara samimi bir biçimde inanmayı bir vatandaşlık sınamasına dönüştürmeye uğraştığı" yorumunda bulunmuştur. Bu kurgular, Irak'ın aynı zamanda denetlenip cezalandırılması gerektiği savını destekliyordu. Bu denetlenip cezalandırma eylemi Körfez Savaşı sona erdikten sonra bile süren aralıklı hava bombardımanlarıyla Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere tarafından uygulanmıştır. Irak'a karşı ikinci savaş 2003'te başladığında Irak'ın barış zamanlarındaki bombardımanı, Vietnam'ın işgali ya da Laos'taki savaştan daha uzun sürmüştü (1990'dan beri). Ekim 1998'de ABD'li görevliler, Wall Street Journal'e yakında artık hedefin kalmayacağını söyledi: "Son müştemilata kadar geldik." Bu, Monica Lewinsky skandalıyla şaşkına dönmüş ve yalancı tanıklık ve adaletin engellenmesi suçlamasıyla Temsilciler Meclisi'nde oylamayla karşılaşmış bir Başkan Clinton'un Irak'ı yirmi dört saat bombalamaya karar vermesinden iki ay önceydi. Yirmi dört saatlik bombalama 16 Aralık 1998'de başlayıp 19 Aralık'ta sona ermişti. Görevin adı, aynı zamanda Alman Feldmareşali Erwin Rommel'in de lakabı olan Çöl Tilkisi Operasyonuydu. ABD hükümeti Amerikan ve İngiliz güçlerinin 650'den fazla vurma ve vurma destekli sorti uçuklarını, donanma gemilerinden ve denizaltılarından 325 füze ateşlediklerini ve ayrıca 90 füzenin ABD Hava Kuvvetleri B-52'ler tarafından ateşlendiğini bildirmiştir.

Irak'ın aralıklı bombalanması belirsiz ekonomik yaptırımlarla koşut olarak gerçekleşiyordu. BM, 1945 beyannamesinin parçası ve küresel düzeni korumanın bir yolu olarak eko-

nomik yaptırımlar benimsemiştir. O dönemden beri yaptırımlar, on ikisi Sovyetler Birliği'nin çöküşünden beri olmak üzere on dört kere kullanılmıştır. Ama Irak II. Dünya Savaşı'ndan beri kapsamlı olarak yaptırım uygulanan ilk ülkedir, yani aslında ihracatları ve ithalatlarının her yönü BM tarafından kontrol edilip ABD vetosuna tabiydi.

BM Güvenlik Konseyi 6 Ağustos 1990'da 661 sayılı kararda kapsamı çok yönlü ekonomik yaptırımlara karar vermiştir. Irak'tan bütün ihracatlar ve Irak'a bütün ithalatlar, tıbbi tedarikler ve, bazı durumlarda, gıdalar hariç yasaklanmıştı. Aynı yıl 665 ve 679 sayılı kararlarla yaptırımları yürütmek için deniz ve hava ablukaları uygulanmıştır. Yaptırımlar rejimi, aynı insani uyarılarla, 687 sayılı kararda (1991) yenilenmişti. 1991'deki bir dizi karar her altı ayda bir 1,6 milyar dolara kadar petrol ve petrol ürünlerinin satışına izin veriyordu ama 986 sayılı karar (1995) gıda karşılığında petrol programını oluşturuncaya kadar uygulanmamıştı.

Yaptırımlar rejiminin açıklaması sürekli değişiyordu. İlk önce Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamak için bir kaldıraç anlamındaydı. Irak çekildiğinde açıklama, özellikle kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları olmak üzere, Irak'ı silahsızlandırma ihtiyacına yöneldi. Gerçek hedef egemenliğini tehdit etmekti. 1991'de BM kontrollü Irak petrol satışlarının insani yardım malları satın almada kullanılması için bir öneri getirildiğinde Irak, önerinin egemenliğini baltalayacağını ve hükümeti dahili bir sivil yönetime indirgeyeceği gerekçesiyle karşı çıktı. Yaptırımlar rejimi, Iraklıların beklediğinden de uzun sürdü. Eş zamanlı insani yardım krizi derinleştikçe Irak ve BM sonunda gıda karşılığında petrol programında anlaştılar.

Bu rejim, düşük yoğunluklu çatışma tarihinde gerçekten de yepyeni ve karanlık bir gelişmeye işaretti. İnsan hakları seferi olarak gerçekleştirilen bu rejim, hukukun üstünlüğüne göre karadan "BM İnsani Yardım Koordinatörleri"nin denet-

lediği "insani yardım malları" hükümleriyle verilen cezalandırmayı yumuşattığını iddia ediyordu. Gerçekte, kurbanların hedef olmadıkları tamamen ve duyarsızca bilerek ve hayatta kalan nüfusu tam da hedeflediğini iddia ettiği rejimin merhametine bırakacak biçimde yaptırımların resmi ihracat-ithalat ticaretini merkezileştirildiğini sinik bir biçimde kabul ederek çoğu çocuk yüz binlerce insanın kitlesel katliamına yol açtı. Bu yaptırımlar BM adına gerçekleştirilerek BM'yi düşük yoğunluklu çatışma için bir Amerikan vekiline dönüştürdü.

Yabancı kredilere ya da yabancı yatırımlara –ve yabancı dövize erişmesine– izin verilmediği için program şu şekilde işliyordu: Irak'a altı ayda belli bir miktar petrol satma izni verildi (başlangıçta net 1,2 milyar dolar, daha sonra net 3 milyar dolar). Gelirler doğrudan BM hesabına giriyordu. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, bunun üçte birinin *(1996'dan 2000'e kadar yüzde 30, daha sonra yüzde 25'inin)* Irak'ın Kuveyt'i işgali nedeniyle sözde uğradıkları kayıplar için dışarıda olanlara ödenmek üzere bir tazminat fonuna aktarılmasını istediler. Bir başka yüzde 10 Irak'taki BM operasyon harcamalarının ödenmesine gidiyordu. Kalanı, yaptırımlar komitesinin onayladığı gıda ve temel ilaçlar yüklenicileri ve tedarikçilerine finansman dağıtan BM denetçisi tarafından kontrol ediliyordu. Ama BM İnsan Hakları Tanıtma ve Koruma Alt Komisyonu için hazırlanan bir çalışma raporunun belirttiği gibi "Satıştan elde edilen gelirlerin yalnızca yarısı insani yardım malzemesi alımıyla sonuçlandı; kalanın çoğunluğu onarımlara ve idari yardımlara harcandı." Son olarak yaptırımlar rejimi, orta ve güney bölümlerine göre Irak'ın kuzey Kürt bölümüne öncelikli davrandı – hem sağlanan fonlar hem de yerel yönetimine sağlanan özerklik derecesi açısından. Yaptırımlar rejimi dönemi sırasında üç kuzey vilayetteki çocuk ölüm oranı azalırken orta ve güney Irak'taki on beş vilayette arttı.

Kapsamlı yaptırımların etkisi ölümcüldü. Irak'ın fiziksel altyapısını hedefleyip yok eden bir savaşın hemen ardından uygulandıkları için tam bir sosyal ve demografik felaket yaşandı. Gene de insani bunalımın kamuoyu bilgisine ulaşması zaman aldı. Bunun bir nedeni Irak'taki insan hakları raportörünün Irak hükümetinin insan hakları ihlallerini tanımlamakla sınırlanmış olmasıydı; raportörün, yaptırımların neden olduğu insan hakları ihlallerine bakması anlaşmayla yasaklanmıştı. Aynı zamanda gıda karşılığında petrol programı bir değerlendirme unsuruna sahip değildi ve bu nedenle koşullar kötüleşirse yanıt vermeyi sağlayacak tetikleme düzeneğinden yoksundu. İnsani bunalımın boyutları öğrenildikçe Güvenlik Konseyinin daimi olmayan iki üyesi Kanada ve Brezilya, 1998'de Irak'taki insani koşulları değerlendirmeye zorlayan bir kararı BM'e kabul ettirdiler. Sonuç, ilk kez yaptırımlar rejiminin oluşturduğu insani trajedi hakkında kapsamlı ve güvenilir kanıtları gün ışığına çıkaran 1999 UNICEF demografik araştırmasıydı.

1999'dan önce iki tür çalışma yapılmıştı: On beş yıl boyunca Iraklı çocukların beslenme durumları hakkında hazırlanan kırk üç çalışma ve 1993'te Irak Sağlık Bakanlığı tarafından derlenen hastanede ölüm sayısı hakkındaki veriler. Bu çalışmalar ve iddialar, Columbia Üniversitesi uluslararası klinik bakım profesörü ve Amerikan Kamu Sağlığı Birliği'nin insan hakları komitesi başkanı Richard Garfield tarafından değerlendirildi. Garfield, Irak bakanlığının istatistiklerini pek güvenilir bulmamıştı, çünkü çoğu ölüm hastaneye bildirilmiyordu ve hastanedeki bütün ölümler yaptırımlara atfedilemezdi. Bağımsız çalışmalar söz konusu olduğunda, güvenilir olsalar da bunların çok yerel bir odaklanmaya sahip olduklarını bulgulamıştı. Ama Garfield, 1999 UNICEF araştırmasının "Irak için 1991'den bu yana ilk güvenilir ölüm tahminlerini sağladığını" kabul etti.

UNICEF verileri, orta ve güney Irak'taki on beş vilayette beş yaşın altındaki çocuklar arasında, 1984-89 arasında bin ölümde 56'dan 1995-99 arasında 1000'de 131'e" yükselerek "ölüm oranının iki kattan fazla arttığını" gösteriyordu. Sonuç, 1989 yaptırımlar öncesi oranıyla karşılaştırıldığında her ay tahmini beş bin "fazladan çocuk ölümü"ydü. 2000 yılı yaz aylarında Garfield, "beş yaşın altındaki çocuklar arasında 'fazla ölüm'le ilgili bir tahmin olarak" 300.000 rakamını verdi. Daha da kötüsü, hayatta olanlar açısından, genç çocukların yüzde 22'sinden fazlası kronik olarak kötü beslenmişti.

Bu kitle katliamı çağında bile bu rakamların ağırlığı dikkatimizden kaçmamalıdır. "Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Büyük Bunalım gibi aşırı ekonomik düşüşlerde bile ölüm oranında artış olmadığını" belirten Garfield, Irak felaketinin ağırlığını "son iki yüzyılda 2 milyondan daha fazla nüfusa sahip istikrarlı bir halkta ölüm sayısında sürekli bir artışla ilgili tek vaka" olarak vurguladı. Ölümün kol gezdiği bu yerde hayat rezaletti: BM Kalkınma Programı (UNDP) Irak'ın İnsani Gelişme Endeksindeki sıralaması 1990'da 130 arasından 55'ten 2000'de 150 arasından 126'ya düşmüştür.* 2000'de hem BM hem de insan hakları topluluğunda yaptırımlarla doğrudan bağlantılı fazladan çocuk ölümleri hakkında bir uzlaşma sağlanmıştı: BM İnsan Hakları Tanıtma ve Koruma Alt Komisyonu için hazırlanan Haziran 2000 raporu, "doğrudan yaptırımlara atfedilebilecek" toplam ölümlerin "ölümlerin çoğunluğunun çocukların olduğu yarım milyon ilâ bir buçuk milyon arasında" olduğunu kabul etmiştir. Asgari tahmin bile ABD atom bombası saldırılarında öldürülen Japonların üç katıydı.

*1990 Endeksi, düşükten yükseğe ve 2000 Endeksi yüksekten düşüğe derlenmiştir. Böylece Irak 1990'da 130 arasından 76. sıradaydı ve 2000'de olduğu gibi Endeks yüksekten düşüğe derlenmiş olsaydı 55. sırada olacaktı.

Yaptırımlar rejiminin ahlaki olarak savunulamazlığı, 1996'da *60 Minutes* adlı televizyon programında Lesley Stahl tarafından BM'de ABD elçisi olan Madeleine Albright'a Saddam'ı "tecrit" etmenin bedeli hakkında bir soru sorulduğunda anlaşılmıştır: "Yarım milyon çocuğun öldüğünü duyduk. Yani, bu Hiroşima'da ölenlerden fazladır. Peki buna değdi mi?"

Madeleine Albright şöyle yanıt verdi: "Sanırım bu zor bir seçim, ama buna değdiğine inanıyoruz."

Nasıl ve kim böylesi bir ölüm sayısını bunca süre haklı çıkartabilirdi? Bu soru, uluslararası ilişkiler etiğini inceleyen Fairfield Üniversitesinde felsefe profesörü olan Joy Gordon'un araştırmasının konusuydu. *Harper's Magazine*'de "ekonomik yaptırımları kitle imha silahı olarak" inceleyen kapak öyküsünde araştırma deneyimini ve bulgularını betimledi.

Basit gerçek Amerika Birleşik Devletleri'nin Güvenlik Konseyi 661 Sayılı Komitedeki, "genel olarak yaptırımları yürütmekten ve insani muafiyetler vermekten sorumlu" organdaki vetosunu ülkeye giren insani yardım malzemelerini en aza indirgemek için sürekli olarak kullanmasıdır. Veto için bir neden öne sürülmesi gerekmiyordu, ama neden olarak çoğu kez söz konusu malların –elektrik, telefon hizmetleri, taşımacılık, hatta temiz su sağlamak için gerekli olanların– Irak'ın askeri yeteneklerini geliştirmek için kullanılabileceğini iddia ederek bunlarla ilgili sivil ya da askeri olarak ikili kullanımı konusundaki endişesini öne sürmüştür.

Gordon, Eylül 2001 itibariyle Amerika Birleşik Devletleri'nin "silah denetimlerinden sorumlu BM'nin kendi ajansının itiraz etmediği kontratlar" dahil "neredeyse 200 insani kontratı" engellediğini bulmuştur. Bunlar arasında en bilinenler, çoğu fazladan çocuk ölümlerinin "kirlenmiş suyun doğrudan ya da dolaylı sonucu" olarak meydana gelmesine dayanarak, hasar görmüş su ve sıhhi sistemlerin tamiri için gerekli olanlar-

dı. Gene de ABD görevlileri, "kimyasal silahları depolamak için kullanılabilecekleri gerekçesiyle" su tankerleriyle ilgili kontratları engellediler. Eylül 2001'de "neredeyse bir milyar dolar değerinde tıbbi cihaz kontratları –ki bunlar için istenilen bütün bilgiler sağlanmıştır– hâlâ beklemede tutuluyordu."

Amerika Birleşik Devletleri, BM prosedürünün izin verdiği gerekçesiyle BM gözlemcilerinin onayladıkları kontratları bile engelleyebildi. Amerika Birleşik Devletleri'nin vetosunu haklı çıkarırken zorlandığı tek olay, Amerikan basınındaki yayınlar nedeniyle vetosunu gerekçelendirmeye zorlanmasıydı; Mart 2001'de *Washington Post* ve *Reuters*, Amerika Birleşik Devletleri'nin 2,80 milyar dolar tutarında "çocuk hepatitisi, tetanos ve difteri tedavisi için aşılarla birlikte inkübatörler ve kardiyak ekipmanlar dahil tıbbi cihazları" beklemeye aldığını bildirdiğinde olduğu gibi. Washington'un gerekçesi, "çok zayıflatılmış olsalar bile aşıların canlı kültürler içermesi" ve Irak hükümetinin, "büyük olasılıkla bunların özünü çıkarıp sonunda virütik öldürücü bir soy yetiştirebileceği"ydi. Veto, "bu tür bir ustalığın düpedüz olanaksız olduğu" konusunda Avrupalı biyolojik savaş uzmanlarının tanıklıklarına ve "sahne arkasında BM'den ve Güvenlik Konseyi üyelerinden baskıya" rağmen sürdü. Yalnızca olumsuz yayınlarla karşılaştığında Amerika Birleşik Devletleri bu özel durumda vetoyu kaldırdığını aniden açıkladı.

Sahadaki BM yöneticileri ithalatların ikili kullanımına karşı korunmak için saldırgan bir izleme sistemi geliştirdiklerini iddia ettiler. 1999'da yapılan bir röportajda Bağdat'taki BM insani yardım koordinatörü Hans Von Sponeck şuna işaret etti: "Bu ülkeye gelen her gaz silindirini kontrol etmemiz gerekiyor. Elimizde bir sayı var ve 2765 sayılı gaz silindirinin burada ve diğerinin de şurada olduğunu kesin olarak görmeliyiz. Bu kadar ayrıntıyla uğraşabiliyorsanız, bu işlemi modern teknolojiyle nasıl etkileşimde bulunulacağını öğrenmek zorunda

olan lise ya da üniversite öğrencileri için gerekli olan bilgisayarlarla da yapabilirsiniz kuşkusuz."

Ne savunabildikleri ne de etkileyebildikleri bir politika için sorumluluk almaya zorlanan BM'nin Irak politikasını uygulamaktan sorumlu olanlar, ardı ardına istifa etmeyi seçtiler. İlk istifa on üç ay boyunca Irak'ta yardımcı genel sekreter ve insani yardım koordinatörü olan İrlandalı Denis Halliday tarafından verildi. Eylül 1998'de şu açıklamayı yaparak istifa etti: "Bütün bir toplumu yok etme sürecindeyiz. Bu kadar basit ve korkunç işte. Bu yasadışı ve ahlaksız bir eylem." Bir BM görevlisi *Ajans France-Presse*'e Mart 2000'e kadar insani yardım koordinatörü olarak görev yapan Halliday'in ardılı Hans Von Sponeck'in "yaptırımların vurduğu Irak'a yumuşak davrandığı konusundaki ABD suçlamalarıyla kaçırıldığı" açıklamasında bulundu. İstifayı Von Sponeck'in bir CNN röportajında BM programının Irak'ın 22 milyonluk halkı için "asgari gereksinimleri" bile karşılayamadığı uyarısı izledi: "Bütün bu konularda tümüyle masum olan sivil halk asla yapmadıkları bir şey için bu tür bir cezalandırmaya daha ne kadar maruz kalacaktır? Bir BM görevlisi olarak sona ermesi gereken gerçek bir insani trajedi olarak gördüğüm bir şey hakkında sessiz kalmam beklenmemelidir." İki gün sonra Irak'taki Dünya Gıda Programının başı olan Jutta Burghardt da şunları söyleyerek istifa etti: "Sayın Von Sponeck'in söylediklerini tümüyle destekliyorum."

BM'nin Irak'taki insan kıyımının ölçeğine rağmen yaptırımlar rejimini (the sactions regime) değiştirmeyi reddedişi hakkında kamuoyu bilgilendikçe insan hakları topluluğundaki öfke o denli büyüdü. İnsan Hakları İzleme yaptırımlarla ilgili "(Irak'a karşı) kapsamlı ekonomik yaptırımların sürmesi çocukların ve genel olarak sivil halkın temel haklarını baltalamaktadır" diye yazmıştır ve BM Güvenlik Konseyi'ni "yaptırımların önemli ölçüde ülkede sürekli yaşamı tehdit eden ko-

şullara katkıda bulunduklarını kabul etmeye" çağırmıştır. Save the Children (Çocukları Kurtarın) örgütü (İngiltere) ekonomik yaptırımları "Irak'ın çocuklarına karşı sessiz bir savaş" olarak betimledi.

Yaptırımlarla ilgili akıl yürütmenin yıllar geçtikçe değiştiğini gördük: Daha sonra, özellikle de kimyasal ve biyolojik silahlar yüzünden, Irak'ı silahsızlanmaya zorlamak için gerekli oldukları söylenmiştir. Irak, Körfez Savaşı'yla sona eren ABD ile askeri işbirliği dönemi boyunca kitle imha silahlarıyla donatılmıştı. Bunu bir silahsızlanma dönemi ve bu silahsızlanmanın ne kadar etkili olduğu tartışması izledi. Bu soruya yanıt vermeye yardım edecek ve ellerinde somut gerçekler bulunanlar silah denetçileriydi. 1991'den 1998'e kadar baş silah denetçisi olan donanma istihbarat subayı Scott Ritter, Saddam Hüseyin rejiminin, bırakın yakın bir tehdit olmasını, artık önemli bir tehdit olduğundan bile en çok kuşku duyan kişiydi. Ritter ABD hükümetinin 1992'den başlamak üzere denetim ekibine dokuz Amerikan istihbarat memuru yerleştirerek görevini sabote etmesini protesto etmek amacıyla istifa etti. Ritter 17 Temmuz 2002'de *CNN*'e şunları söyledi:

> Aralık 1998 itibariyle Irak'ın kitle imha silahları kapasitesinin yüzde 90-95'ini tespit etmiştik. Bütün fabrikaları, bütün üretim araçlarını yok ettik ve bazı silahları bulamadık, ama kimyasal silahların raf ömrü beş yıldır. Biyolojik silahların raf ömrü üç yıldır. Bugün bu silahlara sahip olmaları için 1998'den itibaren fabrikaları yeniden inşa edip bu silahları üretme sürecini başlatmış olmaları gerekirdi.

Görüşüne göre bu uzak bir olasılıktı, çünkü "Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ya da kitle imha silahları edinmeye çalıştığı iddiaları kanıtlanamamıştır." Baş silah denetçi-

lerinin sonuncusu Hasan Blix Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu konusunda kanıt olmadığını da doğrulamıştır.

Irak 1991 ilâ 1994 arasında ya tek taraflı ya da denetçilerle birlikte bütün yasak silahlarını yok ettiğini iddia ediyor. Denetçiler tek taraflı imhanın büyük ölçüde gerçekleştiğini doğrulayabildiler ama yok edilen miktarı belirleyemediler. Bu nedenle malzemeyi "ne yok edildiği doğrulanmıştır ne de hâlâ varolduğuna inanılmaktadır" ibaresiyle kaydettiler; bu belirsizliği de Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere gizli "stokların" varolduğunu iddia etmek için fırsat olarak değerlendirdiler.

Doğrusunu söylemek gerekirse 1991 Körfez Savaşı'ndan başlamak üzere kitle imha silahlarını kullanmaya serbestçe başvuran Saddam Hüseyin rejimi değil, sonraki ABD yönetimleriydi. Profesör Joy Gordon'un Körfez Savaşı'ndan sonraki ekonomik yaptırımları "kitle imha silahı olarak" betimlediğini gördük. Irak işgali sırasında Amerika Birleşik Devletleri en az iki tanesini daha kullandı: Vietnam savaşı sırasında napalm markasıyla bilinen, bugünse Mark-77 yangın bombaları olarak adlandırılan, yangın bombalarının güncellenmiş bir versiyonu ve fakirleştirilmiş uranyum. Mark-77 yangın bombaları, savaşın başlangıcında Irak-Kuveyt sınırı yakınlarında Irak birlikleri üzerine atılmıştı. Napalm kullanımı 1980'de Birleşmiş Milletler tarafından yasaklanmasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri asla sözleşmeyi imzalamadı. Amerika Birleşik Devletleri çeşitli nedenlerle Mark-77 yangın bombalarının kullanımını yasal görüyor. Başlangıç olarak artık napalm markasıyla tanımlanmıyorlar. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında ilk kez geliştirilen ve Japon şehirleri üzerinde kullanılan bu yangın bombalarının son neslinin napalmdan çok daha fazla insan hayatını yok ettiği kabul edil-

miştir. Mark-77 yangın bombaları devasa ateş topları halinde patlıyorlar. "Yangın bombaları tedavi edilemeyen yanıklara neden olurlar," diye açıklıyor Robert Musil, kitle imha silahlarının kullanımına karşı çıkan Washington'da yerleşik bir grup olan Sosyal Sorumluluk Doktorları direktörü. Pentagon'un napalm ve Mark-77 yangın bombaları arasındaki ayrımını "oldukça utanmazca" ve "açıkça Orwellvari" olarak betimliyor. Pentagon'un yanıtını Donanma'dan Albay Mike Daily verdi: Mark-77'nin insanlar üzerinde "benzer yıkıcı" etkilere sahip olduğunu kabul etmesine rağmen "çevre üzerinde önemli ölçüde daha az bir etkiye" sahip olduğunu vurguladı.

Fakirleştirilmiş uranyum (DU) doğal uranyum "zenginleştirildikten" sonra kalan radyoaktif ve yüksek derecede zehirli atık üründür. Yangın bombaları gibi uranyumun cephanede ilk kullanımı İkinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşti: Naziler buna öncülük etti. İki Körfez savaşında ABD, bunu zırh levhaları, tank savar deliciler ve füzeler gibi çeşitli cephanelerde kullandı. Yalnızca ekonomik endişelerin, DU kullanımına engel teşkil etmesi mümkün değildir. DU'nun askeri kullanımının hemen yasaklanması için Avrupa Parlamentosu'nda tanıklık eden Uluslararası Fakirleştirilmiş Uranyum Çalışma Ekibi'nden Damacio Lopez'e göre: "Irak'ta 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana 1,5 milyondan fazla asker ve sivil doğal nedenlerle ölmüştür; bunların üçte biri beş yaşın altındaki çocuklardır. Lösemi, kanser, doğum anomalileri ve nadir hastalıklar bu ülkede endişe verici bir oranda artmıştır. Iraklı bilim adamlarının yaptığı çalışmalarda, U-238 ve ürünleri için çeşitli şehir şebekelerinin içme suyu ve Dicle nehrinde uluslararası standartların izin verdiğinden daha yüksek seviyeler bulunmuştur. Güney Irak'ta sebze, balık ve ette de radyasyon kirlenmesi izleri bulunuyor." DU (doğal uranyum) gıda zincirine girdiği ve suyu kirlettiği için ve "dört buçuk milyar yıllık bir yarı ömre" sahip olduğu söylendiği için, temizlenmezse

"sonsuza dek kirlenmiş alanlarda her türlü hayat biçimine zarar vermeyi sürdürecektir." Uranyumun solunduğunda akciğer kanseri ve sindirildiğinde kemik kanseri, lösemi ve genetik hasarların sıklığını artırdığı bilindiği için sonuçları felaket olacaktır – yalnızca Amerikan iktidarı aracılığıyla "demokrasinin" söz verildiği Iraklılar, Kuveytliler ve Afganlılar için değil, uzak savaş meydanlarında insani misyonların peşindeki üniformaları giymeye zorlanan Amerika'nın oğulları ve kızları için de. Yangın bombalarında olduğu gibi DU içeren silahların kullanımı da insani hukuku ihlal ediyor. 1996 yılında bir tavsiye görüşünde Uluslararası Adalet Mahkemesi "devletlerin sivil ve askeri hedefler arasında ayrım yapamayan silahları asla kullanmamaları gerektiğini" bildirdi. Dört Cenevre Sözleşmesinin 1 Sayılı Ek Protokolünün 51, 52 ve 85 sayılı maddelerine göre kasıtlı öldürme ağır bir ihlaldir – bir savaş suçudur.

Propaganda, modern zamanlardaki savaşın bir parçası olmuştur. Amerika'nın Irak'la savaşının, Körfez Savaşı'ndan 2003 yılında Irak'ın işgaline kadar geçmişi, propagandanın bilinen olguların çarpıtılması ve abartılmasından kasıtlı yalanların uydurulmasına kadar uzanarak artırılmasına tanık oldu. Körfez Savaşı lehinde oy vermeleri için Kongre üyelerini ikna etmede belirleyici olan, Kuveytli bir "hemşire"nin Iraklı askerlerin bir Kuveyt hastanesinin kadın doğum bölümünü yağmalayıp bebekleri öldürdüklerini iddia ettiği açıklaması oldu. Daha sonra "hemşire"nin aslında Washington'daki Kuveyt elçisinin kızı olduğu ve anlattıklarının savaş için işe alınan bir basın danışmanlık şirketi Rendon Group için çalışan ve Ronald Reagan'ın eski bir basın danışmanı olan Michael K. Deaver tarafından uydurulduğu anlaşıldı. Körfez Savaşı sırasında, Irak ordusunun dünyanın en güçlü dördüncü ordusu olduğu ve bu nedenle de –bölgede ve bölgenin dışındaki– barışa gerçek bir tehdit oluşturduğu iddia edildi. 22 Şubat

2002'de *New York Times*, Pentagon'un, Donald Rumsfeld ve Savunma Müsteşarı Douglas Feith'in emirleri üzerine ABD çıkarlarına hizmet edecek yalan haberler yaratma talimatıyla Stratejik Etkileme Bürosunu (OSI) yarattığını ortaya çıkardı. Bir hava kuvvetleri generali, Simon Worden, tarafından koordine edilen OSI özellikle yabancı medyaya karşı kasıtlı yanıltıcı bilgi vermeye yetkiliydi. Etkinlikleri Rendon Grubuyla aylık 100.000 dolar değerindeki bir sözleşmeyi içeriyordu. OSI bu açıklamalardan sonra resmi olarak feshedildi ama sonraki gelişmeler –özellikle de Er Jessica Lynch'ın "kurtarılması"– bunun gerçekten de doğru olup olmadığı ya da talimatın bir başka ajans tarafından üstlenilip üstlenilmediği sorularını ortaya attı.

Artık çok iyi bilinen Jessica Lynch'in "kurtarılması", Nisan 2003'te ABD medyasına dağıtıldı. Resmi kayıtlara göre 13 Mart'ta pusuya düşmüştü, cephanesi bitinceye kadar Iraklılara ateş etmişti, sonra bir kurşunla vurulmuştu, süngülendiği, bağlandığı ve sözde Iraklı bir subay tarafından dövüldüğü Nazariye'deki bir hastaneye götürülmüştü. Bir hafta sonra hastaneye saldıran, muhafızların direnişini kıran, Jessica Lynch'i helikopterle Kuveyt'e götüren ABD Özel Kuvvetleri tarafından kurtarıldı. Aynı akşam Başkan Bush Jessica Lynch'in kurtarılışını Beyaz Saray'daki bir konuşmayla ulusa bildirdi. Sekiz gün sonra Pentagon medyaya kurtarılışla ilgili, en iyi Hollywood aksiyon filmleri standardıyla kolayca eşleşebilecek bir video sundu.

Savaş sona erdiğinde –*New York Times, Toronto Star, El Pais* ve *BBC* de dahil olmak üzere– muhabirler gerçeği öğrenmek için Nazariye'ye gitti. Görüştükleri Iraklı doktorlar Lynch'in yaralarının, (kırık bir kol, bacak ve çıkmış bir ayak bileği) kurşunlarla değil, içinde bulunduğu kamyondaki bir kazadan kaynaklandığını bildirdiler. Kendisini daha sonra muayene eden Amerikalı doktorlar da bu gerçeği doğruladı-

lar. Kötü muamele bir yana Iraklı doktorlar ona büyük bir özen göstermişlerdi. "Çok kan kaybetmişti," diye açıklıyordu Dr. Saad Abdul Razak, "ve ona kan nakletmek zorunda kaldık. Şans eseri ailemin üyeleri aynı kan grubuna sahipti: 0 pozitif. Yeterince kan bulabildik. Buraya geldiğinde nabzı 140'tı. Sanırım hayatını kurtardık." Büyük bir riskle doktorlar Irak ordusunun geri çekildiğini ve Lynch'in taburcu edilebileceğini bildirmek için ABD ordusuyla temas kurmuşlardı. Özel Kuvvetler gelmeden iki gün önce doktorlar, Lynch'i ambulansla ABD cephesine yakın bir yere götürmüşlerdi. Ama ABD askerleri ateş açarak onu neredeyse öldüreceklerdi. Özel Kuvvetler şafak öncesi saldırı özel ekipmanıyla donatılmış olarak ulaştıklarında Hastane personeli şaşkına dönmüştü. Dr. Amnar Uday BBC'den John Kampfner'e şunları söylüyordu: "Sanki bir Hollywood filmi gibiydi. Iraklı askerler yoktu, ama Amerikan Özel Kuvvetleri silahlarını kullanıyorlardı. Rasgele ateş ettiler ve patlamalar duyduk. 'İleri! İleri! İleri!' diye bağırıyorlardı. Hastaneye saldırı bir tür gösteriydi ya da Sylvester Stallone'lu bir aksiyon filmi." Kara Şahin Düştü filminde çalışmış, yönetmen Ridley Scott'un eski bir asistanı "kurtarışı" gece görüşlü bir kamerayla filme çekmişti. *Los Angeles Times*'tan Robert Scheer görüntülerin Katar'daki ABD Merkezi Komutanlığına redaksiyona, ardından Pentagon tarafından kontrole gönderildiğini ve sonra da bütün dünyaya dağıtıldığını bildirdi.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Jessica Lynch'in kurtarılması Irak'taki 2003 çatışmasının en kahramanca anını temsil eder hale geldi. Gene de kurtuluşunun öyküsü, Irak'a savaş açmak için verilen iki ana neden gibi yalandır: Yani Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları bulundurduğu (WMD) ya da Irak rejimiyle el-Kaide arasındaki bağlantılar gibi. "Kitle imha silahları" düşüncesi, cephaneliğinin derin bir korku yaratması gereken "şer" bir rejim düşüncesiyle birlikte korku sal-

mak için bulundu. Irak işgalini haklı çıkaran istihbaratın kalitesi hakkındaki tartışmanın özünde Bush yönetiminin yarattığı özel amaçlı gizli bir örgüt bulunuyor: Pentagon merkezli Özel Planlar Bürosu (OSP). OSP, The New Yorker'de eski bir araştırmacı gazeteci olan Seymour M. Hersh'in bir dizisinin konusuydu. Hersh'e göre OSP savunma bakanı yardımcısı Paul Wolfowitz tarafından yaratıldı, Savunma Müsteşarı William Luti tarafından denetlendi ve Adam Shulsky tarafından yönetildi. 11 Eylül'den sonraki günlerde kurulan OSP'nin görevi –CIA ve Pentagon'un DIA'sı dahil– istihbarat servislerinden alınan verileri analiz etmek ve Beyaz Saray'a iletilmek üzere özetler üretmekti. Ama bir Pentagon danışmanı Hersh'e OSP'nin "Wolfowitz ve patronu Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in doğru olduğuna inandıkları –yani Saddam Hüseyin'in el-Kaide ile yakın bağları ve Irak'ın bölgeyi ve, potansiyel olarak da Amerika Birleşik Devletleri'ni tehdit eden kimyasal, biyolojik ve olasılıkla nükleer silahlardan oluşan devasa bir cephaneliğe sahip olduğu– ile ilgili kanıtlar bulmak için yaratıldığını" söyledi. Bu iddiayı yapabilmek için OSP, Wolfowitz ve Perle'ün "birkaç yıl geriye uzanan... kişisel bir bağlarının" bulunduğu Ahmed Çelebi'nin yönettiği, bir şemsiye Iraklı sürgün grubunun seçtiği kaçaklara yöneldi. OSP'deki küçük analistler grubu mevcut bilgileri düzenlemenin ötesine geçip yeni bilgiler yaratmaya başladıklarında mevcut istihbarat toplayan örgütlerini gölgede bıraktılar. DIA'deki eski Orta Asya istibaratı şefi W. Patrick Hersh'e şunları anlattı: "D.I.A. sindirildi ve bir kağıt hamuruna dönüştürüldü. C.I.A.'de de cesaret yok." Bir yıl içinde, diye sonuca varıyordu Hersh, OSP "Amerikan istihbarat topluluğunda önemli bir yönelim değişikliğine neden olmuş" ve "Irak'a yönelik kamuoyu ve Amerikan politikasını biçimlendirmeye yardım etmişti" – bu konuda Hersh Amerikalıların yüzde 72'sinin Saddam Hüseyin'in şahsen 11 Eylül saldırıla-

rına karışmasının mümkün olduğuna inandığını gösteren Şubat 2003 anketini belirtmişti.

OSP'nin ana savları "ABD istihbaratının Saddam Hüseyin'in Irak rejiminin saldırılara dahil olduğunu ya da el-Kaide'yi desteklediğini gösteren kanıtının olmadığı" sonucuna varan, 11 Eylül intihar saldırılarıyla ilgili ortak kongre soruşturması tarafından doğrudan yalanlandı. Raporu hazırlayan kongre komitesinin bir üyesi Georgia senatörü Max Cleland sadece geldi: "Yönetim Amerikan halkının ödünü koparıp savaşı gerekçelendirmek için bu bağlantıyı kabul ettirdi. Burada gördükleriniz istihbaratın siyasi amaçlar için kullanılmasıdır." Beyaz Saray İstihbarat Komitesinde Demokrat sıralarında ve Irak savaşı lehinde oy kullanan Kaliforniyalı ılımlı temsilci Jane Herman 17 Mart'ta yaptığı gibi Bush'un "bu ve diğer hükümetlerin topladıkları istihbarat Irak rejiminin günümüzde tasarlanmış en ölümcül silahlara sahip olmayı ve gizlemeyi sürdürdüğü konusunda kuşku bırakmıyor" açıklamasını yapmaya hakkı olmadığını söyledi. Temsilci Herman geleceğe yönelik şu sonuçları belirtti: "ABD istihbaratında hatalar olduğu açık. WMD istihbarat topluluğunun bulunabileceklerini düşündüğü yerde değildi. Kimyasal silahlar, istihbarat topluluğunun kullanılabilecekleri kararına rağmen savaşta kullanılmadı. Bu yönetimi bu konular aydınlığa kavuşuncaya kadar İran, Kuzey Kore ya da Suriye'de askeri bir hareket, özellikle önleyici bir hareket düşünmemelerini şiddetle öneriyorum." Senatör Cleland, yönetimi savaşın itici gücünü korumak için raporun yayınlanmasını kasten geciktirmekle suçladı: "Bu raporun bu kadar uzun süre geciktirilmesinin nedeni - başta kasten karşı çıkılarak, ardından hazırlandıktan sonra sürüncemede bırakılarak – yönetimin Irak'taki savaşı başlatıp bitirmek istemesiydi. Olması gerektiği gibi Ocak'ta yayınlansaydı bu rapor yönetimin işine gelmeyecek bu konuları Irak savaşından önce bilmiş olacaktık."

Savaş sırasında ne kitle imha silahı depoları ne de kullanımıyla ilgili bir kanıt ortaya çıkarılabildi. Bunun anlamı da rejimin ya bu tür silahlara sahip olmadığı ya da, sahip olsa bile, kesin yenilgi karşısında bile bunları kullanmayacak kadar sorumlu olmasıydı. Hangi gerçeğin işgalciler için daha kötü olacağını merak ediyor insan. Savaştan sonra yönetim, bin dört yüz kişilik bir denetim ekibiyle, General Dayton komutasında Irak İnceleme Grubunu oluşturdu, ama bu grup da WMD stokları hakkında bir kanıt bulamadı. Belki de bu olasılığı düşünen Wolfowitz, savaştan hemen sonra Vanity Fair dergisiyle yaptığı bir görüşmede Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgal etmek için başlıca gerekçe olarak sözde kitle imha silahlarına odaklandığını, çünkü siyasi olarak bunun en doğrusu olduğunu söyledi: "Bürokratik nedenlerle tek bir konu üzerinde anlaştık, kitle imha silahları, çünkü herkesin üzerinde anlaşabileceği tek neden buydu."

ABD'nin askeri açıdan yakında beklenen bir tehdit değilse neden Hüseyin rejimini hedeflediği sorulabilir. Irak, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın kanıtlanmış ikinci en büyük petrol stoklarına sahiptir. Ama petrol bütün açıklamayı, hatta büyük bir kısmını bile sağlayamaz. Irak'ın gerçek önemi siyasidir. Nasıl ki 1991'den sonra Irak ABD-tanımlı bir ittifakın dışına çıkmaya cesaret eden bir rejime verilebilecek cezalandırma örneğine dönüşmüşse Irak'ın 11 Eylül'den sonraki önemi de ülkenin kendisinin ötesine uzanıyor. Irak'a saldırmakla Bush yönetimi, yalnızca rejim değişikliğinden fazlasını elde etmeyi umdu: Irak, Amerika Birleşik Devletleri'nin daha önce birkaç kere denediği, bütün bölgenin siyasi haritasını tekrar çizmek için bir başka şans daha temsil ediyordu – bu denemelerin önemli olayları tampon bir Hıristiyan devleti yaratmayı başaramayan Lübnan'ın İsrail tarafından işgali, 1980'lerde Irak'la İran'a karşı ittifak ve Afganistan'daki savaştı. Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması Ortadoğu'daki güçler

dengesini değiştirmeyi amaçlıyor. Kudüs Halkla İlişkiler Merkezinin himayesinde Nisan 2003'te yazan İsrailli tümgeneral Ya'akov Amidror sözünü sakınmıyor: "Nihai hedef Irak değil. Nihai hedef Ortadoğu, Arap dünyası ve Müslüman dünyasıdır. Irak bu yöndeki ilk adım olacaktır; teröre karşı savaşı kazanmak bütün bölgeyi yapısal olarak değiştirmek demektir." Amerika Birleşik Devletleri rejim değişikliğini "demokratikleşme" için bir strateji olarak sunup önce Irak'ta sonra apartheid biçiminde Bantustan benzeri bir Filistin devletinde Amerikan yanlısı rejimler yaratarak ve yeni bir bölgesel düzeni zorla kabul ettirerek meydan okuyan rejimleri değiştirmeyi ve diğerlerini sindirmeyi amaçlıyor. Ama gene de terörü İslamla bir tutan bazen keskin retoriğe rağmen bu yönetim politikasının amacı bölgesel değil küreseldir. Politika değişikliği, küresel sonuçlar hariç dar görüşlü bir yönelime sahip olan Protestan "fundamentalizm" ve küresel heveslerin damgaladığı yeni-muhafazakarlık (neoconservatives) tarafından güdülüyor. Değişikliğin hedefi militan milliyetçiliktir, Ortadoğu'da ve ötesinde. 11 Eylül'den sonra yöntemler değişse de doğrudan işgale yolu açan vekil savaşıyla hedef Reagan yönetiminde olduğu gibi gene aynı: Rejim değişikliğiyle militan milliyetçiliği hedef almak ve temizlemek.

Uluslararası Hukukun Üstünlüğünden Vazgeçmek

Modern Batı –özellikle İngiliz ve Fransız– emperyalizminin tanımlayıcı özelliği, hukukun üstünlüğünü uluslararası alanda yaymak için genişleyen alanların büyük önem taşıdığı iddiasıydı. Nazi Almanyası ve apartheid Güney Afrika gibi bilinçli olarak batılı olan diktatörlüklerin en vahşi olanları bile hukukun üstünlüğünü savunduklarını iddia ediyorlardı.

Bu açıdan George W. Bush yönetiminin hukukun üstünlüğünü açıkça hor görmesi Batı emperyalizm tarihinde eşsizdir.

Aynı biçimde kuralların, sözleşmelerin, anlaşmaların, hatta kurumsal sözleşmelerin hakir görülerek kenara atılması "demokrasi"yi küresel olarak yayma konusundaki kendi kendine ilan edilen görevle birlikte yürümektedir. Küresel Batı hakimiyetini daha önce ussallaştıranlardan farklı olarak, ama Reagan yönetimine çok benzer biçimde Bush yönetimi, bugüne kadar Batı uygarlığının köşe taşları olarak görülen iki değer olan hukukun üstünlüğü ile demokrasi arasında keskin bir zıtlığın olduğunu iddia ediyor. Bu nedenle 11 Eylül sonrası Amerika, her türlü uluslararası hukukun üstünlüğü olasılığını reddedip demokrasiyi uluslararası alanda yayma adına Amerikan gücü için muafiyet talep etti. Uluslararası kanunlara karşı gitgide artan nefret bu yönetimin tanımlayıcı bir özelliği mi olacak, laik yeni-muhafazakarların ve Protestan fundamentalistlerin koalisyonunun bir damgası mı olacak yoksa bu güçler 11 Eylül sonrası Amerika'da gitgide artan bir Jacksonvari uzlaşmayı mı ifade ediyorlar? Bu durum bir anomali mi yoksa bir dönüm noktası mı?

Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri katılım ve işbirliğini Amerikan çıkarlarına uyan meseleler, örgütler ve dönemlerle sınırlayarak BM ile çok yakın bir ilişki yürüttü. Gerekli görürse ve gerekli gördüğünde istediği miktarda aidatlarını ödüyordu. Amaçlarına muhalif olduğu, UNESCO gibi, BM örgütlerinden ayrılıp on sekiz yıl boyunca hiç destek sağlamadıktan sonra UNESCO ile yaptığı gibi geçici bir çıkar kazanmak için bunlara tekrar katıldı. Soğuk Savaş sona erdikten ve Amerika Birleşik Devletleri dünyanın tek süpergücü olarak ortada kaldıktan sonra çıkarlarıyla artık uyum içinde olmadığını düşündüğü sözleşmeleri tanımamakta kendini özgür hissetti ve aynı zamanda BM örgütlerindeki önde gelen personelin atanmasında açık açık zor kullandı.

Amerika'nın hukuk üstünlüğüne uymasında ısrar eden üst düzey uluslararası memurlar hedeflendi ve tek bir seçimle

yüzyüze bırakıldı: Ya istifa etmek ya da kovulmak. Bunların en ünlüsü, kuşkusuz Soğuk Savaş'ın sonunun uluslararası hukukun üstünlüğüne yol açacağı konusundaki tutkulu ve naif inancından dolayı Madeleine Albright ile sık sık karşı karşıya gelen ve ikinci kez göreve gelmek isterse adaylığının veto edileceği konusunda Clinton yönetiminden açık bir mesaj alan eski BM Genel Sekreteri Butros Butros-Gali'ydi. ABD gücünün 11 Eylül sonrası diğer üst düzey kurbanları arasında BM insan hakları yüksek komiseri olarak sözleşmesinin yalnızca bir yıl yenilenmesinden sonra istifa eden eski İrlanda başkanı Mary Robinson, İklim Değişikliği için Hükümetlerarası Panel'in çok saygın başkanı Robert Watson ve ikinci beş yıllık görevi için oybirliğiyle seçildikten yalnızca bir yıl sonra görevinden ayrılan Kimyasal Silahları Yasaklama Organizasyonu (OPWC) başkanı Jose Mauricio Bustoni bulunuyor.

Butros Butros-Gali BM'ye kusursuz özgeçmiş belgeleriyle geldi: Sedat'a Kudüs'te eşlik etmişti ve Camp David Anlaşmalarının mimarlarından biriydi. Amerika Birleşik Devletleri ile anlaşmazlıkları Amerika Birleşik Devletleri'nin gelecek BM operasyonları için bir model olarak gördüğü Körfez Savaşı'ndan hemen sonra ortaya çıktı: "BM Washington'un insiyatifiyle öneride bulunuyor ve ABD harcıyor." Butros-Gali Soğuk Savaş'ın sonunun BM'yi Doğu-Batı rekabetinin tahditlerinden kurtaracağını düşünüyordu. Bir dizi belgede "BM'ye potansiyel çatışmaları başlangıçta durdurmasına izin verecek ve hatta operasyonlarını finanse etmek için zorla vergi toplayacak hızlı konuşlandırma birimleri" kurmak dahil "önleyici diplomatlık" için öneriler sundu. 1992'den 1996'ya BM barışı koruma operasyonlarının maliyetinin (600 milyon dolardan 2,6 milyar dolara) dört kat arttığı ve Washington (2,9 milyon dolara ulaşan) aidatlarını ödemediği için, Butros-Gali "etkili olmadığı gerekçesiyle ödemesi gereken fonları ödemeyi reddederek ve kurumu temel finansmanından mahrum ederek

BM'yi etkisiz kılanların" "sahtekarlığı"nı açığa vurdu. Butros-Gali eylemleriyle bağımsızlığını vurgularken Washington'un sabrı bitti. Washington'un –"zenginlerin savaşı"– Bosna ile meşgul olmasını ve "nüfusun üçte birinin açlıktan ölmesinin olası olduğu" Somali'yi ve, Amerika Birleşik Devletleri'ni "tembelce izlemek" ve "katliamlar nüfusun büyük bir kısmını yok ettiğinde ancak müdahale etmek"le suçladığı, Ruanda ihmalini eleştirdi. Birçok kişi 1996'da Butros-Gali "güney Lübnan'daki Kanaa Birleşmiş Milletler kampına sığınan birkaç yüz sivili İsrail'in öldürdüğünü dile getiren BM soruşturmasının bulgularını yayınlamada ısrar ettiğinde" Washington'un öfkesinin doruğa ulaştığına inanıyor. Sonunda Washington Butros-Gali'yi başka bir Afrikalı, beklendiği gibi, Washington'un girişimlerine çok daha fazla uyduğu anlaşılan, Ruanda soykırımında barışı koruma amaçlı görevlendirilen BM Genel Sekreteri Temsilcisi Kofi Annan ile başarılı bir biçimde değiştirdi. Kofi Annan'ın yükselişi BM'nin karşılaştığı birincisi eski Yugoslavya'da ikincisi Ruanda'da olmak üzere iki büyük bunalımın ardından gerçekleşti. Butros-Gali NATO komutasını izlemeyi ve Amerikalıların simgesel olmanın ötesinde Sırpların havadan bombalanmalarını onaylamayı istemezken Kofi Annan Butros-Gali'ye vekalet ederken bunları hemen onayladı. Richard Holbrooke'un sözleriyle ardından da "hazırda bekleyen Genel Sekreter" oldu. Oysa Annan'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne hizmet etme hevesinin açıkça sınır tanımadığını gösteren Ruanda'ydı: Alexander Cockburn'ün belirttiği gibi "Amerika'nın Saraybosna'yı ilgi odağında tutma arzusuna uyarak Ruanda'da dehşete düşürecek katliamların başlamak üzere olduğu konusundaki Kanadalı General Romeo Dallaire'in uyarısını bastırdı."

Mary Robinson da Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail'in salondan çıkmasına yol açan –İsrail'in Filistinlilere karşı ırkçı muamelesini ve köleliği "insanlığa karşı suç" olarak tartışan–

2001 BM Uluslararası Irkçılığa Karşı Konferansının sonuçlarını onaylamasıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin öfkesine maruz kaldı. Robert Watson da başkanlık ettiği bağımsız bir bilimsel panelde insan etkinliğinin iklim değişikliğinde bir etken olduğu konusunda bir uzlaşmaya vardığında petrol lobisini öfkelendirdi; ayrıca fosil petrol kullanımı üzerinde uluslararası normlar oluşturma çabalarına önderlik etti. ABD politikasını biçimlendirmede petrol çıkarlarının önemi Beyaz Saray'a şu soruyu soran Exxon-Mobil'den sızan bir bilgi notunda açığa vuruldu: "Watson şu anda ABD'nin talebi üzerine değiştirilebilir mi?" OPWC'nin genel direktörü olarak Jose Mauricio Bustani görevinin ilk beş yılında kimyasal silahları yasaklayan uluslararası sözleşme imzalayıcılarının sayısını 87'den 145'e yükseltti. The Guardian Bustani'yi "son zamanlarda herhangi çok yanlı bir kurumun en hızlı büyüme oranını" elde ettiği için övdü ve "dünya barışını geliştirmek için son beş yılda dünyadaki herhangi başka bir kişiden daha fazla çalışmada bulunduğu" için yüceltti. Hatta Bustani ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'den bir tebrik yazısı aldı ama kısa bir süre sonra ABD hükümetiyle sorun yaşamaya başladı. Bunun nedeni, başkana Amerikan tesislerinin ani denetimlerini engelleme yetkileri veren ve OPCW denetçilerini denetim bölgelerinden kimyasal örnekler almalarını yasaklayan ABD yasamasına karşı çıkarak ve Amerikan tesislerine atanan OPCW denetçilerinin uyruğuna Amerikalıların karar vermesi talebine direnerek bürosunun bağımsızlığında ısrar etmesiydi. Ama en büyük suçu Irak'ı kimyasal silah sözleşmesini imzalamaya ikna etmeye çalışmasıydı, çünkü bunun sonucunda OPCW denetçileri Irak tesislerine girerse Washington Irak'a karşı askeri bir eylemi için sözde yasal gerekçesinden mahrum kalabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri önce Brezilya hükümetinden Bustani'yi geri çağırmasını istedi, ama Brezilya hükümeti Bustani'nin atanmadığı, tersine seçildiği gerek-

çesiyle bu talebini reddetti; ardından Bustani'den istifa etmesini istedi, ama Bustani bunu reddetti; sonra OPCW'nin yürütme konseyine onu atması için baskı kurdu, sonunda da atıldı. Bu amaçla oluşturulan usulsüz mahkemeye Bustani şunları söyledi:

> Beni atarak herhangi uluslararası bir örgütün usule uygun olarak seçilmiş başkanının görevinin herhangi bir anında bir ya da birkaç önemli katılımcısının kaprislerine maruz kalabileceği uluslararası bir örnek oluşturulmuş olacaktır. Bunlar herhangi bir Genel Direktörü ya da Genel Sekreteri herhangi bir anda görevinden alma konumunda olacaklardır.

Güç kullanımına egemen olan uluslararası kurallarda derin bir yozlaşmaya yol açan Soğuk Savaş'tan daha çok, ardından gelen dönemdir. Güvenlik Konseyi'nin Kosova vakasında Yugoslavya'ya karşı güç kullanımına asla yetki vermediğini hatırlayın. BM Kurucu Anlaşması Güvenlik Konseyi onaylamadıkça kendini savunma dışında güç kullanımını yasaklamaktadır. Kosova Savaşı, asla savunma gerekçesi iddia etmeyen NATO tarafından yürütüldü. İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook, Madeleine Albright'a Güvenlik Konseyi onayı olmadan Yugoslavya'ya karşı güç kullanımı hakkında "hukukçularla sorunları" olduğunu söylediğinde Albright'ın yanıtı "Yeni hukukçular alın!" oldu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003'te Irak'a saldırı için Güvenlik Konseyi'nin onayını açıkça talep edip etmediği sorulduğunda Bakan Powell bu tür bir yetki olmadan hareket etme örneği olarak Kosova'yı öne sürdü. Ama Irak'ın 1441 sayılı kararın olası ihlalinin Irak açısından sonuçlarını tartışırken Powell Güvenlik Konseyi'nin "hareketin gerekli olup olmadığına karar verebileceğini" ama Amerika Birleşik Devlet-

leri'nin "harekette bulunma seçeneğini saklı tutacağını" ve "Konseyin bu konuda verebileceği kararla zorunlu olarak bağlanmayacağını" iddia etmekte tereddüt etmedi. Diğer bir deyişle Powell konseyin kararlarının Amerika Birleşik Devletleri'ni değil Irak'ı bağladığını öne sürüyordu.

Uluslararası alanda hukukun üstünlüğüne karşı takındığı kibirli tutumu, Amerika Birleşik Devletleri'nin kararlardan çok daha fazla bağlayıcı olarak kabul edilen sözleşmelerden çekilme konusunda hissettiği özgürlük açıkça ortaya koyuyor. Ramsey Clark belki de uluslararası hukukun üstünlüğüne karşı Amerikan direnişinin en sert eleştirmenidir. 20 Eylül 2002 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin bütün üyelerine gönderdiği bir mektupta Clark Soğuk Savaş'ın sonundan bu yana Amerikan yönetimlerinin vazgeçtiği sözleşmeleri listeledi:

> ABD nükleer silahlar ve bunların üretimini kontrol eden sözleşmeleri tanımamıştı, Biyolojik Silahlar Sözleşmesinin yürürlüğe sokulmasına olanak veren protokole karşı oy vermiştir, kara mayınlarını yasaklayan sözleşmeyi reddetmiştir, Uluslararası Suç Mahkemesinin yaratılmasını önlemeye ve böylece bu mahkemeyi yaralamaya çalışmıştır ve Çocuklar Hakkındaki Sözleşmeyi ve savaşta çocukları kullanma yasağını engellemiştir. ABD savaşı kontrol edip sınırlama, çevreyi koruma, yoksulluğu azaltma ve sağlığı koruma konusunda neredeyse her iki çabadan birine karşı çıkmıştır.

Acı verici gerçek Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın tek süper gücü olarak ortaya çıkışının her türlü uluslararası hukuktan muaf tutulma talebiyle el ele olmasıdır. Aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri, hukuku diğerlerini sorumlu tutma aracı olarak kullanma çabasıyla hukukun üstünlüğünün seçilerek uygulanmasını talep etmekten çekinmemiş-

tir. ABD'nin Uluslararası Suç Mahkemesi'ne karşı muhalefetini örnek olaylarda uluslararası mahkemelerin kurulmasına yönelik tutumuyla karşılaştırırsak bu durum daha açık olacaktır.

Uluslararası Suç Mahkemesi (ICC) bireyleri dünyanın en iğrenç suçları karşısında yargılamak üzere kuruldu: Soykırım, savaş suçları ve sistematik insan hakları suiistimalleri. Amerika'dan intikam alma amacı taşıyanların bunu Amerikalı askerleri ya da sivilleri mahkemeye çıkarma fırsatına dönüştürebileceği endişeleri sözleşmeye kaydedilip dahil edildi. ICC böylece son durum mahkemesi olacaktı. Ancak ülkeler kitle katillerini ya da diğer sistematik suiistimallerin uygulayıcılarını yargılamayı "başaramıyorsa ya da buna isteksizse" işe karışabilecektir. Gene de Washington Güvenlik Konseyi'nden mahkemenin yetkisinden ABD vatandaşları için tam ve belirsiz bir muafiyeti onaylamasını istedi, hatta bunu yapmazsa Bosna ve başka yerlerde BM barışı koruma operasyonlarını yenilemeyi veto etme tehdidinde bulundu. İki hafta süren sert görüşmeler ve Avrupa Birliği ile diğerlerinin muhalefetinden sonra bir uzlaşma sağlandı: Konsey sözleşmeyi onaylamamış ülkelerden bütün bireylere bir muafiyet vermeyi kabul etti – ama yalnızca bir yıl için.

Bu harekete öfkelenen ve mahkemenin arkasındaki önemli hareket sahiplerinden biri olan Kanada bu zorlamanın kendisini yasadışı olarak ilan etti. ICC'nin gerçeğe dönüşmesini önleyemeyen Bush yönetimi yeni bir strateji biçimlendirdi: İkili anlaşmalar imzalamak; bunlara göre iki imza tarafı insanlığa karşı suçla suçlanan vatandaşları ICC'ye teslim etmemeye söz veriyordu. 6 Mayıs 2003'te bu tür bir sözleşmeyi ilk kez Sierra Leone parlamentosu onayladı. Bu "cezasızlık anlaşmasını" lanetleyen Uluslararası Af Örgütünün açıklaması şöyleydi: "Bu karar kesinlikle kabul edilemez, [Sierra Leone] özellikle de yakın geçmişte meydana gelen kitle halinde

insan hakları ihlalleriyle uğraşan bir süreci başlatmak üzereyken." Ama Haziran 2003'ün ortasında otuz yedi ülke bu tür sözleşmeleri imzalamıştı. Hindistan, İsrail, Mısır ve Filipinler dışında kalanı küçük, yoksul, ABD yardımına muhtaç ülkelerdi.

ICC'ye direnen muhalefetine rağmen Amerika Birleşik Devletleri Ruanda, Bosna ve Kamboçya gibi sınırlı bağlamlarda uluslararası mahkemeler oluşturmakta sabırsızdı. Kamboçya vakası Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarcı politikasını oldukça iyi aydınlatmaktadır. Çinhindi'ndeki savaş sona erdiğinde Amerika bölgede savaş suçlarıyla baş etmek için tek ve tutarlı bir yaklaşıma sahip değildi. ABD'nin Vietnam ya da Laos'taki savaş suçlarını yargılamak için uluslararası bir mahkeme oluşturulmamışken Amerika Birleşik Devletleri savaş suçları için Kızıl Kmer liderlerinin yargılanması konusunda uluslararası bir mahkeme çağrısını destekledi. Mahkemenin koşullarını tasarlamaya sıra geldiğinde Washington mahkemenin yetkisinin 1975-1979 dönemiyle sınırlanmasını talep etti. Önceki ya da sonraki yıllar dahil edilmiş olsaydı Amerika Birleşik Devletleri kendisinin de savaş suçlarından yargılanması riskine girmiş olacaktı. 1975 öncesi dönemin incelenmesi mahkemenin dikkatini ABD'nin Çinhindi'ndeki ağır bombardıman yıllarına çekmiş olacaktı, tıpkı 1979 sonrası dönemin 1978'de Kamboçya'yı işgal eden Vietnamlılara karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin Kızıl Kmerlere gerek BM'de gerekse uluslararası alanda siyasi koruma sağladığını da günışığına çıkarmış olacaktı.

Uluslararası alanda sorumlu tutulma isteksizliği Bush yönetimini tarihsel olarak diğer büyük güçlerden ayırmamaktadır. Ayıran, başkalarını –ister rakip, muhalif, küçük ortak ya da bağımlı– kurallara dayalı uluslararası bir düzene dahil edecek herhangi bir projeyi ortadan kaldırma konusundaki pervasızca kararlılığıdır. Washington'daki Carnegie Uluslararası

Barış Vakfı'nda üst düzey bir ortak olan Anatol Lieven "mutlak askeri üstünlük yoluyla dünyaya tek taraflı hakimiyet" planının "1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana Dick Cheney ve Richard Perle'e yakın bir grup entelektüel tarafından inatla savunulup üzerinde çalışılmış" olduğunu bize hatırlatıyor. Bush yönetiminde sarayın güvercini olarak kabul edilen Dışişleri Bakanı Colin Powell bile güvenlik kuruluşunun kalanıyla temel amacı paylaşmaktadır. Daha 1991'de Kurmay Başkanları Ortak Kurulu başkanıyken Powell Amerika Birleşik Devletleri'nin "dünya sahnesinde meydan okumayı hayal eden her meydan okuyanı caydırmak için" yeterli güç gereksindiğini açıklamıştır. Paul Wolfowitz'in baba Bush yönetiminin son yılında hazırladığı ünlü strateji belgesi tam da bu amacı içeriyordu. Oğlu Haziran 2002'deki West Point konuşmasında bunu resmi politika olarak ilan etti: ABD'nin Soğuk Savaş sonrası stratejisinin yönlendirici amacı dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir "eşdeğer rakibin" ortaya çıkmasını önlemek olmalıydı. Powell'i yönetimdeki şahinlerden ayıran bu temel amaç değil bugün resmi Amerikan doktrini olan önleyici savaşa bağlanımlarıdır. Amerikalıların önleyici savaşın mantığının farkında olmaları gerekiyor. Çoğu soykırımların savaş zamanında yapılmış olmaları tesadüfi değildir. Halka şu söyleniyor: Sen öldürmezsen, öldürüleceksin. Öldürüyorsun çünkü onlara yapmak üzere olduğun şeyi onların sana yapabileceklerinden korkuyorsun. Önleyici savaş soykırımın mantığıdır.

Mevcut Bush yönetimi Reagan yönetiminin ideolojik mirasçısıdır. Reagan yönetiminde Richard Perle gibi Afganistan Savaşı'nın ideolojik karakterini biçimlendiren ünlü "şantajcılar", mevcut yönetimde savunma politikasının biçimlendirilmesinde güçlü etki sahibidirler. Demokrasinin Amerikan gücü yoluyla yayılması gerektiği inancı dahil Arap dünyasını demokratikleştirme söylemleri kontraları ve mücahitleri Ni-

karagua ve Afganistan'daki demokrasinin "kurucu babaları" ve karşı devrimi "demokratik bir devrim" olarak müjdeleyen Reagan yönetimini andırıyor. Tıpkı "demokrasinin" Reagan yıllarında olduğu gibi Üçüncü Dünya milliyetçi rejimlerinin yüzüne dalgalandırılan emperyalist bir bayrağa dönüşmesi gibi ulusal güvenlik aynı anda anavatanda demokrasiyi aşındıran ve küreselleşme çağında anlamlı bir egemenlik inşa etmeye uğraşan milliyetçi çabaların altını oyan emperyalist bir projeye dönüşmüştür.

İsrail Gücü ve Yerel Dokunulmazlık

Amerika Birleşik Devletleri'nin gerçekten de İşgal Altındaki Topraklardaki Filistin Ulusal Yönetimi için Irak'takine benzer bir "çözüm" düşünmesine kimse şaşırmamalıdır: Bir tür vesayetin izlediği bir rejim değişikliğidir bu çözüm. ABD'nin Irak'taki politikasıyla İsrail'in İşgal Altındaki Topraklar'daki politikası arasındaki benzerlik 11 Eylül'den bu yana önemli ölçüde arttı. Nasıl ki Amerika Birleşik Devletleri Irak'ta aralıklı hava savaşı ve kitle katliamıyla sonuçlandıkları gösterilen yaptırımlardan oluşan bir birleşimi koruyabildiyse İsrail İşgal Altındaki Topraklar'daki ekonomik hayatı etkin bir biçimde boğmuş ve sakinlerini düzenli cezalandırma ile uzatılmış sokağa çıkma yasağı ve hareket özgürlüğünün kısıtlanmasından oluşan bir birleşimle yoksulluğun alt sınırlarına kadar indirgemiştir. 2 Şubat 2002'de New York Times, yüzden fazla İsrailli yedek askerin imzaladığı ve Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde, bu bölgelerle ilgili İsrail politikalarının "bütün bir halka hükmetmeyi, kovmayı, açlığa maruz bırakmayı ve aşağılamayı" içerdiği için hizmet etmeyi reddettiklerini belirten bir açıklamanın Kudüs'te yayınlandığını bildirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ta yaptığı gibi İsrail İşgal Altındaki Topraklar'da sivil ve askeri hedefler arasında

ayrım yapmayı kamuoyu önünde reddetti – bunun için de "bizim terörümüzün" ya önleyici bir darbe ya da "onların terörüne" bir yanıt olduğu gerekçesini sundu. Bu süreçte Iraklı ve Filistinli halklar karşılığında ceza verilmeden kolektif bir cezalandırmaya maruz kaldılar.

İsrail'in Filistin bölgelerini tekrar işgal etmesinden beri Cenin'deki olaylar İsrail devlet terörü için bir mecaza dönüşmüştür. Amerika Birleşik Devletleri gibi İsrail de büyük çapta güç kullanma ihtiyacına inanıyor, sözde kışkırtmaya göre tamamen orantısız ve bu nedenle de sonuçla ilgili bir kuşkuya yer bırakmadan. "Hangi vahşi hesapla" diye soruyor Edward Said;

> İsrail ordusu, ABD tedarikli Apache savaş helikopterlerinden yüzlerce füze saldırılarıyla birlikte düzinelerce tank ve silahlı personel nakliye uçağı kullanarak 15.000 mülteci ve otomatik silahları, füzeleri veya tankları olmayan bir düzine adam barındıran bir kilometre karelik kulübelerden oluşan bir parça olan Cenin mülteci kampını bir haftadan fazla bir süre işgal edip bunu teröristlerin vahşetine karşı bir yanıt ve İsrail'in egemenliğine bir tehdit olarak mı adlandırdı?

Orantısız güç kullanımı yalnızca hesap verme yokluğu ve ceza verilmeyeceği garantisiyle sürdürülebilir. Bu garantiyi de yalnızca Amerikan gücü sağlayabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin insan haklarının korunmasının her türlü devlet egemenliğine üstün olması gerektiğini düzenli olarak ısrar ettiği bir çağda İsrail istisna olarak kalmayı sürdürdü: Şehir üzerinde egemenlik iddia etmediğinde bile Cenin'deki eylemlerinin araştırılmasını başarıyla reddetmiştir. BM soruşturması yapılmadığı için Cenin'de meydana gelenler hakkında tüm gerçekleri asla bilemeyiz. Ama bireysel öykülerden biraz fi-

kir edinebiliriz. Askeri telsizden "Kürt Ayı" –"Kürt" Kürt kökenine göndermeydi ve "Ayı" kullandığı altmış tonluk D-9 yıkım buldozerine– olarak adlandırılan Moshe Nisim'in öyküsü özellikle açıklayıcıdır. Buldozeri kullanması için birkaç saatlik eğitimden sonra buldozer sorumluluğuna verildi. Öyküsünü basan İsrail gazetesinin sözleriyle: "75 saat durmaksızın etrafında tanklar ateş ederken devasa buldozer üzerinde oturup evleri ardı ardına yıkıyordu. . . . Cenin'de adını duymamış asker yoktu. Kürt Ayı en kendini adamış, cesur ve belki de en yıkıcı operatör olarak kabul ediliyordu." Bir insan ara vermeden nasıl bu kadar uzun süre çalışır?

> 75 saat nasıl dayandığımı biliyor musunuz? Araçtan inmedim. Yorulmak nedir bilmiyordum, çünkü habire viski içtim. ... Üç gün boyunca, yıktım da yıktım. Koca bir bölgeyi. Ateş edilen her evi yıktım. O evi yıkmak için, başkalarını yıktım. ... Tek üzüldüğüm, bütün kampı yıkamamış olmamdır.

Kürt Ayı bir devlet teröristinin yüzünü sunsa da İsrail ordusunda sivilleri hedefleme emirlerine direnenler de vardı. Sağcı İsrail gazetesi *Hatzofeh* "Filistinli bir eve bir füze atmayı reddeden İsrailli bir savaş helikopteri pilotunun" öyküsünü yazdı. Kudüs'teki *The Guardian* muhabiri bunu "bazı İsrailli askerler arasında Batı Şeria'nın Filistin şehirlerindeki savaş biçimi ile ilgili artan huzursuzluğun son işareti" olarak alıntıladı. Pilot tekrar tekrar ateş etme emrini reddetti. İlk olarak bir birlik komutanı "içeride saklandığı düşünülen beş sözde teröristi 'yok etmesi' için" evi vurma emri verdiğinde; ikincisi komutan pilota "teröristlerin evde kesin olarak belirlenebildiklerini" garantileyip "ve ateş etmesi için tekrar emir verdiğinde" ve üçüncü sefer de komutan "teröristlerin yok olduğunu, ama gene de eve ateş etme emri verdiğinde."

Cenin'deki yıkım aldırışsız ya da yalnızca cezalandırıcı değildi. Ariel Sharon amacının "terörün altyapısını" yok etmek olduğunu ileri sürerken bununla örgütlü sivil hayat kapasitesi dahil direnişin altyapısını kastettiğini anladığımızda ancak bu bir anlam ifade ediyordu. Operasyonun silahlı gerillaları hedeflemekten çıkıp Filistinlilerin sivil hayatını yok etmeye yönelmesi Amerikan basınından çok İsrail basınında çok daha eleştirici bir tutumla tartışılan bir olguydu. Amira Hass Ha'aretz'te şunları yazdı:

> Kendimizi kandırmayalım; bu terörist altyapısını bulup yok etme görevi değildi. ... Eğitim Bakanlığında ve Uluslararası Filistin Bankası'nda ve protez kiralayan bir dükkanda suç kanıtlarının gizlendiğini düşünüyorlarsa askerler her bir belgeyi tek tek incelerdi, açmadan dosyaları yerlere saçmazlardı. ... Filistin toplumunun geliştirdiği sivil, idari, kültürel altyapıyı tahrip etme kararı alınmıştı. ... Entelektüel, kültürel, sosyal ve ekonomik etkinliklerinin hammaddeleri ve ürünleri yok edildikten sonra bütün Filistin toplumunun ilkel, kana susamış teröristler olduklarını düşünmek o kadar kolay ve huzur verici ki. Bu yolla İsrail kamuoyunu terörün, ne kadar dehşetli de olsa, işgalin dehşetlerinden türemiş sosyolojik ve siyasi bir başkalaşım değil de genetik bir sorun olduğuna inanması için aldatılmasına devam edilebilir.

Kolektif cezalandırma uygulaması hem bireysel sorumluluğun hem de bireysel iktidarın inkârını içeriyor. İkisi de Kültür Tartışmasının konusudur. Filistinlilerin –ve genel olarak Arapların– ırkçı olarak dağlanmaları 11 Eylül'den önce düşünülmesi imkansız bir saygınlık derecesine ulaşıyor görünmektedir. İsrailli tarihçi Benny Morris ile kısa süre önce yapılan bir röportajda eski İsrail başbakanı Ehud Barak Filistinli-

ler hakkında çok az Amerikalı ırkçının yazılı olarak kullanmaya cesaret edeceği sözcüklerle konuştu: "Onlar... yalan söylemenin bir fark yaratmayacağı... bir kültürün ürünleridir. Yahudi-Hıristiyan kültüründe varolan yalan söyleme sorunundan muzdarip değiller. Gerçek konu dışı bir kategori olarak görülüyor. Yalnızca amacınıza hizmet edenle hizmet etmeyen vardır." Sonraki cümlede Barak bu genelleştirmeyi "Arap toplumuna" uyguladı: "ABD Federal Araştırma Bürosu'nun yardımcı direktörü bana bir kere yalan makinelerinin çalışmadığı toplumların, yani yalanların bilişsel bir fark yaratmadığı toplumların bulunduğunu söylemişti."

Filistinlilerle Arapları damgalama eğilimi siyaset alanıyla sınırlandırılmamıştı. Amerikan akademik kurumundan aşağıdaki örneği ele alalım. Amerikan Histokompatibilite ve İmünogenetik Topluluğunun Human Immunology [İnsan İmmünolojisi] adlı dergisinin 2001 basımında İspanyol genetikçisi, Madrid'teki Complutense Üniversitesi'nden Profesör Antonio Arnaiz-Villena'nın liderliğindeki bir ekibin "Filistinlilerin Kökeni ve Diğer Akdeniz Nüfuslarıyla Genetik İlişkileri" adlı bir yazıyı içeriyordu. Yazı "Ortadoğu'daki Yahudilerle Filistinlilerin çok benzer bir gen havuzu paylaştıklarını ve genetik olarak ayrı değil birbiriyle yakın ilişki içinde olarak kabul edilmeleri gerektiğini" belirten bilimsel kanıtla başlıyordu. Yazarlar "iki ırk arasındaki rekabetin bu nedenle genetik farklılıklara değil 'kültürel ve dinsel' farklılıklara dayandığı" sonucuna vardılar. Yayınlandıktan bir yıl sonra yazı *Human Immunology*'nin web sitesinden kaldırıldı ve "dünyanın her yanındaki kütüphanelere ve üniversitelere 'ilgili sayfaları' göz ardı etmelerini ya da 'tercihen fiziksel olarak ortadan kaldırmalarını isteyen mektuplar yazıldı." Derginin editörü Columbia Üniversitesi'nden Nicole Suciou-Foca "söz konusu makalenin çok sayıda şikayet aldığı için bunu reddetmeye zorlandığını" iddia etti. Derginin siyasi konumu ile ilgili her

türlü kuşkuyu ortadan kaldırmak için Arnaiz-Villena yayın kurulundan atıldı.

Modern devletin geçmişinde kolektif cezalandırma uygulaması sömürgecilik ve ırkçılıkla özdeşleştirilir. Bu uygulama bütün siyasi eylemlere kolektif sorumluluk lehinde hukukun üstünlüğü için önemli olan bireysel sorumluluk düşüncelerini ortadan kaldırmayı içermiştir. Bu açıdan Harward'de Frankfurter Hukuk Profesörü olan Alan M. Dershowitz The Jerusalem Post'ta her bir Filistinli direniş ya da teröre misilleme olarak bir Filistinli köyün yıkılmasını önererek şunları yazdı: "Bu süreç içinde bazı masum sivillerin mülkü de kurban edilmesine rağmen ahlaksal olarak kabul edilebilir bir karşılık olacaktır." Hukuk profesörü olan Dershowitz'in 1945 Nürnberg Büyük Nazi Savaş Suçluların Yargılanması için Sözleşmesinin 6(b) maddesinin savaş suçlarını nasıl tanımladığından habersiz olamazdı: "Yani, savaş kanunlarının ya da geleneklerinin ihlalleri. Bu ihlaller, ... şehirlerin, kentlerin ya da köylerin nedensizce yok edilmesini... içerecektir ama bunlarla sınırlı olmayacaktır."

Suçtan farklı olarak siyasi eylemler kolektif yakınmalarla bağlantılı olduklarında anlamlıdırlar. Bunları terör ya da direniş eylemleri olarak tanımlasak da tanımlamasak da siyasi eylemlerin ortak bir özelliğini belirlememiz gerekiyor: Popüler desteğe başvurmaları ve destek olmadığında sürdürülmelerinin zor olması. Kolektif cezalandırma uygulamasının arkasında bir mantık varsa kolektif cezalandırmanın suç eylemlerine değil yalnızca siyasi eylemlere bir yanıt olabileceği mantığı vardır. İsrail Yüce Divanının ordunun bir intihar saldırısı düzenlemekle suçlanan bir Filistinli militanın erkek ve kız kardeşinin Batı Şeria'dan sürüp Gazze Şeridi'ne gönderebileceği şeklindeki 3 Eylül 2002 kararı etrafındaki tartışmayı ele alalım. İnsan Hakları Derneği, İsrail işgali altındaki Filistinlilerin "yasadışı olarak zorla aktarılmalarının" Dördüncü Cenev-

re Sözleşmesi'ne göre bir savaş suçu oluşturduğunu iddia etti. Dokuz hakimlik panelin yasal gerekçesinden daha önemli olan kararın ardındaki siyasi gerekçedir. *New York Times* bunun Filistinli intihar saldırılarını durdurma konusundaki daha büyük bir çabanın bir parçası olarak değerlendirdi.

İsrail'de Filistinlilerin haklarına sıra geldiğinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde terörist olarak damgalanan grupların hakları söz konusu olduğunda güvenlik haklardan üstündür. Afganistan işgali Guantanamo Koyu'ndaki gözaltına alınmalara yol açmışsa Irak işgali Bağdat Uluslararası Havaalanı'nın dışındaki Kamp Kropper'deki benzer gözaltına alma olaylarıyla birlikte anılmıştır. Iraklı tutsakların hiçbiri –Ağustos 2003'te 3.000 kişi– herhangi bir suçla suçlanmadı. Sanıklar "yağmacı" ya da "isyancı" ya da yalnızca "Saddam Hüseyin'e sadık" olarak kaydedildiler. Uluslararası Kızılhaç'ın kampa girmesine izin verildi, ama görevlilerine gördüklerini anlatmaları yasaklandı. Ama Kamp Kropper'deki günlük hayat koşullarını İnsan Hakları Derneği'ne anlatmak için personelden bazıları bu duruma karşı çıktılar. Aşağıda birkaç görüş bir araya getirildi: "Her tutsak günde üç buçuk litre su alıyor. Yaz aylarında bunu öğlen 50 derece sıcaklıkta yıkanmak ve içmek için kullanıyorlar. Giysilerini yıkamasına izin verilmiyor. Vücudunu istila eden bitlere karşı küçük bir kap bit ilacı veriyorlar. Zalim kurallarını en hafif ihlalde acı verici konumlarda oturmaya zorlanıyorlar. Karşı çıkmak için bağırdığında uzun sürelerle bir çuvala sokuluyorlar." Kamp Kropper'de eski başbakan yardımcısı Tarık Aziz, eski Irak Parlamentosu başkanı Sadun Hammadi ve Saddam'ın kimyasal ve biyolojik programının önemli bir üyesi olduğu söylenen Dr. Hudda Ammaş gibi gitgide artan sayıda "özel tutsaklar" da bulunuyordu. Serbest bırakılan az sayıdaki tutsaklardan biri olan Adnan Cassim'e göre "Tarık Aziz kamptaki son aylarda çok yaşlanmıştı. Ayaklarını sürüyerek yürüyordu ve kamburu

çıkmıştı. Belki de kendi tuvaletini kazmak zorunda olduğu için. Bunu yapması için birinin yardım etmesi yasak. Herhangi biri gibi davranılıyor – muhafızların istediği yere sürdüğü bir hayvan gibi." Eski bir tutuklu Keys el-Sayman "En kötü suçluların elleri arkalarında bağlanıyor ve iki saat süreyle yüzleri toprağa yapıştırılıp güneş altında tutuluyorlardı" diyor. Bir Kızılhaç ziyaretçisine göre kadınların, erkekler gibi, "iç çamaşırlarını yıkamaları yasaktı – bazılarında kötü yaralar oluşmuştu." İnsan Hakları Derneği Haziran 2003'te kamptaki koşulların "uluslararası kanunların yasakladığı vahşi, insanlıkdışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmaya" ulaştığını söyledi. Amerika'nın utanç verici Gulag'ında Ekim 2003'te kapatılıncaya ve sakinleri, belki de başka bir gözaltı tesisine aktarılıncaya kadar günlük yaşam böyleydi.

Kolektif cezalandırma ve grup direnişi diyalektiğinden –ve devlet ve toplumsal sayısız biçimiyle terör döngüsünden– dışarı çıkan bir yol bulacaksak tartışmanın bütün taraflarını bilgilendiren siyaseti teşhis edip ona hitap etmekten başka seçeneğimiz yok.

Yerleşimci ve İntihar Bombacısı

Yerleşimci ve intihar bombacısının şiddeti, her şeyden önce, çağdaş terör ve terör karşıtı dünyayı tanımlamaya başlamıştır. Terör tartışması kültürel ve siyasi olmak üzere iki kutup etrafında dönüp duruyor. Kültür Tartışması, terörü uygulayanın kültüründe bir görevin açıklamasını arar. Buna karşın Siyaset Tartışması görevi meselelere, seslendirilmemiş üzüntülerin siyasi bağlamına bir yanıt olarak açıklama eğilimindedir. Siyasi terörün kültürel açıklamalarından çok siyasi açıklamalarına taraf olsam da her ikisinin de ortak bir eğilimi paylaştıklarının farkındayım: İkisi için siyasi terör, ya modern öncesi bir kültürün kontrolünde ya da korkunç bir baskı karşısında

kaçınılmaz bir yanıttır. İki görüşten hiç biri siyasi terörü bir seçim olarak kabul etmez ve ikisi de tarihsel bir bakış açısından yoksundur. Kültürel açıklamalar çatışmayı besleyen belli meseleleri göz ardı ederken siyasi açıklamalar terör uygulamasının zamanla aşırı kısa erimli bir bakış açısının ve değer taşıyan nedenlerin takibinde terör kullanımını meşrulaştıran ahlaksız bir siyasi kültürün gelişmesine yol açtığı gerçeğini önemsemezler.

İntihar bombacıları hakkındaki tartışma siyasi terörün kültürel ve siyasi açıklamalarını ortaya çıkarmıştır. Stephen Schwartz'ın "Sıfır Noktası ve Suudi Bağlantısı" yazısı hâlâ hem terörün köklerini İslamın kültürel geleneğinden ayırmaya hem de İslam içinde belli bir tek geleneğe yerleştirmeye çalışan sava en iyi bilinen örnektir. Siyasi olarak doğru bir duruşla başlıyor: "11 Eylül saldırıları, 'Allah'ın yolundaki' askerlere savaşmayanlara, kadınlara ya da çocuklara zarar vermeden düşmanlarıyla yüz yüze savaşmaları uyarısı yapan geleneksel Müslüman tanrıbilimine kesinlikle uymaz." Schwartz terörün kültürel kökenlerini "bir İslam türünde" –Vahabi İslamında– "iki asırdan daha kısa bir süre önce" doğan ve "şiddetli," "hoşgörüsüz" ve "son derece fanatik," "gösterişli ruhanilikten nefret eden" bir "çıplak İslam" biçiminde arıyor. Tek bir örnek –"1801 yılında Vahabiler Kerbela şehrine saldırıp sokaklarda ve pazarlarda 2000 sıradan vatandaşı katlettiler"– "başından itibaren" bu "kültün kendisine karşı gelenlerin kitlesel imhasıyla ilişkili olduğu" savını oluşturmaya yetiyor. Bunu kendi çıplak sonucu izliyor: "Bütün Müslüman intihar bombacıları Vahabidir," ardından bir düşünce geliyor hemen: "Yaser Arafat ya da Saddam Hüseyin gibi kişisel iktidarın çıkarları için kendilerini Müslüman olarak gösteren tanrıtanımaz solculardan oluşan birkaç mürit hariç belki." Yazarımız yılmadan devam ediyor: "Bin Ladin bir Vahabidir. İsrail'deki intihar bombacıları da öyle. Mısırlı müttefikleri de.

Cezayirli İslamcı teröristler de. Keşmir'deki Talibancı gerillalar da." İnsan Schwartz'ın burada teröristlerden bir tropik ya da çöl hastalığına kapılmış modern öncesi bir geleneğin kurbanlarıymış gibi söz ettiği izlenimine kapılıyor. "Kültürün" bazı halklara bir takım değişmez özellikler atfederek onları betimlemek için bir şifre sözcüğüne dönüşmesi ölçüsünde ırk tartışmasının çağdaş karşılığı olarak işler.

Kültür Tartışmasının daha verimli bir biçimi Massachusetts'teki Mount Holyoke Koleji'nde uluslararası ilişkiler profesörü Sohail Hashmi'nin yazdığı bir yazıda bulunur. *Washington Post*'ta yazan Hashmi Mısırlı popüler Şeyh Yusuf Karadavi gibi bazı İslamcı bilginlerin nasıl bazı terörist saldırıları (11 Eylül'dekiler gibi) şiddetle lanetlerken diğerlerini (İsrail'deki intihar bombalamaları gibi) lanetlemediklerine şaşırıyor: "Genç adamlarla kadınları –çoğu etkilenebilir gençleri– şehitlikle ödüllendirilecekleri sözleriyle ölümcül görevlere göndermekten sorumlu olanlar bomba üreticileri gibi dini bilginlerdir de." Hashmi rahatsız çünkü "intihar bombalamaları İslamcı etiğin iki temel ilkesine karşı çıkıyorlar: İntihar ve savaşmayanların kasıtlı öldürülmesi yasağına." Aynı zamanda bu bombalamalar "İslamın kolektif sorumluluk fikrini reddedişiyle de uzlaştırılamazlar."

İntihar bombacısının bakış açısı, "Filistinli İntihar Bombacısının Dünyasının İçinde" adlı *The Times*'ta (Londra) yayınlanan bir yazıda en iyi biçimde ortaya konulmuştur. Okur "günler ya da haftalar sonra yapılabilecek bir intihar görevine hazırlanan" yirmi yedi yaşındaki bir sanat okulu mezunu Yunus'la tanıştırılır. Yunus kararını her şeyden önce çok çağdaş siyasi bir gerçekliğe, işgale karşı bir yanıt olarak açıklıyor: "Amacım yerleşimcilerin buradaki hayatlarından zevk almalarını önlemek. Amacım İsrailli kontrol noktalarını ülkemden çıkarmak. Barış içinde giderlerse onları bölgelerine takip etmeye niyetim yok. Ama burada kalırlarsa onları çıkarmak

için elimde bulunan yöntemleri kullanacağım." Kararı aynı zamanda gerçeğin bir başka yönünün kabulüdür yani İsrail devletiyle İşgal Altındaki Topraklar'ın Filistinli sakinleri arasındaki teknolojik dengesizliğin basit gerçeği: "Beni saniyeler içinde yok edecek bir tankın önünde duramayacağımı biliyorum, bu nedenle kendimi bir silah olarak kullanacağım. Buna terör diyorlar. Bense buna kendini savunma diyorum." Ama ayrıca eylemi özgürlüğe bir gazel olarak da amaçlıyor. Hayat, diye açıklıyor, "değerlidir", bu nedenle "savaşmaktan başka seçeneğimiz yok": "Özgürlük bir armağan olarak verilmiyor. Tarih onu elde etmek için büyük fedakarlıkların yapılması gerektiği gerçeğine tanıktır." İntihar bombacılarının "teröristler değil", tersine "eğitimli savaşçılar" olduklarını iddia eden Yunus son mesajını veriyor: "Görevim, yerine getirdiğim anda yalnızca İsrailliileri öldürmek olmayacaktır. Öldürmek nihai hedefim değil, denklemin bir parçası olsa da. Eylemim sorumlu olanları aşıp ve genelde dünyaya bir insan için en çirkin şeyin özgürlük olmadan yaşamaya zorlanmak olduğu mesajını taşıyacaktır."

Çoğu kez "intihar bombalaması" etiketinin uygulamayı ya da ardında yatan güdüyü doğru olarak yakalayıp yakalamadığını merak etmişimdir. Açıktır ki intihar bombacısının birinci hedefi kendi hayatını yok etmek değil, ama düşman olarak tanımlanan diğerlerininkini yok etmektir. İntihar bombacısını en başta bir asker sınıfı olarak görmemiz gerekiyor. İntihar bombacısı, özellikle de siyasi modernliğin yaptığı gibi, hayatı –hem kendimizinkini hem de diğerlerininkini– hayattan daha yüce kabul ettiğimiz hedeflere tabi kılmaya hazır oluşumuzla insanlığımızın iki yönünü birleştirmiyor mu? İntihar bombalaması, barbarlık işareti olarak damgalanmak yerine modern siyasi şiddetin bir özelliği olarak anlaşılmalıdır. Ahlaki bir tartışmanın kendi içindeki tehlikesi (bir kültür nasıl olur da intihara göz yumabilir) bireyleri bir basmakalıba sokarak ve

alternatif stratejiler hakkında her türlü görüşmeyi önleyerek Kültür Tartışmasının tekrarına hızla dönüşmesidir. Bu nedenle ahlaki bir tartışmayı geniş tarihsel ve siyasi bir tartışmayla birleştirme ihtiyacı doğmaktadır.

Solcu gerilla gibi sağcı yerleşimci de sivil ve askeri arasındaki sınırı bulanıklaştırır: Savaşan güçlerin büyük bir oranı çoğu kez sivil komandolardan oluşmaktadır ve bütün yetişkin erkekler, Güney Afrika'da olduğu gibi, ya da bütün erkek ya da kadın yetişkinler, İsrail'de olduğu gibi, zorunlu bir askeri eğitimden geçiyor ve ani bir çağrıyla yedek güçler olarak hazırlanıyorlar. İntihar bombacısını üreten bağlamı 1967'deki Altı Gün Savaşından ve özellikle de 1993 Oslo görüşmelerinden sonra Batı Şeria ve Gazze'deki İsrail yerleşimlerinin olağanüstü ölçüde genişlemesi açıklıyor.

İsrail Batı Şeria ve Gazze Şeridini 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra işgal etti. İşgal Altındaki Topraklar'a yerleşimcilerin hareketi 1973-1974'teki Yom Kippur Savaşı'na kadar büyük değildi. Bu dönemde, Kookçuların (Rabbi Kook'un takipçileri) yönettiği hızla büyüyen dini bir hareket göçmen fethi ve egemenliği için siyasi bir programa dini olarak onay verdi. Kookçu hareket şahin genç laikçiler olan Kookçulardan oluşan bir grup rabbi ve İsrail Savunma Güçlerinde (IDF) hizmet eden ve İsrail'in savaşlarında savaşan diğer dinci Kookçulardan Gush Emunim, "İnançlıların Bloku" adlı bir grup oluşturduklarında ortaya çıktı. Kookçular için 1967'de İsrail'in zaferi "Kurtuluşun gerçekten gelmek üzere olduğuna ve Tanrının tarihi gerçekten de nihai sonuna doğru ittiğine kesin bir kanıttı." İşgal Altındaki Topraklardan geri çekilmek söz konusu değildi, çünkü "kutsal toprakların her bir parçasının iadesi kötülük güçlerinin bir zaferi olacaktı." İş hayatında Siyonizm Yahudi hayatını normalleştirmeye çalışırken, fethedilmiş Filistin bölgelerine Yahudilerin yerleşmesini yasaklayan BM kararları da dahil olmak üzere "Yahudiler Tanrı tara-

fından seçilmiş oldukları için temelde bütün diğer milletlerden farklı oldukları ve aynı kurallara bağlı olmadıkları"na inanarak- Gush bu hayatı bir istisna haline getirmeye çalışıyordu.

Yom Kippur Savaşı'ndan sonra Gush, "bütün Batı Şeria'ya yerleşmek için bir ana plan" oluşturdu: "Amaç yüz binlerce Yahudiyi bölgeye taşımak ve koskoca stratejik dağ kalesini sömürgeleştirmekti." 1976 İsrail Kurtuluş Gününde yaklaşık yirmi bin silahlı Yahudi Samiriye'nin bir bölümünden diğerine yürüyerek bir Batı Şeria "pikniğine" katıldı. Yeni Likud Partisi 1977'de iktidara geldiğinde Menahim Begin "yaşlı Rabbi Kook'u Merkav Harav'da ziyaret etti ve ayaklarına diz çöküp önünde eğildi." Likud hükümeti, "işgal altındaki bölgelerde yoğun bir yerleştirme girişimini başlattı." İsrail İskan Bakanlığının yeni yöneticisi Ariel Sharon göreve "yirmi yıl içinde bir milyon Yahudiyi Batı Şeria'ya yerleştirme amacını" açıklayarak başladı. 1978'de her Batı Şeria yerleşimi "kendi bölgesindeki güvenlikten sorumlu oldu ve yüzlerce yerleşimci kendi topluluklarını korumak ve yolların ve toprakların güvenliğini sağlamak için düzenli ordu birimlerinden azat edildi. Bunlara çok sofistike silahlar ve askeri donanım verildi." Mart 1979'da "hükümet Batı Şeria'da vergi toplama, hizmet sağlama ve işçi çalıştırma yetkisine sahip beş bölgesel konsey kurdu." Gush Batı Şeria yerleşimcilerinin yüzde 20'sini tedarik etti ve bu konseylerde "Gush üyelerinin genellikle ana rolleri vardı."

Gush üyeleri genellikle "Filistinlilerin toprak haklarının olmadığı ve onlar için burada yer olmadığı" görüşündeydiler. Yerleşimcilerin İşgal Altındaki Topraklar'a hareketi her bir yerleşimle hızlanarak aşamalar halinde gerçekleşti. Yerleşimcilerin sayısı Yom Kippur Savaşı'ndan sonraki onuncu yılın sonunda, 1984'te yaklaşık kırk altı bine ulaşmıştı. Yaklaşık on yıl sonra 1993'te Oslo Sözleşmesi imzalandığında İşgal

Altındaki Topraklar'da kabaca 200.000 yerleşimci bulunuyordu. Oslo Sözleşmesi'nden sonra akışın artması ironiktir. Üçüncü on yılda, 2002'nin sonunda yerleşimci sayısı ikiye katlanıp 400.000'e ulaşmıştı – bugün İsrail'in hak iddia ettiği Doğu Kudüs'teki yerleşimciler bu sayıya dahildir. Son dönemlere ait bir İsrail insan hakları raporu İsrailli yerleşimcilerin Doğu Kudüs'ün Filistin bölümü hariç şimdi Batı Şeria'nın neredeyse yüzde 42'sini kontrol ettiğini belirtiyor.

Yerleşimcilerin erimi doğrudan kontrol ettikleri toprakları aşıp Filistinlilerin kıt kanaat geçindikleri koşulları biçimlendirmeye kadar uzanıyor. Örneğin Gazze Şeridi'ndeki yerleşimciler bölgede yaşayan toplam nüfusun binde 5'ini oluştururken toprağın yüzde 20'sini kontrol ediyorlar. Sözde 1993 barış sürecinden sonra bile Ha'aretz'te yazan Amira Hass'a göre "yerleşimciler Filistinlilerin nasıl yaşayacaklarını –bir su borusunun nerede olmaması gerektiğini, bir sığınmacı kampının nerede genişlememesi, arabaların nerede sürülmemesi ve bir kanalizasyon işleme fabrikasının nerede inşa edilmemesi gerektiğini– emretmeyi sürdürdüler. ... 'Devlet topraklarının' yalnızca Yahudiler için olduğu; Filistinlilerin Yahudilere oranla kişi başına daha az toprak ve suya gereksindikleri; Yahudiler gibi aynı altyapı ya da konforları hak etmedikleri ya da gereksinmedikleri; Filistinlilerin hakları olduğu için değil biz onlara izin verdiğimiz için burada yaşadıkları bir 'aksiyom'dur artık. ... İşte her gün, her günün her dakikası uygulanan ayrımcılık budur. Yabancılaştıran, yakan bir hakarettir bu, Güney Afrika'nın siyahlarının, Amerika Birleşik Devletleri'nin siyahlarının ve Doğu Avrupa'nın Yahudilerinin aşina olduklarıyla aynı ayrımcılık."

İşgal Altındaki Topraklar, resmi İsrail açıklamalarında Doğu Kudüs'ü içermiyor. Ama Kudüs'teki Filistinliler için yaşam pek farklı değil. Filistinliler "İsrail" Kudüs nüfusunun üçte birinden fazlasını oluşturmalarına rağmen, "bütün ika-

met, topluluk ve ticari ihtiyaçları için toprağının yalnızca yüzde 6'sına ulaşabiliyorlar." Doğu Kudüs'teki Filistinli evler düzenli olarak yıkılıyor; İsrail Ev Yıkımlarına Karşı Komite'den Jeff Halper, "beklenen yüzlerce yıkım emriyle birlikte son on yılda 300'den fazla yıkımı" belgelemiştir. ABD tasarısı yol haritası imzalandıktan sonra bile İsrail hükümeti, yalnızca birkaç hafta içinde "düzinelerce yıkım emri" çıkardı. Halper'e göre "İsrail, Yol Haritasının 'Doğu Kudüs'ü resmi olarak İsrail'e bağlandığı için kapsamadığını ileri sürüyor."

Bu bağlamı anlamadan ikinci intifadanın ve sayısız intihar bombalamalarının başlangıcına işaret eden umutsuzluk ve sıkıntı duygusunu kavramak zordur. Apartheid karşıtı bir mücadelenin zirvesinde siyasi olgunluğa erişen birisi için intihar bombalamaları hakkındaki çağdaş tartışma gerdanlık hakkındaki daha önceki bir apartheid tartışmasını anımsatır; bu uygulamayla şehrin tetikteki gençleri eski bir araba lastiğini benzine batırır, bir apartheid muhbiri olduğundan kuşkulanılan kişinin boynuna geçirip yakardı. İntihar bombalarında olduğu gibi gerdanlık tartışmasının da iki yüzü vardı. Ahlaki yüzü, gerdanlığın eleştirilmesinden çok yerliler arasında uygarlık eksikliği hakkında yerleşimcilerin söylemi gibi görünürdü: Nasıl bir toplum böylesi bir uygulamayı desteklerdi? Buna karşı –kurtuluş hareketleri sıralarındaki– yerliler arasındaki tartışma muhbirlerin artmasını kontrol etmede gerdanlığın siyasi etkisi hakkındaydı daha çok.

Bu dönemden dört ders çıkarabiliriz. Birincisi ahlaki tartışma galip geldikçe siyasi tartışma bastırıldı. İkincisi gerdanlık uygulamasının yayılması birbiriyle yakından ilişkili iki gelişmeye tanıklık etti: Bir yanda apartheid devletinin kurumlarının apartheid karşıtı direnişinin etkisi ve diğer yanda yerliler arasında kaba ve hazır bir kültürü besleyen militarist sokak çeteleri kültürünün yayılması. Üçüncüsü gerdanlık hakkındaki siyasi tartışmanın yakın ve uzun vadeli etkisi arasın-

da ayrım yapma zorunluluğu. Yakın vadesi açısından gerdanlığın etkin olmadığını ileri sürmek zordu. Tam tersine –tıpkı intihar bombalamalarında olduğu gibi– gerdanlık uygulaması da baskı altına alınanların yerleşimcilerin işgalinin yayılan kollarına karşı çıkmak için bir güç oluşturabildiklerine kamusal bir kanıt sunuyor gibiydi. Birçok insan Winnie Mandela, gözlerinde ateşle, 13 Nisan 1985'te Johannesburg yakınlarındaki Munsieville'de şunları söylerken başını sallamıştı: "Bizim silahlarımız yok – bizim yalnızca taşlarımız, kibrit kutularımız ve petrolümüz var. Birlikte, el ele, kibrit kutularımız ve gerdanlıklarımızla bu ülkeyi kurtaracağız." Afrika Ulusal Kongresi (ANC) liderleri bile konuşmayı kamuoyu önünde eleştirmek için isteksizdi. ANC başkanı Oliver Tambo Harare'deki aynı görüşte olmayan ulusların bir zirve toplantısında şunları söylemesine rağmen: "Gerdanlıktan memnun değiliz ama bu tür aşırı eylemlere sürüklenen insanları kınamayacağız." Eninde sonunda siyasi tartışma, gerdanlığın anlık etkisinin ne olduğu sorusunun ötesine geçip daha uzun erimli siyasi maliyetini araştırmak zorundaydı: Bu uygulama hem ülkede hem ülke dışındaki müttefikleri uzaklaştırıyor, hem yanlış kişiye gerdanlık takıldığında hem de takılmadığında, öyle ki direniş kültüründe gitgide artan militarizm endişesini ortaya çıkarıyordu. Son dersse kuşkusuz etkili siyasi bir alternatif olmadığı sürece siyasi olarak gerdanlığa karşı çıkmanın zorluğuydu. Apartheidi sona erdirmenin şiddet içermeyen bir yolu alternatif olarak ortaya çıktığında sanki güneş doğmuş, sis kalkmış ve yeni bir gün ağarmış gibiydi; daha dün fısıldayarak bile eleştiri yapmaya çok az kişinin cesaret ettiği bir ülkede ertesi gün gerdanlığı destekleyen bir kimseyi bulmak zordu.

Gerdanlık üzerine Güney Afrika tartışması şu gibi sorular hakkında daha geniş bir siyasi tartışmanın bir parçasına dönüşmüştü: Yerleşimci kimdir ve yerli kimdir? Düşman kim

ve biz kimiz? Bu tartışma yerleşimcilerle yerliler ve üç siyasi görüş arasındaki ayrımlara işaret ediyordu. Dile getirilen ilk görüş milliyetçiliğin iki türüydü: Muhafazakâr ve radikal milliyetçilik. Muhafazakâr milliyetçilik için yanıt oldukça basitti: Her göçmen bir yerleşimciydi. Yerleşimci milliyetçiliğe karşı mücadelenin amacı yerleşimci fethi öncesinde varolan durumu yeniden oluşturmaktı: Yerli bir devletin garantilediği yerli özgürlük. Oysa radikal milliyetçilik göçmenlerle yerleşimciler arasında bir ayrım yapıyordu. Yerleşimci, ayrıcalığı kanunda yazılı kişiydi; buna karşın göçmenler ayrıcalıklı beyazlarla ayrıcalıksız beyaz olmayanlardan oluşan farklı türlerdendi. Göçmenlerle yerliler tek bir yönetim içinde birlikte varolabilirken yerleşimcilerle yerliler varolamazdı. Bu nedenle amaç ekonomi ve toplumda ayrıcalıklı bir konumu desteklemek için siyasi iktidar arayan göçmenlerden ülkeyi kurtarmaktı. Radikal milliyetçi Afrika Birliği Kongresi bu görüşü, daha çok kabaca olsa da düzgün bir biçimde sloganında özetledi: "Bir yerleşimci, bir kurşun." Apartheid sonrası Güney Afrika'nın geleceğini biçimlendiren daha önemli görüş her iki milliyetçilik biçimini aşan üçüncü görüştü. Burada sorun yerleşimci değil, yerleşimci devletti, yerleşimci ayrıcalığı garantileyen yasal yapıydı. Yerleşimciyle yerli arasında yasal bir ayrımcılık yapan bir devlet olmadan yerleşimci ayrıcalık ve böylece de yerleşimci olmayacaktır, çünkü bütün yerleşimciler yasada tarihi kökenleri önemli olmaktan çıkacak göçmenlere dönüşecekti. Bu bakış açısında düşman, yerleşimci devletin iktidarını savunan herkesti. Yerleşimci ideolojinin –"yerli" kimliği ırksal bir damgadan ırksal bir gurur rozetine dönüştürerek– ayna görüntüsünü kucaklamak yerine Apartheid sonrası Güney Afrika'nın verdiği vaat yerleşimci devletin ürettiği iki siyasi kimlik olarak hem "yerleşimci" hem de "yerli"den kurtulmaktı. ANC'nin Özgürlük Anlaşmasında yıkıcı bir biçimde belirttiği gibi Güney Afrika, içinde

yaşayan herkese aittir. Apartheid sonrası bir bakış açısından Filistin ve İsrail'deki asıl mesele, bir, iki ya da on devletin olup olmaması değil içinde yaşayanlar için herhangi bir devletin eşit vatandaşlık üzerine nasıl inşa edilmesi gerektiğidir.

Sonuç

DOKUNULMAZLIĞIN VE TOPLU CEZALANDIRMANIN ÖTESİNDE

Afganistan'ın Amerika tarafından bombalanmasını eleştirenlerin çoğunun iddia ettiği gibi, terör bir suç eylemi gibi mi ele alınmalıdır? Bu düşünce çekici görünüyor ama terör yalnızca bir suç olsaydı siyasi bir sorun olmazdı. Siyasi terörle suç arasındaki ayrım, ilkinin kamusal destek için açık bir girişimde bulunmasıdır. Suçludan farklı olarak siyasi terörist ceza ile kolayca caydırılmaz. Yöntemleri hakkında ne düşünürsek düşünelim teröristler yalnızca duyulma ihtiyacına sahip olmakla kalmazlar, çoğu zaman desteklenme ihtiyacı da duyarlar. Salman Rüşdi'nin *New York Times*'te teröristlerin kendilerine hedef yaratan ama aslında hedefi olmayan nihilistler oldukları –ve bu nedenle de onlara acımasızca saldırmamız gerektiği– iddiasına rağmen terörün

askeri bir çözümü olmadığını anlamak zorunda insan. Teröristlerle başarılı bir askeri yüzleşme bile siyasi olarak yalıtılmalarını gereksinir, özellikle de ortaya attıkları meseleleri ele alarak. İşte bu nedenle Amerika'nın Afganistan'daki resmi bombalama harekatının, teröre bir çözüm arayışından çok kanlı bir öç almayla ortaçağa özgür bir şeytan çıkarmadan oluşan bir birleşim olarak hatırlanması daha olasıdır.

11 Eylül suçlularıyla ve buna karşı "terörle mücadele" olarak adlandırılan resmi cevap arasında gitgide büyüyen ortak zemini fark etmeyen insanların sayısı az olacaktır. Her iki taraf sonuna kadar savaşma çağrısında bulunarak ortak bir zemin olasılığını reddediyor. Her ikisi adalet adına güçleri harekete geçiriyor, ama adaleti öç olarak anlıyor. 11 Eylül suçluları resmi Amerika ile Amerikan halkı, hedefle kurban arasında ayrım yapmayı reddettiğinde "terörle mücadele" de ya "kaçınılmaz zayiat" ya da meşru yakınmalara aldırmadan ve toplu cezalandırmayı uygulayarak ilerlemiştir. Her iki uygulamanın öç alma ruhunu beslemesi olasıdır. Bu kitabı yaralanmaya karşı verilecek yanıtın intikam olması gerekmediği ve öç almayla adalet arasında ayrım yapmamız gerektiği inancıyla yazdım. Öç alma dışında bir yanıt mümkün ve istenen harekettir. Bunun olabilmesi içinse yaralanma anını bir özgürlük ve seçim anına dönüştürmemiz gerekiyor. Amerikalılar için bu 11 Eylülü Amerika'nın dünyadaki yeri hakkında düşünme fırsatına dönüştürmek anlamına gelir. Kurbanlara karşı duyulan üzüntü tartışma olmadan seçimin olmadığı ve seçim olmadan demokrasinin olmadığı gerçeğini çarpıtmamalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ve küresel olarak Afganistan sonrası tartışma ikinci bir soruyla meşgul oldu: Terörle mücadele ile Irak'taki savaş arasındaki bağlantı, varsa eğer, nedir? 11 Eylül sıradan Amerikalıların sahip oldukları –bugünlerde güvenlik denilen– bağışıklık duygusunu parçaladıysa sonraki yönetimlerin paylaştıkları Amerika'nın ceza gör-

meden güç uygulamaya devam edeceği güvenini de aşındırdı. Yönetimdeki bazıları için bu güvensizlik Soğuk Savaş'ın mirasını sorgulama, ötesine geçip bir hukuk üstünlüğü ve uluslararası alanda sorumlu tutulma rejimini oluşturmaya yönelmek için bir nedendi. Ama Bush yönetimi için 11 Eylül terör karşısında güvenlik açısından yaygın olan toplumsal endişeyi yeni-Reagancı bir gündemi takip etme –Soğuk Savaş'tan kalan bitmemiş işleri tamamlama– fırsatına dönüştürmek için nadir bir tarihi fırsat sundu. İşte bu gündem hem terörle mücadelenin kendini üstün gören ve cezalandırıcı biçimde yapılışına hem de yeni bir savaştan, "şer eksenine" karşı savaştan farksız olmasına bir ipucu sağlıyor. Afganistan ile Irak'ın işgalleri arasındaki köprüyü aydınlatıyor. Şer ekseni ne ölçüde Soğuk Savaş sonrası şer imparatorluğunun yalnızca bir çeşididir? Bush yönetiminin şer eksenini "demokratikleştirme" sözü, "demokratik bir devrim" müjdeleyerek şer imparatorluğunu püskürtmek için Reagan'ın yumuşamayı reddetmesini anımsatmıyor mu?

Son Soğuk Savaş'ta Terörü Özelleştirmek

Siyasi terör, bir hükümetin ya da gerilla hareketinin sivil destek kazanamamasından doğar. En belirgin bağlantı, İngilizlerin İkinci Dünya Savaşı sırasında Malezya sömürgelerinde öncülük ettikleri ve Samuel Huntington'un Vietnam Savaşı sırasında yapması için Amerika'ya önerdiği kontrgerilla savaşı uygulamasıdır. Huntington Viet Kong'a sempati duyan nüfusun taşınacağı stratejik mecraların yaratılması çağrısında bulundu, böylece gerillalar destek bekledikleri nüfustan ayrılacaktı. Kontrgerilla savaşı gerilla mücadelesi kuramını baş aşağı etti. Gerillalar insanın askerleri sivillerden kolayca ayırabildikleri geleneksel bir savaş değil de –silahlarla ve Mao'nun mecazını kullanarak, balıkların suda yüzdükleri gibi

kolaylıka nüfus içinde hareket ederek– siyasi bir mücadele yürüttüklerini iddia ediyorlarsa kontrgerilla savaşının amacı önce balıkları yalıtmak için suyu boşaltmaktı. Ancak kontrgerilla savaşı, gerillalar sivil halkın siyasi desteğine sahip oldukları sürece işe yaramadı. Bu nedenle sivillerin askeri olarak hedeflenip teslimiyete zorlanmaları gerekti.

Kontrgerilla savaşıyla terör stratejisi arasındaki ayrım sonuncusunun yumuşak hedefleri kasten vurmasıydı; bu durum da askeri ve sivil arasındaki çizgiyi bulanıklaştıran gerilla savaşından öğrenilen sapkın bir dersti. Gerillalar vatandaşlık ve siyasi hakları savunmak için silahlanan siviller olduklarını iddia etmekle kalmıyor, stratejilerinin özü yumuşak ve siyasi, başka bir deyişle, askeri olmaktan çok sivil olan hedefler tanımlamaktı. Sağcı diktatörlüklerle savaşan solcu gerillalardan sufle almışçasına militan Üçüncü Dünya milliyetçi hükümetleriyle çarpışan sağcı terörist gruplar işe –yerel konseylerin siyasi liderlerinden başlayarak şehir liderlerine ve kooperatifler, sağlık merkezleri, devlet çiftliklerindeki; kısaca hükümetle bağlantılı herhangi bir üretim tesisi ya da sosyal hizmetlerdeki teknik kadrolara kadar– sivil liderleri yok etmekle başladılar.

Düşmanlar birbirinden ilk kez bir şeyler öğrenmiyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin vatandaşlık hakları hareketinde siyah kiliselerin olağanüstü başarısı karşısında Jerry Falwell ileriye giden yolun dinsel olanla laik olan arasındaki çizgiyi ihlal etmekten geçtiği sonucuna varmamış mıydı? Solcu gerillalardan öğrenmeye gelince sıra Apartheid ordusundaki siyasi entelektüeller öncülük işini yaptılar. Örnek olarak bütün gerilla karşıtı birimlerin Mao Zedung'un temel gerilla savaşı yazılarını çalışmalarını zorunlu kılan Apartheid savunma bakanı Magnus Malan'ı alalım. Onun liderliğinde Güney Afrika Savunma Güçleri yakalanan gerillalardan bilgi almak için işkence kullanmayı aşıp onları muhbir olarak gerilla sıralarına tekrar göndermeden önce, eski gerillaları apartheid

ajanlarına "dönüştürmek" için –Apartheid'in ünlü dönüştürme kampı Vlakplaas'ta olduğu gibi– yöntemler geliştirmeye kadar uzanan Sovyet istihbaratı yöntemlerini taklit etmeye başladılar.

Solcu "gerillalar" ile sağcı "teröristler" arasındaki ayrım şuydu: Genel olarak gerillalar önemli ölçüde sivil siyasi destek toplayabildikleri bağlamlarda çalışırken teröristler temel ölçüde sivil halktan yalıtılmışlardı. Uygulamada ayrım bazı durumlarda bulanıktı. Birinci durum gerillalar siyasi destek kazanamadıklarında görülmektedir, tıpkı Devrimci Birleşik Cephe (RUF) liderliğinde ve Sierra Leone'deki kadrolarda olduğu gibi – ilk başta ikna edemedikleri sivillerden zorla destek almak için şiddete başvuran hükümet karşıtı gerillalardı bunlar. İkinci durum Peru'da Sendero Luminoso (Aydınlık Yol) silahlı grevlere çağırdığında görülmektedir, burada popüler desteği kaybeden gerillalar, hükümet tarafında olmasalar bile kendilerine katılmayan herkese karşı şiddet uyguladılar. İlk örgütlendikleri bölgedeki yerli halktan önemli bir desteğe komuta etmelerine rağmen Sendero Luminoso ülkenin kalanından destek alamadı. Üçüncü durum da gerillalar sevilmeyen diktatörlüğün sivil ajanlarıyla sivil halktaki mirasçıları ya da destekçileri arasında ayrım yapmayı bırakıp sivil halkı yumuşak hedeflere dönüştürdüklerinde meydana geldi. Bu sonuncusu altmışlı yılların Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kitlesel savaş karşıtı hareket olan Weathermen'den gelecek karanlık göründüğünde sivil hedeflere karşı şiddete başvuran Filistinli ve Güney Afrikalı direniş örgütlerine kadar tarihin farklı noktalarında –stratejiden çok– taktik olarak teröre başvuran hareketler için geçerlidir. Taktik amaçlarıyla siyasi teröre başvuran bir kurtuluş hareketinin çekicilikleri ve tuzakları Cezayir Savaşı (1967) filminde mükemmel bir biçimde ele alınmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ödediği Bedel

ABD'nin terörle flörtü Vietnam sonrasında yönetimin dış politika üzerindeki yasama kısıtlamalarından kurtulma çabalarının bir parçasıydı. Bu kısıtlamalar önce Angola iç savaşındaki taraflara herhangi örtülü bir yardımı yasaklayan 1976 Clark Değişikliği ve sonra da Nikaragua'daki kontra savaşı sırasındaki 1984 Boland Değişikliği olarak kanunda resmi olarak kabul edildi. Amerika'nın, terörü kucaklamanın karşılığında ödediği ilk bedel kendi ülkesinde demokrasinin gitgide aşınmasıydı. Dış politikayı iç politikadan ayırma arzusu emperyalist demokrasilerin özelliğidir ve bu istek Soğuk Savaş'ın önemli miraslarından biriydi. Yürütme organı yasama organlarına karşı ne kadar daha az sorumluysa resmi Amerika dış politikayı o denli bir araç olarak görmeye başlıyordu. Defalarca bu görüş kaba bir pragmatizm olarak gerekçelendirildi: Doğrudur çünkü işe yarıyor denildi.

Afgan Savaşı için ikinci bir bedel ödendi, çünkü Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri kapsam olarak uluslararası, her tür etkili devlet kontrolünden uzak ve din savaşı kavramına sarılmış bir terör altyapısı yarattı, eğitti ve sürdürdü. Resmi Amerika iki tür –"onların" ve "bizim"– terör arasında ayrım yapmayı öğrendi ve bizimkine karşı gitgide artan yumuşak bir tutum besledi. Ama sonra onların terörünün bizimkinden doğduğu anlaşıldı.

CIA'in eğittiği en ünlü terörist, kuşkusuz Usama bin Ladin'di; Arundhati Roy'un aydınlatıcı ifadesiyle, "bin Ladin CIA tarafından yaratılmış ve FBI tarafından aranmış olma seçkinliğine sahiptir." Bin Ladin CIA'in tek seçkin yaratısı değildi – daha önce belirtildiği gibi diğerleri arasında Hamas'ın kurucusu Abdullah Azam ve Mısırlı kör dini lider Şeyh Ömer Abdül Rahman bulunuyordu. CIA buluşlarının hepsi de FBI'nin en çok arananlar listesindeydi. 1993 Dünya

Ticaret Merkezi bombalamasının ortak işbirlikçileri arasında Afgan cihadının iki eski askeri vardı: Ramzi Ahmed Yousef ve Mahmud Abouhalima. Dünya Ticaret Merkezi bombası, altmış metre genişliğinde birkaç kat derinliğinde bir krater açarak yeraltında patlamıştır. Bomba amonyum nitrat ve yakıttan oluşuyordu – Cooley'e göre "CIA elkitapçıklarında öğretilen" bir formüldü bu.

Afgan cihadı için ödenen üçüncü bedel, uluslararası yasadışı uyuşturucu ticaretinin gelişimiyle bağlantılı olan paralel bir suç altyapısının gelişimiydi. Hükümetin yüzleşmek zorunda olduğu basit gerçek, yasamanın onayı olmadan savaş sürdürmek istiyorsan fazla paranın olmaması olasıdır. Defalarca örtülü savaşlar sürdüren istihbarat büroları mali sorunları için aynı çözüme ulaşıyor görünüyorlardı: Uyuşturucu krallarıyla dolap çevirmek. 1995'te Afganistan operasyonundan sorumlu eski CIA direktörü Charles Cogan CIA'in gerçekten de uyuşturucuyla savaşı Soğuk Savaş'la mücadelesine kurban ettiğini itiraf etti, ama şunu da ekledi:

> Ana görevimiz Sovyetlere mümkün olduğunca hasar vermekti. Gerçekten de uyuşturucu ticaretini araştırmak için ne kaynağa ne de zamana sahiptik, ... Bunun için özür dilememiz gerektiğine inanmıyorum. Her durumun bir yan etkisi vardır. ... Uyuşturucular açısından da bir yan etki vardı, evet. Ama ana amaca ulaşılmıştı. Sovyetler Afganistan'dan çekildi.

Ama yan etki beklenmedik değildi; sonuçlar biliniyordu. Yürütme organları etkin biçimde demokratik sorumluluğa tabi tutulsalardı; yan etkinin haklı görülüp görülmeyeceği tartışılabilir. Alfred McCoy'un Vietnam Savaşı'ndan bu yana küresel ticaretle ilgili çalışmasından bu kadarı anlaşılıyor. Yüksek dereceli 4 numaralı eroin Vietnam'daki piyadelerin ara-

sında 1970'de aniden yayıldı. ABD Ordusunun inzibat amiri eroinin kuzeyden geldiği olasılığını reddediyordu. 1971 ortalarında ABD Ordusunda görev yapan sağlık görevlileri, düşük rütbeli askerlerinin yüzde 10-15'inin düzenli olarak eroin kullandıklarını tahmin ediyorlardı.

Afgan cihadı sırasında Afganistan dünyanın "birinci eroin üreticisi" haline geldiğinde "ABD talebinin yüzde 60'ını" sağlıyordu. Yale Üniversitesi psikiyatristi ve uyuşturucu politikası hakkında eski bir Beyaz Saray Danışmanı olan David Musto, Afganistan ve Pakistan'dan Amerika'ya eroin aktığında "New York'taki uyuşturucu ile ilgili ölümlerin sayısının yüzde 77 arttığını" belirtiyor.

Kontra savaşı ve CIA'in kokain ticaretine müdahalesi bu doğrudan sonuçları yaratmıştı. 1982 ve 1985 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kokain kullanıcılarının sayısı yüzde 38 artarak 5,8 milyona ulaştı, yani eroin bağımlılarının on katına. 18 Ağustos 1996'da San Jose, California gazetesi *The Mercury News* "Amerika Birleşik Devletleri'nin Crack Belasının Kökenleri Nikaragua Savaşı'nda" başlığıyla ve ana konusu "On yıl boyunca San Francisco Körfez Bölgesi uyuşturucu şebekesi, Los Angeles'in Crips ve Bloods sokak çetelerine tonlarca kokain satıp uyuşturucu karlarından elde edilen milyonları CIA'in çalıştırdığı bir Latin Amerika gerilla ordusuna akıttı" olan bir ana haber yayınladı. Haber, "Nikaragualı bir grup sürgünün toz kokain sevkıyatlarından crack imal eden Güney Merkez Los Angeles'li siyah sokak çeteleriyle bağlar kurarak California'da nasıl bir kokain çetesi kurduğunu" ve "Nikaragualı sürgünlerin elde ettikleri karın ne kadarının kontra ordusuna geri akıtıldığını" ayrıntılı olarak anlatıyordu. 4 Ekim'de *Washington Post* "kontra bağlantılı bir komplo" ile ilgili bir kanıtın varlığını inkar ederek *The Mercury News* ve muhabiri Gary Webb'in üzerine gitti. Ama The Mercury News dizisini izleyen öfke göz ardı edilemezdi;

CIA Direktörü John Deutsch istihbaratının genel müfettişi Frederick Hitz'e bir soruşturma başlatma emri verdi. İki ciltlik bir rapor üretmek için on yedi araştırmacı on sekiz ay boyunca 250.000 sayfa belge inceleyip 365 görüşme yaptı.

Sonuç oldukça önemliydi. Genel müfettiş basitçe her türlü doğrudan CIA müdahalesini inkar ediyordu. Mart 1998'de raporunu Kongreye tanıtırken "CIA'nın bir kurum olarak veya çalışanlarının Amerika Birleşik Devletleri'ne uyuşturucu getirmek için herhangi bir komploya dahil olduğunu gösterecek bir kanıtı kesinlikle" bulmadığını söyledi. Ama aynı tanıtımı önemli bir itirafla kapattı: "Dürüst olmam gerekirse. CIA'nın herhangi bir etkin ya da tutarlı bir biçimde kontra programını destekleyen ve uyuşturucu ticareti yaptıkları iddia edilen ya da bu iddiaları ortadan kaldırmak için harekette bulunan kişilerle ilişkileri kesmediği durumlar vardır." Genel müfettiş "yapması gerektikleri gibi etkin biçimde" uyuşturucu kaçakçılığı açısından hiçbirinin soruşturulmadığını itiraf etti. CIA sonunda web sitesinde Hitz raporunun ikinci cildinin oldukça sansürlenmiş bir biçimini yayınladı. Rapor CIA'in kokain ticaretinde bulunduğu bilinen elli sekiz kontrayla çalıştığını, ama bunların suç etkinliklerini Kongreden sakladığını ortaya çıkarıyordu. Alfred McCoy raporun satır aralarını vurgulayarak şu yorumda bulunuyor:

> 913 nolu paragraftan başlayarak Hitz, görülmemiş bir açıklıkla İstihbaratın adı çıkmış Alan Hyde'le ittifakını araştırıyor ve CIA'yi, büyük olasılıkla Karayiplerden Amerika Birleşik Devletleri'ne kokain kaçıran önde gelen bir suçluyla tehlikeli bir ilişkiye girmesine neden olan operasyon baskılarıyla ilgili açıklayıcı bir vaka çalışması sağlıyor. 48 adet yoğun, ayrıntılı paragraf boyunca genel müfettiş, CIA'in uyuşturucu krallarıyla ittifakının dinamikleri hakkında olağandışı belgeler sağla-

mak için Direktör Yardımcısı seviyesine kadar gizli yazışmaları alıntılıyor – "karanlık ittifak" vakası hakkındaki tartışma hâlâ sürmesine rağmen bu öyküyü ulusal basın gözden kaçırdı.

Afgan cihadı için ödenen dördüncü bedel ABD politikasını yürütmesi gereken devlet kurumlarındaki gitgide artan tutarsızlıktı, bu durum 11 Eylül'de, yani Afgan cihadının yarattığı terörün ABD ulusal sınırları aşıp gerçekten de küresel boyutlara ulaştığı gün ortaya çıkan bir gerçekti. Bu tutarsızlık CIA ve federal hükümetin diğer iki kurumu arasındaki ilişkilerde çarpıcı bir biçimde örneklendi: Bu iki kurum FBI ve Uyuşturucu ile Mücadele Kurumu (DEA). Cooley, "1993'te bir televizyon yayınında Dünya Ticaret Merkezi bombacılarının bazılarının CIA tarafından eğitildiğini söyleyen ve, 'şans eseri' birkaç hafta sonra başka bir yere nakledilen" New York'un bölgesel FBI direktörü Robert Fox'un durumunu alıntılıyor.

CIA'in örtülü operasyonlarını finanse etmenin bir yolu olarak uyuşturucu ticaretine girişmesinden itibaren CIA ile DEA arasındaki eşgüdümde de benzer bir tutarsızlık oluşturdu. Bu tutarsızlık Reagan yönetiminde gerçekten de büyük oranlara ulaştı. 1982'de başsavcı Amerika Birleşik Devletleri içindeki uyuşturucu trafiğini bundan sonra DEA'nın değil FBI'ın kontrol edeceğini bildirdi. CIA genel müfettişinin 1998 raporu Reagan'ın kontralar için örtülü CIA desteğini onayladıktan yalnızca iki ay sonra CIA Direktörü William Casey'in Başsavcı William French Smith ile gizli bir "Mutabakat Anlaşması" yaptığını ortaya çıkarmaktadır. 11 Şubat 1982 tarihli bu anlaşma CIA'yi "kontralara, kontra görevlilerine ve diğerlerine malzeme taşıyan pilotlar" gibi resmi olarak CIA çalışanı olmayan ajanlarının uyuşturucu ticaretini rapor etmekten muaf tutuyordu. Anlaşma dört yıl sonra daha

fazla raporlama gerektirecek biçimde değiştirildi, ama CIA bu ajanlarla çalışmayı sürdürdü. Daha da önemlisi 1995'te Clinton yönetimi tarafından kaldırılıncaya kadar bu feragat yürürlükte kaldı.

Çıkış Yolu

Modern Batılı imparatorluklar hem eskilerden hem de dünün Sovyet imparatorluğundan önemli bir açıdan farklıdırlar: Kendi ülkelerindeki demokratik bir siyasi sistemi ülke dışındaki bir despotlukla birleştiriyorlar. Alman örneğinde bile, Sheldon Wolin'in bize hatırlattığı gibi, Nazi terörü genel olarak nüfusa uygulanmadı. Demokrasi kendi ülkende yaşayan bir gerçek olduğu sürece demokratik imparatorluklar potansiyel olarak kendi kendilerini düzeltirler. Vietnam çağında savaş karşıtı hareketi yaşayan herkes bu gerçeğin önemini anlayacaktır. Vietnam Savaşı'nın önemli bir dersi Amerika Birleşik Devletleri içindeki savaş karşıtı ve emperyalizm karşıtı hareketin, Amerikan askeri gücünün Vietnam halkı üzerine tamamen serbest bırakılmasını önlemiş olmasıdır.

Sonraki ABD yönetimleri Amerikan basınını Vietnam'daki yenilgiden sorumlu tutmuştur. Savları kendi çıkarlarına hizmet edecek kadar basitti: "Bizim" canavarlıklarımıza yoğunlaşarak ve "onların" canavarlıklarına suskun kalarak basın savaşa karşı bir halk hareketinin oluşmasına yardım etti. Kamboçya'nın ölüm tarlalarından sonra bu suçlama inanırlık kazanmaya başladı. O tarihten itibaren ta Irak'a kadar basın "onların" canavarlıklarının öyküsü konusunda resmi Amerika'ya dönme eğiliminde olmuştur. Bunu yaparak dış politikayı demokratik sorumluluk süreçlerinden uzaklaştırmaya katkıda bulunmuştur – bu süreç son Irak savaşında "iliştirilmiş" muhabirlerin oluşumuyla "vatansever" sonucuna ulaşmış görünmüştür.

Basının otosansürü piyasadaki gelişmelerce pekiştirilmiştir. Medya devlerinin el değiştirmesiyle bazıları haberleri pazarlanabilir bir eğlence olarak ele alma eğilimini pekiştirerek savunma ya da eğlence sanayisine dayanan şirketlerce satın alınmışlardır. Basın özgürlüğünün süregiden aşınmasına bir başka nedense basının iktidar sahipleriyle paylaştığı ortak duygudan gelmektedir. Ortadoğu söz konusu olduğunda İsrail, Amerikan liberalizminin Aşil topuğudur, Amerikan liberalizminin "sağduyusunun" bir parçası olan kör noktadır. İsrail'in ülke içindeki önemi ikinci Reagan yönetimi sırasında çarpıcı bir biçimde açığa çıktı. İran kontra skandalı ortaya çıkarken, bu skandalın sonuçlarının en az Watergate skandalının sonuçları kadar vahim olduğu ve yönetim organının, yasama kısıtlamalarını genel olarak ihmal etmekten en az o dönemki yönetim kadar suçlu olduğu anlaşıldı. Ama bu sonuçlar gerçekleşmedi, bir nedenle: Kongre'deki ve basındaki liberaller duraksadı. İşin içinde İsrail'in bulunması bu duraksama nedeninin bir parçasıydı.

Amerika ve İsrail: Konunun Özü

ABD'nin Ortadoğu'daki politikasını eleştirenler bu politikanın ardında petrol olduğunu görürken bu politikanın yandaşları İsrail'i savunmayı politikanın özü olarak görürler. Ortadoğu ABD dış politikasının merkezine oturdukça, ki 11 Eyül'den sonra gerçekleşen budur, İsrail hem yandaşlarının hem de eleştirmenlerinin hayalinde önem kazandı. İsrail politikası için ödediği bedel arttıkça Amerika'nın motivasyonu belirsizleşip anlaşılması zorlaşıyor. Bu durum resmi Amerika'nın apartheid Güney Afrika'da giriştiği yapıcı işbirliğinin tekrarından başka bir şey olabilir miydi? Yoksa Amerika'nın İsrail politikasıyla ilgili bir damla eleştirinin bile olmaması, bunun gerekçesinin devlet çıkarının dışında bir yerde aranması gere-

ken daha özel bir ilişkiye mi işarettir?

İnanılır yanıtlar ararken birçok insan sivil topluma dayalı grupların etkisine, önce Washington'daki İsrail lobisinin olağandışı gücüne ve son zamanlarda da Cumhuriyetçi partinin Hıristiyan sağcılarının gitgide artan ağırlığına yönelmiştir. İsrail lobisi en önemlileri Amerikan İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (AIPAC) ve Büyük Amerikan Yahudi Kurumları Başkanları Konferansı olan "bireyler ve örgütlerden oluşan gevşek bir ağdır." Belli adayların arkasındaki Yahudi oylarını örgütleyecek "geleneksel bir etnik oy makinesi"nden çok İsrail lobisinin, Ulusal Silah Birliği ya da kürtaj yandaşı ve karşıtı gruplar gibi meselelere odaklanmış çıkar gruplarının yöntemlerini kopyalayan "bir etnik bağış makinesinden" daha fazla işlevi vardır. Gücü kampanyalara katkıları ve hükümete atamalarıyla icra edilir. Mevcut Bush yönetimindeki en dikkate değer atamalar yarı resmi, ama çok etkili Savunma Tavsiye Kurulu'nun bir üyesi (ve son dönemdeki istifasına kadar başkanı) olan Richard Perle ve savunma müsteşarı Douglas J. Feith atamalarıdır. İkisi de ABD ve İsrail savunma ve dış politika kurumlarını yürütüyorlar. 1996'da İsrail başbakanı Benyamin Netanyahu'ya "barış sürecinden temiz bir biçimde ayrılması" için bir yazıyı birlikte yazdılar. 1997'de Feith "kanla ödenecek bedel yüksek olmasına" rağmen "Filistin Yönetimi kontrolündeki alanları" tekrar işgal etmesi için İsrail'e çağrıda bulunan "İsrail İçin Bir Strateji" adlı bir yazı kaleme aldı.

Ne jeopolitik gibi devletle ilgili nedenler ne de devlet ya da sivil toplumdaki özel çıkarların önemi, Amerika kamuoyunda İsrail söz konusu olduğunda neden bir tek tartışma izinin bile olmamasını pek açıklamıyor. Uluslararası açıdan kendisini etkileyen hemen hemen her BM kararına karşı duran tek bir devlet vardır: İsrail. Uluslararası toplumda İsrail, ceza görmeden güç uygulamayı temsil ediyor. İsrail sürekli olarak uluslararası topluluğa meydan okuyor – dünyanın tek

süper gücü olduğu için değil, ama dünyanın tek süper gücünce desteklendiği için. Aynı zamanda Amerika içinde hükümeti eleştirmek İsrail'i eleştirmekten kolaydır. Dünyadaki herhangi bir hükümeti, buna Amerika Birleşik Devletleri'ninki dahil, eleştirme hakkınıza destek verecek herhangi bir Amerikalı liberal, İsrail devletinin eleştirilmesini, amaç olarak olmasa da etki olarak, potansiyel bir biçimde, Harvard'ın mevcut başkanının sözleriyle, Yahudi karşıtı olarak kabul edecektir. Amerikalı liberaller Amerika Birleşik Devletleri dahil dünyanın diğer her ülkesi için kullanmakta duraksamayacakları standardı İsrail devletine karşı neden kullanmıyorlar? Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasındaki özel ilişkinin süregiden doğası nasıl açıklıyor? Bu süregiden motivasyonu anlamak için Amerikan ana akımının özel çıkarlarından uzaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum, böylece İsrail olarak adlandırılan siyasi projenin Amerikan tarihi duyarlılıklarıyla anlaşılma biçimlerini anlayabiliriz.

Muhakkak ki ABD-İsrail ilişkileri İsrail devletinin 1948'-deki kuruluşundan bu yana çeşitli aşamalardan geçmiştir. İlişkiler, İngiltere ve Fransa'yla birlikte İsrail, Amerika'nın hakim Batılı güç olarak ortaya çıkışını kabul etmeye zorlandığı 1956 Süveyş Bunalımı sırasında en gergin zamanını yaşadı. Ancak 1967'den ve 1973'ten sonra daha da çok Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasında stratejik bir ittifakın oluşmasından söz edebiliriz. Stratejik ittifakın kurucuları bu ittifakı kutsamak için bir Amerikan duyarlılığını, bir destek birikimini kullanabildiler.

Bu tarihi duyarlıktan anlam çıkarmak için Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasındaki ilişkiye tarihi apartheid sonrası Afrika deneyimi aracılığıyla bakabiliriz. Amerika'ya Afrika kıtasının güney ucundan, Cape Town'dan Atlantik üzerinden bakarsanız "Afrika" ve "Amerika" iki farklı kıtanın iki adı olarak görünmekle kalmaz aynı zamanda iki kökten

farklı tarihi yöne işaret eden adlar olarak da görünürler. Apartheid'ın sonu Afrika deneyimi yerleşimci sömürgeciliğinin sonunu temsil ediyor – yerleşimci sömürgeciliğinin zaferine işaret eden Amerikan deneyiminden farklı olarak.

Bu zafer, Amerika Birleşik Devletleri'nde vatandaşlık tarihine yazılmıştır. Bu tarih, Amerikalı kimdir? diye sorulduğunda gün ışığına çıkıyor. Yanıt iki önemli mücadele tarafından biçimlendirilmiştir: İç Savaş ve vatandaşlık hakları mücadelesi. İç Savaş 1857 Dred Scott kararından birkaç yıl sonra başladı. Amerikan vatandaşlığının konumunu birlik yerine tek tek eyaletlere yerleştirdiğinde Baş Yargıç Roger Taney bu soruyu şu biçimde dile getirdi:

> Soru basitçe şudur: Ataları bu ülkeye getirilen ve köle olarak satılan bir zenci Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasasıyla şekillendirilen ve yaratılan siyasi topluluğun bir üyesi olabilir mi ve bir üye olarak bu aracın vatandaşa garanti ettiği bütün haklara ve önceliklere ve muafiyetlere hak kazanabilir mi?

Paul Finkelman'ın özetlediği gibi Yargıç Taney'in yanıtı kuşkuya yer bırakmıyordu: "Özgür siyahlar asla Amerika Birleşik Devletleri'nin vatandaşları olup federal mahkemelerde dava açacak statüye sahip olamazlar." İç Savaş hem Amerikan vatandaşlığının konumunu bireysel eyaletlerden birliğe kaydırıp böylece Dred Scott'un mirasını ters çevirdi hem de devlet vatandaşlığının temelini ikamet olarak değiştirdi; ama siyah ve beyaz Amerikalılar için eşit vatandaşlık yaratmadı. İç Savaş'tan sonraki Amerikan ulusu hâlâ beyaz yerleşimcilerin bir ulusuydu. Ulusun, beyaz bir ulustan yerleşimci bir ulusa doğru, renklere aldırmayarak yeniden tanımlanması İkinci Dünya Savaşını izleyen vatandaşlık hakları hareketinin meyvesiydi.

Savaş sonrası dönem, hem ırk hem de din temellerinde ikili bir değişimi temsil ediyordu. Savaştan önce beyazların Hıristiyan oldukları varsayılıyordu; çoğu zaman Hıristiyanlık mirası Yahudiliğe karşıt olarak tanımlanıyordu. Tek bir Yahudi-Hıristiyan geleneği fikri, çoğu kez zayıf bir tarihi kökene sahip Holocaust sonrası bir düşüncedir. Holocaust sonrası Amerika'nın Yahudi düşmanlığına panzehiridir. Çağdaş Amerika, yerleşimci kökenleriyle hala ilgilenmek zorunda olan çok kültürlü ve çok dinli bir topluluktur.

Bu tarihin içinden doğan sağduyuyla 11 Eylül'den sonra yapılan savaş karşıtı seminerlerde, özellikle de Eylül 2002'de Columbia Üniversitesi "İsrail ve Filistin hakkında Güney Afrikalı bir Konuşma" adlı bir konferans düzenlediğinde yüz yüze geldim. Savaş karşıtı Amerikan gençliğinin çoğu arasında bile İsrail'in bir yerleşimci sömürge olduğu önerisi güçlü muhalefet ortaya çıkarıyordu: *İsrailliler yerleşimci değil, geri* dönen yerlilerdi. Bu tutku ve inanç 1970'lerde Dar-es-Salaam Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olduğum ve yerli Liberyalıların haklarını savunan bir grubun temsilcilerini dinlediğimiz zamanı hatırlattı bana. Liberya'nın, apartheid Güney Afrika'dan hiç farkı olmayan bir yerleşimci-sömürge devleti olduğunu iddia ettiklerinde Tanzanyalı ve Güney Afrikalı dinleyiciler fark edilir biçimde huzursuz oldular. Liberya'nın, tıpkı Sierra Leone gibi, on dokuzuncu yüzyılda kurtarılmış köleler için bir sömürge olarak kurulduğunu hepimiz biliyorduk: Liberya kurtarılan Amerikalı köleler ve Sierra Leone de kurtarılan İngiliz köleler için bir yerleşim olacaktı – yani Amerikan Bağımsızlık Savaşında kaderlerini İngiltere'ye bağlayan ve sonra da Britanya Adalarına gönderilen Amerikalı köleler. Apartheid Güney Afrikasıyla benzerliği kabul etme konusundaki isteksizliğimiz bu tarihsel gerçeğe dayanıyordu: Amerikalı Liberyalıları, yüzyıllar sonra bile olsa, yerleşimci olarak değil geri dönen yerliler olarak görüyorduk.

Sonra, 11 Eylül sonrası Amerikan akademisinin tartışmasının sıcağında, insan İsrail'e "dönen" Yahudinin nesnelliğini kabul eden Amerikan bakış açısını değiştirmekle ilgileniyorsa Amerikan tarihi duyarlılığını kabul etmenin neden önemli olduğunu anladım. Bu bakış açısından İsrailli Yahudiler kendilerini yerleşimci olarak değil, dönen yerliler olarak görüyorlar, aradan binlerce yıl geçmiş olsa bile. Bu tür bir benzetme ile Amerika ile İsrail arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde anlayabiliriz.

Liberya benzetmesi yerleşimci deneyiminden doğan yerli çıkarlara duyarsızlığa işaret etmektedir. Liberya ve İsrail'i karşılaştırsak her ikisinin de söz konusu felaketin kurbanlarıyla suçlularını birleştirdikleri açıktır – bu durum yeni bir takım yerli kurban pahasına olsa bile. Liberya hem eski köleler hem de eski köle sahipleri tarafından şevkli bir biçimde savunulan bir deneydi. İsrail davasında Jerry Falwell ve Pat Robertson'un liderlik ettiği en gayretkeş Siyonistleriyle birlikte Hıristiyan sağcıların en güçlü Yahudi karşıtı bölümleri vardır. Burada, örneğin, 3 Aralık 2002 tarihinde *New York Times*'ta yayınlanan tam sayfa bir reklamın metni:

> Sayın Dr. Pat Robertson: Her yerden iyi niyetli insanların katıldığı Yahudi topluluğunun eylemci liderleri olarak İsrail için sarsılmaz bir destek gösteren siz ve diğer Hıristiyanlara teşekkür ediyoruz. İsrail'in böylesi ölümcül bir tehdit altında olduğu bir zamanda terörün düşmanları konuşmalıdır. Kötülüğe karşı ayağa kalkarak, Todah Rabbah diyoruz. İmzalayan: Yahudi Meseleleri Koalisyonu – AMCHA [Yahudi Meseleleri Koalisyonu, merkezi Riverdale, New York].

Bu birlik, uygarlığın yerlilere götürülmesi gereken bir yerleşimci ürünü olduğunu düşünüyordu ve ortak uygarlaştırma

görevi inancına dayalı olarak oluşturulmuştu. Amerikalı-Liberyalılar asla evi terk etmemiş olan yerli Liberyalıları uygarlaştırmanın tanrı tarafından verilen bir görev olduğunu düşünüyorlardı. Yalnızca bu da değil, "uygarlık" anlayışları kölelik ülkesinde oluşturulmuştu; girmeleri yasaklanan uygarlığın insan yapımı eserleri, silindir şapkadan yeşil dolara, buradan da Beyaz Saray'a kadar uzanan bütün eserler tarafından noktalanmıştı. İsrail'e dönen Siyonistler Filistinlileri başkalarının işlerine burunlarını sokan, işgalci olarak görüyorlar; Filistinlilerin İncil'in onayladığı "uygar" bir tarihe dayanmadan işgal ettikleri toprakları gerçek sahiplerine bırakmaları gerekiyordu artık.

Amerika'nın büyük felaketlere –önce köleliğe, sonra da Holocaust'a– yanıtı Amerikalılar arasında ülke dışındaki yerleşimleri bir sorun değil, bir çözüm olarak görme eğilimini belirginleştirmiştir. Her iki durumda Amerika'nın sunduğu çözüm eve dönüştü, ama bu dönüş zaten evde olanlar, evi asla terk etmemiş olanların haklarına karşı katı bir duyarsızlıkla damgalanmıştı, böylece her durumda proje bir yerleşimci sömürgeciliğine dönüşüyordu. Amerikan siyasi tarihinin belli bir özelliği gibi görünen yerli çıkarlara duyarsızlık nasıl açıklanabilir? Hem resmi hem gayriresmi, hem ayrıcalıklı hem değil, kendi özgün suçunun, yani Yerli Amerikalıların kamulaştırılması ve soykırımının, asla yüzüne bakmaya cesaret edemeyen Amerika'nın hem tarihsel olarak yerleşimci projeleri içteki büyük yer değiştirmelerle başa çıkmanın etkili yöntemleri olarak görme hem de bunları aynı zamanda dünyaya genel olarak sayısız uygarlaştırma görevi olarak yansıtma eğiliminde olabilir mi?

Afrika deneyimi bir uygarlaştırma görevinin iddiasının sayısız biçime bürünebileceğini gösteriyor. Tıpkı İsrail'in bugün "Ortadoğu'daki tek demokrasi" olduğunu iddia etmesi gibi Apartheid Güney Afrika'nın "Afrika'daki tek demokrasi" olduğu iddiasını kim unutabilir? Bu tam bir aldatma değildir,

ama hiçbir durumda da bütün gerçeği yansıtmaz. Doğru, Dares-Salaam ya da Kampala'daki birçok yerli, Johannesburg ya da Durban'daki bazı yerliden daha az hakka sahipti ve İsrail'deki Filistinliler Arap dünyasındaki birçok yerliden daha fazla hakka sahiptir. Daha büyük gerçekse "uygarlaştırma görevinin" asla bütün yerlileri kapsamayı amaçlamamasıydı. Bu görev asla haklar rejimini ya da demokrasiyi yerlilere yayma amacı taşımıyordu. Bütün gerçek, tıpkı Liberya sömürgesi ve apartheid Güney Afrika gibi, Siyonist İsrail'in de tek bir alan içinde çelişkili bir birliği, demokratik bir despotluğu yansıtmasıdır. Daha genel bir seviyede daha önceki bir çağda Batılı güçlerin sömürgelere götürdükleri uygarlaştırma görevinden farklı değildir. Öncelikle bu görev sömürgeleştirilenlerin çoğunluğunu modernlik ve demokrasi projesinden dışlıyordu. Ama yerliler bu dışlanmaya karşı çıktıklarında onları modern karşıtı ve böylece demokrasiyi hak etmeyenler olarak damgaladılar.

İsrail devleti bir devlettir. Ne bir din ne de bir halktır. İsrail devleti, yalnızca Filistin halkı ya da İsrail halkının iyiliği için değil, ama, her zamankinden daha çok bugün, insanlığın iyiliği için herhangi başka bir devlet gibi aynı şekilde incelemeye tabi tutulmalıdır. İsrail canavarlıklarının ölçeği –"bizim terör"– 11 Eylül'den bu yana artmıştır. Amerikan medyasında "onların terörüne" kaçınılmaz bir yanıt olarak sarmalanmıştır ve Bush Yönetiminin "terörle mücadele"sine yolu göstermiştir. Buna bir örnek, 11 Eylül'den sonra, İsrail hükümetinin "çit" dediği, Avrupa medyasının "duvar" olarak betimlediği ve ana akım Amerikan medyasının hiç betimlememeyi tercih ettiği şeyin inşasıdır. Yalnızca *Ha'aretz* bu canavarlığı betimleme cesaretine sahipti:

> İsrailliler, şu anda Batı Şeria'nın Filistin toprakları üzerinde dikilen tahkimat sistemini betimlemek için hala

rahat ve yanıltıcı "çit" terimini kullanıyorlar. Hatta yabancı dil raporlarında daha yaygın olarak kullanılan "duvar" terimi bile şu anda gerçekten inşa edilen şeyi betimlemek için yetersizdir: Sekiz metre yükseklikte, dikenli teller ve elektronik sensörlerle donatılmış bir beton duvar, her iki tarafında dört metre derinliğinde çukurlar, ayak izlerini ortaya çıkarmak için çamur bir yol, girişin yasak olduğu bir alan, askeriye devriyeleri için iki şeritli bir yol ve bütün uzunluğu boyunca her 200 metrede bir gözetleme kuleleri ve ateş noktaları. Bunlar, "çitin" bileşenleridir.

İsrail'e tahmini maliyeti 2 milyar dolardır. Filistinlilere maliyetiyse geçimleriydi: "Bu tahkimatlar nedeniyle binlerce Filistinli topraklarını, geçimlerini ve seralar, depolar ya da çocukları için evlere yatırdıkları birikimlerini kaybettiler. Dünya Bankası'na göre sonunda çitin doğrudan zarar verece-ği Filistinlilerin sayısı 95.000 ilâ 200.000 arasında olacaktır." Bu durum 1948'deki kitlesel sürgünlere ve 1967'deki işgale benzer bir canavarlıktır. Bush yönetiminin zorla uygulattığı yol haritası izlense bile, diye sonuca varıyor Amira Hass aynı yazıda, Filistin devletinin sınırları "karadaki bu olgularca" tanımlanacaktır: "Üç yerleşim bölgesi, birbirinden tamamen ayrılmış, Ürdün Vadisi olmadan, kuzey batıdaki Givat Zeev, güney batıdaki Betar ve doğudaki Maaleh Adumin yerleşmeleri arasındaki toprakları içeren, 'Kudüs şehri' hariç, Cenin ve Kalkilya arasındaki verimli zirai topraklar olmadan." İzinsiz girenleri engellemek için zararsız bir komşu çiti olmayan ve şehrin nüfusunu zorla bir siyasi sınır içine hapsetmeyi amaçlayan Berlin Duvarı'nda olduğu gibi bir duvardan çok daha büyük bir hırsla bu tahkimat hem parçalamayı hem hapsetmeyi amaçlıyor, çünkü binlerce insanın geçimine zarar veriyor. Gerçekleşirse İşgal Altındaki Toprakları apartheid bi-

çimli Bantustanlarla Nazi biçimli toplama kampları arasında bulunan bir dizi eve dönüştürecektir.

İsrail ve İşgal Altındaki Topraklar'daki Siyonist projeyle Orta Asya'daki İslamcı siyasi proje arasında geçici bir benzerlikten fazlası vardır. Her ikisi de Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi ve ideolojik şemsiyesi altında gelişmiştir. Her iki durumda Amerikan himayesi dini kimlikleri siyasi kimliklere dönüştürmede anahtar olmuştur. Her iki durumda siyasetteki dürüstlük nihilist sonuçlara sahiptir. Afgan cihadının etkisinin hem Ziya rejiminde Pakistan devletinin İslamlaştırılmasına hem de Reagan yönetimi sırasında terörün özelleştirilmesi ve uluslararasılaştırılmasında kilit bir rol oynadığını gördük. Her iki suçlamada Ortadoğu'da rahatsız edici koşutluklar görebiliyoruz. İlkin, İsrail –tıpkı Pakistan gibi– dini bir topluluğun kendi devletine sahip bir ulus da olması gerektiği düşüncesine adanmıştır, böylece devletin dinine ait olmayan vatandaşlarını yalnızca siyasi bir azınlık değil daha az hakka sahip ikinci sınıf vatandaş kılmaktadır. Aynı zamanda İsrail'in kurucuları kendilerini laik Yahudiler olarak kabul ediyorlardı, tıpkı Pakistan'ın kurucularının kendilerini laik Müslüman ilan etmeleri gibi. Begin altında İsrail'de laiklikten dini bir Siyonizm'e kayma, tıpkı Ziya zamanında Pakistan devletinin İslamlaştırılması gibi, Soğuk Savaş sırasında koruyucu Amerikan şemsiyesi altında meydana gelmiştir. Aynı zamanda, Filistin bölgelerinin yerleşimciler tarafından işgali, hem Hıristiyan hem de Siyonist sağın siyasi projesi olarak uluslararasılaştırıldı. Her iki durum dinde dürüstlüğün –ya da fundamentalizmin– kendiliğinden siyasi teröre çevrilmediğini doğrulamaktadır. Daha çok –dinsel ya da laik– dürüst bir bakış açısı acımasız ve ideolojik olarak hoşgörüsüz siyasi bir projeyle bütünleştirildiğinde terörü besleyen dili sağlar.

Tarihi Sorumluluk

11 Eylül sorumluluğunu kimin taşıdığını anlamak için iki durumu, yani İkinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş sonrasını, karşılaştırmak yardımcı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı Avrupa ve Asya'da gerçekleşti, Amerika Birleşik Devletleri'nde değil. Böylece Avrupa ve Asya savaşın sonunda Amerika'nın karşılaşmadığı fiziksel ve kentsel yıkımlarla karşılaştı. Savaş sonrası yeniden inşa sorumluluğu sorusu ahlaki bir sorudan çok siyasi bir soru olarak ortaya çıktı. Avrupa'daki önemi özellikle Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistan'daki siyasi durumların değişmesiyle vurgulandı. Büyük bir Komünist etki olasılığıyla karşılaşan ABD Komünist olmayan Avrupa'da iyi bir şehir hayatı için koşulları düzeltme sorumluluğunu kabul etti. Bunun sonucu Marshall Planıydı.

Soğuk Savaş'sa büyük ölçüde Avrupa'da değil, ama Üçüncü Dünya olarak adlandırılan yerde, çoğunlukla örtülü savaşlarla yapıldı. Biz, sıradan insanlık, resmi Amerika'yı Soğuk Savaş sırasındaki eylemlerinden sorumlu tutmalı mıyız? Resmi Amerika Vietnam, Kamboçya ve Laos'ta napalm bombaları ve Portakal Gazı kullanmaktan sorumlu tutulmalı mıdır? Güney Afrika, Orta Afrika ve Orta Asya'daki terörist hareketleri besleyen cezasızlık ortamından sorumlu tutulmalı mıdır? Resmi Amerika'nın terörü kucaklaması Soğuk Savaş'la sona ermedi. 10 Eylül 2001'e kadar Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere, Afrika ülkelerini terör hareketleriyle uzlaşmaya zorluyordu. Örneğin Sierra Leone, burada sivil hükümet 1998'de yeniden oluşturuldu. 6 Ocak 1999'da asi silahlı adamlar başkent Freetown'da katlederek, sakatlayarak ve tecavüz ederek önlerini temizlediler. Terörün tarifsiz eylemleri, beş binden fazla sivilin hayatını aldı. İngiliz ve Amerikan yanıtı, kurbanlarla teröristler, hükümetle asiler arasında, Temmuz 1999 Lome Anlaşması'nda uzlaşmak için çağrıda

bulunmaktı. Sierra Leone 11 Eylül'den önce batılı hükümetlerin Afrika'da teröre –"siyaha karşı siyah" şiddetine– göz yummalarına yalnızca bir örnektir. Bundan önce, doksan gün içinde 800.000 sivilin öldürüldüğü Ruanda soykırımı ve 3 milyondan fazla insanın öldürüldüğü Kongo savaşı vardı. Talep her zaman hükümetlerin uzlaşma adına teröristlerle iktidarı paylaşmaları gerektiğiydi - Mozambik, Sierra Leone ve Angola'da. Uzlaşma cezasızlık için bir şifre sözcüğüne dönüştürülüp Soğuk Savaş'ın zorluklarla kazanılan devlet bağımsızlığını baltalamak için tasarlanan siyasi stratejisinin bir parçası haline geldi.

Teröre giden çeşitli rotaları görmemiz gerekiyor. En az üç tane akla geliyor. Ana rotayı çizdim: Solcu milliyetçi hükümetlerin (Mozambik'teki Frelimo ve Nikaragua'daki Sandistalar gibi) ya da yalnızca düşman kampa ait olduğunu düşündüğü hükümetlerin (Afganistan'daki Amin hükümeti gibi) siyasi desteklerini etkili biçimde baltalamak için emperyalist bir arayış. Bunu bir nedenle ana rota olarak görüyorum: Bir süper gücün terörü stratejik olarak kucaklaması olmasaydı terörün başka rotalarda gelişimi için hayati olan küresel siyasi cezasızlık ortamı olamazdı. İkinci rota, aynası, Sierra Leone'de RUF ve Peru'daki Aydınlık Yol gibi gerilla hareketlerinin içeride yozlaşmasını içeriyordu. Üçüncü rota –dar bir biçimde siyasi olmaktan ziyade– derin bir sosyal bunalımın sonucu olmuştur. İster sağ ister sol açık ideolojik gündemlere sahip grupların desteklediği terör yerine ve yabancı unsur taşımayan iktidar arayışı yerine bu durumda ne bir davayı açıkça belirtmiş ya da sivil katmanlarda destek örgütlemeye çalışmış ideolojik olmayan grupların siyasi şiddet kullanımını görüyoruz. Bu tür bir ideolojik olmayan gruba en iyi örnek, kuzey Uganda'da çocukları kaçırıp onları askerlere dönüştüren büyük ölçüde ülke içinde oluşturulmuş Renamo biçimli bir grup olan Tanrının Direniş Ordusu'dur (LRA).

Terörün yabancı bir ithalat ya da ülke içinde oluşturulmuş bir ürün olup olmadığını tartışmak yerine ikisi arasındaki ilişkiye işaret etmeye çalıştım: Ülke içinde oluşturulan ürün, en azından bir süper gücün teröre göz yumduğu küresel bir ortam dışında gelişemezdi. Bununla birlikte bu durum "sağcı" diktatörlüklerle "solcu" diktatörlükler arasında ayrım yapan Kirkpatrick kuramının mantıklı uzantısıydı: "Bizim" diktatörlerimizi hem yararlı hem de geçici olarak mazur göstererek. Mozambik ve daha sonra Nikaragua gibi durumlarda siyasi terör bir ithalatken Liberya ve Sierra Leone'deki terörün stratejik olarak kucaklanmasının daha çok başka Soğuk Savaş bağlamlarından örnek alarak ders çıkarmayla birleştirilmiş bir dahili yozlaşma sürecinin sonucu olduğunu öne sürdüm. Terör bir Soğuk Savaş ürünü olsa bile Soğuk Savaş ilerledikçe yerel bir iksire dönüştü. Bundan kim sorumlu? Afganistan gibi, bu ülkeler terörü barındırıyorlar mıydı yoksa terörün rehineleri miydiler? Sanırım her ikisi.

Belki de başka hiçbir toplum Sovyetler Birliği'nin yenilgisine Afganistan'dan daha büyük bir bedel ödememiştir. Yaklaşık 20 milyonluk bir nüfustan 1 milyonu öldü, bir buçuk milyonu sakatlandı ve 5 milyonu daha mülteci oldu ve neredeyse herkes yerinden yurdundan edildi. BM kurumları neredeyse bir buçuk milyon insanın onyıllar boyu süren bir savaşın sonucunda klinik olarak akıl sağlığını yitirdiğini tahmin ediyor. Hayatta kalanlar dünyanın en fazla mayın döşenmiş ülkesinde yaşıyordu. Afganistan, Amerikan bombardımanı başlamadan önce bile vahşete maruz kalmış bir ülkeydi.

Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki son en büyük yüzleşmeyi ağırlayan Afganistan'dan farklı olarak Irak BM'in çok taraflı vekaleti aracılığıyla düşük yoğunluklu müdahaleyle karşılaşan ilk ülkeydi. İnsani gıda karşılığında petrol programının sözde yararlananı olarak Irak beş yaşın altında yüz binlerce çocuğun hayatıyla bedel ödedi.

Amerika, kendi eylemleri için sorumluluk almama alışkanlığına sahiptir. Bunun yerine alışıldığı üzere hareket etmemek için yüksek ahlaki bir bahane arıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nin terk ettiği Durban'daki 2001 Dünya Irkçılığa Karşı Konferansına katılmıştım. Durban konferansı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı gibi geçmişin önemli suçları hakkındaydı. Durban'dan New York City'e döndüğümde Condoleezza Rice'ın –Başkan Bush'un ulusal güvenlik danışmanı, ve daha sonraki dışişleri bakanı– köleliğin unutulması gerektiği hakkında konuştuğunu duydum, çünkü uygar yaşam isteği geçmişi unutmamızı gerektiriyordu. Unutmayı öğrenmedikçe hayatın öç almaya dönüşeceği doğrudur. Her birimiz birçok atamıza yapılan yanlışlıklardan bir katalog derleyip bunları yakınmalar olarak besleyecektir. Ama uygarlık yalnızca unutma üzerine inşa edilemez. Yalnızca unutmayı öğrenmekle kalmamalıyız, aynı zamanda öğrenmeyi de unutmamalıyız. Ayrıca muazzam olan suçları da anmalıyız. Amerika iki muazzam suç üzerine kuruldu: Yerli Amerikalıların soykırımı ve Afrikalı Amerikalıların köleleştirilmesi. Amerika Birleşik Devletleri, kendi değil başka halkların suçlarını anımsama eğilimindedir – gerçek meseleleri göz ardı etmenin bahanesi olarak yüce ahlaki bir temel aramak için.

11 Eylül'ü oluşturan olaylar dünyaya özellikle zor bir siyasi meydan okuma sunuyor, bu meydan okuma daha çok Müslümanları etkiliyor gibi görünmesine rağmen. Hem Başkan Bush'un yönettiği Amerikan kurumu hem de siyasi İslam'ın militanları İslam'ın yalnızca dini ya da kültürel bir kimlik değil de siyasi bir kimlik olduğunda ısrar ediyorlar. Her ikisi de "iyi Müslümanlar"la "kötü Müslümanlar" arasında, birincisini geliştirmek ve diğerini hedef alacak biçimde, ayrım yapmaya kararlı. 11 Eylül ve sonrası, bir insanın politikasını onun kültürü ve dininden anlamaya karşı uyarmalı mıdır?

Usame bin Ladin tarafından dini nedenlerle etkilenen kimseyi bilmiyorum. Bin Ladin bir politikacıdır, din adamı değil. Onu kucaklayanlar siyasi olarak kucaklıyorlar. Bush ve bin Ladin dini bir dil, iyi ve kötünün dilini, uzlaşmazlık dilini kullanıyorlar: Ya bizimlesin ya da bize karşısın. Her ikisi de üçüncü bir yanıtın olasılığını inkâr ediyor. Her ikisi için siyasi sadakat siyasi bağımsızlıktan önce geliyor. İyi ve kötü hakkındaki düşünceleri siyasete getirme tehlikesi küçümsenemez. Eve –ev neresiyse artık– terörle mücadelenin dilini getirmenin sonucu açık olmalıdır: Zemini sonuna kadar boşaltarak düşmanları terörist olarak canavarlaştırmaya izin çıkaracaktır, çünkü teröristlerle uzlaşma yapılamaz. Sonuç dikkati meselelerden sadakatlere kaydırma, ayrılığı suç kılma ve iç yıkımı davet etmek olacaktır. Daha da kötüsü, siyasi düşmanlara karşı mücadele kötülüğe karşı mücadele olarak tanımlanırsa bu mücadele kutsal savaşa dönüşecektir. Kutsal savaşta da uzlaşma olamaz. Kötülük dönüştürülemez, yok edilmelidir.

Soğuk Savaş boyunca küçük ülkeler koruma için şu ya da bu uluslararası zorbanın arkasına sıralanmaya kışkırtılıyordu. Bunun üzerine Üçüncü Dünya'da bazıları alternatif bir uluslararası düzene öncülük etmeye çalıştı, bu düzen iki hedefe adanmıştı: Her zorbayı minimal normlardan sorumlu tutmak ve her tarihi kurbana bir parça adalet garantilemek. Bu girişim, Soğuk Savaş'ta tarafsız devletlerin dostluk toplantısını ağırlayan Endonezya şehri Bandung'la özdeşleşti. Soğuk Savaş bitmiş ve Amerika Birleşik Devletleri ringde göğsünü kabartarak dolaşırken en acil ihtiyacımız bu miras üzerine inşaya devam etmektir. Üçüncü Dünyanın sömürge geçmişinden öğrendiği ve Soğuk Savaş boyunca savunduğu bir ders varsa bu da bağımsız düşünce olmadan bağımsızlığın olamayacağı dersiydi. Önümüzdeki haftalar, aylar ve yıllarda ilk öncelik bağımsız düşünce hakkını savunmak olmalıdır.

Amerika son yirmi beş yıl boyunca iki farklı din savaşını yürüttü, birini Soğuk Savaş sırasında ve diğerini sonrasında, birini Afganistan'da ve diğerini İsrail'de, biri İslamcı ve diğeri Siyonist savaşlarını. Bugün her iki proje de daha geniş bir ölçekte serbest bırakıldı, biri Amerika'ya bir bumerang gibi geri dönüyor, diğeriyse resmi Amerika'nın teröre karşı küresel savaşının bir parçası olarak baş gösteriyor. Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş'ı askerden arınma ve barış formülüyle sona erdirseydi 11 Eylül yaşanmazdı. Ama Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş'ın sonunda küresel imparatorluk makinesini parçalara ayırmadı; bunun yerine –"haydut devletler" olarak damgalanan– düşman devletlerin zaten sahip oldukları kitle imha silahlarını edinmemelerine yoğunlaşarak, böylece kitle imha silahlarına değil, bunların kontrol edemediği ya da güvenmediği ellerde çoğalmasına karşı olduğu kuşkusunu yarattı. Benzer biçimde Amerika Birleşik Devletleri Soğuk Savaş'ın yıkıcı sonuçlara neden olduğu –Güneydoğu Asya, Güney Afrika, Orta Amerika ve Orta Asya'da olduğu gibi– bölgelerde sivil ve devlet yaşamının askerileştirilmesi sorumluluğunu da kabul etmedi. Bunun yerine sorumluluktan uzaklaştı. Soğuk Savaş bir baş oyuncunun, Sovyetler Birliği'nin, bastırılmasıyla sona erdi. Şimdi insanlık bir meydan okumayla karşı karşıya: Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin inşa ettiği korkunç gücün nasıl yenileceği ve sorumlu tutulacağı meydan okumasıyla.

Devlet terörü hukuk ve düzeni korumanın bir alıştırması olmayı iddia ediyorsa toplumsal terör kendisini adalet için mücadele olarak sunar. İkisi arasındaki ilişkiyi kavramanın önemini vurguladım: Hiçbir Çin duvarı "bizim" terörü "onların" teröründen ayırmaz. Her biri diğerini besleme eğilimindedir. İster ulusal, ister uluslararası olsun terörün siyasi bir boyutu vardır. 19 Nisan 1995'te birçok nişan verilmiş Amerikalı piyade askeri Timothy McVeigh, 168 masum erkek, ka-

dın ve çocuğu öldürerek Oklahoma City'deki bir federal binayı havaya uçurdu. Hapishaneden yazdığı mektuplarda McVeigh, iki yıl önce FBI ajanlarının yirmi yedisinin çocuk olduğu seksenden fazla muhafazakar bir Hıristiyan kültünün üyesini öldürmeye yardım ettikleri "Waco'da meydana gelenlerin intikamını almak için hareket ettiğini" belirtmişti. Waco'nun "Güney Dakota Wounded Knee'de bir dizi Yerli Amerikalının katledildiği 1890'dan beri kendi hükümetinin gerçekleştirdiği en büyük Amerikan katliamı" olduğunu belirten Amerikalı denemeci Gore Vidal, McVeigh'in "cezalandırma eylemi için bu katliamın ikinci yıldönümü olan 19 Nisan tarihini bile seçtiğine" işaret etti. McVeigh davası boyunca, ölüme mahkum edilmeden önce hakim tarafından konuşmak için davet edildiği bir açıklama dışında, sessiz kaldı. Söylediği şuydu: "Anlatmak istediklerim için Olmstead'te karşı çıkan Yargıç [Louis] Brandeis'in sözlerini kullanmak istiyorum. Şöyle yazmıştı: 'Hükümetimiz, güçlü, her yerde var olan öğretmendir. İster iyilik, ister kötülük, emsal olarak bütün halkı eğitiyor.'"

Toplumsal terör biçimlerini ırksal ya da kültürel bir dert, Afrika'da "siyahlara karşı siyah" şiddeti ya da küresel "İslamcı terör" bahanesi olarak öne sürmek yerine, her iki çağdaş terör biçiminin son Soğuk Savaş sırasında yaratılan cezasızlık ortamında biçimlendirilmiş olduklarını anlamamız gerekiyor. "Bizim" terörümüzü "onlarınki"nden ayırmaktan çok –"iyi" ve "kötü" Müslümanlarda olduğu gibi birincisine mazeret gösterip diğerini kötüleştirmek için– her ikisini tek bir tarihsel sürecin parçası olarak konumlayıp anlamamız gerekiyor.

11 Eylül'den önce Amerika Birleşik Devletleri toplumsal terör karşısında uzlaşmaya çağırıyordu. 11 Eylül'den sonra bu tutum tersine çevrildi. Uzlaşma yerine, artık sıfır hoşgörü politikası ve adalet talebi vardır. Sorunlarla başa çıkmak için genel bir inkar eşlik ettiğinde adalet çağrısı bir vendettaya, öç

almaya dönüşür. Böyle bir bağlamda hukukla şiddet arasındaki ayrım üzerinde düşünmek gerekir. Kime karşı hukuku ve kime karşı şiddeti kullanıyoruz? İki tür terörist arasında, bazı noktalarda Amerikalılarla Amerikalı olmayanlar, diğer zamanlarda da batılı olanlarla olmayanlar arasında ayrım yapmanın anlamı nedir? İster Timothy McVeigh olsun isterse John Walker Lindh (sözde Amerikalı Taliban) terörle suçlanan Amerikalılar için adil bir yargılama garantilerken ve öte yandan Guantanamo Körfezi'nde göz altına alınan Amerikalı ve batılı olmayanlara, habeas corpus* hakkı ve mahkeme emri gibi adil bir yargılamanın temel unsurlarını bile reddederken ABD hükümetinin yapmaya çalıştığı nedir? Amerikan hükümeti bu amaçla, Amerikalı olmayanları "yasadışı savaşçılar" olarak adlandırarak yasal bir kurgu yarattı, gerçekten de terörle savaşın savaş esirleri olarak kabul edilecek olurlarsa ilgili Cenevre sözleşmeleri geçerli olup yakalayanların onları sorgulamalarını hatta kimliklerini sormanın ötesine geçmelerini bile bir savaş suçu sayılacaktı. Hukukun üstünlüğüne göre yaşamak ortak bir siyasi topluluğa ait olmaksa hukukun üstünlüğünün seçici biçimde uygulanması, insanlığın bazı bölümlerini toplu cezalandırmaya uygun bir uygarlığın askerleri olarak belirleme kararlılığını doğrulamaz mı?

Son olarak terörle mücadelenin iki düşmanı üzerinde düşünmeye değerdir: ABD ve el-Kaide. İkisi de Soğuk Savaş'ın eski askerleridir, hatta aynı tarafın, ve her ikisi de Soğuk Savaş tarafından kalıcı biçimde damgalanmıştır. İkisi de dünyaya iktidar gözlükleriyle bakıyorlar. Her ikisi de kendini üstün gören, oldukça dinci olan siyasi bir dille konuşuyor ve oldukça ideolojik dünya görüşleri tarafından bilgilendirilirler. Kendini üstün görme diğerini kötü olarak şeytanlaştırmakla el

* Habeas Corpus: İhzar emri, kişinin yargı kararı olmadan hürriyetinden mahrum bırakılamaması

eledir. İdeolojik dille ilgili mesele, söylemi ister dini ister laik olsun, cezai yaptırımı olmadan güç kullanımını haklı görmesidir. Güç yarışı içinde her biri diğerinden başkasını görmez. Amerika'nın Irak'la Afganistan'ı bombalamasıyla el-Kaide'nin Nairobi ve Dar-es-Salaam'daki elçilerle 11 Eylül'de İkiz Kuleleri bombalaması arasında ürkütücü bir benzerlik vardır: Her ikisi de söz konusu iktidar mücadelesi olduğunda dünyanın kalanının yalnızca tali olduğuna tanıklık eder.

Ancak işte bu karşılaştırmanın sona ermesi gerektiği noktadır, çünkü ikisi arasındaki ahlaki eşdeğerlik siyasi eşdeğerliğe çevrilmez. Karşısındaki el-Kaide olarak bilinen ağın yalnızca küçük olarak betimlenebilirken Amerikan gücünün küresel özelliği inkar edilemez.

Terörle mücadelenin iki rakibinin terörün silahlarıyla teröre karşı savaştıklarını iddia ettikleri bir durumda insanlığı küresel bir barış harekatından başka bir şey kurtarmayacaktır. Son küresel barış mücadelesinin öğrettiği derse uyacaksak - yani Vietnam'daki savaşı sona erdirme mücadelesinin - bu mücadele de her bir ülkede, başlıca demokratik ülkelerde ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'de kitlesel bir hareket olarak gerçekleşmelidir.

Amerika'nın Vietnam'daki yenilgisiyle başlayan vekil savaşları çağı Irak'ın işgaliyle kapandı. Açık ve küstah işgal iki varsayıma dayandırılmıştı. İçeride Bush yönetimi işgali bir *savunma hareketi*, ulusal güvenliğe karşı olması beklenilen tehdide karşı önleyici bir darbe, 11 Eylül sonrası çağda bir gereklilik olarak sundu. Aynı zamanda Irak işgalinin yeni muhafazakar stratejistleri Amerika'ya ve dünyaya Irak'ın uzun süredir işkence gören halkının Amerikan askerlerini kurtuluş gücü olarak karşılayacakları garantisini verdi.

Ama Iraklıların beklenen sıcak karşılaması gerçekleşmedi. Kurtuluş ordusu olarak karşılanmak yerine Amerikan askerleri işgal kuvveti olarak görüldü. Direnişle karşılaşan resmi

Amerika daha şimdiden Irak'ta müttefik –ve vekiller– aramaya başladı. Şimdiden Irak'ta yeni bir tür vekil yerleştirildi. The Guardian (Londra) "resmi koalisyon rakamları İngilizleri yaklaşık 9.900 birlikle ikinci en büyük askeri grup olarak sayarken karadaki 10.000 özel askeri yüklenici onları az farkla geçti." Sonuç olarak "ateş hattında sözleşmeli güvenlik personelin oranının birinci Körfez Savaşı'na oranla on kat daha fazla olduğunu" hesaplanmıştır. 1991'de her özel yükleniciye karşılık 100 kadın ve erkek asker vardı; şimdiyse bu sayı 10'dur." ABD ordusu bu yıl Irak seferi için ayrılan 87 milyar dolardan üçte birinin, neredeyse 30 milyar doların özel şirketlerle yaptığı sözleşmelere harcanacağını tahmin ediyor. Bu savaşı sürdüren çıkarların türünü anlayabilmek için savaşı özelleştirmenin temel avantajını gözden kaçırmamalıyız: "Geleneksel askeri müdahalelerin tabi olduğu kongre ve medya incelemesi olmadan" müdahale etmeye izin verir.

Ülke içinde de vaat edilen terörle mücadelenin –savunmacı ulusal bir savaşın– gitgide saldırgan bir emperyalist savaşa dönüştüğü endişesi vardır. Bush yönetimindeki yeni muhafazakarların ve Hıristiyan fundamentalistlerin oluşturduğu koalisyonun "şer eksenine" karşı savaş olarak seslendirdiği savaş gündemi, Üçüncü Dünya milliyetçiliğine karşı eski Reagancı saldırıyı çağrıştırıyor. Yeni Reagancılar bu emperyalist girişimi demokrasi için, kötüye karşı iyi için, iyi Iraklıları kötülere ve iyi Müslümanları kötülere karşı güçlendiren tarafsız bir küresel arayış olarak savunuyorlar. Sonsuza dek "içtihat kapıları"nı kapatacak olan İslamcı radikaller gibi yeni Reagancı "iyi" ve "kötü" tartışması siyasi reform kapısını kapatıyor. Soğuk Savaş sonrası bir bakış açısından, Jeanne Kirkpatrick'in iki savının ne kadar çıkarcı olduğunu görebiliyoruz: Bu iki sav, solcu "totaliter" ve sağcı "otoriter" rejimler arasında bir ayrım olduğunu ve sonuncusu içeriden ıslah edilebilirken öncekinin dışarıdan zorla yenilmesi gerektiğini ileri

sürüyordu. Gerçekse solcu rejimler –Sovyetler Birliği'nden Çin'e kadar– başarıyla içeriden ıslah oldular. Bu ıslah için önkoşul egemenliğin savunulması ve, bu bağlamda, reform hakkıydı. Buna karşın Irak'ın içeriden ıslah olmasına izin verilmedi. Kuzey Kore aynı kaderden kaçınabildiyse bunun nedeni, Irak'tan farklı olarak ve reform hakkının nihai garantisini sağlayan kitle imha silahlarına sahip olması mıdır?

Dün Saddam Hüseyin'in düşürülmesini alkışlayan aynı Iraklılar bugün Amerikan birliklerini işgal kuvveti olarak görüyorlarsa sorunun kötüye karşı iyi Iraklılarda olduğu basit varsayımı sorgulama zamanı gelmedi mi? İyi ve kötü Iraklılar –ve iyi ve kötü Müslümanlar– gerçekte Amerikan politikalarını destekleyenlerle bu politikalara karşı çıkanlar için verilen yarı resmi adlarsa ad vermenin ötesine geçip tutarlı biçimde desteği aşındırıp muhalefet üreten politikaları gözden geçirme zamanı gelmedi mi? İster Amerika, ister Irak, ya da başka bir yerde küreselleşmiş Amerikan gücü çağında demokrasinin diriltilmesi daha azıyla yetinemez.

İşte burada Vietnam'ın süregiden ilgisi yatmaktadır. Vietnam'dan çıkarılan ders milliyetçiliğe karşı savaşın askeri bir yüzleşmeyle kazanılamayacağıydı: Amerika'nın, emperyalizm çağında milliyetçiliğin meşruluğunu kabul edip onunla yaşamayı öğrenmesi gerekecektir. Tıpkı Amerika'nın Vietnam'da milliyetçilikle Komünizm arasında ayrım yapmayı öğrenmesi gibi 11 Eylül sonrası dünyada milliyetçilikle terör arasındaki ayrımı öğrenmesi gerekecektir. Terörle mücadeleyi kazanmak dünyanın değiştiğini, eski sömürgeciliğin artık var olmadığını ve geri de dönmeyeceğini ve yabancı toprakları işgal etmenin hem hayat hem de parasal açıdan pahalı olacağını kabul etmeyi gerektirir. Amerika dünyayı işgal edemez. İçinde yaşamayı öğrenmek zorundadır.

Notlar

Giriş: Modernlik Ve Şiddet

12 Dünya ölçeğinde: İfade Bernard Lewis'in ama Samuel Huntington'un *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York Simon and Schuster, 1996) adlı yapıtının ardından moda haline geldi.

12 Holocaust'un sergilediği şiddet: Kötülük olarak grup şiddeti tartışması için, bkz. Ervin Straub, *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989). Kötülük ve tarihsel zamanla arasındaki ilişki hakkında, bkz Paul Ricoeur, *The Symbolism of Evil* (Boston: Beacon Press, 1969); Alain Badiou, *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil* (Londra: Verso, 2001); Georges Bataille, *Literature and Evil*, çev. Alastair Hamilton (Londra & New York: Boyars, 1997); Malcolm Bull, yayıma haz., *Apocalypse Theory and the Ends of the World* (Oxford: Blackwell, 1995) ve Alenka Zupancic, *Ethic of the Real: Kant, Lacan* (Londra: Verso, 2000). Bu son okumaları bana öneren Santa Cruz, Kaliforniya Üniversitesi'nden Robert Meister'e teşekkür ediyorum.

13 1499 yılında,... yedi yıl: Karen Armstrong, *The Battle for God: A History of Fundamentalism* (New York: Alfred A. Knopf, 2000), s. 3-8.

13 "iki ana": Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (New York: Harcourt Brace, 1975), s. 207

13 "Emperyalizmin"... düşüncesi: *Herbert Spencer Social Statics* (1850) yapıtında şunları yazıyordu, "Mükemmel mutlulukla ilgili büyük planı

ortaya çıkaran ve rasgele ısdırabı dikkate almayan güçler, yollarına çıkan insanlığın bölümlerini yok ediyorlar." Bu, Charles Lyell'in *Principles of Geology* adlı yapıtında yirmi yıl önce izlediği düşünce zinciridir: eğer "türlerin en önemlisi ve en küçüğün, ... her biri kendi türünden binlercesini katletmişse, biz, yaratıcılar aynısını neden yapmayalım?" Öğrencisi, Charles Darwin, *The Descent of Man* (1871) adlı yapıtında "asırlardan daha kısa bir gelecekte, insanoğlunun uygar ırkları neredeyse kesinlikle dünyadan vahşi ırkları yok edip bunları değiştrecektir." "Darwin'den sonra," diye Avrupa'nin soykırımla ilgili düşüncelerini araştıran Sven Lindqvist yorumluyor, "Soykırıma omuz silkmek olağan geliyordu. Üzgünseniz yalnızca eğitimli olmadığınızı gösteriyordunuz." Bkz. Sven Lindqvist, "*Exterminate All the Brutes*": *One Man's Odyssey into the Heart of Darkness and the Origins of European Genocide* (New York: New Press, 1996), s. 117, 107, 130.

15 Benzer bir yazgı bekliyordu: Özellikle belirtilmedikçe bütün alıntılar Lindqvist'ten yapılmıştır, "*Exterminate All the Brutes*," s. 141, 119, 149-51, 158, 160.

15 İlk sistematik: Sven Lindqvist, *A History of Bombing* (New York: New Press, 2001), s. 1-2.

15 Rusların... gazla öldürülmeleri: Arno J. Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken? The Final Solution in History* (New York: Pantheon, 1988).

16 Discours'unda: Aime Cesaire, *Discours sur le Colomalisme* (Paris: Presence Africaine, 1995), s. 12.

16 "O kadar da geçmiş bir zaman değil,": Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth* (Londra: Penguin, 1967), s. 75; bir tartışma için, bkz. David Macey, Frantz Fanon, *A Biography* (New York: Picador, 2000), s. 471, 111

16 İlk soykırımı: Bkz. Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and Genocide in Rwanda* (Princeton: Princeton University Press, 2001), s. 10-13.

17 Devrimci kuramcı: Fanon, *Wretched of the Earth*; ayrıca bkz. *Macey*, Frantz Fanon, s. 22.

17 Fanon... olarak görülmüştür: Hannah Arendt, *On Violence* (New York: Harcourt Brace, 1970).

17 "o kişi": Fanon, *Wretched of the Earth*, s. 33, 66, 68, 73.

18 Aşina olan herkes: Soykırımın beyaz Güney Afrikalının düş gücündeki bir muhabir anlatısı için, okuyunuz Rian Malan *My Traitor's Heart: A South African Exile Returns to Face His Country, His Tribe, and His Conscience* (New York: Atlantic Monthly Press, 1990).

Birinci Bölüm: Kültür Tartışması; ya da İslamiyet ve Siyaset Hakkında Nasıl Tartışılmaz

25 Soğuk Savaş sırasında: Reinhard Schulze, *A Modern History of the Islamic World* (New York: New York University Press, 2002) s. xiii.

27 Nadir ama önemli bir örnekte: Aryeh Neier, "*Warring Agains Modernity,*" The Washington Post, 9 Ekim 2001.

29 "Varsayımım,": Samuel Huntington, "*The Clash of Civilizations?*" Foreign Affairs 72, sayı 3, yaz 1993, s. 22.

29 Huntington'un savı,... oluşturulmuştur: "Kültürün Kadife Perdesi, Avrupa'da en önemli ayırıcı çizgi olarak ideolojinin Demir Perdesinin yerine geçmiştir." Samuel Huntington, "*The Clash of Civilizations?*" s. 31.

30 William Lind için: William Lind, "*Defending Western Culture, Foreign Policy*" 84, güz 1991, s. 43-44.

30 Régis Debray: Régis Debray, *Tous azimuts* (Paris: *Odil Jacob, Foundations pour les études de defense nationale*, 1990) s. 44-45, alıntı: Roxanne L. Euben, *Enemy in the Mirror: Islami Fundamentalism and the Limits of Western Rationalism, a Work o Comparative Political Theory* (Princeton: Princeton University Press 1999), s. 6.

30 Edward W. Said: Edward Said, "*The Clash of Definitions*," alıntı: *Reflections on Exile and Other Essays* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000), s. 581.

31 "bir şey vardır": Bernard Lewis, "*The Roots of Muslim Rage*", The Atlantic, Eylül 1990. www.theatlantic.corr issues/9oSep/rage.htm adresinde mevcut.

31 Buna,... yokluğunu ekledi: Laikliğin Batı modernliğiyle tescillenmesi – ve böylece de Bernard Lewis'in Batılılaşma olmadan laikleşme olamayacağını ileri sürdüğü varsayım – kısa bir sure önce Amartya Sen tarafından eleştirilmiştir. Bkz. Amartya Sen, "*Exclusion and Inclusion,*" Mainstream (New Delhi) 28 Kasım 2001; ayrıca bkz. Amartya Sen, "*A World Not Neatly Divided,*" *New York Times*, 23 Kasın 2001. Ayrıca bkz. Bernard Lewis, *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response* (New York: Oxford University Press, 2002) s.103, 159.

32 Siyasi kurumu,.... uyarısında bulunarak: Lewis, "*Roots of Muslim Rage*", www.theatlantic.com/issues/9osep/rage.htm adresinde mevcut.

32 Demokrasi.... geri kalmıştır: "New York'ta yerleşik siyasi haklar ve vatandaşlık hakları ile ilgili bağımsız bir izleme kurumu olan Freedom House'a göre, dünya üzerinde Müslüman olmayan 145 ulusun üçte dördü bugün artık demokrasiyken Müslüman çoğunluğa sahip çoğu

ülke bu eğilime karşı çıkıyor." Barbara Crossette, "As Democracy Spreads Islamic World Hesitates," *International Herald Tribune*, 23 Aralık 2001.

32 Sufle almışçasına: Stephen Schwartz, "Ground Zero and the Saudi Connection," The Spectator (Londra), 22 Eylül 2001.

32 *New York Times*'in sayfaları: Kötü Müslümanlar hakkındaki bir açıklama için, bkz. Elaine Harden, "Saudis Seek to Add US Muslims to Their Sect," *New York Times*, 20 Ekim 2001; Susan Sachs, "Anti-Semitism Is Deepening Among Muslims," *New York Times*, 27 Nisan 2002. İyi Müslümanlar hakkında bir betimleme için, bkz. Laurie Goodstein, "Stereotyping Rankles Silent, Secular Majority of American Muslims, *New York Times*, 23 Aralık 2001, s. A20.

33 Lewis... açıyor: Lewis, *What Went Wrong?* s. 4

33 en iyi çalışmalardan birini: Tomaz Mastnak, *Crusading Peace: Christendom, the Muslim World, and Western Political Order* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2002), s. 95, 125.

35 İsrailli kültür tarihçisi: Gil Anidjar, *"Our Place in al-Andalus": Kabbalah, Philosophy, Literature in Arab Jewish Letters* (Stanford: Stanford University Press, 2002), s. 1, 6, 15, 22, 172.

35 İslam... ile ilgili oryantalist tarihler: Oryantalizmle ilgili tartışmayı araştırmam için beni ikna eden Tim Mitchell'e teşekkür ederim.

36 Mercator projeksiyonuna dayanarak: Marshall G. S. Hodgson, In the Center of the Map," alıntı: *Rethinking World History: Essays on Europe, Islam and World History* (Edmund Burke III'ün giriş ve sonuç yazısıyla birlikte yayıma hazırlanmıştır), (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 29-34; Edmund Burke III, "Introduction," age'de. s. xvii.

37 Hodgson... eklemeliydi: Christopher Miller, *Blank Darkness: Africanist Discourse in French* (Chicago: University of Chicago Press, 1974), s. 53.

38 "Batı"... bir göndermeydi: Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*, cilt 1: *The Classical Age of Islam* (Chicago: University of Chicago Press 1974), s. 53.

39 Birikmiş bulguların sağladığı avantajla: Noel Swerdlow ve Otto Neugebauer, *Mathematical Astronomy in Copernicus's De Revolutionibus* (New York: Springer-Verlag, 1984), s. 42-43, 295. Ayrıntılı bir tartışma için, bkz. George Saliba, *Rethinking the Roots of Modern Science: Arabic Manuscripts in European Libraries*, yazı, Center for Contemporary Arab Studies (Edmund A. Walsh School of Foreign Service, Georgetown University, 1999), s. 6-7.

40 Bilimin çağdaş tarihi: Saliba, *Rethinking the Roots of Modern Science*, s. 13. Avrupa Rönesansının Yunanistan, Çin, Hindistan, Arabistan ve Afrika gibi çeşitli kaynaklardan beslediği biliniyor. Başka bir yerde geliştirip Avrupa'ya getirilen uzun buluşlar listesinde, başkalarının yanı sıra barut, silahlar, pusula, kıç dümeni, ondalık işaret sistemi ve üniversite bulunuyordu. Francis Robinson, yalnızca Abbasi Halifeliği döneminde felsefe, tıp, matematik, fizik, astronomi, coğrafya ve büyü bilimleri gibi alanlarda en az altmış Yunan yazarın tercüme edildiğini belirtiyor. Avrupa'nın Rönesans sonrası modernliğini gübreleyen yazınsal ve küresel bir mirasın içinden aktığı bir geçitten çok, Endülüs İspanyasının ve klasik İslamın bu erken modernliğin beslendiği pota olabilir mi? Bkz. Burke, "Introduction," alıntı: Hodgson, *Rethinking World History*, s. xix; Francis Robinson, "Modern Islam and the Green Menace," *The Times Literary Supplement*, 21 Ocak 1994, alıntı: Euben, *Enemy in the Mirror*, s. 12, 173.

38 Afrika tarihinin üzerinde yeniden düşünme: Cheikh Anta Diop, *The African Roots of Civilization* (Chicago: Lawrence Hill Books, 1974).

38 Diop... sorguladı: Bugün, Diop Afrikalı kimliğini "bir renk kimliği" olarak önermeyi ve antik Mısır'ı "batı uygarlığına" paralel olmakla değil aynı zamanda daha uzun süreli olarak "siyah bir uygarlığın" tarihsel olarak sürekli olan bir düşünceye dönüştürmekle ilgilenen Kuzey Amerika bazlı bir ikona dönüştürülmüştür. Bence, Diop'un "Batı"nın egemen milliyetçi bilimini öncü eleştirisi daha önemlidir.

38 Klasiklerin araştırılmasında: Milliyetçi Afrika biliminde önemli bir kol Kuzey Afrika ile Sub-Saharan Afrika arasındaki bölünmeyi tarihselleştirmek –ve böylece görelleştirmekle- ilgilenmiştir. Samir Amin Atlantik köle ticaretinden önce Sahra'nın bir engelden çok bir köprü olduğunu gösterdi. Abdallah Laroui sorunu Afrika tarihini Akdeniz tarihinden yalıtarak göstermiştir. Barry Boubacar, coğrafi bölünmenin her iki tarafında bulunan bir bölge olan Senegambia'nın bir tarihini yazdı. Bkz. Samir Amin, *Unequal Development: An Essay on Social Formations of Peripheral Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1976); Abdalla Largmi, *The History of the Maghreb: An Interpretive Essay* (Princeton: Princeton University Press, 1977); Barry Boubacar, *Senegambia and the Atlantic Slave Trade* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

41 Diop'un çalışması... sağladı: Martin Bernal, B*lack Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilizations* (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1987).

41 İlk dogma: Edward Said, *Orientalism* (Penguin, 1985), s. 300-301.

42 Burada da eğilim: Kültürel kimliklerin milliyetçi olarak siyasileştirilmesi işlemi çoğu kez Oryantalist tarih yazmaya bir yanıttı. Batılılık hakkındaki bir yazıda yapılan 11 Eylül sonrası uyarıda bu basit tarihsel görüş eksiktir: "Ama bu anlaşılmaz savaşta tek bir şey açıktır, Batılılığa kötü bir Oryantalizm biçimiyle karşılık vermemeliyiz. Bir kez bu kışkırtmaya kapılırsa, virus bize de bulaşır." Sorun elbette hastalığın tarihinin rotanın ters işlemiş olmasıdır, yani Oryantalizm'den Batılılığa doğru! Bkz. Ian Buruma and Avishai Margalit, "Occidentalism," *The New York Review of Books*, 17 Ocak 2002, s. 7.

42 Milliyetçi yanıt: David Crawford, "Morocco's Invisible *Imazighen*," *The journal of North African Studies* 7, sayı 1, ilkbahar 2002, s. 59, 66.

43 Başka türlü nasıl anlayabiliriz: Üç tahmin de Crawford, "Morocco's Invisible *Imazighen*"'de alıntılanmıştır, s. 61.

43 Arapça konuşan: Tarihsel bir açıklama için, bkz. Boubacar, *Senegambia and the Atlantic Slave Trade*, s. 10, 15, 53.

44 Afrikalı-Arap bütünleşmesi: Kitap, o dönemde Afrika kıtasında yaygın olan iç çatışmalara taze ve iyileştirici bir bakış açısı sağlayarak bir işaret fişeği görevi görmeyi amaçlıyordu. Bkz. Dışişleri Bakanlığı, Sudan, *Peace and Unity in the Sudan: An African Achievement* (Khartoum: Khartoum University Press, 1973), s. 58-59. 35 "One sees that in all things": Ernest Renan, alıntı: Said, *Orientalism*, s. 149.

47 Karen Armstrong... yerleştirdi: Armstrong, *Battle for God*, s. 175-77.

49 "Modern bakış açısı": Susan Friend Harding, *The Book of Jerry Falwell: Fundamentalist Language and Politics* (Princeton: Princeton University Press, 2000), s. 62-63-.

50 Kurucusu Bob Jones: Armstrong, *Battle for God*, s. 215, 268.

50 Birinci dalga... izledi: A.g.e., s. 268-75.

51 Televangelistler... ulusal... başlattılar: Harding, *Book of Jerry Falwell*, s. 77

51 "Nebraska trajedisi" hakkında konuşan: A.g.e., s. 23.

52 Falwell... kurduğunda: A.g.e., s. 17, 22, 79, 158, 161, 162, 190.

53 Otuz iki eyaletten otuzu: Phyllis Schlafly, *The Power of the Christian Woman* (Cincinnati: Standard, 1981), s. 117, alıntı: Armstrong, *Battle for God*, s. 311.

53 Açılış gecesinde yaptığı konuşmasında: Sara Diamond, *Roads to Dominion: Right-Wing Movements and Political Power in the United States* (New York: Guilford Press, 1995), s. 1, 237; Harding, *Book of Jerry Falwell*, s. 19-20.

54 Renan... yayınladığında: Nikki Keddie, *An Islamic Response to Impe-*

rialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamal al-Din 'al-Afghani (Berkeley: University of California Press, 1983), s. 87-97.

55 Diğer yandan tam da bu ihtiyaç: Bassam Tibi, *The Crisis of Modern Islam: A Preindustrial Culture in the Scientific-Technological Age* (Salt Lake City: University of Utah, 1988), s. 70; alıntı: Armstrong, *Battle for God*, s. 156-58.

56 Büyük bir tartışma vardır: Schulze, "İslam'da dünyevi iktidardan ayrılması gereken dini bir iktidarın olmadığını, çünkü İslam'da papazlar ve papazlık yoktu... bu nedenle İslam'a Hıristiyan bir dogmatik sorunu yüklemek anlamsız olacağını" belirtmiştir. Schulze, *Modern History of the Islamic World,* s. 3. Schulze'nin görüşü ana akım İslam'ı açıklarken bu görüşün çağdaş Şii İslammdaki gelişmeler ışığında değiştirilmesi gerektiğini daha sonra göstereceğim.

56 Ancak Schulze... ileri sürüyor: Bu noktayı sürekli olarak ortaya attığı için Tim Mitchell'e teşekkür ediyorum.

56 Bu da... kılan: Samir Amin bu konuyu özetle belirlemiştir: "Bu hareketler Batı'da yaygın olarak 'İslamcı köktencilik' olarak adlandırılmıştır, ama ben Arap dünyasında kullanılan ifadeyi yeğliyorum: 'Siyasi İslam.' Bizde dini hareketler yoktur, kendi içinde, - farklı gruplar birbirine oldukça yakındır – ama çok daha sıradan hareketler vardır: ne fazlasını, ne de azını isteyen, devlet iktidarını fethetmeyi amaçlayan siyasi örgütlenme." Samir Amin, "Political Islam," *Covert Action Quarterly*, kış 2001, s. 3.

56 Arasındaki ayrım: Hindistan İslamının siyasi analizi için, bkz. Ayesha Jalal, *Self and Sovereignty, Individual and Community in South Asian Islam Since 1850* (New York: Routledge, 2001).

57 tersine: Sayyid Ahmed Khan hakkında yazarken, Ayesha Jalal gözlemde bulunuyor:

Liderlik ettiği Aligarh (El-Cizye) hareketi Müslüman seçkinler arasında modernist ve akılcı düşüncenin tedarikçisi ve, ironik bir biçimde de, modern Müslüman siyasi "ayrılıkçılığın" ve "komünalizm"in de habercisi olarak görülecekti. Buna karşın sömürge karşıtı duygular ve İslamcı evrensellik duyguları besleyen kültürel olarak daha dışlayıcı Müslüman rakipleri, sonunda dahil edici ve laik bir Hint milliyetçiliğin tarafında tutucu bir biçimde bulmak için *medrese*lerde ve *mekteplerde* dinsel yapılara kendilerini hapsettiler.

Bkz. Jalal, *Self and Sovereignty*, s. 77-78

57 kurumunun... talep ediyordu:

Asla Türk halifeliğini ve Gandi'nin işbirliksizliğini pek önemli bulmamıştı. Ona göre ciddi hiçbir müslüman [hilafet hareketine] bir an olsun

bile katılamazdı. 22 Ekim 1922'de İkbal, saltanatı kaldırma ve herhangi dünyevi yetkiden arıtılmış bir halife atama konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararını alkışlayan az kişiden biriydi. Bu durumu bireysel içtihada karşılık kolektif içtihadın doğru uygulanışı olarak gören İkbal, dünyadaki Müslüman ülkeler arasında "düşünce özgürlüğü hakkını" uygulayarak "yalnızca Türkiye dogmatik uykusundan uyanıp kendi farkındalığı... elde etmişti." Hindistan dahil dünyanın kalanındaki Müslümanlar "mekanik bir biçimde eski değerleri tekrarlayıp duruyorlardı, oysa Türk insanı... yeni değerler yaratma yolunda[ydı]." Jalal, *Self and Sovereignty*, s. 244-45.

58 altı noktalı eylem planı: Programın içerdikleri: (1) Kur'an'ın çağın ruhuna uygun yorumlanması; (2) İslam ulusların birliği; (3) hayat standardını yükseltmek ve sosyal adalet ve düzen elde etmek; (4) okuma yazarlık seferberliği ve yoksullukla mücadele; (5) Müslüman toprakların yabancı hakimiyetten kurtarılması ve (6) dünya üzerinde İslamcı barış ve kardeşliğin tanıtılması. Bkz. Armstrong, *Battle for God*, s. 218-26. Şiddeti reddetmek konusunda, bkz. Richard Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers* (Oxford: Oxford University Press, 1969); alıntı: Talal Asad "Comments (Yet Again) on Political Islam in the Middle East" (Graduate Center, City University of New York, 11 Ekim 2002, Teksir).

58 Ama örgüt kısa bir süre sonra... desteğini çekerek: Schulze, *Modern History of the Islamic World*, s. 134-35.

59 Bir cihat... gerektirir: Böylece bir Müslüman kişisel ve siyasi olan arasında bir birlik arar. Herhangi bir alanı genel dinsel çabasından ayırmaya çalışmak önemli bir İslam ilkesi olan *tevhidi* (birleme) ihlal etmek anlamına gelecektir. Bernard Lewis'in İslam'ın laik konaklama için öğretisel bir odaya sahip olmadığı iddiasının temeli olarak alıntıladığı şey tevhit ilkesidir. Bunu yaparken de sırtını tarihsel İslam'a dönmekle kalmıyor, aynı zamanda İslam'ı öğretisel olarak tek bir yorumla özdeşleştirir.

59 Küçük cihat: Parish A. Noor, "The Evolution of Jihad in Islamist Political Discourse: How a Plastic Concept Became Harder," Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi, http://www.ssrc.org/sept11/essays/noor.htm adresinde mevcuttur. Ayetullah Humeyni, 1972'de "The Greater Jihad" adlı bir yazı yazmıştı. Bu başlık, Hz. Peygamber'in bir savaştan eve dönerken "küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz" sözünü ettiği hadislerden birine gönderme yapmaktadır. Bu bakış açısından siyaset küçük mücadeleyken benin ve toplumun ruhani dönüşümü büyük mücadeledir.

59 Tomaz Mastnak: Mastnak, *Crusading Peace*, s. 64-65.
60 Berberiler... arasında: Tarihsel bir açıklama için, bkz. Boubacar, *Senegambia and the Atlantic Slave Trade*, s. 25, 46, 51-52, 58, 81, 94-95.
61 Cihadın... üçüncü sefer: Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads, and Modernity* (Londra: Verso, 2002), s. 41-42, 73-74.
62 tahmin edilmektedir: Francis M. Deng, *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan* (Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1995), s. 49-52.
64 Bu amacı gerçekleştirmek için: Schulze, *Modern History of the Islamic World*, s. 116-117.
64 "nihai..." olarak tanımlıyordu: Sayyid Abul A'la Mawdudi, *Let Us Be Muslims*, yayına haz. Khurram Murad (Londra: Islamic Foundation, 1985), s. 285, 288.
63 Tümüyle... odaklanan: A.g.e., s. 295.
64 Ayrıca... laikleştirdi: A.g.e., s. 297.
64 Mevdudi... ilk kişiydi: Euben, *Enemy in the Mirror*, s. 74; Armstrong, *Battle for God*, s. 236-38.
64 Kutb... bile: Schulze, *Modern History of the Islamic World*, s. 176.
66 İlk kitabı: Kısa bir biyografik eskiz için, bkz. Hamid Algar, "Introduction": Sayyid Qutb, *Social Justice in Islam*, çev. John B. Hardie, Hamid Algar'ın bir giriş yazısıyla gözden geçirildi (Oneonta, N.Y.: Islamic Publications, 2000), s. 1-17.
65 Kutb, amacını... açıklıyordu: Qutb, *Social Justice in Islam*, s. 19.
66 Fen.. yoluyla modenleşme: Sayyid Qutb, *Milestones*, Ahmed Zaki Hammad'ın bir önsözüyle çevrilip gözden geçirildi (Indianapolis: American Trust, 1990), s. 91-94.
66 "İslam,... ilanıdır." A.g.e., s. 49-50, 46.
67 Burada Kutb... yineliyor: A.g.e., s. 9.
67 Yediemini olarak hareket eden: Schulze, *Modern History of the Islamic World*. Ali Shariati hakkında, bkz. s. 178; Ayetullah Humeyni hakkında, bkz. s. 223.
69 "Bugün insanlık": Qutb, *Milestones*, s. 5-6.

İkinci Bölüm: Çinhindi'nden Sonra Soğuk Savaş

73 Ortak bir karar: Ignacio Ramonet, "State-Sponsored Lies," *Le Monde Diplomatique*, http://mondediplo.com/2003/07/01ramonet adresinde mevcuttur.

74 Tet'ten sonra: Charles Mechling, Jr., "Counterinsurgency: The First Ordeal by Fire," alıntı: *Low-Intensity Warfare: Counter-Insurgency, Proin-surgency, and Antiterrorism in the Eighties,* yayıma haz. Michael T. Klare ve Peter Kornbluh (New York: Pantheon, 1988), s. 41-45.

75 Sonunda bile: Alfred W. McCoy, " 'Fallout': The Interplay of CIA Cover Warfare and the Global Narcotics Traffic," İç Savaş ve Soğuk Savaş, 1975-1990: Güney Afrika, Orta Amerika ve Orta Asya'nın Karşılaştırmalı Analizi konferansında sunulan bildiri (Institute of African Studies, Columbia University, New York, N.Y., 14-15 Kasım 2002., teksir edilmiştir), s. 2-3.

75 özgürlüğünü savunmak için: *The Opium War* The Compilation Group of the History of Modern China Series (Peking: Foreign Language Press, 1976).

76 anıt niteliğindeki tarihsel çalışmasında: Güneydoğu Asya'nın Altın üçgenindeki afyon ve eroin ticaretiyle ilgili malzemenin dayandığı yapıt: Alfred W, McCoy, *The Politics of Heroin: CIA Complicity in the Global Drug Trade* (New York: Lawrence Hill Books, 1991), s. 18-19, 162-63, 222-23, 290-91, 349, 376-77.

77 1967'de CIA: Alexander Cockburn ve Jeffrey St. Clair, *Whiteout: The CIA, Drugs, and the Press* (Londra: Verso, 1998), s. 245, 247.

81 plan da buydu: Georges Nzongola-Ntalaja, *The Congo: From Leopold to Kabila: A People's History* (Londra: Zed Books, 2002), s. 106-12.

82 Piero Gleijeses, profesör: Piero Gleijeses, *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002), s. 61-66.

82 Gleijesis... tamamlıyor: A.g.e., s. 69-70; Simba ayaklanması hakkında, bkz. Nzongola-Ntalaja, *The Congo*, s. 131-35.

84 Simba... yanıt vermişti: Gleijeses, *Conflicting Missions*, s. 70-71, 73-75, 97, 126-28, 386.

85 Piero Gleijeses... sunuyor: A.g.e., s. 72-73, 129-32.

86 Kongolu yardımcıları: A.g.e., s. 157-58.

87 Bu amaçla: A.g.e., s. 330-46.

88 En sert... biri: A.g.e., s. 354.

89 İzleyen yıllarda: Lucas Khamisi, *Imperialism Today* (Dar-es-Salaam: Tanzania Publishing, 1981), s. 167-68.

90 "Vietnam'dan çıkarılan ders": Michael T. Klare ve Peter Kornbluh, "The New Interventionism: Low-Intensity Warfare in the 1980s and Beyond," alıntı: Klare ve Kornbluh, *Low-Intensity Warfare*, s. 13.

91 Ancak mali yıl sona ermeden: 152 Sayılı Senato Kararı, 15 Aralık 1975'te kabul edildi.

91 başlangıcından bu yana: Bkz. K. C. Johnson, "The Clark Amendment," Department of History, City University of New York, http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/clark.htm adresinde mevcuttur.

92 Clark inanıyordu: A.g.e.

93 Heikal... bir anlaşma buldu: Mohamed Heikal, *Iran: The Untold Story* (New York: Pantheon, 1982), s. 112-16.

94 "İzhak Rabin": A.g.e., s. 116.

95 on sekiz bin kişilik Kübalı: *Gleijeses, Conflicting Missions,* s. 392.

96 "Kissinger," diye belirtiyordu: Kissinger bu düzenlemeden memnun olan tek kişi değildi kuşkusuz: "Yeni ittifakın varlığının farkında olup varolduğundan memnun olanlar David Rockefeller ve yoğun Afrika yatırımlarıyla Chase Manhattan Bankasıydı." Bkz., Heikal, *Iran,* s.112-13.

97 CIA şefi William J. Casey: Renamo, beyaz Rodezyalı subayların yeni bağımsızlık kazanmış Mozambik hükümetini düşürmek için oluşturulan gizlibir silahlı grup olan Mozambik Ulusal Direnişi için bir kısaltmadan türetilmiştir.

97 Malan'ın... görev süresinde: Güney Afrika Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu, *Report* (Cape Town: CTP Book Printers, 1998), cilt 2, para. 120, s. 28-29.

98 arasındaki ortaklık: Angola ve Mozambik hakkında, bkz. William Minter, *Apartheid's Contras: An Inquiry into the Roots of War in Angola and Mozambique* (Atlantic Highlands, N.J.: Zed Books, 1994), s. 2-5, 142-49, 152-68; Alex Vines, *RENAMO: Terrorism in Mozambique* (Bloomington: Indiana University Press, 1991), s. 24, 39; Victoria Brittain, *Death of Dignity: Angola's Civil War* (Londra: Pluto Press, 1998), s. 65.

99 Ama bu durum... ortadan kaldırmıyordu: Thomas Bodenheimer ve Robert Gould, *Rollback: Right-Wing Power in U.S. Foreign Policy* (Boston: South End Press, 1989), http://www.thirdworldtraveler.com/ Ronald_Reagan/ReaganDoctrine_TWRollback.html adresinde mevcuttur, 3 Ekim 2002, s. 7.

99 İçten bir yorumunda: Alıntı: Minter, *Apartheid's Contras,* s. 151.

100 BM de... tahmin ediyordu: Bkz. A.g.e. s. 4-5.

103 Ön oyuncu olarak: A.g.e., s. 149.

103 Muldergate,... sahip olduğu: Karen Rothmyer, "The South Africa Lobby," *The Nation,* 19 Nisan 1980, s. 455-58.

103 Temsilcisi: Sara Diamond, *Roads to Dominion: Right-Wing Movements and Political Power in the United States* (New York: Guilford Press, 1995), s. 221-23.

103 Bir yıldan az bir süre sonra: Vines, *RENAMO*, s. 24.
103 "çalışan Güney Afrika": Gleijeses, *Conflicting* Missions, s. 274.
104 Aparteid rejiminin... askerileştirilmesi: Truth and Reconciliation Commission, *Report*.
105 "göz önünde bulundurulduğunda": John D. Waghelstein, "Post-Vietnam Counterinsurgency Doctrine," *Military Review*, Mayıs 1985, s. 46, alıntı: Klare ve Kornbluh, "The New Interventionism," alıntı: Klare ve Kornbluh, *Low-Intensity Warfare*, s. 5.
105 "tecridinin..." gözlemleyerek: Bodenheimer ve Gould, *Rollback*, s. 1-2.
106 1984'te yeniden seçildiğinde: Alıntı: Klare ve Kornbluh, "New Interventionism," alıntı: *Low-Intensity Warfare*, s. 6, 9.
107 SOF fonlarının: Bodenheimer ve Gould, *Rollback*, s. 8-9.
107 Aynı yıl, 1986: Alıntı: Klare ve Kornbluh, "New Interventionism," alıntı: *Low-Intensity Warfare*, s. 4-5.
107 Dışişleri Bakanı... bu güçlerin: Alıntı: Michael T. Klare, "The Interventionist Impulse: U.S. Military Doctrine for Low-Intensity Warfare," alıntı: Klare ve Kornbluh, *Low-Intensity Warfare*, s. 63.
108 İmzaladığında: Bkz. Ronald Reagan, "Statement on Signing the International Security and Development Cooperation Act of 1985," http://www.reagan.utexas.edu/resource/speeches/1985/8o885d.htm adresinde mevcuttur.
109 Duygusuzca ve sakin bir biçimde: Oliver North, Neil Livingstone, J. Michael Kelly ve Senatör Rudman, alıntı: Klare ve Kornbluh, "New Interventionism," alıntı: *Low-Intensity Warfare*, s. 14-16, 19.
111 Kontra liderlerinin... açıklayarak: Bodenheimer ve Gould, *Rollback*, s. 6.
111 1982 ortalarında: Bkz. Defense Intelligence Agency, haftalık istihbarat özeti, 16 Temmuz 1982, s. 21; Clarridge'in ifadesi *The Miami Herald*, 20 Ekim 1984'de bulunmaktadır; Americas Watch, "Human Rights in Nicaragua: Reagan, Rhetoric and Reality," Temmuz 1985, s. 16; David Siegel, M.D., "Nicaraguan Health: An Update," LASA Forum, kış 1986 s.30. Bütün alıntılar: Peter Kornbluh, "Nicaragua: U.S. Proinsurgency Warfare Against the Sandinistas," alıntı *Low-Intensity Warfare*, s. 140-41, 142.
112 ABD merkezli Nikaragua... Birliği: Bodenheimer ve Gould, *Rollback*, s. 7.
112 Bu olaylarda bile: Bu bilginin kaynağı: Kornbluh, "Nicaragua," alıntı: *Low-Intensity Warfare*, s. 142-46.
114 Yanıt olarak Kongre: Bkz. Kamusal Kanunlar No 98-215 (H.R.

2.968), 9 Aralık 1983, 1985 Mali Yılı İçin İstihbarat Onaylama Kanunu.

114 Kısa bir süre sonra, Robert McFarlane: Cockburn ve St. Clair, *Whiteout*, s.9.

114 Tıpkı... Altın Üçgeninde olduğu gibi: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 24. Bu konuda burada ve aşağıda verilen bütün diğer bilgiler s. 478-84'de bulunmaktadır.

116 1990'da, bir başka... sonra: Cockburn ve St. Clair, *Whiteout*, s. 14.

117 Her iki grup... uzmanlaşıp: Alfred McCoy Soğuk Savaş sırasındaki bu benzerlik hakkında birkaç örnek vermektedir, böylece, "CIA, Marseille'deki 1950 komünist rıhtım grevini kırmak için bir suçlu çetesine ihtiyaç duyduğunda şehrin Korsikalı çevresine başvurdu"; 1960'lı yıllarda Fidel Castro'ya suikast yapmak istediğinde, "yalnızca sözleşmeyle öldürmekle kalmayıp – hiç bir resmi ABD organının, CIA hariç, garantileyemediği - gizliliği de garantileyebilen Amerikalı Mafya örgütlerini tuttu; Asya dağlarında CIA "Laos'taki eroin tüccarları" ve "Burma'daki Çinli afyon satıcıları" ile birlikte çalışıyordu. Bkz. McCoy, *Politics of Heroin*, s. 15.

117 NSA... yayınladı: Bkz. Peter Kornbluh's "Crack, the Contras and the CIA: The Storm over 'Dark Alliance,'" http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB2/storm.htm adresinde mevcuttur.

119 Heveskar bir papaz: Diamond, *Roads to Dominion*, s. 214-15, 221, 228, 237-38.

120 1987 toplantısına katılan : A.g.e., s. 238-39, 243.

120 "kararına" karşı: Jane Hunter, *Israeli Foreign Policy: South Africa and Central America* (Boston: South End Press, 1987); Time, 28 Mart 1983; SIPRI Yıllığı, 1980, s. 96; bütün alıntılar: Jonathan Marshall, Peter Dale Scott ve Jane Hunter, *The Iran-Contra Connection: Secret Teams and Covert Operations in the Reagan Era* (Boston: South End Press, 1987), s. 89-90.

120 *Time* dergisi: *Washington Post*, 16 Aralık 1984 ve 16 Haziran 1984; *The Middle East*, Eylül 1981; *NACLA Report*, Mayıs/Haziran 1983; *Time*, 7 Mayıs 1984; Benjamin Beit- Hallahnti, "U.S. -Israeli-Central American Connection," *The Link*, cilt xviii, Kasım 1985; bütün alıntılar: Marshall et al., *The Iran-Contra Connection*, s. 14.

121 İsrail savunma: *The Washington Post*, 15 Eylül 1984; *U.S. News & World Report*, 15 Aralık 1986; *New York Times*, 8 Mart 1982 ve 23 Kasım 1986; *Aerospace Daily*, 18 Ağustos 1982; *Newsweek*, 8 Aralık 1986; bütün alıntılar: Marshall et al., *The Iran-Contra Connection*, s. 173-74.

122 Bir Beyaz Saray... sonra: *New York Times*, 26 Kasım 1986; Ha'aretz, 18 Kasım 1986; bütün alıntılar: Marshall et al., *The Iran-Contra Connection*, s. 114, 12.1, 168, 174, 183.

124 *The Sunday Telegraph: The Sunday Telegraph* (Londra), 5 Mart 1989; alıntı: *Israeli Foreign Affairs*, Nisan 1989, s. 5; alıntı: Jonathan Marshall, "Israel, the Contras and the North Trial," *Middle East Report*, Eylül/Ekim 1989.

125 Resmi Washington'un dışında çok az insan: Kornbluh, "Nicaragua," s. 136, 137, 140.

125 Skandal: Cockburn ve St. Clair, *Whiteout*, s. 9.

125 CIA düşüncesinin... ne yöne: Kitapçık çevrilip yayınlanmıştır: Tayacan, *Psychological Operations in Guerrilla Warfare* (New York: Vintage, 1985); alıntılar için, bkz. Kornbluh, "Nicaragua," s. 140-42.

127 Uluslararası Mahkeme önünde tanıklık eden: David MacMichael, Milletler Arası Mahkemede ifade veriyor, 8 Eylül 1985, nüshada s. 8, alıntı: Kornbluh, "Nicaragua," s. 138.

Üçüncü Bölüm: Afganistan: Soğuk Savaşın En Önemli Anı

129 "Bu beyler": Alıntı: İkbal Ahmed, "Genesis of International Terrorism," *Dawn* (Karachi), 5 Ekim 2001 (ilk olarak Ekim 1998'de yapılan konuşma).

131 Böylece, Amerika Birleşik Devletleri... destekliyordu: Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms*, s. 275.

131 İsrail... izin verdi: Gazze Şeridinin eski bir İsrailli askeri komutanının 1986'da söylediği sözler: "FKÖ'yü destekleyen solcu güçlere karşı durması için bir kuvvet oluşturmaya yardım etmek amacıyla camiler ve dini okullar aracılığıyla İsalmcı gruplara mali yardımda bulunuyoruz." Alıntı: Graham Usher, "The Rise of Political Islam in the Occupied Territories," *Middle East International* (Londra), no. 453, Haziran 2.5, 1993, s. 19. Savunma politikası hakkında uzman olan İsrailli Ze'ev Schiff ve Ehud Ya'ari banka havaleleri ve diğer manevra alanları ile ilgili olarak Hamas'a karşı İsrail politikası hakkında kısa bir açıklama yapıyorlar. Bkz. Ze'ev Schiff ve Ehud Ya'ari, *Intifada* (New York: Simon 5c Schuster, 1991), s. 233-34. Son olarak, Khaled Hroub İsraillilerin Hamas ve FKÖ'yü birbirine karşı kullandıklarını kabul ediyor, ama Hamas'a yardım konusunda her türlü kasıtlı İsrail rolü ile ilgili düşüncelere karşı çıkıyor. Bkz. Khaled Hroub, *Hamas: Political Thought and Practice* (Washington, D.C.:

Filistin Araştırmaları Enstitüsü, 2000), s. 200-203. Bu kaynakları gösterdiği için Joseph Massad'a teşekkür ediyorum.

131 1971 ve 1975 arasında, Sedat: Karen Armstrong, *The Battle for God: A History of Fundamentalism* (New York: Alfred A. Knopf, 2000), s. 290-91.

133 CIA ve Dışişleri Bakanlığı belgeleri: Steve Galster, "Afghanistan: The Making of U.S. Policy, 1973-1990," s. 11, alıntı: Ulusal Güvenlik Arşivi, 11 Eylül kaynak kitapları, "Volume II: Afghanistan: Lessons from the Last War," http://www.gwu.edu/ ~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB57/essay.html adresinde mevcuttur.

133 Bu kadarı... doğrulanmıştı: Alıntı: Ali, *Clash of Fundamentalisms*, s. 207-8.

134 CIA... kararlıydı: Barnett R. Rubin, *The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in the International System*, 2. basım (New Haven: Yale University Press, 1995), s. 223.

134 daha etkili... arasında: Pervez Hoodbhoy, "The Genesis of Global Jihad in Afghanistan" (Quaid-e-Azam University, Islamabad, Pakistan, teksir) s. 5.

136 Darbe ve Sovyetlerin... işgali: Galster, "Afghanistan," s. 15.

136 Bu askerler... ISI'nin çalıştırdığı... toplandılar: Hamid Hussein, "Forgotten Ties: CIA, ISI & Taliban," *Covert Action Quarterly* 72, ilkbahar 2002, s. 3.

136 iyi bilinen bir örnek: Alıntı: Lawrence Wright, "The Man Behind Bin Laden: How an Egyptian Doctor Became a Master of Terror," *The New Yorker*, 16 Eylül 2002, s. 72.

137 Bir CIA ajanı: John K. Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America, and International Terrorism* (Londra: Pluto Press, 1999), s. 87-88.

138 Mart 1985'te Reagan: Steve Coll, *Washington Post*, 19 Temmuz 1992; alıntı: Michel Chossudovsky, "Who Is Osama Bin Laden?" Montreal, Centre for Research on Globalisation, http://globalresearch.ca/articles/CHO109C.html adresinde mevcuttur, 12 Eylül 2001'de yayınlanmıştır, bkz. n. 4.

140 Tekrar tanımlanan savaş: Ahmed Raşid, *Taliban: Militant Islam, Oil, and Fundamentalism in Central Asia* (New Haven: Yale University Press, 2000), s. 129-30.

140 ISI ana...: John Cooley, *The Christian Science Monitor* ve ABC televizyonu için eski bir Orta Doğu muhabiri, İsrail müdahalesi hakkında şunları yazıyor:

> İsrail konusundaysa kanıt çok daha eksiktir. En az yarım düzine bilgili kişi, kanıt alıntılamadan İsrail'in hem eğitim hem te-

> darik işlerin karıştığı konusunda yazara ısrar etmişlerdir; . . . Eğitim programına katılan bazı Amerikalılarla İngilizler yazara İsraillilerin gerçekten de katıldıklarını garantilemişlerdir, gerçi hiç biri Afganistan ya da Pakistan'daki İsrailli eğitimcileri ya da istihbarat ajanlarını gördüğünü ya da onlarla konuştuğunu söylemiyor. Sovyet karşıtı koalisyondan İsraillilerin ayrıntıları ve eğitim rolleriyle ilgili izleri saklamakta en başarılı taraf olması kesindir. (Cooley, *Unholy Wars*, s. 101).

Pakistan doğumlu İngiliz siyasi yorumcu Tarık Ali de İsrail'in rolünün "Savaşın en iyi büyük sırrı olduğu"nu Kabul ediyor ve önemli bir ayrıntıyı belirtiyor: "1985'te *The Muslim* için çalışan genç bir Pakistanlı gazeteci olan Ahmed Mansur, Peşavar'daki Intercontinel Otelinin barında kazayla bir grup İsrailli 'danışman'la karşılaştı. Haberin Ziya diktatörlüğü için bir bomba etkisi yaratacağının farkına varında editörünü, bazı arkadaşlarını ve ziyarette olan bir WTN muhabirine haber Verdi. Birkaç gün sonra Pakistan'ın İstihbarat Teşkilatınca uyarılan mücahitler onu yakalayıp öldürdüler." (Ali, Clash of *Fundamentalisms*, s. 209).

142 Martin Stone... yazıyor: Martin Stone, *The Agony of Algeria* (New York: Columbia University Press, 1997), s. 181-83.

142 Peşavar'da yerleşik... savaşçılar: A.g.e., s. 183.

142 Bin Ladin... işe alındı: Robin Blackburn, *Terror and Empire*, böl. 3, "The U.S. Alliance with Militant Islam," http://www.counterpunch.org/robin3.html adresinde mevcuttur.

142 1986'de, bin Ladin... çalışıyordu: Raşid, *Taliban*, s. 132.

143 Bu organizasyon, el-Kaide'ydi: Wright, "Man Behind Bin Laden, p 75. Raşid'in anlattıkları 1989'u kuruluş yılı olarak doğrulamaktadır. Cooley olanaksız 1985 yılını belirtiyor. Bkz. Raşid, *Taliban*, s. 132 ve Cooley, *Unholy Wars*, s. 120, 220-21.

144 fikir edinmek için: Cooley, *Unholy Wars*, s. 83, 86.

145 "oğullarını... göndermişti": A.g.e., s. 87-88.

145 Cooley'nin listesinde: A.g.e., s. 188-89.

146 Londra merkezli Hintli gazeteci: Alıntı: Chossudovsky "Who Is Osama Bin Laden?" http://globalresearch.ca/articles/CHO109C.html adresinde mevcuttur.

146 1980'li yılların sonunda: Ahmed Raşid, *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia* (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 44.

146 Pervez Hoodbhoy... veriyor: Pervez Hoodbhoy, "The Genesis of Global Cihad in Afghanistan," düzeltilmiş versiyon, bildiri, İç Savaş

ve Soğuk Savaş Konferansı, 1975-1990: Güney Afrika, Orta Amerika ve Orta Asya ile ilgili Karşılaştırmalı bir Çözümleme (Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Columbia Üniversitesi, New York, N.Y., Kasım 14-15, 2002., teksir edilmiş) s. 7-8.

147 Çoğalmalarına rağmen: Barnett Rubin, özel yazışma, 10 Şubat 2004.

147 Tümgeneral Muhammad Yusuf: Hussein, "Forgotten Ties," s. 3.

147 Amerika Birleşik Devletleri yetkilileri: *Los Angeles Times*, 4 ve 5 Ağustos 1996.

148 Sonunda Raşit şu sonuca varıyor: Raşid, *Taliban*, s. 44. Bu rakamlar, bir çok yazıda verilmiştir, ama çoğunlukla medreselerde eğitilenlerle savaşta gerçekten savaşanlar arasında bir ayrım yapmadan. Afgan Savaşında kaç kişinin eğitildiğini veya savaştığını belirten hesaplamalar söz konusu olduğunda insan bu nedenle bir dizi rakam – 35.000 ilâ 100.000 arasında - bulabiliyor. Örneğin Arundhati Roy CIA'nin Amerika'nın vekalet savaşı için "neredeyse 100.000" asker kaydettiğini belirtir. Cooley, "Afganistan'da ya eğitilen ya da savaşan" 40.000-50.000 Afgan olmayan savaşçı rakamını veriyor. Bkz. Arundhati Roy, "The Algebra of Infinite Justice," *The Guardian* (Londra), 29 Eylül 2001; Cooley, *Unholy Wars*, s. 232.

148 Tarık Ali... veriyor: Ali, *Clash of Fundamentalisms*, s. 196.

148 Cooley... belirtiyor: Cooley, *Unholy Wars*, 2000 basımı, s. 90.

150 "Hükümetiniz": John-Thor Dahlburg, "Legacy of Fear: Afghanistan's Mix of Faith, Terror - A Global Scourge," *Los Angeles Times*, 4, 5 ve 6 Ağustos 1996.

150 Yıllar sonra. Musto: Alfred W. McCoy, *The Politics of Heroin: CIA Complicity in the Global Drug Trades* (New York: Lawrence Hill Books, 1991), s. 436-37.

151 Daha Şubat 1980'de: Cooley, *Unholy Wars*, s. 60.

151 Yalnızca 1987 mali yılında: İkbal Ahmed ve Richard J. Barnet, "Bloody Games," *The New Yorker*, 11 Nisan 1988, s. 44-86.

151 Bu tutarın... belirten: Galster, "Afghanistan," s. 18.

151 Mücahitler...: Alfred McCoy, "Drug Fallout: The CIA's Forty-Year Complicity in the Narcotics Trade," *The Progressive*, 1 Ağustos 1997, s. 24-27.

152 *The Nation*'da yazan: Lawrence Lifschultz, "Bush, Drugs and Pakistan: Inside the Kingdom of Heroin," *The Nation*, 14 Kasım 1988, s. 477, 492-96.

152 Pakistan'daki *The Herald:* Alıntı: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 454.

152 Son olarak, CIA... sağladı: McCoy, "Drug Fallout," s. 24-27.

153 azından sorumlu olan: Birleşmiş Milletler Uluslararası Uyuşturucu

Kontrol Programı Raporu (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçlar Bürosunun bir bölümü) bulunduğu yer: "Drug Prohibition and Political Violence: Making the Connection," *The Week Online with DRCNet*, 2003 Basımı, 21 Eylül 2001; http://stopthedrugwar.org/chronicle/203/politicalviolence.shtml adresinde mevcuttur. Benzer bir bilgi, Ocak 2003'te Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçlar Bürosunun yayınladığı bir çalışma olan "The Opiurn Economy in Afghanistan: An International Problem"de bulunabilir, çevrimiçi olarak http://www.unodc.org/pdf/publications/afg_opium_economy_www.pdf adresinde mevcuttur.

153 "Nasıl ki CIA'nin... sağladığı destek": McCoy, *Politics of Heroin*, s. 440-41.

153 En kötü örnek: A.g.e., s. 451.

154 *New York Times*... yazdı: John F. Burns, "Afghans: How They Blame America," 4 Şubat 1990; alıntı: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 450.

154 Molla Nasım: *New York Times*, 18 Haziran 1986; alıntı: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 458.

155 Sonunda, Molla Nasım: Meydan savaşıyla ilgili bilgi Avrupa ve Orta Doğu Beyaz Saray Alt Komitesinde yapılan tanıklıktan alınmıştır, s. 18-20, 35, alıntı: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 454, 458, 450.

155 başlangıcından: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 452.

156 On dört bin çalışanı: Canal Walsh, "Spies Hide as Bank Faces BCCI Charges," *The Observer* (Londra), 19 Ocak 2003.

156 New York savcısı: Cooley, *Unholy Wars*, s. 114.

157 Alt komite... şikayet ederken: Kongre alt komitesinin raporu için bkz. "The BCCI Affair," http://www.fas. org/irp/congress/199z_rpt/-bcci/index.html adresinde mevcuttur.

159 Suudi-BCCI bağlantısı: Cooley, *Unholy Wars*, s. 113. BCCI sorusu s. 112-16'da tartışılmaktadır.

159 Ziya ül-Hak: Alıntı: Tarık Ali, *Clash of Fundamentalisms*, s. 156.

160 Bunun meyvesini... topladı: Ahmed Raşid, "The Taliban: Exporting Extremism," *Foreign Affairs* 78, no. 6, Kasım-Aralık 1999, s. 22.

161 "terör"... olarak ilan edildiğinde: Tariq Ali, *Clash of Fundamentalisms*, s. 199.

161 "Tek çocuğu": Dahlburg, "Legacy of Fear," *Los Angeles Times*, 5 Ağustos 1996.

162 İki büyük dini tarikat: Tariq Ali, *Clash of Fundamentalisms*, s. 198.

162 resmi olarak kayıtlı... sayısı: Resmi rakamlar Tarik Ali, *Clash of Fundamentalisms*'den alınmıştır, s. 195. BM'in tahminleri McCoy, *Politics of Heroin*'den düşüktür, s. 454-55.

165 Böylece, Ahmed Raşid: Raşid, *Jihad*, s. 210.
165 Daha 1985'te: Cooley, *Unholy Wars*, s. 62..
165 Barnett Rubin: Rubin, *Fragmentation of Afghanistan*, s. 83, 203, 210-21, 272, 279.
168 Kısa bir ittifak oluştu: İkbal Ahmet, "In a Land Without Music," *Dawn* (Karaçi), 23 Temmuz 1995.
168 İsyancıların liderleri... itiraf etmişlerdi: Galster, "Afghanistan," s. 23.
169 Uluslararası basın: Rubin, *Fragmentation of Afghanistan*, s. 250-51, 257.
169 4 Ekim 1996'te: John-Thor Dahlburg, "Conspiracy Theory Links U.S. with Afghan Militia," *Los Angeles Times*, 4 Ekim 1996.
170 Dışişleri Bakanlığı toplantısından sonra: Raşid, *Taliban*, s. 179.
171 bir camide bulunan yaşlı bir adam: Ahmad, "In a Land Without Music."
171 Ahmed Raşid... diye belirtiyor: Raşid, *Jihad*, s. 210.
171 Ahmed Raşid'in sözleriyle: A.g.e., s. 211.
172 iki iş arkadaşıma... sorduğumda: Ahmed Raşid Taliban'ın yalnızca kadınlara kamu hayatını yasaklamakla kalmadığını, aynı zamanda top veya müzikli (davullar hariç) herhangi bir oyun gibi sayısız karşı cinsi baştan çıkaran her türlü erkek odaklı etkinlikleri yasakladığını açıklıyor. Bkz. İkbal Ahmed, "In a Land Without Music," *Dawn* (Karaçi), 23 Temmuz 1995.
172 İlk önce... deneyimi: Barnett Rubin ve Ashraf Ghani, yazarla sohbet, 16 Kasım 2001.
172 "Savaşın ideolojileri": İkbal Ahmed, "In Afghanistan, A Ceasefire Please," *Dawn* (Karaçi), 7 Nisan 1991.
174 Cezayirli sosyolog: Alıntı: Cooley, *Unholy Wars*, s. 203.
175 Cooley... tahmin ediyor: A.g.e., s. 203-5.
178 1990'lı yıllarda: Dahlburg, "Legacy of Fear," özellikle üç biyografi için. Kamerredin Kherbane ile ilgili bilgiler açısından Stone, *Agony of Algeria*, s. 183'ü dikkate aldım.
177 El-Zevahiri anılarında... yazmıştır: Alıntı: Wright, "Man Behind Bin Laden," s. 67.
177 Luksor saldırısı: Cooley, *Unholy Wars*, s. 185-86.
178 "Defalarca,": A.g.e., s. 88-91, 185, 195, 203-6.
180 İşte bu nedenle... önemlidir: 11 Eylül hakkındaki bir denemesinde Olivier Roy, çok derli toplu da olsa radikal siyasi İslamı muhafazakar "yeni-köktencilikle" karşılaştırmış ve birincisinin alttan gelen sosyal hareketler olduklarını ve sonuncusunun da yukarıdan zorlanan devlet gündemlerinin araçları olduğunu iddia etmiştir. Ama bu ayrım

11 Eylül'e yol açan dinamiği anlamada pek yararlı değildir, bunun başlıca nedeni de Roy'un Soğuk Savaş sırasında Batılı güçle karşılaşmaya yalnızca pek az önemsemesidir. Bkz. Olivier Roy, "Neo-Fundamentalism," Social Science Research Council, http://www.ssrc.org/ sept11/essays/roy.htm adresinde mevcuttur.

181 İlki... askeri direniş: Hizbullah'le ilgili görüşlerim Nizar Hamzeh'in, "Lebanon's Hizbullah: From Islamic Revolution to Parliamentary Accommodation," *Third World Quarterly* 14, no. 2, 1993 yazısına dayanmaktadır; bu yazı ayrıca Beyrut Amerikan Üniversitesiyle işbirliğinde Al Mashriq'te de elektronik bir belge olarak yayınlanmıştır. Bkz. http://almashriq.hiof.no/ddc/projects/pspa/hamzehz.html.

182 düşüncesine dayanan: Talal Asad, "Introduction: Thinking About Secularism," alıntı: *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity* (Stanford: Stanford University Press, 2003).

183 "Devrimci rejim": Richard Bulliet, "Twenty Years of Islamic Politics," *The Middle East Journal* 53, no. 2, ilkbahar 1999, s. 7-9.

183 İslamcı siyasetleri... biçimlendiriyor: Olivier Roy açık bir siyasi gündemi paylaşan bütün İslamcı hareketleri "yeni-köktenciler" olarak betimlemektedir. Bkz. Roy, "Neo-Fundamentalism," http://ssrc.org/septn/essays/roy/htm adresinde mevcuttur.

185 İkbal Ahmed... gözlemledi: İkbal Ahmed, "The Afghan Lessons," *Dawn* (Karachi), 3 Mayıs 1992.

186 Tam da... hazır olduklarında: İkbal Ahmed, "Stalemate at Jalalabad," *The Nation*, 9 Ekim 1989; "The Afghan Lessons," *Dawn*, 3 Mayıs 1992; "The War Without End," *Dawn*, 20 Ağustos 1992.

186 John Cooley... örneğini veriyor: Cooley, *Unholy Wars*, s. 83, 86.

Dördüncü Bölüm: Vekil Savaşından Açık Saldırganlığa

190 Nicholas D. Kristof: Nicholas D. Kristof, "Cheney Didn't Mind Saddam," *International Herald Tribune*, 12-13 Ekim 2002, s. 8.

190 Resmi bir ordu mektubu: Hem ABD Ordusu mektubu hem Meselson'ın alıntılandığı yer: David Ruppe, "Army Gave Chem-Bio Warfare Training to Iraqis," Global Security Newswire, http://www.govexec.com/dailyfed/0103/012803gsn.htm.

190 Ayrıca, bir rapor: John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, "An Unnecessary War," *Foreign Policy*, no. 134, Ocak/Şubat 2003.

190 Reagan'ın... önemli bir kişi: Charles Glass, "Iraq Must Go!" *London Review of Books*, 3 Ekim 2002, s. 13.

191 kamuda yapılan açıklamalara rağmen: Samantha Power, *"A Problem from Hell": America and the Age of Genocide* (New York: Basic Books, 2002); ABD borçları ve alacakları ile ilgili ayrıntılar için, bkz. s. 173, 176-77, 236; birinci ve ikinci kimyasal gaz saldırıları sırasında Irak rejimine karşı ABD diplomatic koruma ile ilgili ayrıntılar için, bkz. s. 191, 195, 200-201, 210, 230-31, 234.

191 olaylar...: http://www.gulfwarvets.com/victims.htm adresinde mevcuttur ve Heather Wokusch, "Lawsuit for Gulf War Veterans Targets WMD Businesses," http://heatherwokusch.com/columns/columns50.html adresinde mevcuttur.

192 Girişinde: Bir tartışma için, bkz. Alfred W. McCoy, " 'Fallout': The Interplay of CIA Cover Warfare and the Global Narcotics Traffic," Soğuk Savaş ve İç Savaş konferansında sunulan bildiri, Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Columbia Üniversitesi (New York, N.Y., 14-15 Kasım 2002, teksir edilmiştir), s. 3.

193 Eski başsavcı: Ramsey Clark, *Al-Ahram* (Kahire)'de Rasha Saad ile röportaj, 26 Aralık 2002.

193 Kanadalı... Eric Hoskins: Alıntı: David Edwards ve David Cromwell, "The British Liberal Press Target Iraq," Third World Network Features, *Sunday News* (Dar-es-Salaam), 14 Temmuz 2002.

193 Thomas Friedman: Thomas Friedman, "A Rising Sense that Saddam Hussein Must Go," *New York Times*, 7 Temmuz 1991.

194 En kötü durum: Linda Rothstein, "Editor's Note: Loyal to a Fault," *Bulletin of Atomic Scientists*, 59, no. 4, s. 2.

194 Ekim 1998'te: Alıntı: Tariq Ali, *The Clash of Fundamentalisms*, s. 145; ayrıca bkz. Anthony Amove, bas., *Iraq Under Siege: The Deadly Impact of Sanctions and War* (Cambridge, Mass.: South End Press, 2002), s. 9-20. Ayrıca bkz. Alex de Waal, "US War Crimes in Somalia," *New Left Review* 1, no. 230, Temmuz/Ağustos 1998.

194 24 saatlik: Bu bilgi Savunma Bakanlığının web sitesinde bulunmaktadır: http://www.dod.gov/news/Dec1998/tizzo1998_tiz19coh.html. Füze ve vurma sortisi sayıları hakkında: http://www.dod.gov/news/-Dec1998_tiz19Coh.html.

195 bir dizi karar: Marc Bossuyt, "The Adverse Consequences of Economic Sanctions on the Enjoyment of Human Rights," BM İnsan Hakları Geliştirme ve Koruması hakkında Alt Komisyonu için çalışma raporu, http://www.scn.org/ccpi/UNreport-excerpt.html adresinde mevcuttur. Bu raporu dikkatime sunduğu için Adam Branch'e teşekkür ediyorum.

196 Ama... bir çalışma raporunun: A.g.e., para. 62, s. 2. Gıda karşılığın-

da petrol programının nasıl çalıştığı konusunda ayrıntıl bilgi için, bkz. Denis J. Halliday (programın eski yöneticisi) , "Iraq and the UN's Wegpon of Mass Destruction," *Current History* 98, no. 625, Şubat 1999, s. 65-68; Hans von Sponeck ve Denis Haliday ile *The Guardian*'da röportaj, 29 Kasım 2001; Hans Von Sponeck, "Too Much Collateral Damage: 'Smart Sanctions' Hurt Innocent Iraqis," *The Globe and Mail* (Toronto) , 2 Temmuz 2002.

196 çocuk ölüm oranı: Kuzey, gıda karşılığında petrol programında orta ve güney bölgelerine göre kişi başına dolar bazında yüzde 22 daha fazla almakla kalmıyor, aynı zamanda özerk kuzey bölgesine giden değerlerin yüzde 10 nakitti ve böylece daha büyük yerel katılım sağlanıyordu, ayrıca orta ve güney bölgelerine yalnızca mallar gidiyordu.

198 UNICEF verileri... "gösteriyordu": Alıntı: Von Sponeck, "Too Much Collateral Damage."

198 Yaz aylarında yazan: Richard Garfield, "The Public Health Impact of Sanctions: Contrasting Responses of Iraq and Cuba," *Middle East Report* 215, yaz 2000, s. 16-17.

198 "olsa bile": Richard Garfield, "Changes in Health and Well-Being in Iraq During the 19905," alıntılandığı yer: *Sanctions on Iraq: Background, Consequences, Strategies,* Irak Yaptırımlarına Karşı Kampanya'nın evsahipliği yaptığı konferanstaki görüşmeler, 13-14 Kasım 1999, Cambridge, İngiltere, s. 36, 50-51; Garfield, "Public Health Impact of Sanctions," s. 16-17.

198 2000'de: Bossuyt, "Adverse Consequences of Economic Sanctions on the Enjoyment of Human Rights," para. 63, s. 2.

199 ahlaki olarak savunulamazlığı: A.g.e., s. 5, n. 59.

199 araştırma deneyimini... betimledi: Joy Gordon, "Cool War: Economic Sanctions as a Weapon of Mass Destruction," *Harper's Magazine*, Kasım 2002, s. 43-49.

199 Gordon... bulmuştur: A.g.e., s. 47.

201 Tek olay: A.g.e.

201 1999'da yapılan bir röportajda: Hans Von Sponeck, Grant Wakefield ve Miriam Ryle'ın kayaettikleri röportaj, BM Binası, Bağdat, 5 Nisan 1999, http://www.firethistime.org/sponeckinterview.htm adresinde mevcuttur.

201 almaya zorlanan: Bossuyt, "Adverse Consequences of Economic Sanctions on the Enjoyment of Human Rights," para. 68, s. 3; Halliday, "Iraq and the UN's Weapon of Mass Destruction," s. 67; Hans Von Sponeck'in görüşleri için, bkz. Agence France-Presse, "UN Aid

Coordinator Quits Under US Pressure Over Iraqi Sanctions," 14 Şubat 2000, http://www.commondreams.org/headlines/021400-01.htm adresinde mevcuttur.

201 İnsan Hakları İzleme... yazmıştır: Alıntı: Edwards and Cromwell, "British Liberal Press Target Iraq," s. 3.

204 Pentagon'un yanıtı: Ben Cubby, "New, Improved and More Lethal: Son of Napalm," http://www.smh.com.au/articles/2003/08/08/1060145828249.html adresinde mevcuttur, 8 Ağustos 2003; James W. Crawley, "Officials Confirm Dropping Firebombs on Iraqi Troops, Results Are 'Remarkably Similar' to Using Napalm," *The San Diego Union Tribune*, http://www/signonsandiego.com/news/military/20030805-9999_1n5bomb.html adresinde mevcuttur.

204 Damacio'ya göre: Damacio A. Lopez, Yönetici Direktör, Uluslararası Fakirleştirilmiş Uranyum Araştırma Ekibi, Avrupa Parlamentosunda tanıklık, Bürksel, Belçika, 10 Haziran 2003, http://www.idust.net adresinde mevcuttur.

206 Savaş sona erdiğinde: *El Pais* (Madrid), 7 Mayıs 2003; John Kampfner, "Saving Private Lynch Story 'Flawed'," BBC, Londra, 18 Mayıs 2003; *Los Angeles Times*, 20 Mayıs 2003; *New York Times*, 3 Haziran 2003.

207 "kaybetmişti": *El Pais*, 7 Mayıs 2003.

207 "gibiydi": Kampfner, "Saving Private Lynch Story 'Flawed.' "

207 Robert Scheer: Robert Scheer, "Pentagon Aims Guns at Lynch Reports," *The Nation*, 30 Mayıs 2003, http://www.thenation.com/doc.mhtml?!=2003o6i6&s=scheer20030529 adresinde çevrimiçi olarak yayınlanmıştır; ve "Saving Private Lynch: Take 2," 20 Mayıs 2003, http://www.thenation.com/doc.mhtml?i=20030602&s=scheer20030520 adresinde çevrimiçi olarak yayınlanmıştır.

208 OSP'ydi: Seymour M. Hersh, "Selective Intelligence," *The New Yorker*, 12 Mayıs 2003.

209 OSP'nin ana: Shaun Waterman, "9/11 Report: No Iraq Link to al-Qaeda," Washington, United Press International, 23 Temmuz 2003.

209 "olduğu açık": David Corn, "Did Bush Mislead US into War," *The Nation*, 26 Haziran 2003.

210 Belki de... düşünen: David Usborne, "WMD Just a Convenient Excuse for War, Admits Wolfowitz," *The Independent*, 30 Mayıs 2003.

211 Nisan'da yazan: Alıntı: Anatol Lieven, "A Trap of Their Own Making," *London Review of Books*, 8 Mayıs 2003.

213 ile anlaşmazlıkları: Eric Rouleau, "The US and World Hegemony, Why Washington Wants Rid of Mr. Boutros-Ghali," *Le Monde Diplomatique*, Kasım 1996; ayrıca bkz. Paul Lewis, "Boutros-Ghali's book Says Albright and Clinton Betrayed Him," *New York Times*, 24 May 1999.

214 Kofi Annan'nın yükselişi: Alexander Cockburn, "Counterpunch Diary - Handmaid in Babylon: Annan, Vierira de Mello and the UN's Decline and Fall," http://www.counterpunch.org/cockburn0832003.html adresinde mevcuttur.

215 petrol çıkarlarının önemi: Alıntı: Tom Barry, "The U.S. Power Complex: What's New," Interhemispheric Resource Centre, http://www.fpif.org/papers/02power/index.html adresinde mevcuttur.

215 *The Guardian*... yüceltti: George Monbiot, "Chemical Coup d'etat," *The Guardian* (Londra), 16 Nisan 2002. Sonraki örnekler ve alıntıların kaynağı: Ian Williams, "The US Hit List at the United Nations," 30 Nisan 2002, Women's Caucus for Gender Justice tarafından dağıtılmıştır, 7 Mayıs 2002. Williams, *Focus'ta Dış Politika* ve *The UN for Beginners* yazarıdır (New York: Writers and Readers Publishing, 1995).

216 Robin Cook: Alıntı: Michael J. Glennon, "How War Left the Law Behind," *New York Times*, 21 Kasım 2002.

218 Bu harekete öfkelenen: Evelyn Leopold, "Bitter Fight with US Leads to Compromises on Court," *Sunday News* (Dar-es-Salaam), Temmuz 14, 2002.

209 Uluslararası Af Örgütü...: "Amnesty Criticizes US, S. Leone Impunity Deal," *The Monitor* (Kampala, Uganda), 10 Mayıs 2003, s. 6.

219 tasarlamaya sıra geldiğinde: Chalmers Johnson, *Blowback: The Costs and Consequences of American Empire* (New York: Henry Holt, 2000), s. 12-13.

220 Anatol Lieven: Anatol Lieven, "The Push for War," *London Review of Books*, 3 Ekim 2002, s. 8-11.

221 2 Şubat 20002'de: Joel Greenberg, "Protesting Tactics in West Bank, Israeli Reservists Refuse to Serve," *New York Times*, 2 Şubat 2002.

222 "Hangi vahşi hesapla,": Bkz. Edward Said, "What Israel Has Done," *The Nation*, 6 Mayıs 2002, s. 20-23.

223 özellikle açıklayıcıdır: *Yediot Aharonot* adlı gazetede kendi sözleriyle anlatılmış olarak sonradan tanınmış İsrailli barış eylemcisi Uri Avineri tarafından internette dağıtılmıştır. Bkz. Tsadok Yeheskeli, "I made them a stadium in the middle of the camp," *Yediot Aharonot*, 31 Mayıs 2002, http://www.gush-shalom.org/archives/kur-

di_eng.html adresinde mevcuttur.

223 Gazetenin sözleriyle: A.g.e.

223 Sağcı İsrail gazetesi: Peter Beaumont, "Helicopter Pilot 'Refused Order to Blast Palestinian House,'" *The Guardian* (Londra), 18 Nisan 2002.

224 Amira Hass: Amira Hass, "Vandalnacht: Operation Destroy the Data," *Ha'aretz*, 24 Nisan 2002.

224 Kısa süre önce yapılan bir röportajda: Benny Morris, "Camp David and After: An Exchange (An Interview with Ehud Barak)," *The New York Review of Books* 49, no. 10, 13 Haziran 2002, s. 42.

225 bilimsel... başlıyordu: A. Arnaiz-Villena, N. Elaiwa, C. Silvera, A Rostom, J. Moscoso, E. Gomez-Casado, L. Allende, P. Varela ve J. Martinez-Laso, "The Origin of Palestinians and Their Genetic Relatedness with Other Mediterranean Populations," *Human Immunology* 62, 2001, s. 889-900; tam öykü için, bkz. Robin McKie "Journal axes gene research on Jews and Palestinians," *The Observer* (Londra), 25 Kasım 2001 http://observer. guardian.co.uk/international/story/0,6903,605798,00.html adresinde mevcuttur.

226 Bu açıdan, Alan M. Dershowitz: David Villareal, "Dershowitz Editorial Draws Fire," *The Harvard Crimson* (Cambridge, Mass.), 18 Mart 2002.

227 *New York Times*... anladı: Joel Greenberg, "Court Says Israel Can Expel 2 of Militant's Kin to Gaza," *New York Times*, 4 Eylül 2002.

227 Aşağıda birkaç... getirildi: Gordon Thomas, "America's Gulag for Iraq's VIP Prisoners," http://www.yourmailinglistprovider.com/pubarchive_show_message.php?globeintel+141 adresinde mevcuttur; "U.S. Closes Notorious Baghdad Prison Camp," *Agence France-Presse*, 6 Ekim 2003 http://quickstart.clari.net/qs_se/webnews/wed/dg/Qiraqprison.RADy_DO6.html adresinde mevcuttur.

229 Stephen Schwartz'ın yazısı: Stephen Schwartz, "Ground Zero and the Saudi Connection," *The Spectator*, 22 Eylül 2001.

230 *Washington Post*'ta yazan: Sohail H. Hashmi, "Not What the Prophet Would Want: How Can Islamic Scholars Sanction Suicidal Tactics?" *Washington Post*, 9 Haziran 2002.

231 Görüşü: Hala Jaber, "Inside the World of the Palestinian Suicide Bomber," *The Times* (Londra), 24 Mart 2002.

231 görmemiz gerkiyor: Sömürge Uganda'sında ortaöğretim öğrencisi olarak Tennyson'un "The Charge of the Light Brigade" adlı şiirini ezberlemem gerektiğini hatırlıyorum. Bilerek "ölümün çenesine" giden İngiliz askerlerinin kahramanlığı ile ilgili Tennyson'un övgüsün-

den hatırladıklarım bunlar: "Sağlarında top, / Sollarında top, / Arkalarında top / yaylım ateşi ve gümbürtüyle; . . . Ölümün çenesine doğru, / Cehennemin ağzına doğru / sürdüler atlarını altı yüz kişi."

232 Kookçu hareket: Bu bölüm Armstrong, *The Battle for God*'a dayanıyor, s. 261-63, 281-87, 345-49. Ancak benim çıkardığım sonuç, dinci sağcıları dinci köktencilikle ve dinci sağın bütün biçimlerini siyasi terörle eşitleme eğiliminde olan Armstrong'unkinden farklıdır.

233 Gush... yüzde 20'sini tedarik etti: Her bir barış olasılığı Gush'u hükümetteki laiklerle karşı karşıya getiriyor. Böylesi bir olasılığın ilki 1977 yılında Enver Sedat'ın tarihi Kudüs yolculuğunu ve ertesi yıl Begin ve Sedat arasında Kamp David Anlaşmalarının imzalanmasını izledi. Anlaşmaya uymak için İsrail, Sina'daki Yamit yerleşimini boşaltmaya karar verdi. Moshe Levinger, Siyonizme "barış virüsünün" bulaştığını açıklayıp binlerce yerleşimciyi Yamit'e döndürdü. Levinger, "960 erkek, kadın ve çocuğun Roma ordusuna teslim olmak yerine Masada kalesinde intihar ettikleri Roma'ya karşı yapılan Yahudi savaşlarını hatırlattı. Ama Gush rabbiler danıştıklarında İsrail'in iki baş rabbisi 'şehitliğe karşı çıkıyordu.'" Levinger yas tutarken giysilerini parçaladı. Bkz. Armstrong, *Battle for God*, s. 66-72, 287. İkinci barış olasılığı, birinci Filistin intifadası (1987) ve Kamp David'teki İsrail'in Batı Şeria'nın bir kısmını boşaltmaya söz verdiği ikinci anlaşmanın imzalanmasıyla ortaya çıktı; Gush çok öfkelenmişti.

234 Son dönemlere ait bir İsrail insan hakları: On yılları kapsayan yerleşimci sayısı için, bkz. Saeb Erekat, "Saving the Two-State Solution," *The New York Times*, 20 Aralık 2002. Batı Şeria'daki yerleşimci sayısıyla ilgili birbirine zıt iki rakam vardır: 220.000'e karşılık kabaca 400,000. Düşük rakam Filistin Doğu Kudüs'teki İsrailli yerleşimcileri dahil etmiyor, bunun gerekçesi de Kudüs'ün yasal olarak İsrail devletine dahil edildiği ve bu nedenle buraya gelen İsraillilerin yerleşimci olarak Kabul edilmeyecekleriydi. Sonucu da İsrail tarafından zorla işigal edilen Batı Şeria'ya yerleşen İsraillilerin sayılması ama İsrail'e zorla katılan Filistin Doğu Kudüs'ü hariç tutuyor.

234 Amira'ya göre: Amira Hass, "No End to the Growing Settlements Insult," *Ha'aretz*, 2 Temmuz 2003.

235 Filistinli evler: Jeff Halper, koordinatör, Ev Yıkımlarına karşı İsrail Komitesi, "A Test of the Road Map," 29 Temmuz 2003 http://www.icahd.org/eng/articles.asp?menu=6&submenu=2&article=125 adresinde mevcuttur. Her zorba devlet gibi İsrail de egemenliğin vatandaşların haklarını çiğnemek için sınırsız bir izin olduğunu iddia ediyor.

235 İkincisi,... yayılması: Arafat'ın Amerikan yardımıyla – tıpkı diğer Arap otokrasiler gibi – dokuz farklı güvenlik istihbaratı oluşturmayı başarmakla kalmayıp ama bu istihbaratların İsrail saldırıları karşısında aciz kalmasının sokak çeteleri biçiminde alttan gelen bir militarizme yol açtığı Filistin durumuyla bir koşutluk vardır. Hanan Ashrawi'in bu konudaki yorumları aydınlatıcıdır: "Kuşkusuz burada farklı kültürler işbaşındadır. Bir askerileştirme kültürü ve bir devrim kültürü var burada." Ashrawi, İsrail oluşturulmadan çok önce savaş öncesi Filistin'in tarihini bölgede bir "aydınlanma merkezi" olarak karşılaştırırken militarizmin iki kaynaktan beslendiğini iddia ediyor: "sürgünden bir hükümet kurmak için dönen halkın arasından" ve bu hükümetin kendilerini yerleşimci tecavüzüne karşı korumakta aciz olduğunu düşünen sokaktaki halk arasından. Bkz. Avi Machlis and James Drummond, "Colliding Cultures Hamper the Palestinian Road to Democracy," *Financial Times* (Johannesburg), 28 Haziran 2002.

236 ANC başkanı Oliver Tambo: Anthony Sampson, *Mandela, The Authorized Biography* (New York: Alfred A. Knopf, 1999), s. 350.

236 Son dersse: Bu bakış açısından, Lübnan'daki kısa intihar bombalamasını ve sona ermesine neden olan koşulları hatırlatmak öğreticidir. 1983 İsrail işgalinden sonra Hizbullah Lübnan'daki intihar bombalamalarına öncülük etti. 1983 yılında Hizbullah'ın yarattığı İslami Direniş (al-Muqawamah al-Islamiyyah) – ihtiyaç zamanında savaşçı olan ve gerekli olmadıklarında da normal mesleklerine dönen üyeleri kapsıyordu -- ABD elçiliği ve ABD ve Fransız askeri bölgelerine karşı yapılan sayısız intihar bombalamalarını üstlenmiş ve 1984 yılında Çok Uluslu Kuvvetlerin (MNF) geri çekilmesine yol açmakla ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda Lübnan'daki intihar bombalamalarının sonlanması için siyasi koşulları hazırlayan olay İsrail'in 1985'te geri çekilmesiydi. Bkz. Nizar Hamzeh, "Lebanon's Hezbullah: From Islamic Revolution to Parliamentary Accommodation," *Third World Quarterly* 14, no. 2, 1993, s. 2, 8.

Sonuç: Cezadan Muafiyet ve Toplu Cezalandırmanın Ötesinde

239 rağmen: Salman Rüşdi, "This is About Islam," *New York Times*, 2 Kasım 2001.

242 liderliğinde: Bkz. Truth and Reconciliation Commission of South Africa, *Report,* cilt 2, s. 30, para. 124.

243 İlki,... gerillalar: Deborah Poole ve Gerardo Renique, "Terror and the Privatized State: A Peruvian Parable," *Radical History Review* (kış 2003), s. 150-63.

244 CIA'nin eğittiği en ünlü terörist: Arundhati Roy, "The Algebra of Infinite Justice," *The Guardian* (Londra), 27 Eylül 2001.

244 Bin Ladin... tek değildi: 11 Eylül'den üç gün sonra Afganistan Devrimci Kadınlar Birliği (RAWA) "bu barbarca şiddet ve terror eylemi için üzüntü duyduklarını ve bunu kınadıklarını" açıklayan bir kamu açıklaması yayınladı ve şunları ekledi:

> Ama ne yazık ki Taliban'ın tohumlarının ortaya çıktığı binlerce din okulunu yaratması için Pakistan diktatörü Gen. Ziya ülk-Hak'ı destekleyenin Amerika Birleşik Devletleri hükümeti olduğunu söylemek zorundayız. Herkesin kabul ettiği gibi benzer biçimde Osama Bin Ladin de CIA'nin mavi gözlü çocuğuydu. Ama daha acı verici olansa Amerikalı politikacıların ülkemizdeki köktenci yanlısı politikalarından bir ders almamış olup şu ya da bu köktenci çete veya lideri desteklemeyi sürdürmeleridir. "RAWA Statement on the Terrorist Attacks in the US," 14 Eylül 2001, http://www.globalresearch.ca/articles/RAW109A.html adresinde mevcuttur.

245 Bomba... yapılmıştı: Cooley, *Unholy Wars*, s. 223, 236-37.

245 1995'te, eski CIA direktörü: Alfred McCoy "Drug Fallout: The CIA's Forty Year Complicity in the Narcotics Trade," *The Progressive*, 1 Ağustos 1997.

245 1971 ortasında ABD ordusu: McCoy *The Politics of Heroin*, s. 222-23.

246 Afgan cihadı sırasında: McCoy, "Drug Fallout."

246 Afganistan.... eroin: McCoy, *Politics of Heroin*, s. 437.

246 1982 ilâ 1985 arasında: A.g.e., s. 478.

246 4 Ekim'de: Alexander Cockburn ve Jeffrey St Glair, *Whiteout: The CIA, Drugs, and the Press* (Londra: Verso, 1998), s. 1-2, 37.

247 izlediğim Alfred McCoy: ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı, Genel Müfettiş Bürosu, "Allegations of Connections Between CIA and Contras in Cocain Trafficking in the United States" (1) (96-0143-IG). Bütün alıntıların bulunduğu yer: Alfred W. McCoy, " 'Fallout' : The Interplay of CIA Covert Warfare and the Global Narcotics Traffic," İç Savaş ve Soğuk Savaş, 1975-1990: Güney Afrika, Orta Amerika ve Orta Asya Karşılaştırmalı Çözümleme (Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Columbia Üniversitesi, New York, N.Y, 13-15 Kasım 2002, teksir), s. 24-25.

248 Cooley... durumu alıntılıyor: Cooley, *Unholy Wars*, s. 134.

249 Alman durumunda bile: Sheldon Wolin, "Inverted Totalitarianism," *The Nation*, 19 Mayıs 2003.

251 1997'de, Feith... yazıyordu: Lobi hakkında daha fazla bilgi için, bkz. "The Israeli Lobby," *Prospect Magazine* (İngiltere), no. 73, Nisan 2002, s. 3

253 Paul Finkelman: Paul Finkelman, *Dred Scott v. Sandford: A Brief History with Documents* (Boston: Bedford Books 1997), s. 34. Ayrıca bkz. Don E. Fehrenbacher, *The Dred Scott Case: Its Significance in American Law and Practice* (New York: Oxford University Press, 1978).

254 Tek bir Yahudi-Hıristiyan... fikri: Devleti ve ulusu beyaz yerleşimcilerle özdeşleştirmenin iki farklı harekete yol açtığını hatırlamaya değerdir: bir hareket Yahudi, Asyalı vesairenin de beyaz olabileceği görüşün daha gevşek bir yorumunu talep ederken diğeri nasıl tanımlanırsa tanımlansın beyaz ayrıcalığını sona erdirmeyi talep ediyordu.

255 Burada, örneğin: *New York Times*, 3 Aralık 2002.

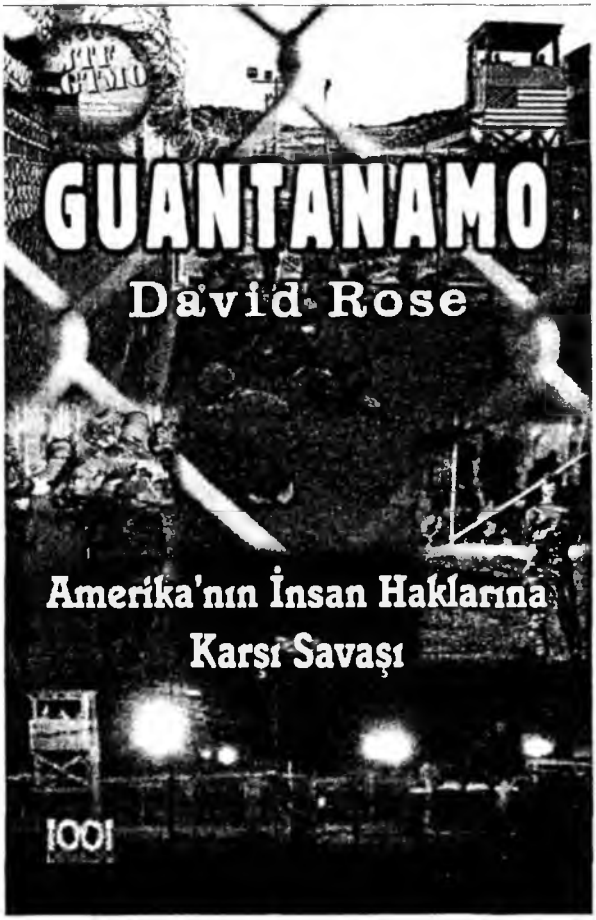
257 Yalnızca Ha'aretz: Amira Hass, "The Misleading Term 'Fence,'" *Ha'aretz*, 16 Temmuz 2003.

260 İngiliz ve Amerikan yanıtı: David Keen, "Blair's Good Guys in Sierra Leone," *The Guardian* (Londra), 7 Kasım 2001.

262 Hayatta kalanlar: Bkz. "Afghanistan" *Landmine Monitor Report*, 2001, http://www.icbl.org/lm/2001/afghanistan/ adresinde mevcuttur.

266 Mektuplarında: Alıntı: Gore Vidal, *Perpetual War for Perpetual Peace: How We Got to Be So Hated* (New York: Nation Books, 2002), s. ix, 81, 84-85.

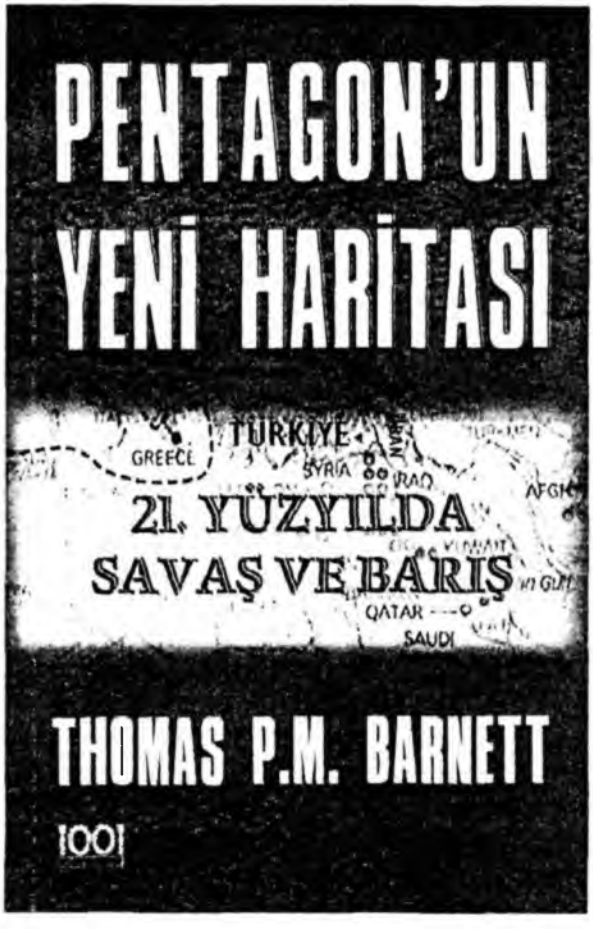
269 *The Guardian* (Londra)... bildiriyordu: Ian Traynor, "The Privatization of War $30 Billion Goes to Private Military; Fears Over 'Hired Guns' Policy," *The Guardian*, 10 Aralık 2003.

HUKUKUN VE İNSAN HAKLARININ KARA DELİĞİ

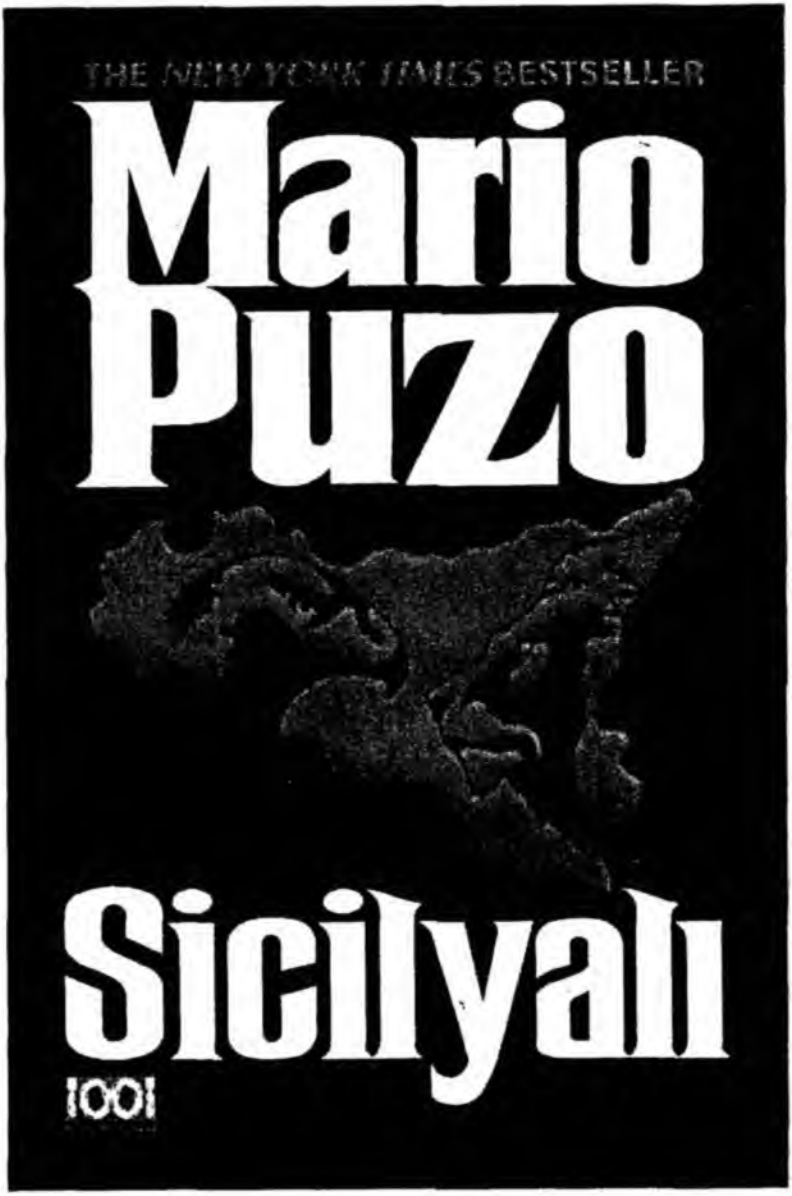
Guantanamo neresidir? Neden seçilmiştir? Kimler tutulmaktadır? Kuran'ın çiğnenmesi ve tuvalete atılması gerçek midir?

Gazeteci-yazar David Rose, son yıllarda insan hakları ihlalleri ve işkence iddialarıyla gündemden düsmeyen Guantanamo üzerindeki sır perdesini kaldırıyor.

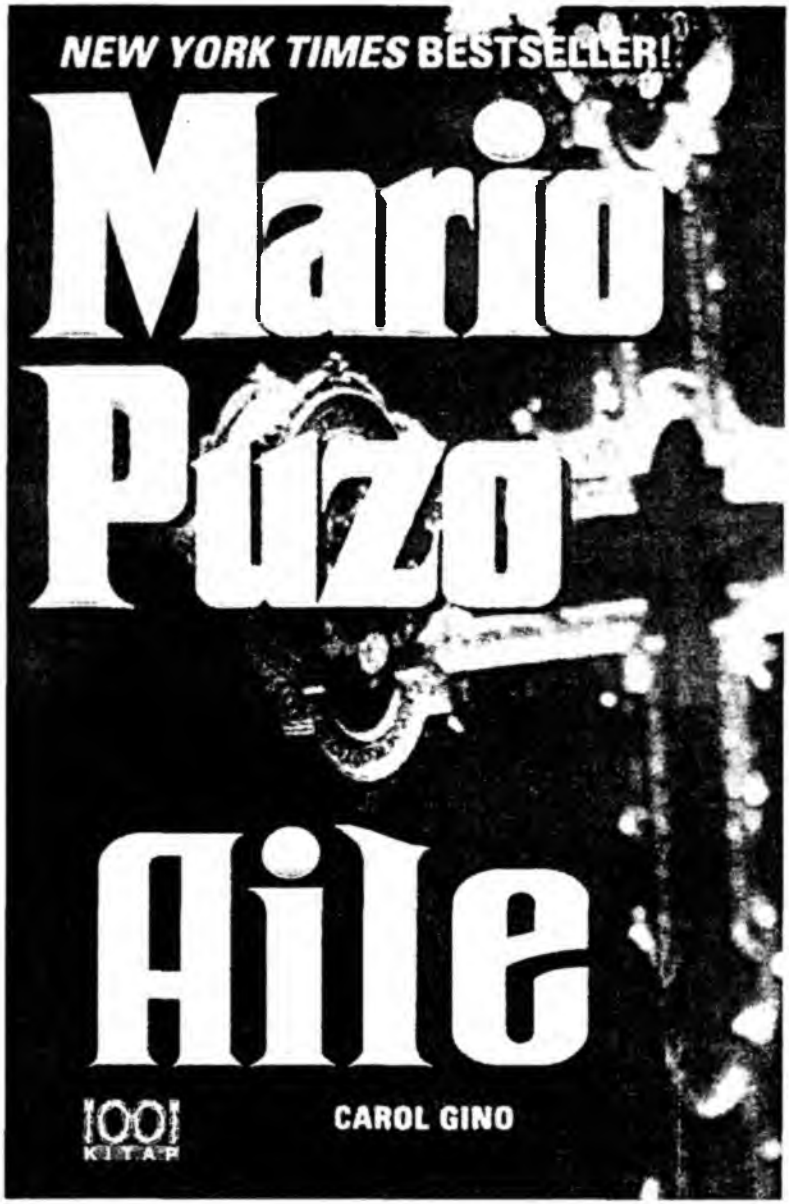

ABD'NİN YENİ STRATEJİSİ

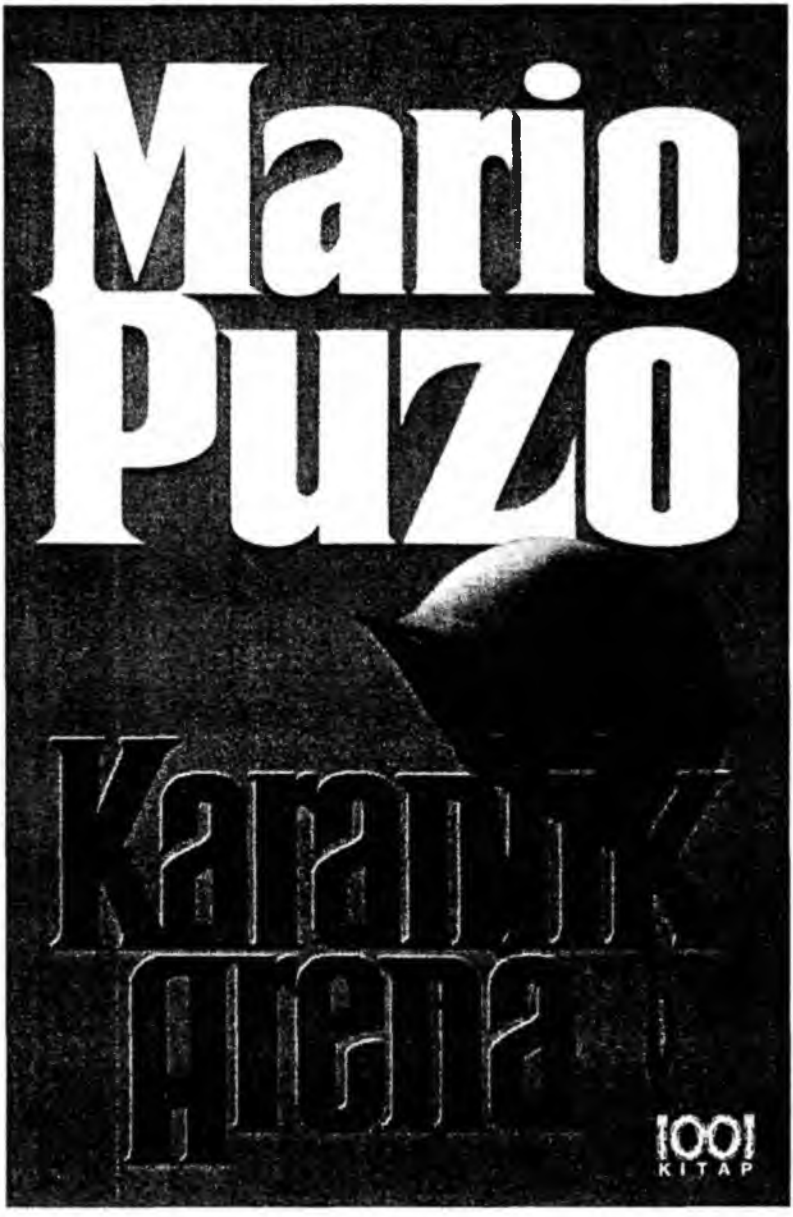
- ABD, "özgürlük ve demokrasiyi" nasıl yayacak?
- Türkiye haritanın neresinde?
- Kuzey Kore ve İran'dan sonra sırada kim var?
- ABD, İran, Suriye ve Suudi Arabistan'da neyi hedefliyor?

Bir Mario Puzo klasiği.

Mario Puzo'nun son romanı.
Türkçe'de ilk defa

Mario Puzo'dan değişik bir tat.
Türkçe'de ilk defa

"Mamdani Amerika'nın İslam dünyasına karşı izlediği politikanın dayandığı yalanları, basmakalıp bilgileri ve genellemeleri ifşa ediyor. Dehşet verici olduğu kadar gerekli bir kitap."

– J.M. COETZEE

"Bu kışkırtıcı ve derin yapıt ciddi ve çetin sorular yöneltiyor. Günümüz dünyasındaki en önemli gelişmelerin anlaşılmasına yönelik değerli bir katkı."

– NOAM CHOMSKY

ISBN 975-8992-03-1

KİTAP